

NÖVEKEDÉSI JELENTÉS

2018

*„A tudományos emberfő mennyisége
a nemzet igazi hatalma.”*

*Hitel 178.
Gróf Széchenyi István*

NÖVEKEDÉSI JELENTÉS

2018

Kiadja: Magyar Nemzeti Bank

Felelős kiadó: Hergár Eszter

1054 Budapest, Szabadság tér 9.

www.mnb.hu

ISSN 2416-3635 (nyomtatott)

ISSN 2416-3643 (on-line)

A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bank elsődleges céljaként az árstabilitás elérését és fenntartását jelöli meg. Az alacsony infláció hosszabb távon tartósan magasabb növekedést és kiszámíthatóbb gazdasági környezetet biztosít, mérsékli a lakosságot és vállalkozásokat egyaránt terhelő gazdasági ingadozások mértékét. Az MNB elsődleges céljának veszélyeztetése nélkül támogatja a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásának fenntartását, ellenálló képességének növelését, a gazdasági növekedéshez való fenntartható hozzájárulásának biztosítását és a rendelkezésére álló eszközökkel a Kormány gazdaságpolitikáját.

A gazdaság növekedési folyamatai közvetlenül és közvetve is befolyásolhatják a monetáris politika jegybanktörvényben kitűzött céljainak elérhetőségét és így a monetáris politika működését. A gazdasági növekedés dinamikájának és szerkezetének változása rövid távon meghatározhatja a kialakuló inflációs környezetet, míg a hosszabb távú növekedési képesség és annak tényezői a gazdaság pénzügyi stabilitásának megítélését alapvetően érinthetik. Ezért a Magyar Nemzeti Bank a jövőben évi rendszerességgel áttekinti a gazdasági növekedést rövid, közép- és hosszabb távon leginkább meghatározó folyamatokat, amely értékeléseket a Növekedési jelentésben mutatja be a hazai és nemzetközi szakmai közönség számára.

Az elemzések Virág Barnabás, Monetáris politikáért és közgazdasági elemzésekért felelős ügyvezető igazgató általános irányítása alatt készültek. A jelentések elkészítésében a Közgazdasági előrejelzés és elemzés, a Monetáris politika és pénzügyi elemzés és a Költségvetési és versenyképességi elemzések igazgatóságok, valamint a Pénzügyi rendszer elemzése és a Makroprudenciális politikáért felelős ügyvezető igazgatóság munkatársai vettek részt. A publikációt dr. Matolcsy György elnök hagyta jóvá. A jelentés készítése során értékes tanácsokat kaptunk az MNB más szakterületeitől is.

Tartalom

1. A fenntartható felzárkózás feltételei – csapdahelyzetek és belépési pontok	11
1.1. Gazdaságpolitika és makrogazdasági folyamatok 2010 óta	12
1.2. A magyar gazdaságot érintő csapdahelyzetek	16
1.3. Globális megatrendek és belépési pontok	24
2. A konvergencia makroökonómiája	39
2.1. Növekedési modellek	41
2.2. Konvergenciatípusok	43
2.3. Közepes fejlettség csapdája mint nemkívánatos állapot	44
2.4. Empirikus eredmények	48
2.5. Válságtapasztalatok	49
3. A fenntartható felzárkózás makrogazdasági pályája	55
3.1. Legfőbb makrogazdasági célok kijelölése	56
3.2. Teljes tényezőtermelékenység feltevéseink	60
3.3. Bérek és foglalkoztatottság alakulása	61
3.4. A GDP és komponenseinek alakulása	62
3.5. A folyó fizetési mérleg egyes tételeinek alakulása	63
3.6. Az egyes szektorok pénzügyi megtakarítása	64
3.7. A gazdaság forrásszerkezete és nettó külső adóssága	65
3.8. GNI alakulása	66
3.9. Hitelezési folyamatok	66
3.10. A költségvetés és államadósság alakulása	67
4. Pénzügyi rendszer	73
4.1. A hitelkonvergencia elősegítése	75
4.2. A hatékony garanciarendszer szerepe a vállalati hitelezésben	78
4.3. A banki digitalizáció fejlesztése	79
4.4. A tőkepiac szélesítése	84
4.5. Startup vállalkozások tőkebevonása	85
5. Humán tőke	89
5.1. Demográfiai folyamatok	91
5.2. Munkaerőpiac	97
5.3. Az egészségi állapot szerepe	103
5.4. A munkaerő képzettsége	107
6. A hazai vállalkozások fejlesztésének stratégiája	113
6.1. A kis- és középvállalkozások fejlesztési stratégiája	115
6.2. Termelékenységi tartalékok	116
6.3. Vállalati ökoszisztéma	119
6.4. A gazdaság szerkezete és értékteremtés	127
6.5. A magyar tulajdonú nagyvállalatok lehetőségei	132
7. Hatékony állam	135
7.1. Állami szabályozás és bürokrácia	137
7.2. Digitális állam	139
7.3. Gazdaságfehéredés	143
7.4. Infrastruktúra és modern energiagazdálkodás	145

A legfontosabb megállapítások összefoglalása

2010-et követően Magyarország egy sikeres stabilizációs perióduson jutott túl. A fiskális reformok és a monetáris politikai fordulat 2013-tól ismét felzárkózási pályára állította a magyar gazdaságot. Az új modellt emelkedő foglalkoztatottság, az adórendszer reformja, a makropénzügyi egyensúly helyreállása, valamint a gazdaságot új, innovatív eszközökkel is támogató monetáris politika jellemezte. A gazdaságtörténeti fordulatok eredményeként hazánk fejlettsége az egyensúlyi helyzet megtartása mellett folyamatosan közeledett a nyugat-európai országok szintjéhez.

Magyar Nemzeti Bank 2018. évi Növekedési jelentésének célja a magyar gazdaság fenntartható felzárkózását biztosító makrogazdasági feltételrendszer azonosítása. Egy-egy ország hosszú távú növekedése nem előre meghatározott. A gyorsabb növekedést produkáló fejlődő gazdaságok esetében a fejlett régiókhoz képesti növekedési többlet általában előbb elfogy, mint amikor utolérnék a fejlett gazdaságokat. Ezt a jelenséget nevezi a közgazdasági szakirodalom közepes fejlettség csapdájának. Vannak gazdaságok, akik sikeresen ki tudtak törni a közepes fejlettség csapdájából. A sikeres felzárkózást megvalósító országok meglehetősen heterogének, kulturális, földrajzi elhelyezkedést tekintve is különbözőek, ugyanakkor a termelékenység folyamatos emelése, a fejlett technológia alkalmazása és a magas gazdasági hatékonyság melletti működés valamennyi sikeres felzárkózó gazdaság esetén megfigyelhető. Fontos gazdaságtörténeti tapasztalat, hogy a fejlett országokhoz történő felzárkózás rendre növekvő népességszám mellett következett be. Ennek megfelelően hazánk esetében is kettős a kihívás: a demográfiai fordulat elérése mellett az elmúlt években látott munkaintenzív növekedés helyét – megtartva a teljes foglalkoztatást – egyre inkább egy tőke- és tudásintenzív növekedési modellnek kell átvennie.

Elemzésünkben egy a közepes fejlettség státuszából kiutat biztosító, 2030-ig a jólét jelentős növekedését eredményező makrogazdasági pályát mutatunk be. Jelentésünkben – építve az elmúlt egy évtized közgazdasági tanulságaira – a kínálati tényezők változása mellett, a gazdaság keresleti, jövedelemelosztási és finanszírozási folyamatainak szükséges elmozdulásait is bemutatjuk. Olyan pozitív visszacsatolási mechanizmusokat mutatunk be, amelyek révén a következő 10 évben Ausztria egy főre eső, vásárlóerő-paritáson számított GDP-jének 80 százalékát elérjük a jelenlegi 55 százalékos szintről. Az organikus gazdasági növekedés fenntartásának fő motorja a tőkeintenzitás és a termelékenység jelentős növelése, a teljes foglalkoztatottság fenntartása, a reálbérek jelentős emelkedése és a magas gazdasági növekedés. Mindez egy egyensúlyi pálya mentén történhet meg: a folyó fizetési mérleg tartósan pozitív marad, elérhető a teljes költségvetési egyensúly, valamint a GDP arányos államadósság jelentősen csökken.

Ahhoz azonban, hogy a hazai felzárkózás hosszú távon és a megváltozó világ gazdasági környezetben is fenntartható módon folytatódjon, a versenyképesség átfogó és folyamatos javítására van szükség. A közepes fejlettség státuszából kilépni nem lehetséges kis lépésekkel, hanem nagyívű intézkedések szükségesek. Magyarország esetében ez a versenyképességi reformokat jelenti a következő időszakban.

Egy sikeres versenyképességi fordulat alapja a globális gazdaságot formáló megatrendek átfogó ismerete, amelyek belépési pontokat jelentenek hazánk számára. A világ népességének emelkedése és előregedése, a globális középosztály szélesedése, valamint a gyors urbanizáció átrendezheti a jövedelmi és fogyasztási mintázatokat. Hazánk és a visegrádi régió a fejlett Nyugat-Európa és a gyorsan fejlődő ázsiai piacok közötti tranzitútvonalon fekszik, ami kiváló lehetőségeket teremt mind a hagyományos (turizmus, szállítás), mind pedig a modern szolgáltató ágazatoknak. A világ egy új technológiai ciklusba lépett. Az új, áttörő technológiák átforgatják a gazdasági termelés szerkezetét és a munkaerőpiacokat. A magasabb hozzáadott értékű termelés és szolgáltatás irányába történő elmozduláshoz elengedhetetlen az innovációban való részvétel, az új technológiai vívmányok és megoldások alkalmazása, valamint a modern fizikai és digitális infrastruktúra. A szolgáltatások napjainkban már globális térben zajlanak, az internet széleskörű elterjedésével már nincsenek többé földrajzi helyhez kötve. A digitális platformok terjedése és a megváltozó fogyasztói trendek belépési pontokat biztosíthatnak a kkv-k számára. A fenntarthatóság és energiahatékonyság kérdésköre elengedhetetlen az elkövetkező évtizedek kihívásainak elemzésekor. A trendek azonosítása és a megváltozó globális energiamixben rejlő lehetőségek kiaknázása hazánk szempontjából is kritikus.

A gazdasági növekedés, a felzárkózás és a versenyképesség egyik legfontosabb tényezője a humán tőke, amely mennyiségén és minőségén keresztül is befolyásolja a nemzetgazdaság teljesítményét. A rendelkezésre álló munkaerő létszámát hosszú

távon alapvetően a demográfiai folyamatok határozzák meg. Hazánk esetében 2020-at követően további intézkedés nélkül a növekedés demográfiai korlátai egyre effektívebbé válnak. Fontos éppen ezért a demográfiai fordulat további támogatása, hogy hosszú távon a megfelelő mennyiségű munkaerő biztosítsa a gazdaság értékteremtő képességének az emelkedését. A demográfiai fordulat hatása azonban csak hosszabb távon fejt ki pozitív hatását a munkaerőpiacra, az elemzésünk fókuszában álló 10–12 éves horizonton a foglalkoztatási ráta növekedéséhez a reformokat bemutató makrogazdasági pályán a külföldön dolgozó állampolgárok hazatérése és az inaktívak foglalkoztatásba áramlása járulhat hozzá. Ezen felül jelentős áramlásokkal számolhatunk a közigazgatásból és a közfoglalkoztatásból a versenyszféra irányába. A magyar lakosság nem megfelelő egészségi állapota szintén érdemi munkaerőpiaci tartalékokat jelent. Az egészségi állapot javítását célzó reformok megvalósulása érdemben hozzá tudna járulni a rendelkezésre álló munkaerő mennyiségének és minőségének növeléséhez.

A munkavállalók készségeinek, képzettségi szintjének javítása szintén számottevő pozitív hatással lehet a gazdasági növekedésre. A felsőfokú végzettségűek arányának növelése kedvező hatást gyakorol az oktatásban részt vevő egyének és a társadalom jólétére nézve. A (köz)oktatási kiadások nemzetgazdasági szinten alapvetően hosszú távon térülnek csak meg, a rövid távú eredmények eléréséhez elsősorban a felnőttképzés és a továbbképzési rendszer erősítése szükséges. A magasabb képzettségi szinttel rendelkező munkavállalók keresete és foglalkoztatási rátája meghaladja az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők hasonló adatait, így célszerű a felsőfokú, és azon belül is főleg a reál területeken végzett diplomások arányának növelése. Az oktatási rendszer legfőbb kihívása, hogy a munkaerőpiac olyan jövőbeli állapotára készítse fel a fiatalokat, amelynek előrejelzése a gyorsuló fejlődés miatt egyre nehezebb. Előremutató lenne, ha elterjedne az a szemlélet a magyar társadalomban, hogy a modern kor kihívásainak csak a folyamatos (ön)fejlesztés segítségével lehet megfelelni. Az oktatási rendszernek a jövőben a lexikális alaptudás biztosítása mellett elsősorban a megfelelő alapkészségek (köztük az angol nyelv és az informatikai ismeretek) elsajátításra kellene koncentrálnia, illetve a folyamatos tanulás igényével és képességével kellene felruházni a diákokat.

A közepes fejlettség csapdájából való kitörés egyik kulcseleme a vállalati szektor termelékenységének bővülése. Az első kérdés, hogy mely vállalati csoporttól várjuk a gazdasági növekedéshez való jelentős hozzájárulást. A foglalkoztatás és a hozzáadott értékben betöltött súlya miatt a vállalkozások fejlesztésének legfontosabb célcsoportja a kis- és középvállalati kör. A komplex versenyképességi lépések megvalósulása esetén a jelentős mozgósítható termelékenységi tartalék miatt a munkatermelékenység megduplázódik a kis- és középvállalatoknál, míg éves átlagban közel 6 százalékkal emelkedik az egy főre jutó kibocsátásuk. Ehhez hozzájárulhat a magyar kis- és középvállalati szektor a mérethatékonyságának jobb kihasználása. Számításaink alapján pusztán egy koncentráltabb kkv szerkezet a kkv-szektor termelékenységét több mint 20 százalékkal tudná megemelni. Másrészt a hazai kkv-k a már elérhető fejlett technológiákat is kevésbé használják. Így tehát csupán a rendelkezésre álló technológiák nagyobb penetrációja is jelentősen serkentené a hazai kis- és középvállalkozások teljesítményét. A nagyvállalatok esetében éves átlagban 3 százalékos növekedéssel számolunk 2030-ig.

Távlati cél az olyan vállalkozói ökoszisztéma kialakítása, ami érdemben elősegíti a gazdaság megújulását és rugalmasságának növekedését. A kutatás-fejlesztésnél a legfontosabb feladat, hogy a vállalatok kutatás-fejlesztés ráfordításai növekedjenek mind mennyiségben, mind pedig hatékonyságban. A hazai kis- és középvállalatok európai összehasonlításban alacsonyan innoválóknak számítanak. Ezen elmaradás mögött számos tényező húzódik meg, melyek közül a legjelentősebb a vállalkozói kultúra hiányosságai és a vállalatok és a felsőoktatási intézmények közötti gyenge együttműködési hajlam. Emellett számos tanulmány igazolta, hogy a kkv-k számára fontos innovációs ösztönzőt jelent a külföldre lépés és a nemzetközi termelési láncokba való bekapcsolódás. A külkereskedelemben való részvétel magasabb vállalati foglalkoztatással, munkatermelékenységgel és teljes tényező termelékenységgel jár, az exportáló és az importáló vállalatok versenyképesebbek a külföldi és a hazai piacokon egyaránt. Becslésünk alapján hozzávetőlegesen 10 000 új exportáló vállalat esetén érdemi termelékenység-növekedés érhető el.

Magyarország globális értékláncokba való integráltsága és gazdasági nyitottsága európai összehasonlításban is kiemelkedő, maximalizálni kell a már hazánkban tevékenykedő, illetve a jövőben hazánkba érkező külföldi vállalatok makrogazdasági hozadékát, tovagyrúzó hatásait. Ehhez hozzájárulhat a vállalati ökoszisztéma korábban bemutatott kiépítése, illetve az, ha a termelési láncba minél intenzívebben be tudnának kapcsolódni a hazai, tudásintenzív szolgáltatást nyújtó vállalatok. A folyamat mellett, hogy növelné a hazai értékteremtő-képességét, mérsékelné a termelés importigényét is. Mindemellett a korábbi ágazati fókusz helyett a modern fejlesztéspolitikának a globális folyamatokba illeszkedő technológiák támogatására kell törekednie.

A reformpályánszükség van egy olyan pénzügyi rendszerre, ami biztosítja az innovációra, tudásra és termelékenységbővülésre épülő gazdaság fenntartható finanszírozását. A vállalati életciklus során két olyan fázist azonosítottunk, ahol továbbra is problémát jelent a forráshoz jutás, így ezekben a fázisokban kiemelten fontos a finanszírozási korlátok enyhítése. Az egyik a startup fázis, amikor a vállalatok eszközei nem elegendők banki fedezetnek. Az innovatív, újonnan alakuló vállalatok megmaradásához hozzájárulhat az angyalbefektetők tőkekihelyezésének emelkedése, illetve a piaci know-how mélyítése egyaránt fontos célt képez. Az érett életciklusban lévő vállalatok nyílt tőkepiacra lépése szintén enyhítené a közepes vállalatok finanszírozási problémáit: a tőkepiacon mind a kapitalizáció, mind a tőzsdén jegyzett cégek számában jelentős növekedési tartalékok azonosíthatók. A kisebb cégek esetében a kötvénykibocsátási programok képezhetnek alternatív lehetőséget külső források bevonására, miközben a lakossági megtakarítások bevonása a háztartások számára is egy elterjedt és előnyös befektetéssé válhat a jövőben.

Magyarországon a bankrendszeri forrásallokáció jellemző a finanszírozásban, így a banki hitelpenetráció mélyülése a makrogazdasági felzárkózás szükséges feltétele. A reformok mellett megvalósuló dinamikus gazdasági növekedést támogató hitelpálya megvalósulása a GDP-arányos bankrendszeri hitelállomány (és mérlegfőösszeg) jelentős bővülését hozhatja magával. A hitelállomány gyors növekedése azonban csak akkor egyensúlyi, ha a reálgazdaság is tartósan és fenntartható módon bővül. A hitelezés fellendülésének ügyfelek szélesebb körénél, egészséges szerkezetben, lehetőleg minél alacsonyabb áron kell megvalósulnia. A vállalati szektor eladósodásának fenntarthatóságát egyrészt egy szélesebb kkv-ügylkör hitelhez jutása, másrészt a beruházási célú, termelékenységet javító hitelezés biztosíthatja. Szintén a kkv-k szélesebb hitelezésében játszhatna nagyobb szerepet a garanciarendszer, hogy azok a vállalatok is hitelhez jussanak, amelyek bár hitelképesek lehetnének, jelenleg mégsem felelnek meg a legtöbb bank kockázati étvágyának.

Ennek a hitelpályának a megvalósulása elképzelhetetlen versenyképes bankrendszer nélkül. A 2017-ben kifejlesztett Banki Versenyképességi Index (BVI) banki digitalizációt megragadó alpillére a digitális és pénzügyi csatornák fejlődésében mutatnak elmaradást nemzetközi összevetésben. Az ebben való előrelépés a gazdaság valamennyi szereplőjére hatással lehet. A banki digitális termékek fejlettsége és terjesztése a bankok belső rendszereinek és folyamatainak korszerűsítését is igényli, ami a jelenlegi magas eszközarányos költségszint fokozatos mérséklődését hozhatja magával. A banki termékek digitális csatornákon történő értékesítése is hozzájárulhat ehhez a pályához, a technológiai fejlődéshez azonban támogató és racionális szabályozói környezet is szükséges.

A vállalatok növekedési képességét érdemben befolyásolja az, hogy milyen intézményi környezetben tevékenykednek. Ennek az intézményi környezetnek az egyik legfontosabb eleme az állam, ami számos csatornán keresztül hatással van a versenyképességre, ezáltal pedig a makrogazdasági növekedésre és a felzárkózásra. Egyrészt az állam mérete miatt jelentős erőforrásokat használ fel. A gazdaságosabb állami működést, az állami létszám csökkentését az e-kormányzás jelentős mértékben képes segíteni, ezáltal munkaerőt szabadít fel a magánszektor számára. Mivel a magánszektorban a termelékenység magasabb, mint az államiban, ezért a foglalkoztatás ilyen irányú átrendeződése önmagában támogatja a makrogazdasági termelékenység emelkedését. A csökkenő bürokratikus terhek a magánszektor erőforrásait kevésbé kötik le, így javítják a vállalkozások hatékonyságát. Szabályozói oldalról az állam segítheti a rejtett gazdaság visszaszorítását, amelynek túlzott mértéke versenyhátrányt okoz a legálisan működő vállalkozások számára, és csökkenti a költségvetés bevételeit is. Az állami hatékonyság így nem csak a termelékenység növeléséhez járul hozzá, hanem biztosítja azt az anticiklikus mozgásteret, amire a válságtapasztalatok alapján szükség van egy kiegyensúlyozott növekedési pálya eléréséhez.

Emellett az állam egyik kiemelt szerepe, hogy biztosítja a magánszektor számára az alapvető, vagy más szóval kritikus infrastruktúrákat. A hagyományos infrastruktúrák (közút, vasút, vízi szállítás stb.) továbbra is fontos szerepet játszanak egy ország versenyképességében, mindemellett a 4. ipari forradalomban a telekommunikációs hálózat, illetve azon belül is a vezeték nélküli adattovábbítás lehetősége felértékelődik. Az állam emellett a megfelelő energiamix kialakításával, illetve az energiafelhasználás hatékonyságának ösztönzésével csökkentheti az ország energiafüggőségét, és hozzájárulhat a külkereskedelmi többlet fenntartásához.

1. A fenntartható felzárkózás feltételei – csapdahelyzetek és belépési pontok

2010-ben Magyarországon véget ért a prociklikus gazdaságpolitika időszaka, amely a válságot megelőzően feláldozta a makrogazdasági egyensúlyt a rövid távú gazdasági bővülés érdekében. A fiskális reformok és a monetáris politikai fordulat 2013-tól ismét növekedési pályára állította a magyar gazdaságot. Az új modellt az emelkedő foglalkoztatottság, az adórendszer átalakítása, a makropénzügyi egyensúly megteremtése, valamint a gazdasági növekedést új, innovatív eszközökkel is támogató monetáris politika alapozta meg. A gazdaságpolitikai fordulat következtében újraindult a fejlett európai országok gazdasági fejlettségéhez történő felzárkózás. Ahhoz, hogy a konvergencia a folyamatosan változó világ gazdasági környezetben is folytatódhasson, a hazai gazdaságpolitikának új eszközöket kell találnia a termelékenység és a tőkeintenzitás emelése érdekében, másrészt ösztönöznie kell a gazdaság adaptív képességének megerősödését. A teljes foglalkoztatás megközelítésével és a demográfiai korlátok erősödésével a korábbi munkaintenzív növekedés helyét egyre inkább egy tőke- és tudásintenzív növekedési modellnek kell átvennie.

A hosszú távon is fenntartható gazdasági növekedés biztosításához elengedhetetlen a hazai gazdaságot érintő csapdahelyzetek megfelelő kezelése. Magyarországon a népesség számának visszaesése mellett annak elöregedése is egyre jelentősebb korlátja lehet a növekedésnek. A magasabb időskori eltartási ráta kihívások elé állíthatja a nagy ellátórendszereket (nyugdíjrendszer, egészségügy). A demográfiai korlátok erősödésével és a gyors technológiai fejlődéssel (automatizáció) a képzett munkaerőért ma már globális térben zajlik a verseny. Hazánk számára is kritikus a megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő megtartása és bevonása, ami alapja a tőke- és tudásintenzív növekedési modellnek. A magyar gazdaság az elmúlt időszakban egyre inkább beintegrálódott a feldolgozóipari – azon belül a járműipari – globális értékláncba. Ugyanakkor az ágazat értékteremtő képessége relatíve alacsony, továbbá a specializáció és a nyitottság emelkedése következtében a gazdaság kitettebbé vált a külső kereslet ingadozásainak. A hosszú távú felzárkózás alapja a termelékeny vállalati szektor. A kkv-szektor jelentősége kiemelkedő a gazdasági vérkeringésben, ugyanakkor a nagyvállalatok és a kkv-k termelékenysége közötti eltérés nemzetközi összehasonlításban is jelentős. A vállalati dualitás hátterében olyan tényezők állnak, mint az elaprózódott kkv-szektor, a kevés exportáló kkv, a menedzsmentképeségekben jelen lévő hiányosságok, az újrakezdés nehézsége, valamint a szektor alacsony technológiai felkészültsége és innovációs képessége.

A gazdaság jelenlegi szerkezete mellett a GDP–GNI rés növekedése várható, amely elkerüléséhez célzott, a versenyképességet javító intézkedésekre van szükség. A kkv-szektor termelékenységének emelése, a belföldi finanszírozás erősítése és így a kamategyenleg mérséklése is fontos eleme a GDP–GNI rés további csökkentésének. A hosszú távon is fenntartható gazdasági növekedés alapja a pénzügyi stabilitás és a fenntartható finanszírozás. Ennek biztosításához azonban elengedhetetlen, hogy a vállalkozások minden életszakaszukban a szükséges mértékű és szerkezetű külső finanszírozási forráshoz tudjanak jutni. A demográfiai, gazdaság szerkezeti és finanszírozási csapdák elkerülése mellett a társadalmat érintő pszichológiai fordulatra is szükség van egy új növekedési pálya biztosításához.

Az elmúlt időszakban új globális megatrendek jelentek meg vagy erősödtek fel, amelyek belépési pontokat jelentenek hazánk számára. A világ népességének emelkedése és elöregedése, a globális középosztály szélesedése, valamint a gyors urbanizáció átrendezheti a jövedelmi és fogyasztási mintázatokat. Hazánk és a visegrádi régió a fejlett Nyugat-Európa és a gyorsan fejlődő ázsiai piacok közötti tranzitútvonalon fekszik, ami kiváló lehetőségeket teremt mind a hagyományos (turizmus, szállítás), mind pedig a modern szolgáltató ágazatoknak. A világ egy új technológiai ciklusba lépett. Az új, áttörő technológiák átforgathatják a gazdasági termelés szerkezetét és a munkaerőpiacokat. A magasabb hozzáadott értékű termelés és szolgáltatás irányába történő elmozduláshoz elengedhetetlen az innovációban való részvétel, az új technológiai vívmányok és megoldások alkalmazása, valamint a modern fizikai és digitális infrastruktúra. A szolgáltatások napjainkban már globális térben zajlanak, az internet széles körű elterjedésével már nincsenek többé földrajzi helyhez kötve. A digitális platformok terjedése és a megváltozó fogyasztói trendek belépési pontokat biztosíthatnak a kkv-k számára. A fenntarthatóság és energiahatékonyság kérdésköre elengedhetetlen az elkövetkező évtizedek kihívásainak elemzésekor. A trendek azonosítása és a megváltozó globális energiamixben rejlő lehetőségek kiaknázása hazánk szempontjából is kritikus.

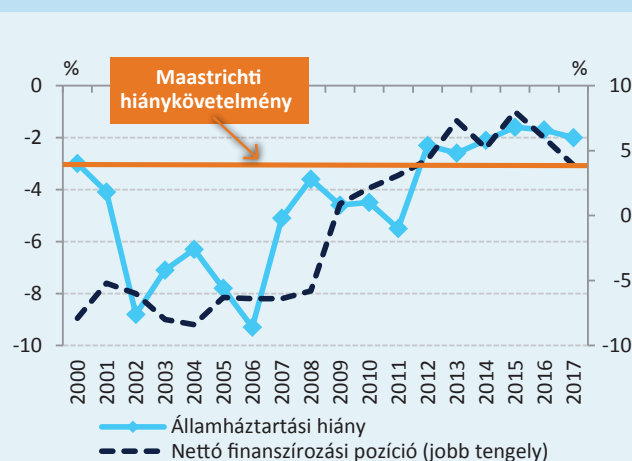
1.1. Gazdaságpolitika és makrogazdasági folyamatok 2010 óta

2010-ben Magyarországon véget ért a prociklikus gazdaságpolitika időszaka, amely a válságot megelőzően feláldozta a makrogazdasági egyensúlyt a rövid távú növekedés érdekében, majd a makrogazdasági pálya fenntarthatatlanná válását és a válság kitörését követően megszorításhoz és súlyos recesszióhoz vezetett. Az új gazdasági kormányzat fordulatot hajtott végre előbb a költségvetési, majd a monetáris politikában, ami segítette egyfelől a pénzügyi egyensúly helyreállítását, másfelől hozzájárult a gazdasági növekedés kibontakozásához. **A gazdaságpolitika két fő ágának összehangolt működéséből összességében egy innovatív, növekedésbarát gazdaságpolitika született**, amely 2013-tól megteremtette a makropénzügyi egyensúlyt és a növekedés rég nem látott egységét.

1.1.1. STRUKTURÁLIS PROBLÉMÁK A VÁLSÁG ELŐTT

Magyarország már a válságot megelőzően is komoly strukturális problémákkal küzdött, s rendkívül sérülékenynek számított. A 2000-es évek közepére a gazdaság csak magas költségvetési hiány és gyors külső eladósodás mellett volt képes növekedni (1-1. ábra). A tartósan magas államháztartási hiány miatt Magyarország már 2004-ben az EU túlzott-deficit-eljárása alá került. A növekvő eladósodás következtében a gazdaság kilátásainak megítélése fokozatosan romlott, s az állam és a gazdaság finanszírozása drágult.

1-1. ábra: Az államháztartási hiány és a finanszírozási pozíció alakulása Magyarországon (a GDP százalékában)

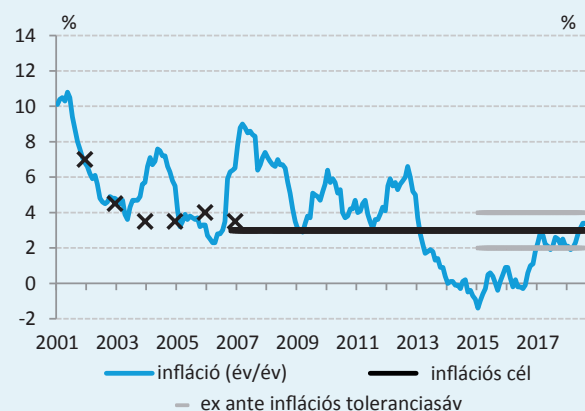

Forrás: Eurostat.

A gazdaság strukturális problémái közül kiemelkedett, hogy a magyar foglalkoztatottsági ráta volt az Európai Unió országai közül az egyik legalacsonyabb, amin az eladósodáson keresztül rövid távon fenntartott növekedés sem tudott változtatni. Az alacsony foglalkoztatottsági rátát elsősorban a magas munkát terhelő adók, valamint a szociális transzferek jogosultságát ellenőrző intézmények hiányosságai okozták.

A fiskális és monetáris politika viszonyát a válságot megelőzően a fiskális dominancia jellemezte. A folyamatosan laza fiskális politika mellett a monetáris politika tartósan magas nominális és reálkamatok mellett sem volt képes az árstabilitást biztosítani. A magyar infláció jellemzően jóval a kitűzött inflációs cél felett ingadozott (1-2. ábra).

1-2. ábra: Az infláció alakulása

Megjegyzés: az inflációs célkövetés rendszerét 2001-ben vezették be Magyarországon.

Forrás: MNB, KSH.

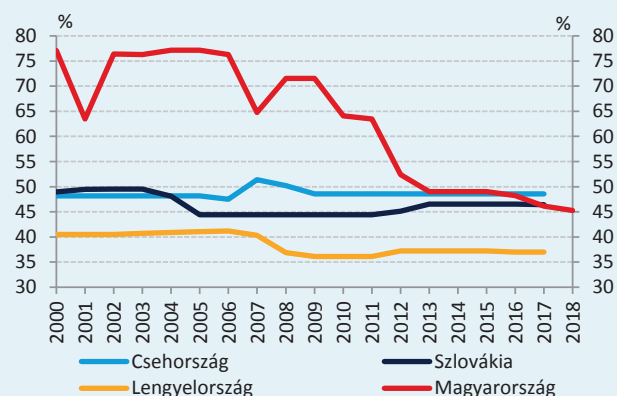
A gazdaság sérülékenységét tovább növelte, hogy a magas infláció és nominális kamatok, valamint a szabályozás hiányosságai miatt mind a lakosság, mind a vállalatok egyre inkább a deviza alapú hitelek felé fordultak. Ennek következtében jelentős mértékben növekedett a gazdaság devizakitettsége, ami rendkívül sebezhetővé tette a gazdaságot az árfolyam leértékelődésével szemben. A devizahitelek elterjedése emellett tovább csökkentette a monetáris transzmisszió hatékonyságát az árstabilitás fenntartása és a gazdasági ciklusok tekintetében.

1.1.2. FISKÁLIS FORDULAT

A makrostabilitás megteremtésének kulcseleme volt az adórendszer reformja a foglalkoztatás növelése érdekében. 2010-ig a magyar adórendszerben a munkát terhelő adókat illetően kiugróan magas adóterhelés és progresszivitás jellemezte (1-3. ábra). A magas adóék és marginális adókulcs a

többletmunkáért kapott jövedelmek jelentős részét elvonták, ami a jövedelem eltitkolására ösztönzött, továbbá a magas hozzáadott értékű munkahelyek létrehozását megdrágította. 2011-ben az új kormány célzott kedvezményekkel kiegészített egykulcsos személyi jövedelemadót vezetett be. Az újonnan bevezetett 16 százalékos adókulcs alacsonyabb volt, mint a korábbi többkulcsos adórendszer legalacsonyabb adókulcsa.

1-3. ábra: A marginális adóék alakulása a visegrádi országokban

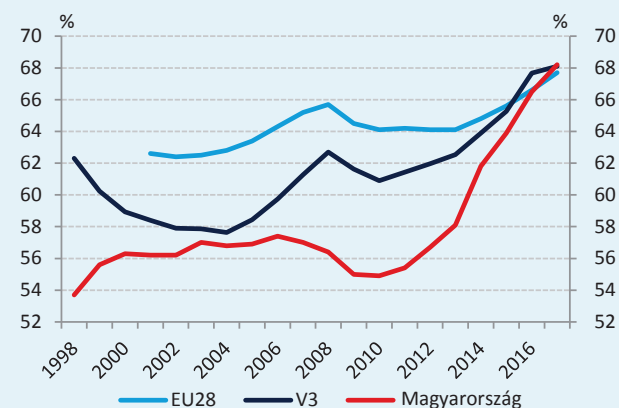
Megjegyzés: az átlagbér 100 százalékát kereső, gyermektelen, egyedülálló munkavállalónál.

Forrás: OECD-adatok alapján saját számítás.

A személyi jövedelemadó az adójóváírás, a szuperbruttó adóalap és nyugdíjjárulék-plafon fokozatos kivételét követően vált teljesen lineárisra. Az adójóváírás eltörlése 2012-től kezdődően önmagában növelte volna az alacsony jövedelműek adóterheit, ezt azonban a kormányzat több, célzott intézkedéssel ellensúlyozta. **A járulékkedvezményrel támogatott „elvárt béremelés”, a minimálbér közel 20 százalékos emelése, valamint a Munkahelyvédelmi Akcióterv bevezetésének következtében az alacsonyabb jövedelmű háztartásoknak rövid távon sem mérséklődött a jövedelme.**

A munkát terhelő adók csökkentése és az aktivitást nem kellően ösztönző szociális rendszer reformja (például a rokkant nyugdíjazás ellenőrzésének szigorítása, a korhatár előtti és a kord kedvezményes nyugdíjlehetőségek szűkítése) foglalkoztatási fordulathoz vezetett. **A foglalkoztatottak száma 2010 és 2017 között 3,7 millió főről 4,4 millióra emelkedett, s a foglalkoztatási ráta elérte az Európai Unió átlagát (1-4. ábra).**

1-4. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása Magyarországon, a V3 régióban és az EU28-ban

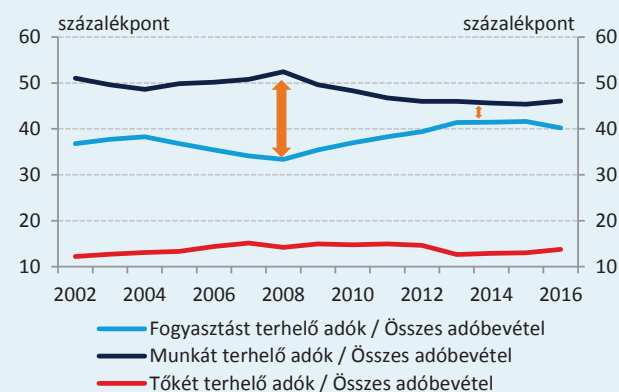

Megjegyzés: A 15–64 évesek körében.

Forrás: Eurostat.

A foglalkoztatás emelése jelentős mértékben növelte az adóalapokat. Ennek köszönhetően **az adócsökkentés nagy része önffinanszírozó volt.** Az alacsonyabb adókulcsok közvetlen bevételcsökkentő hatásának háromnegyedét az adóalapok bővülése kompenzálta (Baksay és Csomós, 2014). A költségvetési egyensúly biztosítása érdekében szükséges bevételnövelő lépéseknél a kormányzat nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy az adóemelés minél kevésbé fogja vissza a gazdaság növekedését. Ennek keretében került sor az általános forgalmi adó emelésére, valamint az ágazati különadók bevezetésére a nagyobb teherviselő képességű szolgáltató ágazatokban. Az adóbevételeket tovább növelték a gazdaság kifehérítése érdekében hozott kormányzati intézkedések. A kiskereskedelmi szektor pénztárgépeinek és az adóhatóság online összekötésének bevezetése 2014–15-ben számottevően növelte az áfabevételeket az adókulcs változtatása nélkül. Az adószervezet átalakításának köszönhetően az adóbevételeken belül a munkát terhelő adók aránya jelentősen mérséklődött, míg a fogyasztást terhelő adók súlya érdemben emelkedett (1-5. ábra).

1-5. ábra: A magyar adószervezet változása (adótípusok az összes adó százalékában)

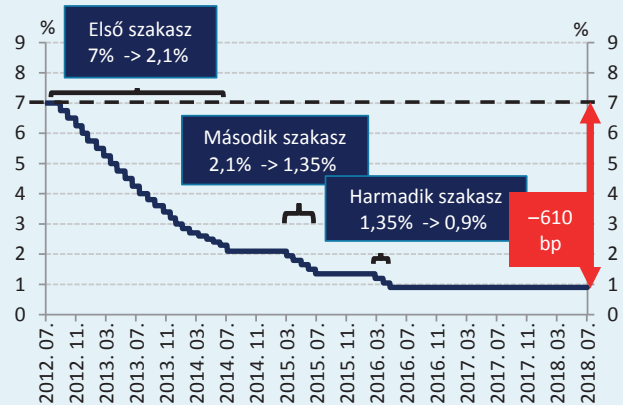
Forrás: Eurostat, MNB.

1.1.3. TÁMOGATÓ MONETÁRIS POLITIKA

A sikeres gazdaságpolitikai fordulat nélkülözhetetlen eleme volt a költségvetési politika és a monetáris politika összhangja. A 2013-as monetáris politikai fordulatot követően, a jegybanki intézkedések jelentős mértékben támogatták a makrogazdasági stabilitás megerősítését.

Az alapkamat fokozatos csökkentése érdemben mérsékelte mindegyik gazdasági szektor kamatterheit, támogatva ezzel a fogyasztás és a beruházás élénkülését (Felcser és szerzőtársai, 2015). **A több szakaszban végrehajtott, fokozatos kamatcsökkentéseket követően 2016-ra az irányadó kamat 0,9 százalékra csökkent, ami a mindenkori legalacsonyabb érték Magyarországon (1-6. ábra).**

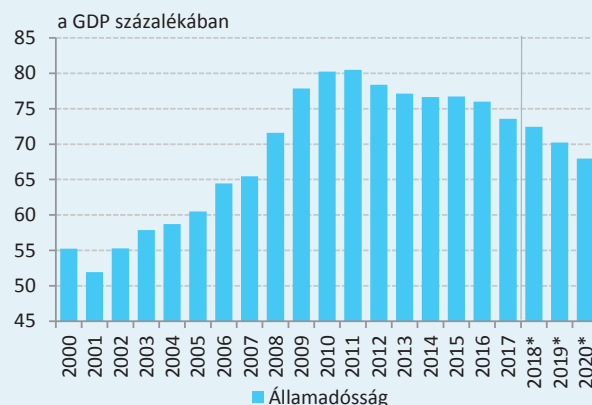
1-6. ábra: A magyar jegybanki alapkamat

Forrás: MNB.

A monetáris politikai fordulat érdemben támogatta a fiskális politikát. A 2012 közepén megindult kamatcsökkentés hatására öt év alatt a költségvetés GDP-arányos kamatkidásai 4,3 százalékról 2,6 százalékra mérséklődtek. A támogató monetáris politika és a végrehajtott fiskális reformok már 2013-ban lehetővé tették, hogy Magyarország kikerüljön a túlzottdeficit-eljárás alól. Az államháztartási hiány tartósan 3 százalék alá mérséklődött, s az államadósság csökkenő pályára állt (1-7. ábra).

1-7. ábra: A magyar államadósság-pálya

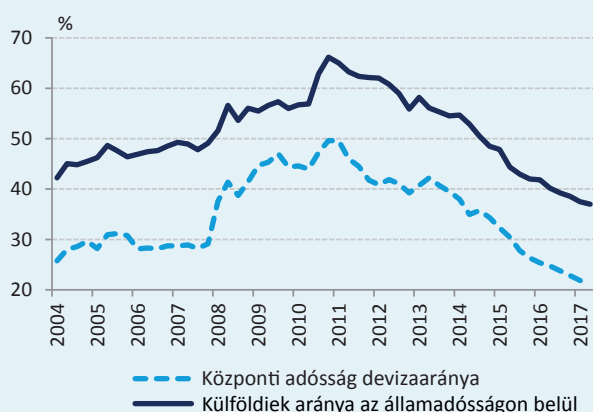
Megjegyzés: * a 2018–2020-as évek az MNB előrejelzése.

Forrás: MNB.

A monetáris politikai fordulat lényegi eleme volt az új, innovatív és célzott jegybanki programok indítása. Jelentőségében ezek közül kiemelkedett a Növekedési Hitelprogram, valamint az ezt követő Növekedéstámogató Program. **A 2013 tavaszán bejelentett Növekedési Hitelprogram a kisvállalati hitelezésben jelentett fordulatot.** Az új program véget vetett a kisvállalati hitelállomány az indítást megelőző években megfigyelt, átlagosan évi 5 százalékos visszaesésének, mely a potenciális növekedés jelentős és tartós visszaesésével fenyegetett. A hitelprogram keretében 40 ezer kkv jutott kedvező feltételek mellett összességében 2800 milliárd forint összegű hitelhez.

Az MNB új, innovatív programjai a külső sérülékenység mérsékléséhez és a kockázati megítélés javulásához is jelentősen hozzájárultak. Az Önfinszírozási program keretében a jegybank arra ösztönözte a kereskedelmi bankokat, hogy a likvid forrásait az MNB sterilizációs eszköze helyett más likvid értékpapírban tartsák. A kereskedelmi bankok kamatkockázatának mérséklése érdekében bevezetésre került a jegybanki feltételes kamatcsereeszköz. A program hatására átalakult az államadósság befektetői szerkezete, lényegesen csökkent a külföldi tulajdoni hányad, ami egyúttal lehetővé tette a devizarészesítés jelentős mérséklését is (1-8. ábra).

1-8. ábra: A külföldi tulajdon és a központi adósság devizaaránya a magyar államadósságban belül

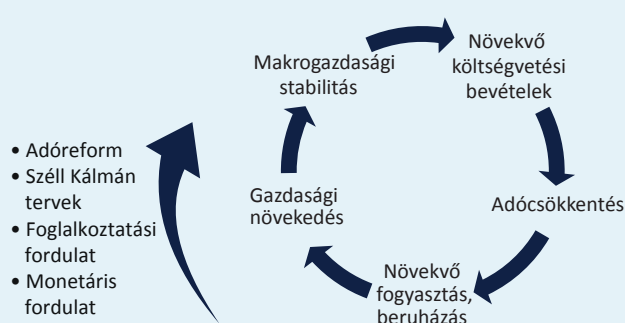
Forrás: MNB, ÁKK.

A külső sérülékenység csökkentése érdekében tett kiemelkedő jelentőségű lépés volt a háztartási devizahitelek rendezése. A lakossági devizahitelek konverziója 2014-ben kezdődött a lakossági devizahitelek kivezetésével, amit 2015-ben a személyi és a gépjárműhitelek követtek. A devizahitelek konverziójához szükséges devizalikviditást a jegybank biztosította, s az átváltást követően a lakáshitelek havi törlesztőrésze átlagosan 25 százalékkal mérséklődött.

1.1.4. NÖVEKEDÉSI PÁLYÁN A GAZDASÁG

A makrostabilitás megteremtése és a növekedéstámogató kormányzati lépések új növekedési pályára állították a gazdaságot. A sikeres fordulatnak köszönhetően a növekedés és a makrogazdasági egyensúly között pozitív visszacsatolások épültek ki (Matolcsy, 2015). A növekvő gazdaság jelentősen növeli a költségvetési bevételeket, amit a kormányzat részben további adó- és járulékcsoökkentésekre használ fel. Ezek egyrészt még szélesebb körben teszik érezhetővé a gazdaságpolitikai fordulat eredményeit, másrészt újabb lendületet adnak a növekedésnek (1-9. ábra).

1-9. ábra: A gazdaságpolitikai fordulat növekedési pályára állította a gazdaságot

Forrás: MNB.

A gazdaság növekedési üteme 2013 óta a leggyorsabbak között van az Európai Unióban. A növekedés alapját a fenti intézkedések hatására bekövetkezett foglalkoztatási fordulat adta, amelynek során a munkavállalók száma több mint 700 ezer fővel emelkedett. Ez tette lehetővé, hogy 2013–2018 között évente átlagosan 3,4 százalékkal nőjön a magyar gazdaság, miközben az EU átlaga nem éri el a 2 százalékot.

A gazdaságpolitikai és növekedési fordulat, valamint a makropénzügyi egyensúly helyreállítása által lehetővé vált további, fokozatos adócsökkentések közül kiemelkedik a munkáltatókat terhelő szociális hozzájárulási adó 2016-ban bejelentett fokozatos mérséklése, mely a munkáltatók által fizetett járulékokat 2016 és 2022 között kevesebb mint felére csökkenti. Az adócsökkentés rövid távon a munkáltatóknak jelent megtakarítást, de középtávon a munkavállalók jövedelmét is érdemben emelheti. Ugyancsak a munkavállalók jövedelmét emelte a személyi jövedelemadó 2016-os további csökkentése, melyet a kormányzati szándék alapján a jövőben további csökkentések követhetnek. Emellett a kormányzat több célzott intézkedéssel is növeli a háztartások jövedelmét. A gyermeket vállaló háztartások számára a családi adóalap-kedvezmény fokozatos emelése jelent számottevő bevételemelkedést. Az alacsony jövedelmű munkavállalók jövedelmét pedig a minimálbér több lépcsőben megvalósított jelentős emelése, a jövedelemük vásárlóértékét pedig egyes alapvető élelmiszerek áfacsökkentése növeli. A munkavállalók jövedelmét érintő kormányzati lépések mellett még ki kell emelni a társasági adó csökkentését. Az alsó, 10 százalékos adókulcs 2010-es kiterjesztését követően 2017-től egységesen 9 százalék lett a társasági adókulcs, s ezzel a tőkét terhelő adó Magyarországon a legalacsonyabb az Európai Unióban.

A gazdaságpolitikai fordulat a makrostabilitás megteremtésével és a növekedés támogatásával megnyitotta a lehetőséget Magyarország gazdasági felzárkózása előtt. A foglalkoztatottság bővülése, a magára találó beruházás és fogyasztás, valamint az élénkülő hitelezés az elmúlt időszakban biztosította a folyamatos konvergenciát a fejlettebb európai gazdaságok felé. A rendelkezésre álló technológia és a humán erőforrások aktuális mennyisége és minősége mellett azonban a felzárkózás kifulladásra is vezethet. A gazdaságpolitikának új utakat kell találnia a gazdasági növekedés ösztönzése érdekében. A humán erőforrás bővítése idővel mennyiségi korlátokba ütközhet, így a fő cél a humán erőforrás minőségének, valamint a gazdaság tokeintenzitásának és termelékenységének emelése. A változó világgazdasági környezet ugyan komoly kockázatot is hordoz a magyar gazdaság kilátásaival kapcsolatban, de egyúttal új lehetőségeket is nyújt a felzárkózásra. Ahhoz, hogy a magyar

gazdaság ezekkel a lehetőségekkel élni tudjon, alapvető fontosságú, hogy a gazdaságpolitika egyrészt jól azonosítsa be a világgazdaság átalakulását befolyásoló legfontosabb trendeket, másrészt kellő mértékű és hatékonyságú lépéseket tegyen a gazdaság adaptív képességének megerősítése érdekében.

1.2. A magyar gazdaságot érintő csapdahelyzetek

A fenntartható gazdasági felzárkózás a **hazai termelékenység emelésén** keresztül valósulhat meg. A munkatermelékenység az elmúlt években visszafogottan alakult, a gazdaságpolitika elsődleges célként a makrogazdasági egyensúly helyreállítását és a munkaerőpiaci tartalékok mozgósítását tűzte ki. A **teljes foglalkoztatás megközelítésével** azonban a korábbi munkaintenzív gazdasági növekedés helyét egyre inkább egy **tőke- és tudásintenzív növekedési modellnek** kell átvennie.

Az új növekedési modell alapja a **termelékenység növekedése**, ami a **tőkeintenzitás emelkedésén** és a hazai gazdaság **versenyképességének javulásán** keresztül valósulhat meg. Az új modellnek válaszokat kell nyújtania a Magyarországot érintő fő kihívásokra és alkalmazkodnia a megváltozó világgazdasági folyamatokhoz. Az alábbi alfejezet a magyar gazdaságot érintő **csapdahelyzetekkel** foglalkozik, **aminek megfelelő kezelése kiemelt jelentőségű a tőke- és tudásintenzív gazdasági növekedés eléréséhez**, így a termelékenység emeléséhez.

1.2.1. DEMOGRÁFIA

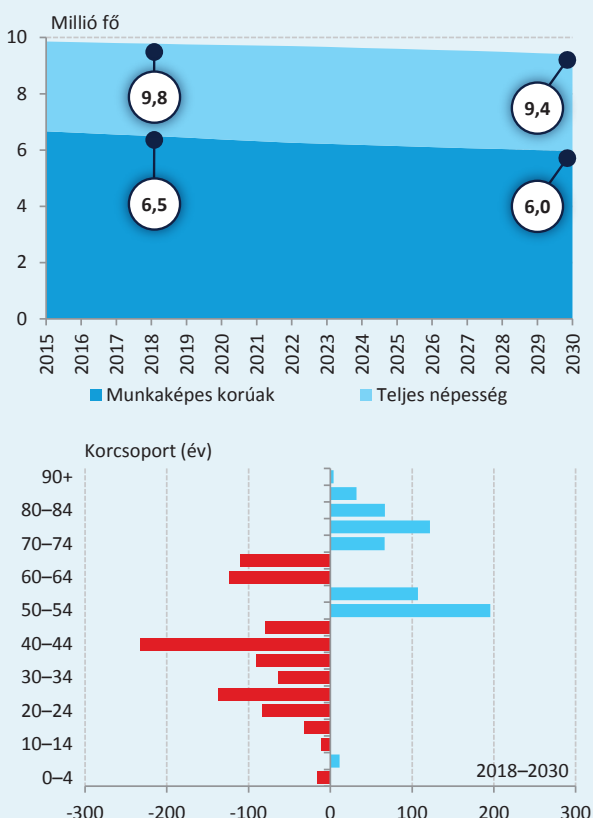
1980-ban Magyarország népessége 10,7 millió főt tett ki. A **populáció az elmúlt közel négy évtizedben fokozatosan mérséklődött**, 2018-ban a hazai népesség már csak 9,8 millió főből áll. Az elmúlt években fellendülő gazdasági növekedésnek és az aktív munkaerőpiaci politikáknak köszönhetően az aktivitás és a foglalkoztatás historikus magasságokba emelkedett. **A teljes foglalkoztatás megközelítésével azonban előretekintve a demográfiai korlátok egyre effektívebbé válnak.**

Magyarországon a demográfiai folyamatokat – az európai országok többségéhez hasonlóan – a **népesség csökkenése** és a **társadalom elöregedése** együttesen jellemzi. Hazánkban a születések száma nem tudja ellensúlyozni a halálozások

miatti népességsökkenést, így az elmúlt években a populáció évente átlagosan 38 ezer fővel csökkent. Az 1950-es években született ún. „Ratkó-gyerekek” nyugdíjba vonulásával és az 1970-es évek ún. „Ratkó-unokák” szülőképes korból való fokozatos kilépésével a **demográfiai kihívások kezelése egyre sürgetőbbé válik.**

A születések és halálozások számát több tényező együttesen határozza meg. Az elmúlt évtizedben a **szülőképes korú nők száma csökkent**, ami egyre inkább effektívebb korlátként jelentkezhet az elkövetkező években. A természetes reprodukciót mérő **teljes termékenységi arányszám** ugyan emelkedett az elmúlt időszakban, de **továbbra is elmarad az uniós átlagtól**. A hazai **születéskor várható élettartam nemzetközi összehasonlításban alacsony**. A teljes hazai populációra vonatkozó 76,2 év jelentősen elmarad az Európai Unió átlagától (81 év) és a visegrádi országoktól (78,1 év) is.

A hosszú távon is fenntartható dinamikus gazdasági növekedés eléréséhez elengedhetetlen a **demográfiai korlátok oldása** és a hazai népesség reprodukciójának elősegítése. A szülőképes korú nők számában és a termékenységi rátában lezajló fordulat nélkül az **elkövetkező évtizedekben a népesség csökkenése tovább folytatódik** (1-10. ábra). Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a népességszám csökkenése mellett a **populáció szerkezete** – a korfa – **is kedvezőtlenebbé válhat** az elkövetkező évtizedekben. A teljes népesség csökkenésénél a **munkaképes korúak száma nagyobb mértékben eshet vissza**, így a 15–64 évesek létszáma közel 6 millió főre mérséklődhet 2030-ra. A népesség emelkedése elsősorban a 70 év felettiek és az 50 és 60 év közöttiek körében valósulhat meg, míg a **legjobb munkavállalási korúak (25–54 évesek)** és a **fiatalok létszáma folyamatosan mérséklődhet.**

1-10. ábra: A népesség és a korfa várható alakulása Magyarországon

Megjegyzés: a Növekedési jelentés Humán tőke fejezetében bemutatott közepes fejlettség csapdájához tartozó pálya feltevései alapján.
Forrás: KSH, MNB.

A teljes és a munkaképes korú népesség csökkenése, valamint a társadalom elöregedése előretekintve egyaránt **korlátja lehet a hosszú távú fenntartható gazdasági növekedésnek**. A potenciális munkaerő folyamatos mérséklődése egyfelől gátként jelentkezhet a termelő és szolgáltató vállalkozások kapacitásbővítéseiben, a fogyatkozó munkaképes korúak egyre alacsonyabb adóalapot jelenthetnek a költségvetésnek, továbbá az időskori eltartottsági ráta emelkedése kihívások elé állítja a nyugdíjrendszert és az egészségügyi ellátórendszert. **A demográfiai fordulat elmaradása tehát visszafogja a növekedési kilátásokat, továbbá kihívásokat támaszt a makrogazdasági fenntarthatóság felé is.**

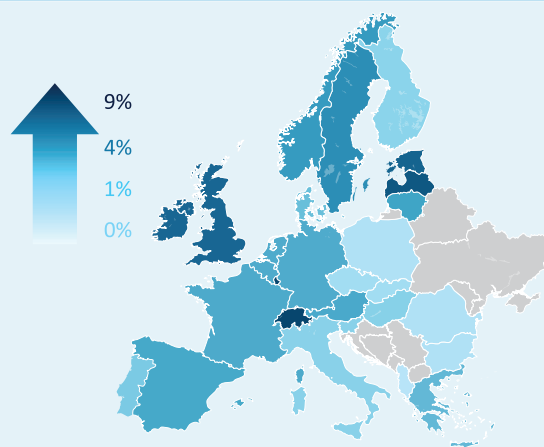
1.2.2. VERSENY A KÉPZETT MUNKAERŐÉRT, AGYELSZÍVÁS

A termelésbe vonható munkaerő mennyiségét a demográfiai folyamatok mellett a **dolgozók országok közötti áramlása** is meghatározza. Az elmúlt évtizedekben a **globalizáció** egyre széleskörűbbé vált, a munkaerőpiacok szorosabb összekap-

csolódásával a **munka mobilitása is megnövekedett**. Az 1990-es évek óta a munkaerő globális áramlásában két fő trend azonosítható: **megnövekvő beáramlás Ázsiából a fejlett országokba**, illetve a **fejlett országok közötti élénk mozgása a képzett munkaerőnek** (European Commission, 2016).

Ahogy a gazdaságok és társadalmak egyre inkább tudásintenzívvé válnak, úgy **megemelkedik a kereslet a képzett munkaerő iránt**. A magasabb hozzáadott értékű termelés és szolgáltatások biztosításához elengedhetetlen a megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő. Továbbá a **digitalizáció** és az **automatizáció a munkaerőpiacok átalakulását** eredményezi, ami felerősíti a **megfelelő képzettséggel és képességekkel rendelkező munkaerő** jelentőségét. A képzett munkaerő bevonásából fakadó pozitív hatások a fogadó országokban több csatornán keresztül jelentkeznek, mint a tudáshálózatokhoz való csatlakozás, nagyobb vállalkozási hajlandóság és a magasabb egyetemi hallgatói létszám (OECD, 2008).

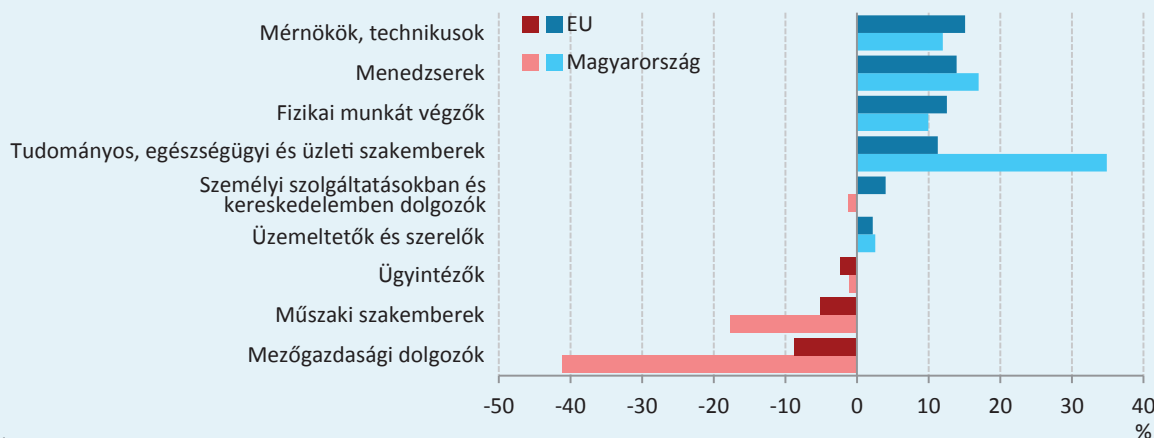
OECD (2017a) elemzése alapján a G20¹ országokba beáramló munkaerő több mint 25 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A nagy gazdaságok közül is kiemelkedik az Európai Unió és az USA szerepe, amelyek jellemzően a magasan képzett munkaerő legkedveltebb célpontjai (European Commission, 2016). Az európai országok körében egyértelműen azonosítható a **nyugati és északi országok nagyobb vonzereje**, ahol a népesség arányában a kelet- és közép-európai régió országainál érdemben **magasabb a beáramló magasan képzett munkaerő mennyisége** (1-11. ábra).

1-11. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkező beáramló népesség a teljes populáció arányában

Megjegyzés: 2010–2011-re vonatkozó adatok alapján.
Forrás: OECD–DIOC, Eurostat.

¹ A világ 19 legnagyobb gazdaságát és az Európai Uniót magába foglaló csoport.

1-12. ábra: Foglalkoztatás várható változása munkakörök szerint (2016-2030)

Forrás: Skills Panorama.

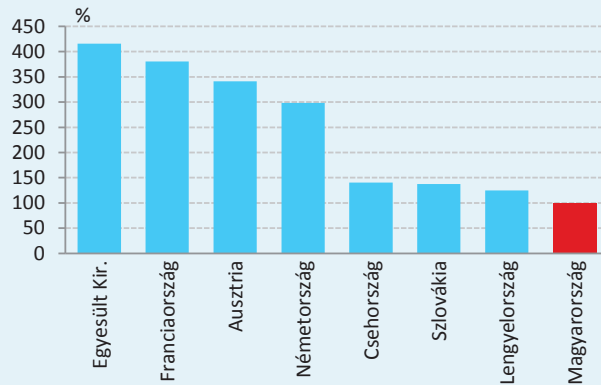
Petersen és Puliga (2017) elemzése szerint a 2004-es uniós csatlakozás óta az Európán belüli munkaerő-áramlás jelentősen felgyorsult, ami a régiós országok munkaerőpiacát is befolyásolta. A szerzők azt találták, hogy **2005 és 2014 között a teljes áramlás 29 százalékát tette ki a keletről nyugatra áramlás**, míg a visszaáramlás csupán 7 százalékot fedett le. A régióból való elvándorlás jellemzően az **egészségügyi, mérnöki, valamint az üzleti és jogi munkakörökhöz kötődött**.

Az elkövetkező években és évtizedekben a **képzett munkaerőért globális térben folyhat majd a verseny**. A fejlett országokban a **demográfiai korlátok erősödésével** és a **technológia gyors fejlődésével** párhuzamosan a mindennapi nagyobb igény mutatkozik majd a képzett és legjobb munkavállalási korú személyekre. Az Európai Unióban az OECD és EU (2016) kivetítése alapján 2013 és 2025 között több mint 100 millió új munkahely keletkezhet, így a **képzett munkaerő megtartásának és bevonzásának a jelentősége egyre inkább megemelkedik**. Hazánk számára is **komoly kihívást jelent az agyelszívás megállítása**, hiszen az elkövetkező évtizedekben ugyanazok a – jellemzően magasabb képzettséget igénylő – munkakörök esetében jelentkezhet majd munkakereslet az Európai Unió egyéb országaiban is, mint hazánkban (1-12. ábra). **A mérnökök, menedzserek, illetve egyéb tudományos, egészségügyi és üzleti szakemberek megtartása kiemelt jelentőséggel bír, és alapja a fenntartható felzárkózásnak.**

A kelet-közép-európai régió és **hazánk az elmúlt időszakban jellemzően a képzett munkaerő elvándorlásával szembesült**. A munkavállalók döntésében meghatározó szerepet tölt be az általános konjunkturális hangulat mellett az egyéni karrierlehetőségek és fizetés, valamint a vállalkozási és adózási környezet is. **A hazai nettó keresetek továbbra is érdemben elmaradnak a tőlünk nyugatra fekvő országokétól**, de a visegrádi országok körében is relatíve alacsonyok (1-13. ábra).

A hazai munkaerő megtartásának alapfeltétele a **bérfelzárkóztatás**, hiszen a szomszédos Ausztriában a nettó keresetek átlagosan a hazai szint közel 3,5-szeresei.

1-13. ábra: Nettó átlagkeresetek Magyarországhoz viszonyítva (2017)

Forrás: Európai Bizottság és OECD alapján MNB-számítás.

A kis földrajzi távolságok, az egyre könnyebben leküzdhető nyelvi korlátok, illetve a rugalmas foglalkoztatási formák megkönnyítik a munkaerő áramlását és a külföldi munkavállalást, ugyanakkor a **képzett munkaerő megtartása és hazánkba vonzása alappillére a tőke- és tudásintenzív növekedési modellnek és a fenntartható gazdasági növekedésnek.**

1.2.3. A GAZDASÁG ÉRTÉKTEREMTŐ KÉPESSÉGE

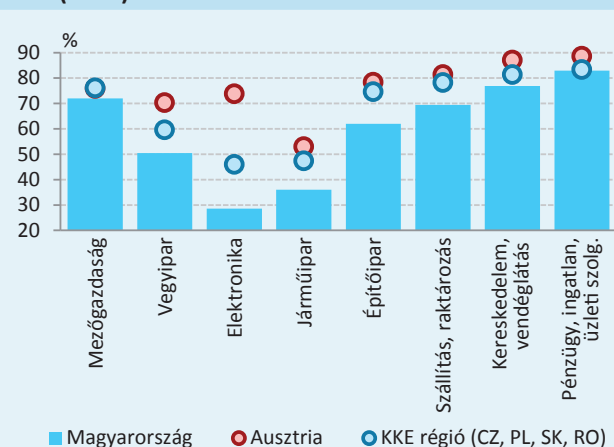
Az elmúlt évtizedekben a globális gazdaság egyre integráltabbá vált, a világkereskedelem a 2008-as válságig a globális GDP mértékét meghaladó mértékben bővült. A nemzetgazdaságok és vállalatok egyre szorosabb együttműködése a **globális értékláncok kialakulásához és bővüléséhez vezetett**. Az összekapcsolódás jelentős, egy adott gazdaság exportjának közel egyötöde más országok hozzáadott értékét

tartalmazza – összhangban az importált **köztes termékekkel és szolgáltatásokkal** (Vrh, 2018). Koopman és szerzőtársai (2014) hívták fel a figyelmet az exporton belüli hozzáadottérték-tartalom jelentőségére és így az egyes országok (vállalatok) globális értékláncokban elfoglalt helyére.

Az 1990-es évek óta a **közép-kelet-európai régió is aktívan integrálódott a globális értékláncokba**, elsősorban **feldolgozóipari termelési kapacitások** épültek ki hazánkban és a környező országokban. A globális értékláncokban való részvétel hozzájárulhat a termelékenység emelkedéséhez (Grossman és Helpman, 1991a), azonban a láncban betöltött szerep nagyban meghatározza a hazai és külföldi termelő és szolgáltató kapacitások jelentőségét. Baldwin (2012), valamint Ye és szerzőtársai (2015) rávilágítanak, hogy az értékteremtési folyamat során a **legnagyobb hozzáadott érték a lánc elején és a végén képződik**, míg a gyártási tevékenység jellemzően jelentősen függ a köztes termékek és szolgáltatások importjától.

Hazánk nyitottsága az elmúlt évtizedekben jelentősen emelkedett, az 1990-es évekhez viszonyítva közel megduplázódott az export GDP-hez viszonyított aránya. Ezt nagyrészt a **beáramló külföldi működőtőke, a termelő kapacitások emelkedése**, így a **globális értékláncokba való beintegrálódás magyarázza**. A bővülés elsősorban a feldolgozóipart, azon belül kiemelten a **járműgyártást** érintette az elmúlt időszakban, a régió a német járműipari lánc meghatározó termelési központjává vált. Ugyanakkor az **ágazat értéktérítő képessége relatíve alacsony**, illetve a hazai járműipari export belföldi hozzáadottérték-tartalma még a régiós országokénál is mérsékelt (1-14. ábra). Továbbá a specializáció és a nyitottság emelkedése következtében a **magyar gazdaság kitettebbé vált a külső kereslet ingadozásainak**.

1-14. ábra: Belföldi hozzáadott érték aránya az exportban (2014)

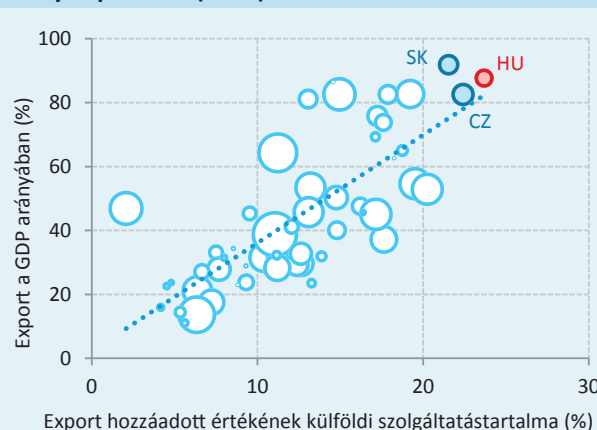
Forrás: OECD-WTO.

A **globális értékláncokban való feljebb lépés és a magasabb hozzáadott értékű termelés és szolgáltatás irányába történő**

elmozdulás feltétele a termelékenység javításának. A hazai vállalatok alacsony innovációs kapacitásai, a modern technológia széles körű felhasználásának hiánya, illetve a fejlett munkaerő eláramlása mind hozzájárul a magyar gazdaság alacsony értékteremtő képességéhez (Caraballo és Jiang, 2016; Kowalski és szerzőtársai, 2015; OECD, 2013; Stehrer és Stöckinger, 2015). A globális értékláncok mélyülésével a fejlett technológia kétféle módon befolyásolhatja egy ország termelékenységét. Egyfelől a **„frontier” technológia fejlődése** és ennek átgyűrűzése emeli a teljes tényezőtermelékenységet (TFP), másfelől a **„frontiertől” vett távolság alakulása** – vagyis a vállalatok képessége a meglévő technológiák alkalmazására. Chiacchio és szerzőtársai (2018) becslésükben azt találják, hogy a **közép-kelet-európai országok válság utáni visszafogott TFP-je mögött elsősorban a technológia csökkenő abszorpciója áll** (nagyobb „frontiertől” vett távolság), a „frontier” technológia lassabb fejlődése csak kisebb magyarázó erővel bír.

Az elmúlt időszakban a **szolgáltatások szerepe egyre inkább felértékelődött** a globális értékláncokban (Dachs és szerzőtársai, 2012; Stehrer és szerzőtársai, 2012). A feldolgozóipari tevékenységek mindinkább **szolgáltatásintenzívvé** váltak, illetve egy **termékhez az értékesítését követően** is számtalan szolgáltatás kapcsolódik (World Bank és szerzőtársai, 2017). A gazdaság értékteremtő képességének emelését befolyásolja a szolgáltatások jelentősége a termelésben és az exportban, illetve a szolgáltatások belföldi szolgáltatástartalma. Magyarország exportjában – Szlovákiához és Csehországhoz hasonlóan – nemzetközi összehasonlításban is **magas a külföldi szolgáltatások szerepe** (1-15. ábra). A belföldi szolgáltató egységek kismértékben járulnak hozzá az exportba kerülő szolgáltatásokhoz, ami magyarázza a hazai termelőegységek és beszállítók alacsony értékteremtő képességét, így a globális értékláncokban elfoglalt helyét.

1-15. ábra: Külföldi szolgáltatástartalom és az exportarány kapcsolata (2014)

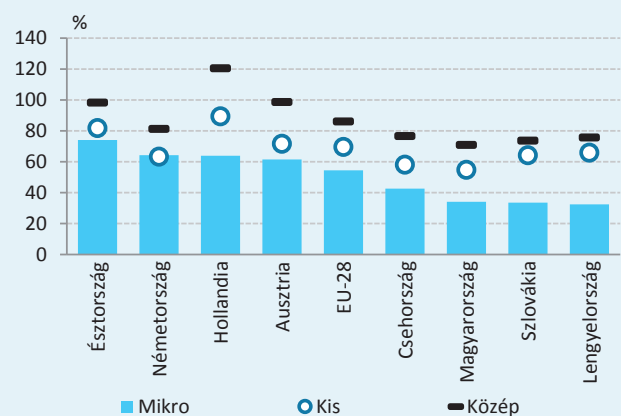
Megjegyzés: a körök nagysága a GDP/ffő relatív nagyságát jelöli. A 100 százaléknál nagyobb GDP-arányos exporttal jellemezhető gazdaságok (Hongkong, Írország, Luxemburg, Szingapúr) nem szerepelnek az ábrán. Forrás: OECD-WTO, Világbank.

1.2.4. VÁLLALATI DUALITÁS

A magas hozzáadottérték-teremtő képesség mellett az **egészes vállalati szerkezet és a termelékeny vállalati szektor** is alapja a hosszú távon is fenntartható gazdasági növekedésnek. A **legnagyobb termelékenységi tartalék a kkv-k esetében azonosítható**. Hazánkban – az Európai Unió országainak többségéhez hasonlóan – a mikro-, kis- és középvállalatok (kkv) **jelentősége kiemelkedő a gazdasági vérkeringésben**. A kkv-szektor az összes vállalat több mint 99 százalékát és a nemzetgazdasági foglalkoztatás 70 százalékánál is nagyobb hányadát fedi le. Ugyanakkor a jelentős súlya ellenére a kkv-k a teljes hazai GDP csak kevesebb mint felét állítják elő, ami hangsúlyozza a **vállalati dualitás csapdájának** kérdését.

A hazai kkv-szektor munkatermelékenysége érdemben elmarad a nyugat-európai országokétól és az uniós átlagtól is, továbbá a **nagyvállalatok és kkv-k termelékenysége közötti eltérés is jelentős Magyarországon** (1-16. ábra). Az egy foglalkoztatott által előállított hozzáadott értékben jelentkező elmaradás a mikro-, a kis- és középvállalatoknál is azonosítható. Hazánkban a mikrovállalkozások termelékenysége csupán 34 százaléka a nagyvállalatokénak, ami Csehországban több mint 42 százalék, az uniós átlag esetében pedig megközelíti az 55 százalékot. A magyar kis- és középvállalkozások nagyvállalatokhoz viszonyított munkatermelékenysége a visegrádi országokban mérténél is alacsonyabb.

1-16. ábra: Munkatermelékenység a nagyvállalatok arányában (2014)

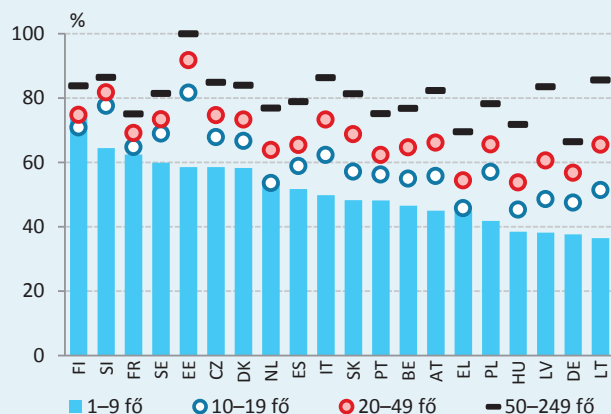

Forrás: Eurostat.

A vállalatok termelékenységbeli dualitását több tényező egyszerre indokolja. A magyar kkv-szektorban az **alacsony termelékenységű mikrovállalkozások aránya** 91 százalékot tesz ki, míg ugyanez a ráta a hazainál versenyképesebb német kkv-k körében 81,5 százalék. A kisvállalkozások jelentősége ezzel párhuzamosan közel kétszerese Németországban. Az elaprózódott vállalati szektor nem teszi lehetővé a **méretehatékonyságból fakadó előnyök kihasználását**, így hozzájárul a jelentős vállalati dualitáshoz. A mikrovállalkozások meghatározó aránya a külső sokkoknak való kitettséget, így a **gazdaság válságokkal szembeni sérülékenységét is befolyásolja**. De Kok és szerzőtársai (2011) alapján a 2008-as válság során a kisebb méretű vállalkozások sokkal inkább szembesültek a válság negatív hatásaival.

Az alacsony termelékenységgel párhuzamosan a mikro-, kis- és középvállalkozások által **kifizetett bér jelentősen elmarad a nagyvállalatokétól, illetve az európai országok körében is alacsony** (1-17. ábra). A hazainál az összes környező országban magasabb a feldolgozóipari mikrovállalatoknál elérhető bérszint (vásárlóerőparitáson), továbbá a hazai középvállalati bér mindössze az osztrák vagy német érték 50 százaléka. A dualitás csökkentéséhez elengedhetetlen a megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő, azonban az **alacsony bérek következtében a hazai kkv-k két oldalról (a belföldi nagyvállalatok és a külföld felől egyaránt) is szembesülnek az agyelszívással**.

1-17. ábra: Egy főre eső munkaerőköltség a nagyvállalatok arányában (2014)

Megjegyzés: Feldolgozóipari vállalatok esetén, PPP-alapon.

Forrás: OECD (2017b) alapján MNB.

A szektor alacsony munkatermelékenységének hátterében továbbá olyan égető problémák állnak, mint a **kevés exportáló kkv, a menedzsmentképességekben érzékelhető hiányosságok, az újrakezdés nehézsége, valamint a szektor alacsony technológiai felkészültsége**. OECD (2018) kiemeli, hogy a **magyar vállalatok lehetősége az újrakezdésre igen korlátozott**, amit elsősorban az újrakezdés és a csődeljárás közötti – nemzetközi összehasonlításban is – hosszú idő magyaráz. A vállalatok termelékenységét befolyásolja a cégalapítások száma (Cumming, 2012) és az újrakezdés nehézsége is (Burchell és Hughes, 2006).

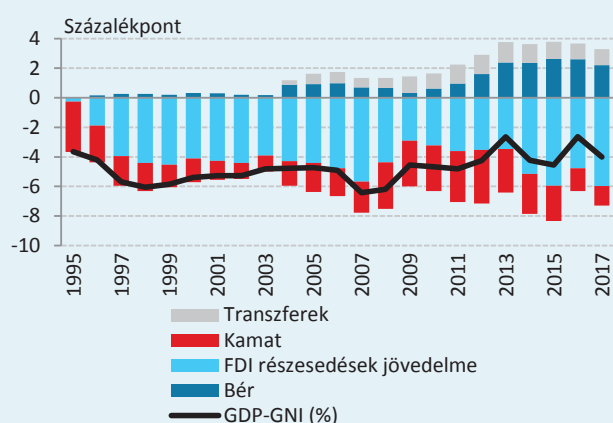
2012 és 2014 között a magyar kkv-k **alig több mint 24 százaléka végzett** (termék-, folyamat-, marketing- és szervezeti) **innovációt**, ami elmarad az európai országokban mért aránytól.

Németországban az innováló kkv-k aránya közel 66 százalék, míg Ausztriában, Hollandiában, az Egyesült Királyságban és Franciaországban is meghaladja az 50 százalékot (OECD, 2017c). Az alacsony innovációs képesség mellett a technológiai vívmányok – mint a felhő alapú szolgáltatások, a big data vagy a fejlett vállalatirányítási megoldások (ERP, CRM) – alkalmazásában is jelentős lemaradás azonosítható (OECD, 2017c).

1.2.5. GDP ÉS GNI KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉG

A fenntartható felzárkózást a gazdaság szerkezete mellett természetesen a jövedelmi folyamatok alakulása is befolyásolja. A **bruttó nemzeti jövedelem** (GNI) a hazai és külföldi rezidensek között jövedelemáramlásokat is figyelembe veszi, így országonként eltérhet a GDP szintjétől. A válság előtti időszakban a GDP 5-6 százalékát kitevő **GDP-GNI rés** a **válságot követően csökkenő tendenciát mutatott**, aminek eredményeképpen az elmúlt néhány évben a GDP 3-4 százaléka csökkent (1-18. ábra).

1-18. ábra: A GDP és GNI közötti eltérés összetevőinek alakulása (a GDP százalékában)

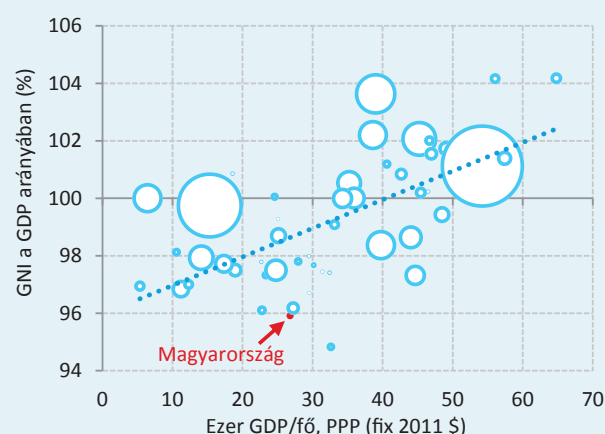
Megjegyzés: A 2017-es év előzetes tényadatakon alapszik.
Forrás: MNB.

Az 1990-es évek vége és 2006 közötti stabil GDP-GNI rés időszakában a külföldi vállalatok profitja játszott kulcsszerepet. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően jelentősen emelkedett munkavállalói jövedelmek és a GNI szempontjából releváns EU-transzferek beáramlása, de ezzel egyidejűleg a külföldi eladósodásból finanszírozott növekedés eredményeként bővültek a külföldre fizetett kamatok és részesedések jövedelme, amelyek összességében a GDP-GNI rés emelkedéséhez vezetett. A válság éveiben a magasabb kamatszint és a gyorsan emelkedő adósságállomány miatt tovább emelkedtek a külföldre fizetett kamatok, ami a GDP-GNI rés bővülésének irányába hatott, ugyanakkor ezt a hatást ellensúlyozta a nem rezidens vállalatok visszaeső profitja, és az EU-ból származó folyó transzfer emelkedése.

A **válságot követően** a dinamikusan bővülő munkavállalói jövedelmek és a mérlegalkalmazkodás következtében **mérséklődő külső adósság és kamatkidadások eredményeként a GDP-GNI különbség trendszerűen mérséklődött**. A rés csökkenését enyhén fékezte a külföldi vállalatok profitjának növekedése,² ami a válság előtt tapasztalt szint közelébe emelkedett. Ezt követően átmenetileg csökkent a – rés növekedését nagyban befolyásoló – részesedések jövedelme, de az előzetes tényadatok alapján 2017-ben újra emelkedett. Ebben elsősorban két tényező játszott szerepet: a társasági adó felső kulcsának csökkentése mellett az, hogy a nagy arányban exportra termelő külföldi tulajdonú vállalatok a gazdasági fellendüléssel összhangban magasabb profitot tudtak elérni. Ugyanakkor 2017-ben is csökkent a kamategyenleg a bruttó külső adósság és a kamatszintek mérséklődésével összhangban, ami a GDP-GNI rés csökkenésének irányába hatott.

A **gazdaság jelenlegi szerkezete mellett a GDP-GNI rés növekedése** – így a megtermelt jövedelem egyre nagyobb arányának külföldre áramlása – várható, amely **tendencia megfordításához célzott, a versenyképességet javító intézkedésekre van szükség**. A GDP és GNI közötti különbség **legjelentősebb tétele az FDI-részesedések jövedelme**, amely várhatóan emelkedni fog az előrejelzési horizonton, tovább növelve a részt. A GDP-GNI rés alakulásának nyomon követése az ország fejlettsége szempontjából is indokolt: szoros összefüggés mutatható ki az egy főre jutó GDP és a GDP-GNI gap mértéke között (1-19. ábra).

1-19. ábra: A gazdasági fejlettség és a GDP-arányos GNI közötti kapcsolat 2017-ben

Megjegyzés: A körök nagysága az országok GDP-jének relatív súlyát jelöli.
Forrás: Világbank.

Az európai országok esetében megfigyelhető, hogy a **fejlettebb gazdaságoknál kisebb a GDP és GNI közötti eltérés**, de sok esetben a **GNI meg is haladja a GDP-t**. Ez arra vezethető vissza, hogy ezek az országok nettó értelemben külfölddel szembeni

² 2014-2015-ben elsősorban egy multinacionális vállalat egyedi tételeihez kapcsolódóan.

hitelezők, jellemzően érdemi FDI-kifektetésekkel rendelkeznek, például a visegrádi országokban – Magyarországon is, amelyek negatív elsődleges egyenleggel rendelkeznek, azaz nettó hitelfelvevők (Balogh és szerzőtársai, 2018).

1.2.6. FINANSZÍROZÁSI KIHÍVÁSOK

A hosszú távon is fenntartható gazdasági növekedés alapja a **pénzügyi stabilitás** és a **fenntartható finanszírozás**. A gazdaság motorját képező **kkv-szektor kiemelkedő jelentőséggel bír** nemzetgazdasági szempontból, mind a foglalkoztatásban, mind a hozzáadott értékben jelentős szerepet tölt be. Magyarországon a vállalkozások 99,8 százalékát kkv-k képezik. Erre tekintettel fontos a kkv szektor **méretgazdaságos és versenyképes működése**, továbbá hogy az ezekhez szükséges **beruházások megvalósítását ne korlátozzák finanszírozáshoz jutási nehézségek**.

A válság kitörését követően visszaesett a **kkv-hitelezés**, azonban – jelentős részben az MNB által bevezetett nemkonvencionális eszközöknek köszönhetően – **2015-től fokozatosan emelkedésnek indult**. A kkv-hitelállomány bővülése 2016-ra elérte az MNB által a **hosszú távon fenntartható gazdasági növekedéshez szükségesnek tartott 5-10 százalékos közötti éves növekedési ütemet**, ami az előrejelzések szerint továbbra is fennmarad.

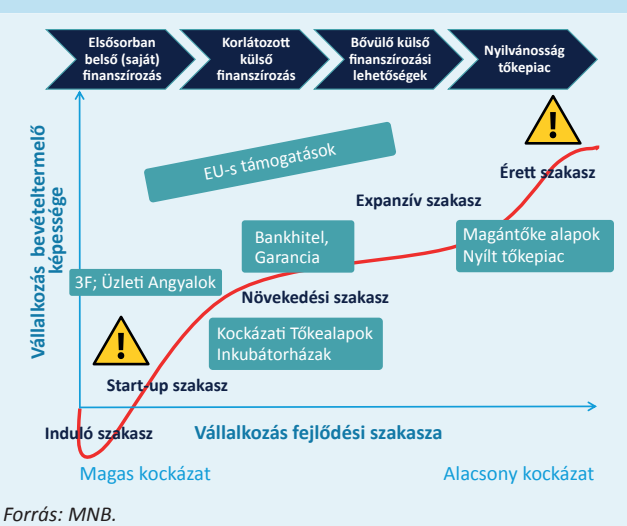
A kkv-hitelállomány dinamikája tehát megfelelő, de szerkezete nem elég egészséges. A **hosszú futamidejű és fix kamatozású hitelek részaránya nemzetközi összehasonlításban alacsony**, kívánatos lenne ezek nagyobb térnyerése annak érdekében, hogy a kisvállalkozások kiszámítható kamatozás mellett tudják finanszírozni hosszabb távú beruházásaikat.

A hitelintézeti és vállalati felmérésekből megállapítható, hogy a **többéves hitelmúlttal rendelkező és jó hitelképességű kkv-k finanszírozáshoz jutásával nincs probléma**. A kevésbé hitelképes, illetve kevesebb fedezettel rendelkező – hitelezési szempontból kockázatosabbnak tartott – vállalkozások hitelhez jutása viszont továbbra is nehézségekbe ütközik. Az ő finanszírozásukban jelentős szerepet játszik az **intézményi kezesség**, amelynek hatékonyságjavításával feltehetően több kockázatos, de életképes vállalat hitelhez jutását lehetne elősegíteni.

Fontos továbbá, hogy a vállalkozások **minden életségükben a szükséges mértékű és szerkezetű külső finanszírozási forráshoz tudjanak jutni** (1-20. ábra). Különösen igaz ez az induló, illetve startup vállalkozásokra, amelyek hitelmúlt, illetve korábbi pénzügyi eredmények hiányában, továbbá szűkös biztosítéknyújtási lehetőségeik miatt nem kapnak

bankhitelt, így csak saját forrásaikra tudnak támaszkodni, ami korlátozhatja, lassíthatja növekedésüket. A szükséges finanszírozás előteremtésében a **saját forrás mellett a tőkebevonás jelenthet alternatívát**. Magyarországon hiányoznak az angyalbefektetők, és bár van több kockázati tőke-befektető, sok esetben a vállalkozás alapítóinak az irányítási, tulajdonosi kontroll elvesztésétől való félelme akadályozza a növekedéshez szükséges forrás megszerzését. Az érett szakaszban lévő vállalkozások esetén pedig – a bankhitel mellett – a **tőkepiac jelenthetne versenyképes alternatívát** a forráshoz jutásban, azonban Magyarországon jelenleg mind a magántőkének, mind a kötvénypiacnak csupán marginális szerepe van a finanszírozásban. Az EU-s források 2020 utáni várható csökkenésével pedig még inkább kulcsfontosságúvá válik, hogy a különböző forrásbevonási csatornák jobban kiépüljenek.

1-20. ábra: Vállalati életciklus és finanszírozás

1.2.7. VÁLLALKOZÓSZELLEM ÉS KOCKÁZATVÁLLALÁS

A hosszú távon is fenntartható gazdasági növekedés biztosításához azonban nem elegendő a demográfiai, gazdaság-szerkezeti és finanszírozási csapdák elkerülése; a **társadalmat érintő pszichológiai fordulatra is szükség van egy új növekedési pálya biztosításához**. Egy vállalkozás értéktelmező képessége, a képzett munkaerő munkavállalási döntései, vagy éppen az új technológiákhoz való viszonyulás mind függ a vállalkozók és az egyének értékvalasztásaitól.

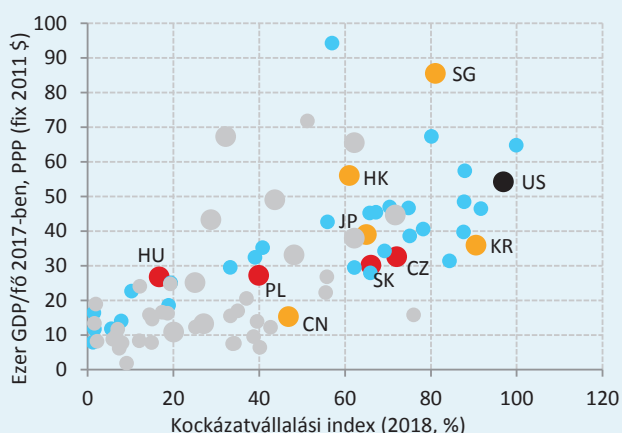
A **vállalkozó, mint kifejezés eredete és meghatározása bizonytalan**. Az irodalom jellemzően a XVIII. század elején munkálkodó R. Cantillontól eredezteti, illetve a XIX. század első felében publikáló J. B. Say-hez köti a vállalkozó fogalmát (Madarász, 2014). Ugyanakkor a máig az egyik legmeghatározóbb definíció **Joseph Schumpeter** nevéhez fűződik, aki

szemében a **vállalkozó egy innovátor és a gazdasági növekedés legfőbb vezérlője** (Schumpeter, 1934/1980; Hébert és Link, 2006). A schumpeteri értelemben vett „teremtő rombolás” a kapitalizmus motorja, ahol a vállalkozások az erőforrásokat új célok szolgálatába állítják, új termékeket és eljárásokat alkotnak – innovációt hajtanak végre.

Amennyiben a kisvállalkozások számát vagy az önfoglalkoztatást tekintjük a vállalkozói szellem mérőszámának, úgy Európa eléri az USA, illetve Kelet-Ázsia szintjét. Schumpeter definícióját az aktuális korunkra kifejezve ugyanakkor az egy főre jutó dollármilliárdos vállalkozók száma, az elmúlt évek startup unikornisai, vagy a hatékony kockázatitőke-befektetések alapján az **európai – és kifejezetten a közép-kelet-európai – vállalkozói szellem jelentősen elmarad az amerikaiétól** (Henrekson és Sanandaji, 2017).

A tőke- és tudásintenzív növekedési modell elsődleges mozgatórugói a termelékeny vállalkozások, valamint az ezeket felépítő és működtető vállalkozók. Ács és szerzőtársai (2018) alapján a **vállalkozói szellemet több tényező is meghatározza**. Ilyen a lehetőség felismerése, a kockázatvállalás és a kapcsolatépítés, továbbá a termék- és folyamat-innováció, illetve a technológia vagy a kockázati tőke felhasználása. Egy pezsgő vállalkozói ökoszisztéma alapja a bukás lehetőségének elfogadása és az újrakezdés elhatározása. **A kockázatvállalási hajlandóság nagyban meghatározza egy gazdaság vállalkozói kultúráját és potenciálját az innovációk terén**. Hazánk nemzetközi összehasonlításban is **elutasító a kockázatvállalást tekintve**, jelentősen elmaradva az USA-tól vagy a fejlett európai és gyorsan növekvő ázsiai országoktól, továbbá a visegrádi régiótól is (1-21. ábra).

1-21. ábra: Vállalkozói kockázatvállalás és gazdasági fejlettség kapcsolata

Megjegyzés: Piros színnel a visegrádi országokat, kékkel az egyéb európai országokat, sárgával Hongkongot, Japánt, Kínát, Koreát és Szingapúrt, feketével az USA-t, míg szürkével az egyéb gazdaságokat jelöltük.
Forrás: Ács és szerzőtársai (2018), Világbank.

Nemzetközi összehasonlításban több pozitív példa is kiemelendő a társadalmi és vállalkozói szellemet tekintve, mint például Kína és a skandináv országok esete. A **Kínai Népköztársaság vállalkozói kultúrája az elmúlt időszakban rohamosan fejlődött**, a kockázatvállalás, a kapcsolatépítés, illetve a vállalkozói innováció is magas az ország gazdasági fejlettségéhez viszonyítva. A változó ökoszisztémát bizonyítja, hogy 2018-ban a világ 100 leggazdagabb emberéből már 10 kínai volt, míg 2010-ben egyetlen kínai vállalkozó sem foglalt el ilyen kedvező helyezést az areppim adatai alapján.

A kínaiak közel három évezreden át a konfucianizmus jegyében a társadalmi stabilitást az individualizmus elé helyezték. Az **1970-es évek második felétől bekövetkező társadalmi fordulat** lehetőséget adott az embereknek az egyéni törekvések és ambícióik valóra váltására. A Teng Hsziao-ping által meghirdetett „meggazdagodni dicsőség” gondolata érdemi változást hozott a társadalomban és a vállalkozói életben egyaránt. A fordulatot követően egy éven belül több százezer új vállalkozás indult, illetve az elmúlt időszakban a nagyvállalatok egyre inkább igyekeznek globálissá válni. Az 1980-as évek közepétől diákok milliói tanulnak **angol nyelvet**, ami tovább erősíti az USA hatását a kínai társadalomra. Az elmúlt évtizedekben lezajló kulturális változások jelentős része kapcsolódik az **amerikai vállalkozói gyakorlatok és társadalmi szokások meghonosításához** (De Mente, 2009).

A **skandináv országok³ társadalmi berendezkedésében meghatározó az oktatás szerepe**. Norvégia, Finnország, Dánia és Svédország is a globális rangsor élén helyezkedik el a humán tőke alapján (World Economic Forum, 2017). Az északi országok oktatási rendszere a helyi értékekre és hagyományokra épít, mindemellett megfelel a nemzetközi sztenderdeknek. A magas részvételt és a különböző egyéni fejlődési utak kibontakozását támogatja a **társadalom széles körét integráló ingyenes oktatás, az élethosszig tartó tanulás** lehetősége és elfogadottsága, valamint az oktatási intézmények és a vállalati szféra szoros összekapcsolódása (Antikainen, 2006). Az alacsony hallgató-tanár arány lehetőséget biztosít a különböző tanulási stílusok érvényesülésének, így táptalaja az egyén fejlődésének (Lakey, 2016). Finnországban az ingyenes és felkészült könyvtárak hálózata a társadalom széles körében biztosít hozzáférhetőséget a tudáshoz, illetve ösztönzi az egyének innovációs kapacitásának bővülését (Taipale, 2016).

³ Az alábbi fejezetben Dánia, Norvégia és Svédország mellett Finnországot is a skandináv országok csoportjába soroljuk.

1.3. Globális megatrendek és belépési pontok

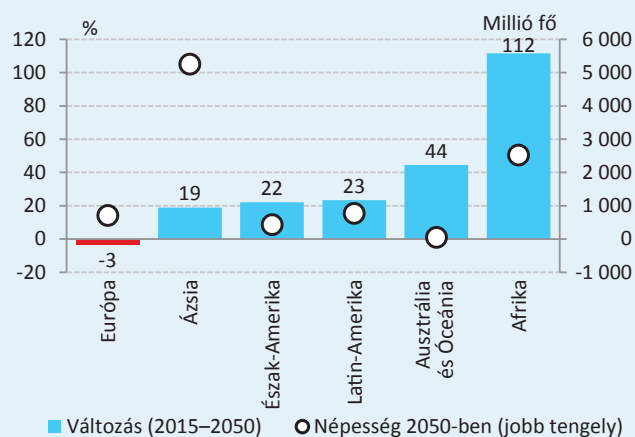
A világgazdaság jelentős átalakuláson mehet keresztül az elkövetkező évtizedekben, amit olyan **globális megatrendek** mozgathatnak, mint a **demográfia**, a **jövő technológiái**, a **globalizáció új szakasza**, illetve a **megváltozó energiamix**. Az alábbi alfejezet az egyes megatrendek lehetséges gazdasági és társadalmi hatásaival foglalkozik, továbbá belépési pontokat azonosít Magyarország számára megváltozó környezetben.

Az **új megatrendek adta lehetőségek kihasználása** hozzájárulhat a hazánkat érintő **csapdahelyzetek elkerüléséhez** és az ország **termelékenységének javulásához**. A lehetőségek feltérképezése, a körültekintő stratégia megalkotása, illetve a gyors és hatékony végrehajtás biztosíthatja a versenytársakkal szembeni előnyt és a hosszú távon is fenntartható gazdasági növekedés elérését.

1.3.1. NÉPESSÉGBŐVÜLÉS, ELŐREGEDES, URBANIZÁCIÓ

Az elkövetkező évtizedekben a **világ népessége tovább növekszik**, és az ENSZ kivetítése⁴ szerint **2030-ra elérheti a 8,6, míg 2050-re a 9,8 milliárd főt** (UN DESA, 2017). A növekedés legjelentősebb része a fejlődő és feltörekvő országokban megy végbe. Afrika népessége több mint megduplázódhat, míg Ázsia 800 millió főt meghaladó mértékben 5 milliárd fő fölé emelkedhet az elkövetkező évtizedekben. Ezzel szemben az európai populáció mérséklődhet 2050-re (1-22. ábra). Míg az afrikai országok körében a népesség bővülése általános, Japánban, Kínában, Németországban, vagy a közép-kelet-európai régióban a népesség visszaesése várható. A globális populáció nagyarányú bővülése komoly kihívásokat állít az erőforrások hatékony felhasználása, az élelmezés és vízellátás, továbbá a környezetszennyezés kapcsán.

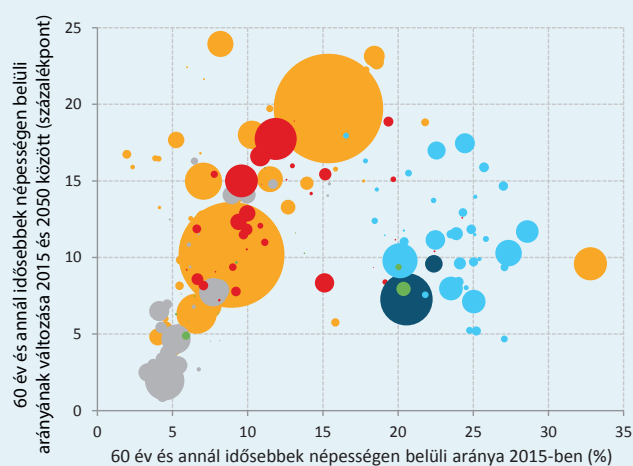
1-22. ábra: Népesség változása (2015–2050)

Forrás: UN DESA (2017) alapján MNB.

A világ populációjának emelkedése mellett a **társadalmak előregedése** is érdemben meghatározza a jövő világgazdaságát. A relatíve alacsony termékenység és a várható élettartam kitolódása következtében a világ összes nagy régiójában általános lehet az előregedés. A **60 éves és annál idősebb korosztály aránya** a 2015-ös 12,3 százalékos értékéről 2050-re **21 százalék fölé emelkedhet a világ népességében**, míg Európában ez az arány meghaladhatja a 34,5 százalékot. Míg a populáció bővülése elsősorban a fejlődő és feltörekvő gazdaságokat érinti, úgy az előregedés **általános érvényű megatrend** az elkövetkező évtizedekben és **minden kontinens minden gazdasága szembesül majd vele** (1-23. ábra).

1-23. ábra: Előregedés a világ országaiban

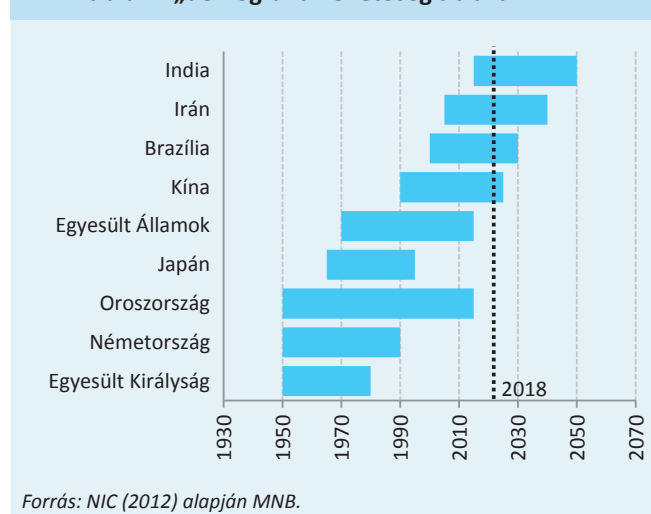
Megjegyzés: Világoskék színnel az európai, sötétkékkel az észak-amerikai, pirossal a latin-amerikai, sárgával az ázsiai, zölddel az óceániai országokat jelöltük. A körök nagysága a 2015-ös relatív népességet jelöli.
Forrás: UN DESA (2017) alapján MNB.

⁴ A közepes termékenységi kivetítés alapján.

A **munkaképes korú lakosság** (15–64 év) népességén belüli aránya jelenleg a historikus csúcson alakul, azonban az előre-gedéssel párhuzamosan a ráta mérséklődése az eltartottsági arány folyamatos emelkedését eredményezi. Annak ellenére, hogy az idősebbek számára a munkavállalás képessége és lehetősége emelkedhet majd a jövőben, ez önmagában nem lesz elegendő a munkaerőpiaci igények kielégítésére.

Noha a társadalmak elöregedése általános trend az elkövetkező évtizedekben, az országok populációjának szerkezete nem azonos, különböző fejlettségi státuszban lévő és népességű országok esetében az úgynevezett „**demográfiai lehetőség ablaka**”⁵ más időszakokra eshet. Ez a – munkaképes korú lakosság arányának szempontjából – kedvező időszak a **fejlett nyugat-európai országok esetében már az ezredforduló előtt lezárulhatott**, míg az USA esetében is a közelmúltban véget ért. Ugyanakkor a társadalom prognosztizált elöregedése ellenére **Brazília, India vagy Kína populációs szerkezete az elkövetkező években is támogathatja a gazdasági prosperitást** (1-24. ábra).

1-24. ábra: A „demográfiai lehetőség ablaka”

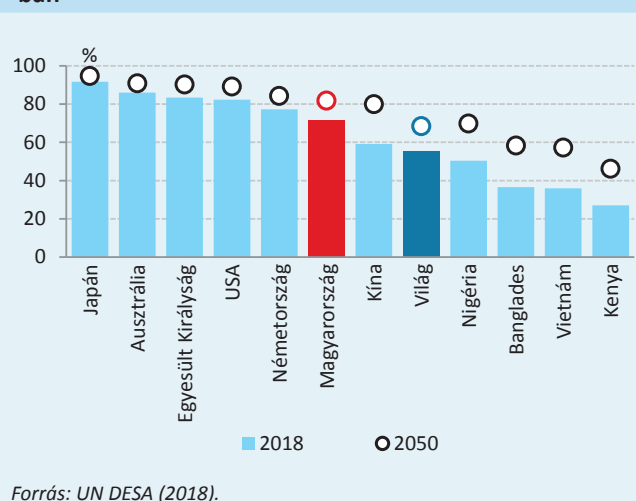
A társadalom elöregedése **hatást gyakorolhat majd a fogyasztási mintázatokra is a fogyasztás szerkezetének megváltozásán keresztül**, továbbá a magasabb időskori eltartási ráta **kihívások elé állíthatja a nagy ellátórendszereket** (nyugdíjrendszer, egészségügy). Ezek eredményeként tehát a társadalom szerkezetének megváltozása **átrendezheti a fiskális kiadásokat** is (OECD, 2016).

Az eddig elemzett demográfiai folyamatok együttesen járulhatnak hozzá a **nemzetközi és országon belüli munkaerő-vándorlás** emelkedéséhez. A fejlett országok esetében a **képzett munkaerő bevonása és elvándorlásának megaka-**

dályozása kiemelt jelentőségű a hosszú távú gazdasági növekedésük fenntartásához. OECD (2015a) alapján a **magasan képzett munkaerő országok közötti vándorlása több mint 70 százalékkal emelkedett** az elmúlt évtizedekben. A **G20 országok a célpontjai** a nemzetközi elvándorlók kétharmadának, illetve a nemzetközi felsőoktatásban részt vevő hallgatók közel 95 százalékának (OECD, 2017a). Az elvándorlás a gyorsan növekvő – jellemzően fejlődő vagy feltörekvő – gazdaságokat is érinti, hiszen a gazdasági növekedés lehetőséget nyújt a fiatalok számára az oktatásban való részvételre és az erőforrásokhoz való hozzáférésre, ugyanakkor a külföldi kedvezőbb jövedelmi lehetőségek következtében mégis az elvándorlás mellett dönthetnek (NIC, 2012).

A demográfiai változások hatására bekövetkező munkaerő-áramlás másik formája az országon belüli vándorlás, ami jellemzően az **urbanizáció** emelkedését vonja maga után. **2050-re a globális városi populáció meghaladhatja a 6 milliárdot**, míg ugyanez a létszám 1 milliárd alatt alakult 1950-ben (OECD, 2015b). A városiasodás jellemzően a fejlődő és feltörekvő országokat érintheti, ahol a népesség emelkedése kifejezetten dinamikus. **A városi népesség aránya 2050-re a teljes népesség közel 70 százalékára emelkedhet**, ami közel megduplázódás az 1970-es évekhez viszonyítva (OECD, 2012). A városi lakosság aránya a fejlett országokban meghaladhatja a 90 százalékot, míg a fejlődő és feltörekvő országok esetében az arány dinamikus növekedése prognosztizálható (1-25. ábra).

1-25. ábra: Városi népesség a teljes populáció arányában

Az elmúlt időszakban új városok keletkeztek és növekedtek dinamikusán. Shenzhen az 1980-as évek halászfalujából napjainkra egy tízmilliós megavárossá fejlődött (Zeng, 2010).

⁵ Az ENSZ definíciója alapján az az időszak, amikor a 15 év és ennél fiatalabbak aránya alacsonyabb, mint 30 százalék, illetve a 65 év és annál idősebbek aránya kisebb, mint 15 százalék.

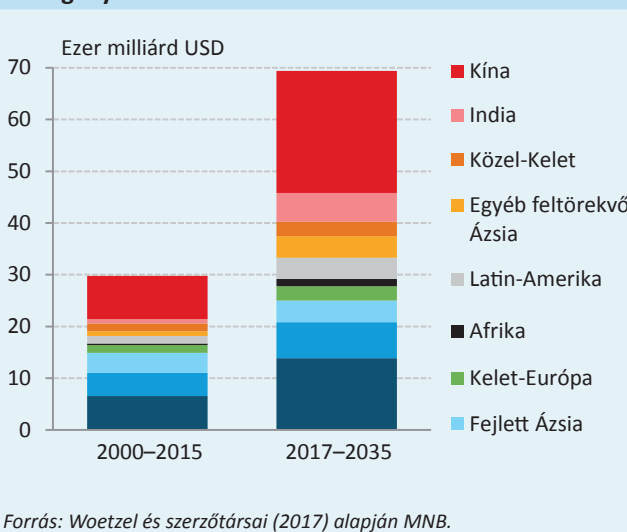
1970-ben még csak 2 **megaváros**⁶ volt a világon – New York és Tokió –, a demográfiai trendek következtében azonban ezek száma napjainkra 23-ra, míg a 2030-ra 41-re nőhet (Ernst & Young, 2016). A fejlődő és feltörekvő országok nagymértékű urbanizációjára utal, hogy Hoornweg és Pope (2014) kivetítése szerint 2050-re a **világ 6 legnagyobb agglomerációjára Ázsiában és Afrikában lesz.**

A rohamos városiasodás felhívja a figyelmet az **infrastruktúra**, a **közlekedési hálózat**, az **energiaellátás**, illetve a **hulladék-gazdálkodás** jelentőségére és fejlesztésére. **Új tervezési és működési modelleket** igényel, hogy a megavárosok és megaregiók akár országhatárokon is átnyúlhatnak, illetve a megfelelő fejlesztések hiányában nyomornegyedek kialakulásához vezethetnek. A városi életminőség érdemi javítása lehetséges az „**okosvárosok**” koncepciójával, vagyis a modern technológiai és infrastrukturális fejlesztések széles körű alkalmazásával. A hatékony közlekedés és alacsonyabb ingázási idő, a tisztább és fenntarthatóbb városi környezeti, az alacsonyabb bűnözés jelentősen emelheti az életminőséget a bővülő népességű városokban (Woetzel és szerzőtársai, 2018).

A **populáció emelkedése**, a **gyors városiasodás** és a **modernizálódó termelés** új kihívásokat támaszt a globális infrastruktúra felé. Napjainkban a világ a GDP közel 14 százalékát fordítja az infrastruktúra és ingatlanok fejlesztésére (Woetzel és szerzőtársai, 2017).

Az elkövetkező évtizedekben a gazdasági infrastruktúra⁷ fejlesztésére kiadott összegek emelkedhetnek, ami a **fizikai infrastruktúrát** (út-, vasút-, kikötő- és reptérfejlesztések), a **digitális infrastruktúrát** (telekommunikáció) és az **energiaellátást és -tárolást** is jelentősen érintheti. A gazdasági infrastruktúrára fordított kiadások emelkedése ugyan globális elvárás, azonban az **új igények jelentős része a feltörekvő ázsiai országokban – elsősorban Kínában – jelentkezhet** (Woetzel és szerzőtársai, 2017). A fejlett és fejlődő országok közötti eltolódással párhuzamosan 2017 és 2035 között a **globális beruházási igények már 34 százaléka Kínában jelentkezhet**, míg Nyugat-Európa és az USA részesedése mérséklődhet (1-26. ábra).

1-26. ábra: Gazdasági infrastruktúrára vonatkozó beruházási igény alakulása

A fejlett infrastruktúra biztosításához az igények megfelelő felmérése és a kiadások biztosítása mellett az **infrastrukturális beruházások hatékonyságának javítása** is kritikus. Woetzel és szerzőtársai (2017) becslésében arra a következtetésre jutott, hogy a **globális infrastrukturális kiadások közel 38 százaléka** az innováció hiánya, a különböző szűk keresztmetszetek és a piaci kudarcok miatt **nem optimálisan kerül felhasználásra.**

A gyenge hatékonyság tükröződik az építőipar termelékenységében is. A globális **építőipar munkatermelékenysége** az elmúlt két évtizedben átlagosan 1 százalékkal emelkedett, ami érdemben elmarad a feldolgozóipari termelékenység 3,6 százalékos, illetve a világgazdaság 2,8 százalékos termelékenységbővülésétől. Barbosa és szerzőtársai (2017) alapján az **építőipari termelékenység világgazdasági átlagra emelkedése az infrastrukturális beruházási igények közel felét fedezné.** Az alacsony hatékonyság hátterében természetesen több tényező egyszerre játszik szerepet, mint a kiterjed szabályozás, az állami kereslettel való jelentős függés, a magas ciklikusság, illetve az erős informalitás és korrupció. Az intézkedése meghozatalánál azonban érdemes figyelembe venni, hogy az ágazatot **két fő csoport** határozza meg, amelyek eltérő karakterisztikákkal rendelkeznek. Az ipari és lakossági nagyberuházásokat végző **nagyméretű cégek**, illetve az **elaprózódott** és jellemzően különböző szakmákra (vízvezeték, mechanika, elektronika) **szakosodott vállalatok**, amelyeknél a termelékenységbeli elmaradás a leginkább jelentkezik.

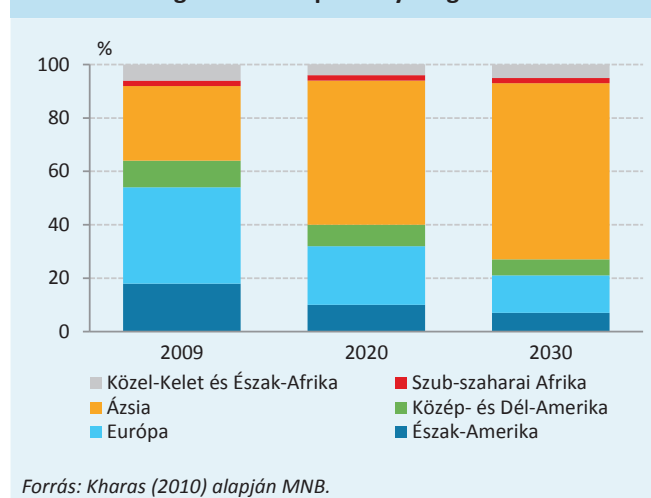
⁶ Az olyan városok/agglomerációk, amelyek meghaladják a 10 millió lakost.

⁷ Az alábbi fejezet a gazdasági infrastruktúrára vonatkozó állításokat fogalmaz meg, az olaj- és gáztermelést, bányászatot, szociális infrastruktúrát, valamint az ingatlanpiacot nem tárgyalja az elemzés.

A vándorlás mellett a **trendeket a családmódok és háztartások megváltozása is erősítheti**. A tradicionális családmódok egyre inkább eltűnőben vannak, amit a magasabb válási ráták, a több egyedülálló szülő, az oktatásban eltöltött hosszabb idő, és a hosszabb várható élettartam egyaránt magyarázhatnak (OECD, 2016). A háztartások szerkezetének megváltozása a fogyasztás szerkezetét és a városi lakáspiacokat egyaránt befolyásolhatja.

A korfa változásának és a gyors urbanizáció eredményeképp a **globális fogyasztás szerkezete is jelentősen megváltozhat** az elkövetkező évtizedekben. A fejlődő és feltörekvő országokban a háztartások jövedelme és vagyona jelentősen emelkedhet, így az úgynevezett **globális középosztály**⁸ **dinamikusán bővülhet**, mind az abszolút számokat tekintve, mind pedig a teljes népesség arányában. A világ középosztálya **2030-ra megközelítheti a 4,9 milliárd főt**, ami több mint 3 milliárd fős emelkedés a 2009-es szintjéhez képest (Kharas, 2010). A növekedés a régiók között nem azonos mértékben mehet végre, a **bővülés Ázsiához – elsősorban Indiához és Kínához – kötődhet**, míg a fejlett régiók egyre kisebb hányadát tehetik ki a globális középosztálynak (1-27. ábra).

1-27. ábra: A globális középosztály megoszlása

1970 és 2000 között a globális fogyasztás több mint felét a gyors ütemben bővülő népesség adta, azonban az elkövetkező évtizedekben a globális populáció növekedési üteme egyre lassul. A középosztály az réteg, akinek megvan a **fizetőképesség kereslete és igénye a fogyasztási hajlandóságának emelésére**, így a jövőben a globális fogyasztás emelkedése a jelentősen bővülő egyéni költségekből – vagyis az **egy főre jutó fogyasztás emelkedéséből fakadhat**. Az emelkedő fogyasztást több globális társadalmi csoport is támogatja, amelyek közül a legmeghatározóbb a **fejlett**

országok idősebb korosztálya és a **kínai munkaképes korúak** csoportja lehet (McKinsey, 2016).

Észak-Amerikában, Európában és Japánban 2030-ig a 60 év és annál **idősebbek fogyasztása jelentősen** – a fiatalabb korosztályét meghaladó mértékben – **emelkedhet**. Ez a generáció az egészségügyi kiadások mellett várhatóan költ majd utazásra, szórakozásra, élelmiszerre és a lakhatásokkal kapcsolatos kiadásokra is. Az időskori vásárlóerejük megőrzése végett a fejlett országokban egyre inkább jellemző a **nyugdíjba vonulás kitolása** és a **megtakarítások felhalmozása**.

A kínai középosztály felemelkedése alapvetően formálhatja át a világgazdaságot, hiszen a 2030-ig **közel 100 millió fővel növekvő csoport várhatóan több mint megduplázhathatja az egy főre eső fogyasztását**. Ez a generáció az alapvető szükségleteken túl nagy arányban költöget megjelenésre és étkezésre, utazásra és szórakozásra, illetve oktatásra. A McKinsey 2016-os Global Sentiment Survey alapján a kínai középosztály értékeli a világon a leginkább a **prémium márkákat** és hajlandó a legtöbbet költeni rájuk. Az **oktatási kiadások** szerepe is kiemelendő a kínai fogyasztás szerkezetében, amelyek az elkövetkező évtizedekben a fejlett országokat meghaladó – és Svédországgal közel azonos – mértékben járulhatnak hozzá a fogyasztás növekedéséhez (McKinsey, 2016).

A fejlett és feltörekvő országok népességszaporodása, a társadalmak elöregedése, valamint a rohamos urbanizáció kihívásokat, de egyben **belépési pontokat is jelent Magyarországnak számára** az átalakuló világgazdaságba. A **képzett munkaerő bevonása és elvándorlásának megakadályozása** kritikus tényező az elkövetkező évtizedekben, hiszen a magasabb hozzáadott értékű termelésre való áttéréshez elengedhetetlen a termelési tényezők megfelelő minősége és mennyisége. A társadalom átalakulása következtében a **szolgáltatásokban való nagyobb részvétel** kitörési lehetőség lehet. Az elöregedés ugyan negatív gazdasági kilátásokat vetít előre a világ országaiban, az egészségügyi és személyi szolgáltatásokra, utazásra vagy szállításra irányuló kereslet emelkedhet. Hazánknak mind a hagyományos, mind pedig a modern szolgáltatások terén ki kell használni az adottságait és megragadni az új megatrendek adta lehetőségeket. A hagyományos szolgáltatásokat tekintve érdemes megjegyezni, hogy hazánk és a visegrádi régió a fejlett Nyugat-Európa és a gyorsan fejlődő ázsiai piacok közötti tranzitútvonalon fekszik, ami kiváló lehetőségeket biztosít a **turizmus** és **szállítás** számára. A szolgáltatásokban rejlő

⁸ A nemzetközi irodalomban több definíció is fellelhető a globális középosztály besorolására. A Növekedési jelentés Kharas (2010) definícióját követi, vagyis azon háztartásokban élők aránya, akik napi egy főre jutó jövedelme 10 és 100 USD közé esik (PPP alapon).

potenciál kiaknázásához azonban elengedhetetlen az **élvonalbeli infrastruktúra** és a **modern technológiai megoldások alkalmazása**.

1.3.2. A JÖVŐ TECHNOLÓGIÁI

A technológia szerepe meghatározó a gazdasági növekedésben. A neoklasszikus közgazdaságtani elmélet szerint technológiai fejlődés nélkül a hosszú távú egyensúlyi állapotban az egy főre jutó kibocsátás nem emelkedik tovább (Solow, 1956, 1957). Az úgynevezett **endogén növekedési modellek** a tudás felhalmozásának tovaryűrűző hatásaira hívták fel a figyelmet (Romer, 1986) és kiemelték az innováció ösztönzésének fontosságát, hiszen ebben a keretrendszerben az innovációs kapacitások magyarázzák az ország közötti fejlettségi különbségeket (Grossman és Helpman, 1991b). Az **evolúciós és intézményi iskola** szintén fontos jelentőséget tulajdonít a technológiának és az azt létrehozó és elterjesztő gazdasági és társadalmi rendszerben vizsgálja (Nelson és Winter, 1982).

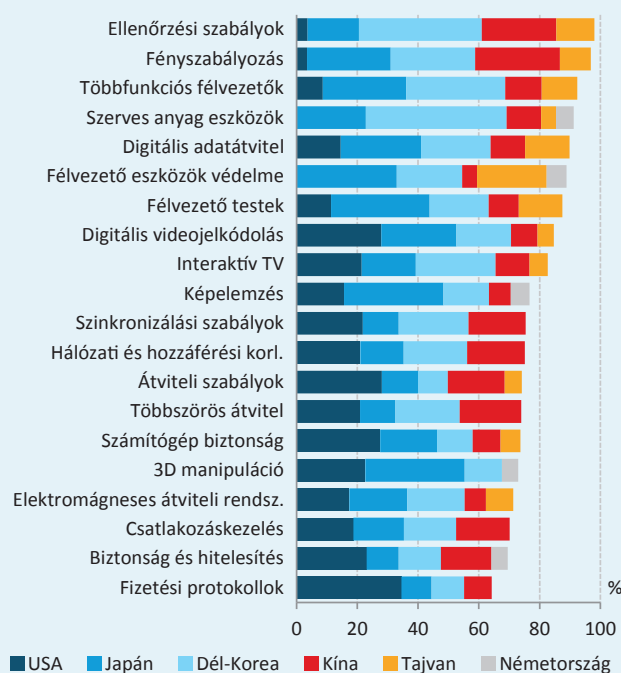
A technológia változása tehát jelentős hatást gyakorolt a gazdaságok fejlődésére a történelem során. A XVIII. század végét az **első ipari forradalom** korának szokás aposztrofálni, aminek hatására a gőz- és vízenergián alapuló mechanikus termelés az emberi és állati fizikai energiát váltotta fel. Landes (2003) írása alapján ez az első történelmi megjelenése egy olyan áttörésnek, aminek következtében egy agrár- és kétféle munkán alapuló gazdaság az ipar és gépek vezérelte gazdasággá alakul át. Ezt követte a XX. század elején az **elektromosság forradalma**, ami a tömegtermelés és a munkamegosztás általánossá válásával elősegítette a gyártás fejlődését. Az úgynevezett harmadik ipari forradalom az **elektronika, valamint az információs és kommunikációs technológia** (IKT) fejlődéséhez köthető, ami az 1970-es évektől lehetővé tette az ipari automatizáció elterjedését.

Napjainkban a **negyedik ipari forradalom korát éljük**, ami a gazdaság és társadalom számára újabb jelentős áttöréseket tartogat. A **digitális technológiák és eljárások elterjedése** érdemben befolyásolhatja a gazdaságok termelékenységét, így meghatározója lehet a jövőbeni gazdasági növekedésnek. Korunk új vívmányai közül azok tekinthetők **áttörő technológiának**, amelyek a technológia jelentős fejlődését okozzák, amelyek hatásai széles körben érvényesülhetnek, amelyek a gazdasági érdemi részére hatást gyakorolhatnak, valamint amelyek potenciálisan megváltoztatják az emberek életét (Manyika és szerzőtársai, 2013). A **géntechnológia** a számítógépek számítási képességénél is gyorsabban fejlődik, illetve

a **fejlett anyagok technológiája** terén is jelentős áttörések születtek az elmúlt időszakban. A **mobilitás** fejlődése kiemelkedő példa a széles körű elterjedésre: a technológia közel 5 milliárd ember életét befolyásolja. A fejlett robotika akár több mint 6 ezer milliárd dollárral csökkentheti a globális munkaerőköltséget, míg a **felhőtechnológia** fejlődése drasztikusan növelheti a vállalati termelékenységet és az információstechnológiai kiadásokat. Az **energiátárolás** fejlődése érdemi változásokat hozhat mindennapjainkba, míg a **megújuló energia** alapvetően megváltoztathatja a világ energiapiacának és -fogyasztásának szerkezetét.

Az **áttörő technológiák elsősorban rövid távon a fejlett gazdaságokat befolyásolhatják**, azonban a globalizáció és a jelentős tovaryűrűző hatások következtében a fejlődő és feltörekvő országokra is hatást gyakorolhatnak. A **fejlett technológiák kutatásában való részvétel erősen koncentrált napjainkban** mind országok, mind pedig vállalatok között. Az 50 legnagyobb belföldi kutatási és fejlesztési (K+F) vállalat felelős az amerikai és kanadai üzleti K+F közel 40 százalékáért, míg ugyanez az arány 55 százalék Németországban és Japánban (OECD, 2017c). **Kína felemelkedése a fejlett technológiákban való részvétel terén** érdemi. Az ország K+F kiadásai érdemben bővültek az elmúlt időszakban, továbbá az USA után a második a leginkább idézett a top publikációk alapján. A vezető technológiákban való részvétel koncentrátságát mutatja, hogy az elmúlt időszakban a **top 20 technológiához kapcsolódó szabadalom több mint 60 százaléka 6 országhoz kötődött**, amelyek közül az egyetlen európai – Németország – szerepe is visszafogott (1-28. ábra).

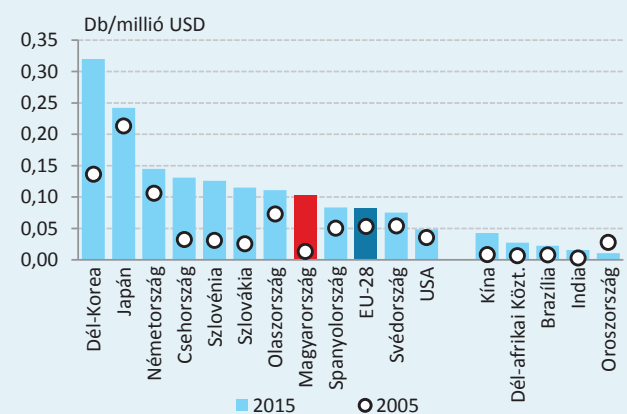
A digitális átalakulás a **gazdasági ágazatokat sem egyforma mértékben érinti**. Az USA-ban az IKT-szektor, a média, a pénzügyi és egyéb szakmai szolgáltatások a leginkább digitálisak, míg a bányászat és számos feldolgozóipari ágazatok jelentős elmaradást mutatnak (McKinsey, 2017a). A nagy és alacsony termelékenységű – kiskereskedelem, egészségügy – **ágazatok digitalizációja komoly növekedési potenciált rejt**. McKinsey (2018) alapján a mesterséges intelligencia szélesebb körű elterjedése a kiskereskedelem és gyógyszeripar árbevételét közel 5 százalékkal emelné.

1-28. ábra: Vezető IKT technológiák szabadalmaiban való részvétel (2012–2015)

Forrás: OECD (2017c) alapján MNB.

A negyedik ipari forradalom **átformálja a klasszikus iparágakat**, amire a **járműipar** az egyik legszembetűnőbb példa. Míg korábban a járművek értékének 90 százaléka a „hardware-től” (alkatrészek, dizájn, összeszerelés), addig ma 50 százalékát a „software” és tapasztalati élmény határozza meg (Ernst & Young, 2016). A jövőben a járműgyártás fejlődését egyre inkább a szenzorok, az adatgyűjtés és az információk elemzése fogja meghatározni. Az önvezető autók alapvetően átalakíthatják a közösségi közlekedést és a logisztikát is.

A technológia változása és a globalizáció a történelem folyamán jelentős hatást gyakorolt a munkaerőpiacok átalakulására is. A robotika, a mesterséges intelligencia, valamint a „sharing economy” elterjedése új korszakot nyithat a globális munkaerőpiacon. A robotizáció napjainkban is élénk ütemben zajlik és az International Federation of Robotics előrejelzése szerint az **ipari robotok száma hét év alatt megduplázódhat**, így 2020-ra meghaladhatja a 3 milliót. A gyors robotizáció elsősorban a **járműiparhoz** és az **elektronikához** kapcsolódhat, azonban egyéb feldolgozóipari alágazatok is érintheti. Nemzetközi összehasonlításban **Korea és Japán** jár élen az ipari robotok alkalmazásában, míg az európai országok közül Németország mellett a **kelet-közép-európai régió jelentősége meghatározó** (1-29. ábra). A termelési folyamatok gyors átalakulására utal, hogy az elmúlt évtizedben az országok robotintenzitása jelentősen emelkedett.

1-29. ábra: Leginkább robotintenzív gazdaságok és a BRICS

Megjegyzés: A robotintenzitást az ipari robotállomány és a feldolgozóipari hozzáadott érték hányadosaként definiáltuk.

Forrás: OECD (2017c) alapján MNB.

A robotok és modern termelési megoldások **alapvetően változtatják meg a modern munkaerőpiacokat**. Noha elméletben a világ munkahelyeinek fele automatizálható, az elkövetkező évtizedekben ennek csak egy része mehet végbe. Manyika és szerzőtársai (2017) alapján **2030-ig a világon ledolgozott munkaóra 15 százaléka automatizálható**, ami elsősorban a fejlett országokban mehet végbe. Noha az automatizáció bizonyos álláshelyek megszűnéséhez vezet, **a folyamat új – akár ma még nem is létező – álláshelyek létrejöttéhez vezethet**. Az automatizáció, valamint az alacsony termelékenységre és nem versenyképes ipari álláshelyek megszűnésének hatását **ellensúlyozhatja az ipari tevékenységek relokációja és az iparhoz kapcsolódó szolgáltatások növekvő jelentőségének hatására létrejövő új álláshelyek** (Roland Berger, 2016).

Ahogy évszázadokkal ezelőtt a mezőgazdasági munkaerő az ipar felé áramlott, a jövőben **a technológiai fejlődés a munkakörök közötti eltolódáshoz vezethet**. World Economic Forum (2016) alapján a napjainkban alapfokú oktatásukat kezdő gyermekek 65 százaléka olyan munkakörökben fog dolgozni, ami ma még nem is létezik. A menedzserek, magasan képzett szakemberek és egészségügyi gondozók iránti igény dinamikusan megnövekedhet a jövőben, míg az irodai támogató munkakörök és a fizikai munkások száma jelentősen visszaeshet (Manyika és szerzőtársai, 2017).

Az új munkakörök új képességeket igényelnek, ami igényeket támaszt az oktatás és képzés felé. Az automatizáció és a mesterséges intelligencia elterjedésének hatására a fizikai és manuális, illetve az egyszerű kognitív (egyszerű számítási és kommunikációs feladatok) képességek iránti kereslet visszaeshet, míg **kreativitás, komplex feladatmegoldás, szociális és érzelmi, valamint a technológiai képes-**

segek jelentősen felértékelődhetnek (Bughin és szerzőtársai, 2018). Annak ellenére, hogy az automatizáció nem egyformán érinti a termelő és szolgáltató ágazatokat, az **új képességek iránti igény az összes szektorban megemelkedhet**. A programozási ismeretek, illetve kreativitás a feldolgozóiparban és a kiskereskedelmi szektorban is a leginkább elvárt képességek közé tartozhat.

A világ új technológiai ciklusba lépett, ami belépési pontot jelenthet a magyar gazdaság számára is. A fejlett technológiákhoz kapcsolódás azonban **fejlett digitális és fizikai infrastruktúrát, illetve megfelelő innovációs kapacitásokat igényel**. Hazánk ipari robotizációja nemzetközi összehasonlításban is relatíve magas. A **munkaerőpiac átalakulásának kihívásai**, illetve a **magasabb hozzáadott értékű termelés és szolgáltatás irányába történő elmozdulás** azonban körülmintő magatartást igényelnek.

Hazánk a World Economic Forum (2018) elemzése alapján a jövő termelésére való felkészültségét tekintve azon országok csoportjába esik, amelyek **aktuális ipari termelése erős, azonban a jövőt komoly kockázatok övezik**. A lemaradás elsősorban az innováció tekintetében jelentkezik. Ezt erősíti, hogy a jövő termelésének fel kell készülnie az **új technológiák gyors átvételére és az új üzleti megoldások alkalmazására**. Az **új technológiák elterjedése ugyanis felgyorsult** az elmúlt évszázadokban és évtizedekben. A gőzhajózás elterjedéséhez közel 120 évre volt szükség, míg a személyautók és a telefon adoptációja már 40-50 év alatt ment végbe. Az elmúlt évtizedek technológiai vívmányai – mint az internet, a mobiltelefon, vagy az MRI – már kevesebb mint két évtized alatt terjedtek el (Comin és Hobijn, 2008). A technológiai fejlődés a **megváltozó vállalati formák** mellett a **kormányzatot is kihívások elé állítja**, hiszen a **hagyományos szabályozás nem minden esetben megfelelő ösztönző** a különböző megosztási platformok (közlekedés, szálláshely-szolgáltatás) és startupok számára (Ernst & Young, 2016).

A magasabb hozzáadott értékű termelésnek és szolgáltatásnak alapja a modern infrastruktúra. Hazánknak biztosítania kell a megfelelő minőségű fizikai infrastruktúrát, valamint a technológia fejlődésével párhuzamosan beruházásokat kell eszközölnie a digitális infrastruktúrába. A globális infrastruktúra nagymértékű megváltozását idézhetik elő olyan trendek, mint az **elektromobilitás** széles körűvé válása, vagy az **önvezető technológiák elterjedése**. Az elkövetkező évtizedekben az elektromos járművek globális piaca dinamikusan bővíthet és 2030-ra a jelenlegi értékesítés közel

harmincszorosára növekedhet (Bloomberg New Energy Finance, 2018). Az elektromos töltőállomások és a megfelelő hálózatok kiépítése és fejlesztése hazánk számára is kiemelt feladat az elkövetkező időszakban.

1.3.3. A GLOBALIZÁCIÓ ÚJ SZAKASZA

A globalizáció fogalmát széleskörűen használják az irodalomban, vonatkozhat gazdasági, politikai vagy kulturális folyamatokra. **A gazdasági globalizáció az áruk és szolgáltatások, a munka és tőke, illetve a technológia és információ szabad áramlását jelenti** (Joshi, 2009). A történelem folyamán a globalizáció jelentős hatást gyakorolt a gazdaságok szerkezetére és teljesítményére, illetve a társadalmakra is. Az **első ipari forradalom fordulópontot hozott a globális gazdasági integráltságban**: a gőztechnológia elterjedése a szállítás forradalmát hozta, amelynek következtében a szállítási költségek érdemben mérséklődtek. Az úgynevezett második ipari forradalom tovább erősítette a folyamatot az olaj felemelkedésével és olyan találmányok elterjedésével, mint a belső égésű motor. A **távolságok érdemben lecsökkentek**, ami új időszakot nyitott a globális termelésbe és kereskedelembe.

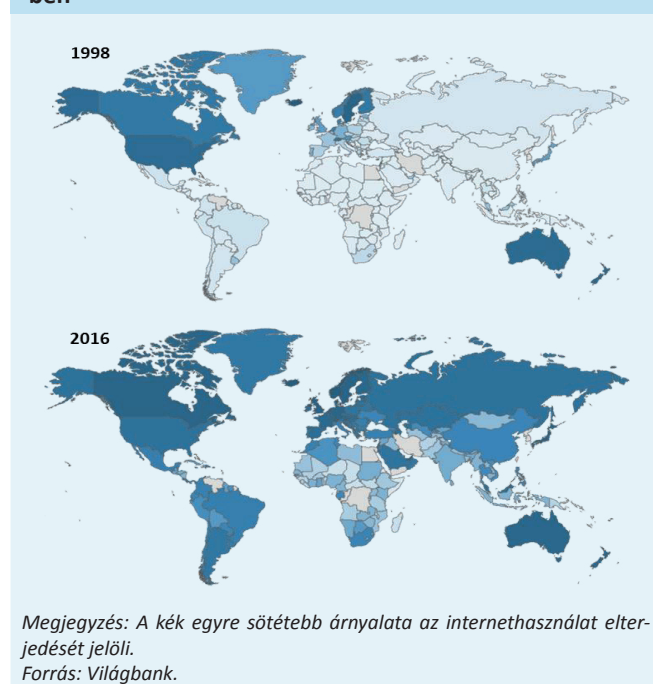
Noha a világháborúk kora óriási gazdasági károkat okozott, az 1950-es évektől kezdve a világkereskedelem – az ideológiai ellentétek ellenére – dinamikusan bővült. A **Bretton Woods-i rendszer és a GATT (később WTO)** létrehozása a szabadkereskedelem és a vállalatok külföldi tevékenységeinek ösztönzésével érdemben formálta a globalizációt. **Az 1990-es évek a világgazdaság korábban soha nem látott integrációját hozta**, amit a volt szocialista blokk országainak globális kereskedelembe integrálódása, és az IKT-forradalom is jelentősen ösztönzött (Huwart és Verdier, 2013).

A 2008-as világgazdasági válság óta az áruk és finanszírozás tradicionális áramlása megtorpant, azonban ez nem a globalizáció megakadását jelenti. **A szolgáltatások és adatok bővülő áramlása új fejezetet nyithat a globalizáció történetében**. Annak ellenére, hogy a szolgáltatások a világkereskedelem mindössze 20 százalékát⁹ tették ki az elmúlt időszakban, a gazdasági aktivitás közel 50, a fejlett országokban közel 70 százalékáért felelősek. A technológia fejlődésével, a demográfiai folyamatok következtében jelentkező kihívásokkal párhuzamosan a **szolgáltatások egyre nagyobb mértékben globalizálódhatnak**, ami új lehetőségeket jelent a gazdaságoknak – rövid távon a fejlett országokban.

⁹ A szolgáltatások külkereskedelme mérési nehézségekbe ütközik, amit több tényező is magyarázhat: az e-kereskedelem számszerűsítése, az iparhoz kapcsolódó szolgáltatások ipari termékekben való elszámolása, a vállalatokon belüli szolgáltatásáramlás, valamint a stáb külföldi kiküldetése. Oliver Wyman (2013) becslése alapján a szolgáltatáskereskedelem súlya 45 százalék körül lehet.

Az elmúlt időszak relatíve visszafogott szolgáltatáskereskedelmét magyarázhatja többek között, hogy a szolgáltatásnyújtás egy részét nagyban befolyásolják **kulturális tényezők** (nyelv, szokások), a **fizikai közelség**, illetve a **tárolhatóság** és felhasználhatóság korlátozottsága. A **digitalizáció** széles körű elterjedésével azonban a szolgáltatások globalizációja felgyorsulhat. Az információ, az ötletek és innovációk áramlását az **internet széles körű felhasználása biztosítja**. 2005 óta a határon átnyúló sávzsélesség közel 45-szeresére emelkedett, ami az elkövetkező 5 évben további 9-szeresére bővíthet (Manyika és szerzőtársai, 2016). A különböző régiók összekapcsolódását bizonyítja, hogy az **internethasználók aránya a világ minden táján robbanásszerűen növekedett** az elmúlt évtizedekben (1-30. ábra). Míg az ezredforduló környékén az internet elsősorban a fejlett országokban volt lehetőség, ma már a világ népességének több mint 45 százaléka használja. Kínában vagy Oroszországban 1998-ban a népesség kevesebb mint 1 százaléka használt internetet, azonban ez a szám 2016-ra 50 százalék fölé emelkedett.

1-30. ábra: Internethasználók aránya a világ népességében

A technológia fejlődése tehát **bekapcsolja a feltörekvő és fejlődő országokat is a globális áramlásokba**, így az innováció és a tudás terjedésébe. A korábbi – alacsony munkaerőköltségen alapuló – termelési modell helyébe egyre inkább a magasabb hozzáadott értékű termékek és szolgáltatások előállítása kerülhet, ami jelentősen befolyásolhatja a termelékenységet és a munkabérek.

A digitalizáció nemcsak az országok között, hanem a **vállalatok között is inkluzivitást biztosít**. A globalizáció az elmúlt

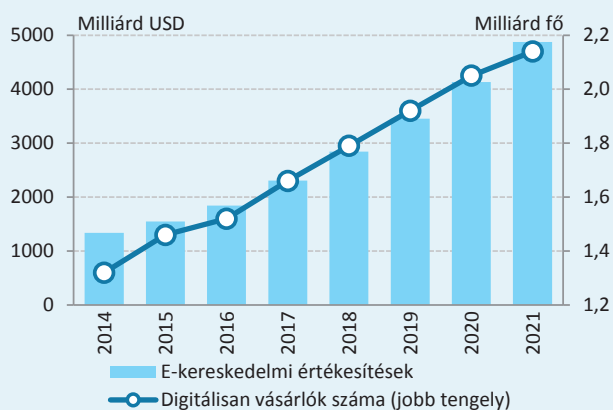
időszakban elsősorban a multinacionális nagyvállalatok számára jelentette a legnagyobb hasznot. Ugyanakkor a **digitális platformok** terjedése visszaszorítja a nemzetközi üzletmenet és kereskedés költségeit, így **belépési pontot biztosít a kis- és közepes méretű vállalkozások számára is**. A platformokon keresztül kialakuló globális közösségekhez és piacokhoz való hozzáférés leegyszerűsödik, így ők is **exportáló vállalatokká válhatnak**. A legnagyobb közösségi portálok felhasználóinak száma ma már vetekszik a világ legnagyobb legnépesebb országainak lélekszámával (Manyika és szerzőtársai, 2016). A digitális platformokon megjelenő kkv-k száma dinamikusan emelkedett az elmúlt években, hiszen az **új lehetőségek kihasználásával túlléphetnek a korlátozott lokális piacaikon**.

A globalizáció új szakaszában az **egyének is közvetlenül részt vehetnek**. Napjainkban több mint 900 millió ember rendelkezik nemzetközi kapcsolatokkal a különböző közösségi médiai portálokon, 400 milliónál is többen utaznak külföldre, 44 millióan vállalnak határokon átnyúló online munkát és 10 milliónál is többen végeznek külföldi online kurzusokat (Manyika és szerzőtársai, 2016).

A hatalmas mennyiségű potenciális fogyasztó a vállalatok üzleti modelljeit is megváltoztatja. A vásárlók elérése az adatgyűjtéssel kezdődik, azonban ezek elemzése már nemcsak a viselkedésük megértését szolgálja, hanem annak befolyásolását is. A potenciális fogyasztók napi szintű kedvezményekkel, reklámokkal, információval való bombázása azonban önmagában nem elegendő, a vásárlók a **személyre szabott termékeket és szolgáltatásokat** keresik (Ernst & Young, 2016). A globalizáció új szakaszában a **fogyasztói trendek is megváltoztak**. A vásárlói igények a fogyasztás irányából egyre inkább a **tapasztalati érték** irányába tolódik, a fogyasztók egyre inkább részeseivé akarnak válni a termék kialakításának. Emellett a biztonság és egészségtudatosság is felértékelődik, a vásárlási idő visszaszorítása is kritikus, továbbá újra előtérbe kerül a személyes érintkezés (Ernst & Young, 2014).

Az új trendek népszerűségét bizonyítja a **kiskereskedelmi szektor átalakulása is**. 2014 és 2021 között az **e-kereskedelmi értékesítések** közel négyszeresükre bővíthetnek világszerte, míg a digitálisan vásárlók száma is érdemben bővíthet és meghaladhatja a 2 milliárd főt (1-31. ábra). A digitalizáció térnyerése egyértelműen tetten érhető az olyan üzletágakban, mint a zeneipar, filmipar vagy a könyvértékesítések.

1-31. ábra: Globális e-kereskedelem alakulása

Forrás: eMarketer.

A szolgáltatások digitalizációja és bővülő külkereskedelme globális jelenség, azonban az országokat nem ugyanolyan mértékben érinti. Míg Szingapúr, Írország vagy Hollandia a szolgáltatások és adatok áramlásában élen jár a világon, úgy a feltörekvő országok jellemzően kevésbé kapcsolódtak a világgazdasághoz. Az MGI Connectedness Index alapján **hazánk** az árukereskedelem és az adatok áramlása esetén a fejlettségéhez képest relatíve kedvezően áll, azonban a **szolgáltatások külkereskedelmében van még előrelépési lehetőség**. A digitális technológia lehetőséget biztosít a hazai **kkv-k számára is a külpiacok és fogyasztói csoportok eléréséhez**, ehhez azonban elengedhetetlen a megfelelő technológiai felkészültség, a fejlett infrastruktúra és humán tőke, illetve a hazai vállalkozói kultúra és ismeretek fejlesztése. A globális értékláncokban való feljebb lépés alapja a **hazai szolgáltató szektor erősítése**, amit a hagyományos és modern szolgáltató ágazatok egyaránt támogathatnak. A **turizmus, szállítás és közlekedés digitalizációja** új lehetőségeket teremt, míg egy **virágzó startup ökoszisztéma** katalizátora lehet a hazai innovációnak.

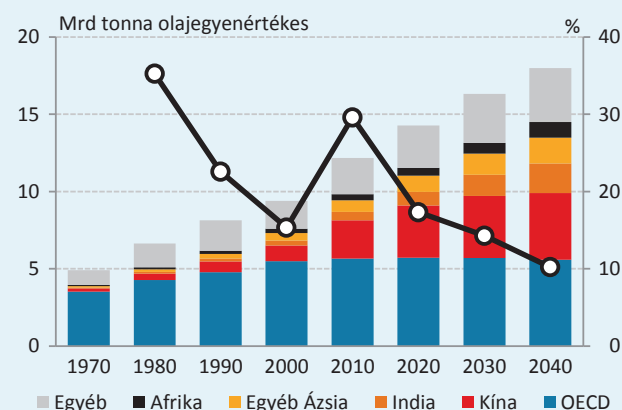
1.3.4. MEGVÁLTOZÓ ENERGIAMIX

A globális népesség bővülése, a világ középosztályának dinamikus növekedése, a gyors urbanizáció, illetve a technológiai újítások következtében átalakuló termelés mind hatást gyakorol a **világ erőforrásaira** is. A XVIII. század végén **Thomas Malthus** a populáció gyors növekedése következtében fejtette ki elméletét, ami szerint a megművelhető földterület szűkössége éhínséghez és szegénységhez vezethet (Malthus, 1798). Az ipari forradalmak és a technológia fejlődése következtében azonban megváltozott a kapcsolat a rendelkezésre álló föld és a gazdasági fejlődés

közt. Az elkövetkező évtizedek nagy kihívása az **erőforrások szűkösségének kezelése** és a **környezeti fenntarthatóság biztosítása**, ami ismét előtérbe állítja a technológiai újítások megfelelő alkalmazását és a környezettudatosság fontosságát.

2030-ra a világ népessége elérheti a 8,6 milliárd főt, míg a globális középosztály 4,9 milliárd főre bővízhet, továbbá Guillemette és Turner (2018) kivetítése alapján a világgazdaság évente átlagosan 3 százalékos meghaladó mértékben növekedhet. A társadalmi és gazdasági igények következtében a **világ energiaszükséglete tovább emelkedhet az elkövetkező évtizedekben**. 1970 és 2000 között a globális energiafogyasztás 90 százalékos meghaladó mértékben emelkedett. A növekedési ütem ugyan 50 százalék alá lassulhat 2010 és 2040 között, azonban az energiaigény folytatódó emelkedése és a régiók közötti átrendeződése kihívást jelent. Az elkövetkező évtizedekben az **emelkedő energiafogyasztás elsősorban Ázsiához, kiemelten Kínához és Indiához kötődhet**, a fejlett országok körében relatíve stabilan alakulhat (1-32. ábra).

1-32. ábra: Globális energiafogyasztás alakulása

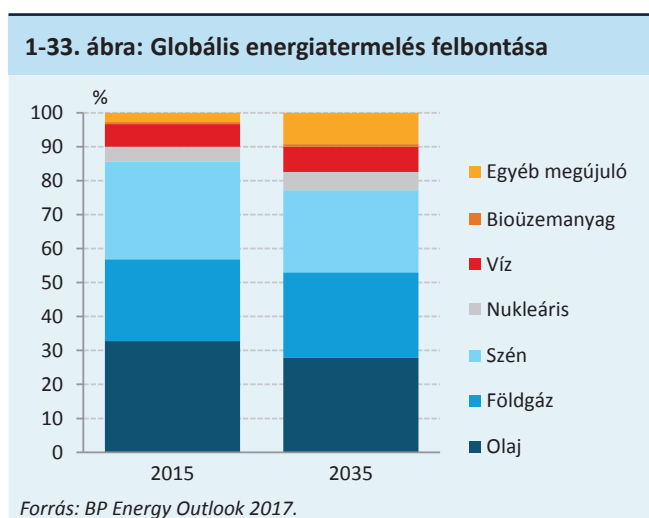
Megjegyzés: Vonaldiagrammal a jobb tengelyen az energiafogyasztás változását ábrázoltuk.

Forrás: BP Energy Outlook, 2018.

A globális energiaigény megemelkedését elsősorban az **elektromos áram felhasználásának bővülése** magyarázza. International Energy Agency (2017) alapján az ipari elektromos motorrendszerek közel egyharmadát tehetik ki a szükségletnek, továbbá a jövedelmek emelkedésével a háztartások elektronikai cikkek – például különböző „okoskészülékek” és hűtő/fűtő berendezések – iránti kereslete is bővül. A **felemelkedő ázsiai középosztály** rendelkezni fog azzal a fizetőképességgel, ami fedezheti a magasabb étkezési, vásárlási igényeiket is. Dobbs és szerzőtársai (2011) alapján az indiai egy főre jutó kalóriabevitel 20 százalékkal növekedhet az elkövetkező két évtizedben, míg a kínai egy főre jutó

húsfogyasztás évente 40 százalékkal emelkedhet. Az **e-mobilitás forradalma** is befolyásolhatja az előttünk álló évtizedek energiafogyasztását és az energiamix alakulását.

A – még ha lassuló ütemben is – növekvő energiafogyasztás fedezéséhez elengedhetetlen a **megfelelő mennyiségű és fenntartható szerkezetű energiatermelés**, illetve az **energiahatékonyság** érdemi javítása. A különböző hosszú távú projekciók ugyan eltérnek a globális energiapiac alakulását illetően, abban egyetértenek, hogy a **megújuló források jelentősége emelkedni fog az elkövetkező évtizedekben**. A BP kivételése alapján 2035-re a megújulók (víz, bioüzemanyag, egyéb megújuló) **részeseése több mint 7 százalékponttal emelkedhet**, míg a szén és olaj jelentősége mérséklődhet az energiatermelésben (1-33. ábra). Az **energiamix megváltozásához** azonban elengedhetetlen az új beruházások biztosítása. Az Európai Unióban az új kapacitások 80 százaléka a megújulókhöz kötődhet, továbbá 2030 után a szélergia válhat az elektromos áram elsődleges forrásává (International Energy Agency, 2017).

A kínálat biztosítása mellett az **energiahatékonyság** kérdése is megkerülhetetlen. Dobbs és szerzőtársai (2011) szerint az **épületek energiahatékonyságának** emelésével, a **nagyüzemi farmgazdaságok méretgazdaságosságának javításával**, illetve az **ételpazarlás** visszaszorításával a teljes hatékonysági potenciál közel harmada lefedhető. A fő gazdasági szektorok energiafelhasználásának változása is elengedhetetlen a hatékonyság növekedéséhez. McKinsey (2017) projekciója szerint az **energiaintenzitás csökkenhet** az elkövetkező évtizedekben, amit elsősorban az épületek világításának, illetve a személy- és tehergépjárművek alacsonyabb energiafelhasználása magyarázhat. Az energiahatékonyság emelésének lehetősége elsősorban a **fejlődő és feltörekvő országokhoz** köthető. Az emelkedő energiakereslettel párhuzamosan Kína elköteleződése és szabályozása kritikus. A gazdaságszerkezet szolgáltatások irányába történő eltolódása

és az e-mobilitásban várható aktív szerepvállalás hatására várhatóan a kínai energiafogyasztás növekedése 2040-re évente átlagosan 1 százalék közelébe lassulhat (International Energy Agency, 2017).

A fenntarthatóság kérdése elengedhetetlen az előttünk álló évtizedek gazdasági és társadalmi folyamatainak elemzésekor. Az energiaigény és -hatékonyság korunk egyik jelentős kihívása, hiszen az egyre bővülő populáció megfelelő mennyiségű energiához való hozzáférése és a megváltozó termelési szerkezet új és fenntartható energiamixet igényel. A **trendek azonosítása és a lehetőségek kiaknázása** hazánk szempontjából is kritikus. Az energiahatékonyság lakossági, vállalati és állami szintű kezelése, továbbá a hazai **energiafelhasználás diverzifikálása** és a jövő termelési szerkezetéhez igazítása Magyarország és a régió számára is aktuális kérdés.

Összegzés

2010-ben Magyarországon véget ért a prociklikus gazdaságpolitika időszaka, amely a válságot megelőzően feláldozta a makrogazdasági egyensúlyt a rövid távú növekedés érdekében. **A reálgazdasági konvergencia az egyensúly megtartása mellett ment végbe az elmúlt években.** A rendelkezésre álló technológia és a humán erőforrások aktuális mennyisége és minősége mellett **azonban a felzárkózás kifulladás.** A gazdaságpolitikának **új utakat kell találnia** a gazdasági növekedés ösztönzése érdekében.

A magyar gazdaságot érintő **csapdahelyzetek kezelése elengedhetetlen** a fenntartható felzárkózás érdekében. A demográfia egyre erősebb korlátjává válhat a konvergenciának, továbbá a képzett munkaerőért is globális térben folyik a verseny. Hazánk számára a humán tőke megfelelő mennyiségének és minőségének biztosítása mellett a gazdaság értékteremtő képességének emelése, a kkv-szektor termelékenységének emelése, illetve a finanszírozási, jövedelmi és társadalmi csapda kezelése is kritikus.

Az elmúlt években **új globális megatrendek** jelentek meg vagy erősödtek fel, amelyek **belépési pontokat jelentenek hazánk számára.** Az előregedő társadalmak, ázsiai középosztály dinamikus bővülése, illetve a gyors urbanizáció globális átrendeződést hozhat a jövedelmi és fogyasztási mintázatokban. A világ új technológiai ciklusba lépett: a magasabb hozzáadott értékű termelés és szolgáltatás eléréséhez elengedhetetlen a modern technológiai vívmányok és eljárások alkalmazása, valamint a fizikai és digitális infrastruktúra fejlesztése. A szolgáltatások napjainkban már globális térben zajlanak, az internet széles körű elterjedé-

sével már nincsenek földrajzi helyhez kötve, ami új lehetőségeket jelenhet a hazai kkv-sektornak a külpiacon elérésére. Ezek mellett a globális energiamix megváltozása fenntarthatósági és környezetvédelmi megfontolásokat is előtérbe helyez. A hosszú távon az egyensúly fenntartása mellett megvalósuló gazdasági felzárkózáshoz és a magyar gazdaságot érintő csapdahelyzetek kezeléséhez az új megatrendek adhatnak lehetőségeket, amik kihasználása hozzájárulhat a **hazai termelékenység emelkedéséhez**.

Felhasznált irodalom

Ács, Z. J. – Szerb, L. – Lloyd, A. (2018): *The Global Entrepreneurship Index 2018. The Global Entrepreneurship and Development Institute*, Washington, D.C., USA.

https://thegedi.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2017/11/GEI-2018-1.pdf

Antikainen, A. (2006): *In Search of the Nordic Model in Education*. Scandinavian Journal of Educational Research 50(3): 229–243. p.

Baksay, G. – Csomós, B. (2014): *Az adó- és transzferrendszer 2010 és 2014 közötti változásainak elemzése viselkedési mikroszimulációs modell segítségével*. Köz-Gazdaság, 9. évf. 4. sz. Különszám az adópolitikáról.

Baldwin, R. (2012): *Global supply chains: Why they emerged, why they matter, and where they are going*. CEPR Discussion Paper No. 9103, August 2012.

Balogh, E. – Boldizsár, A. – Gerlaki, B. – Kóczyán, B. (2018): *A GDP és GNI közötti eltérés hazai és régiós alakulása*. Hítelintézeti Szemle, 17. évf. 3. szám, 2018. szeptember, 57–84. p.

Barbosa, F. – Woetzel, J. – Mischke, J. – Ribeirinho, M. J. – Sridhar, M. – Parsons, M. – Bertram, N. – Brown, S. (2017): *Reinventing Construction: A Route to Higher Productivity*. McKinsey Global Institute in collaboration with McKinsey's Capital Projects & Infrastructure Practice, February 2017. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Capital%20Projects%20and%20Infrastructure/Our%20Insights/Reinventing%20construction%20through%20a%20productivity%20revolution/MGI-Reinventing-Construction-Executive-summary.ashx>

Bloomberg New Energy Finance (2018): *Electric Vehicle Outlook*. <https://bnf.turtl.co/story/evo2018?teaser=true>

Bughin, J. – Hazan, E. – Lund, S. – Dahlström, P. – Wiesinger, A. – Subramaniam, A. (2018): *Skill Shift: Automation and the Future of the Workforce*. McKinsey Global Institute Discussion Paper, May 2018.

<https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Future%20of%20Organizations/Skill%20shift%20Automation%20and%20the%20future%20of%20the%20workforce/MGI-Skill-Shift-Automation-and-future-of-the-workforce-May-2018.ashx>

Burchell, B. – Hughes, A. (2006): *The Stigma of Failure: An International Comparison of Failure Tolerance and Second*

Chancing. University of Cambridge Centre for Business Research Working Papers, No. 334.

Caraballo, J. G. – Jiang, X. (2016): *Value-added erosion in global value chains: An empirical assessment*. Journal of Economic Issues, 50(1), 288–296. p.

Chiacchio, F. – Gradeva, K. – Lopez-Garcia, P. (2018): *The post-crisis TFP growth slowdown in CEE countries: exploring the role of Global Value Chains*. Working Paper Series 2143, European Central Bank.

Comin, D. A. – Hobijn, B. (2008): *An Exploration of Technology Diffusion*. Harvard Business School Working Papers 08-093. Harvard Business School.

Cumming, D. (2012): *Measuring the Effect of Bankruptcy Laws on Entrepreneurship across Countries*. Journal of Entrepreneurial Finance, Vol. 16.

Dachs, B. – Biege, S. – Borowiecki, M. – Lay, G. – Jäger, A. – Scharfetter, D. (2012): *The Servitization of European Manufacturing Industries*. MPRA Paper No. 38873.

De Kok, J. M. P. – Vroonhof, P. – Verhoeven, W. – Timmermans, N. – Kwaak, T. – Snijders, J. – Westhof, F. (2011). *Do SMEs create more and better jobs? Prepared by EIM Business and Policy Research for the European Communities, Zoetermeer, the Netherlands*. November 2011. https://ec.europa.eu/growth/sites/growth/files/docs/body/do-smes-create-more-and-better-jobs_en.pdf

De Mente, B. L. (2009): *The Chinese Mind: Understanding Traditional Chinese Beliefs and Their Influence on Contemporary Culture*. Tuttle Publishing, 2009.

Dobbs, R. – Oppenheim, J. – Thompson, F. – Brinkman, M. – Zornes, M. (2011): *Resource Revolution: Meeting the World's Energy, Materials, Food, and Water Needs*. McKinsey Global Institute in collaboration with McKinsey Sustainability & Resource Productivity Practice. November 2011. https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/Sustainability%20and%20Resource%20Productivity/Our%20Insights/Resource%20revolution/MGI_Resource_revolution_full_report.ashx

Ernst & Young (2014): *Shifting from Consumption to Experience: Winning in the Omnichannel Retailing*. Ernst & Young, 2014. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Shifting-from-consumer-to-experience/\\$FILE/EY-Shifting-from-consumer-to-experience.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Shifting-from-consumer-to-experience/$FILE/EY-Shifting-from-consumer-to-experience.pdf)

Ernst & Young (2016): *The Upside of Disruption: Megatrends Shaping 2016 and Beyond*. Ernst & Young, 2016. <https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-the-upside-of-disruption/%24FILE/EY-the-upside-of-disruption.pdf>

European Commission (2016): *Commission Staff Working Document, Impact Assessment: Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly skilled employment*. Annex 8, International perspectives and Benchmarking. Strasbourg, 7.6.2016, SWD(2016) 193 final, part 6/6. <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/10102/2016/EN/SWD-2016-193-F1-EN-MAIN-PART-6.PDF>

Felcser, D. – Soós, G. – Váradi, B. (2015): *A kamatcsökkenési ciklus hatása a magyar makrogazdaságra és a pénzügyi piacokra*. Hitelintézeti Szemle, 14. évf. 3. szám, 2015. szeptember, 39–59. p.

Grossman, G. M. – Helpman, E. (1991a): *Trade, Knowledge Spillovers, and Growth*. European Economic Review, Vol. 35 (2-3), 517–526. p.

Grossman G. M. – Helpman, E. (1991b): *Innovation and Growth in the Global Economy*. MIT Press, Cambridge.

Guillemette, Y. – Turner, D. (2018): *The Long View: Scenarios for the World Economy to 2060*. OECD Economic Policy Papers, No. 22. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/b4f4e03e-en>

Hébert, R. – Link, A. (2006): *Historical Perspectives on the Entrepreneur*. Foundations and Trends in Entrepreneurship, 2., 261–408. p.

Henrekson, M. – Sanandaji, T. (2017): *Schumpeterian Entrepreneurship in Europe Compared to Other Industrialized Regions*. Working Paper Series 1170, Research Institute of Industrial Economics, revised 29 Jun 2018.

Hoornweg, D. – Pope, K (2014): *Socioeconomic Pathways and Regional Distribution of the World's 101 Largest Cities*. Global Cities Institute Working Paper No. 04. January 2014. http://docs.wixstatic.com/ugd/672989_62cfa13ec-4ba47788f78ad660489a2fa.pdf

Huwart, J. Y. – Verdier, L. (2013): *Economic Globalisation: Origins and Consequences*. OECD Insights, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264111899-en>

International Energy Agency (2017): *World Energy Outlook 2017: Executive Summary*.

<https://www.iea.org/Textbase/npsum/weo2017SUM.pdf>

Joshi, R. M. (2009): *International Business*. Oxford University Press, First Edition (7 May 2009).

Kharas, H. (2010): *The Emerging Middle Class in Developing Countries*. OECD Development Centre Working Papers, No. 285, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/5kmp8lncrns-en>

Koopman, R. – Wang, Z. – Wei, S. J. (2014): *Tracing Value-added and Double Counting in Gross Exports*. American Economic Review, 104(2): 459–494. p.

Kowalski, P. – Lopez Gonzalez, J. – Ragoussis, A. – Ugarte, C. (2015): *Participation of developing countries in global value chains* (OECD Trade Policy Papers No. 179).

Lahey, G. (2016): *Viking Economics: How the Scandinavians Got It Right-and How We Can, Too*. First Melville House Printing: July 2016. Melville House Publishing, Brooklyn, NY.

Landes, D. S. (2003): *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*. Second edition, Cambridge University Press.

Madarász, A. (2014): *Hogyan született a vállalkozó?* (Fogalomtörténeti töredékek Schumpeter vállalkozóelméletéhez). *Külgazdaság*, 58. évf. 7-8. sz.

Malthus, T. (1798): *An essay on the principle of population*. (J. Johnson: London).

Manyika, J. – Chui, M. – Bughin, J. – Dobbs, R. – Bisson, P. – Marrs, A. (2013): *Disruptive Technologies: Advances that Will Transform Life, Business, and the Global Economy*. McKinsey Global Institute, 2013. https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/McKinsey%20Digital/Our%20Insights/Disruptive%20technologies/MGI_Disruptive_technologies_Full_report_May2013.ashx

Manyika, J. – Lund, S. – Chui, M. – Bughin, J. – Woetzel, J. – Batra, P. – Ko, R. – Sanghvi, S. (2017): *Jobs Lost, Jobs Gained: Workforce Transitions in a time of Automation*. McKinsey Global Institute Report, December 2017. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/future%20of%20organizations/what%20the%20>

[future%20of%20work%20will%20mean%20for%20jobs%20skills%20and%20wages/mgi-jobs-lost-jobs-gained-report-december-6-2017.ashx](https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/future%20of%20work%20will%20mean%20for%20jobs%20skills%20and%20wages/mgi-jobs-lost-jobs-gained-report-december-6-2017.ashx)

Manyika, J. – Lund, S. – Bughin, J. – Woetzel, J. – Stamenov, K. – Dhingra, D. (2016): *Digital Globalization: The New Era of Global Flows*. McKinsey Global Institute. March 2016. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/McKinsey%20Digital/Our%20Insights/Digital%20globalization%20The%20new%20era%20of%20global%20flows/MGI-Digital-globalization-Full-report.ashx>

Matolcsy, Gy. (2015): *Egyensúly és növekedés*. Kairosz Könyvkiadó Kft, Budapest.

McKinsey (2016): *Urban World: The Global Consumers to Watch*. The McKinsey Global Institute, April 2016. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/urbanization/urban%20world%20the%20global%20consumers%20to%20watch/urban-world-global-consumers-full-report.ashx>

McKinsey (2017a): *What's Now and Next in Analytics, AI, and Automation*. The McKinsey Global Institute, May 2017. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/digital%20disruption/whats%20now%20and%20next%20in%20analytics%20automation/final%20pdf/mgi-briefing-note-automation-final.ashx>

McKinsey (2017b): *Global Energy Perspective: Reference Case 2018*. McKinsey Energy Insights, December 2017. http://www.elder.org.tr/Content/yayinlar/Global_Energy_Perspective_Reference_Case_2018_vP.pdf

McKinsey (2018): *Visualizing the uses and potential impact of AI and other analytics*. McKinsey Global Institute April 2018. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/artificial-intelligence/visualizing-the-uses-and-potential-impact-of-ai-and-other-analytics>

MNB (2017): *A Növekedési Hítelprogram eredményei*. Magyar Nemzeti Bank közlemény. <http://www.mnb.hu/letoltes/a-novekedesi-hitelprogram-eredmenyei-honlapra-20170613.pdf>

Nataša Vrh, N. (2018): *What drives the differences in domestic value added in exports between old and new E.U. member states?* Economic Research-Ekonomska Istraživanja, Volume 31, 2018 – Issue 1. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1438910>

- Nelson, R. R. – Winter, S. G. (1982): *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge: Belknap Press/Harvard University Press.
- NIC (2012): *Global Trends 2030: Alternative Worlds*. Washington: National Intelligence Council, 1–160. p. <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>
- OECD (2008): *The Global Competition for Talent: Mobility of the Highly Skilled*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264047754-en>
- OECD (2013): *Knowledge-based capital and upgrading in global value chains*. In OECD (Ed.), *Supporting Investment in Knowledge Capital, Growth and Innovation*, 215–252. p. Paris: Author.
- OECD (2017a): *G20 Global Displacement and Migration Trends Report 2017*. <https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/G20-OECD-migration.pdf>
- OECD (2017b): *Entrepreneurship at a Glance 2017*. OECD Publishing, Paris. http://dx.doi.org/10.1787/entrepreneur_aag-2017-en
- OECD (2017c): *OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017: The digital transformation*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264268821-en>
- OECD (2016): *OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2016*, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/sti_in_outlook-2016-en
- OECD (2015a): *Connecting with Emigrants: A Global Profile of Diasporas 2015*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264239845-en>
- OECD (2015b): *The Metropolitan Century: Understanding Urbanisation and Its Consequences*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264228733-en>
- OECD (2012): *OECD Environmental Outlook to 2050: The Consequences of Inaction*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264122246-en>
- OECD (2018): *Economic Policy Reforms 2018: Going for Growth Interim Report*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/growth-2018-en>
- OECD és EU (2016): *Recruiting Immigrant Workers: Europe 2016*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264257290-en>
- Oliver Wyman (2013): *Globalization of Services: A Game-Changing Decade*. Oliver Wyman, Paris, 2013. https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/global/en/2015/jul/OliverWyman_GlobalizationofServices_ENG.pdf
- Petersen, A. M. – Puliga, M. (2017): *High-skilled labour mobility in Europe before and after the 2004 enlargement*. J. R. Soc. Interface 14: 20170030. <http://dx.doi.org/10.1098/rsif.2017.0030>
- Roland Berger (2016): *The Industrie 4.0 transition quantified – How the fourth industrial revolution is reshuffling the economic, social and industrial model*. Think Act: Beyond Mainstream (Roland Berger). https://www.rolandberger.com/en/Publications/pub_the_industrie_4_0_transition_quantified.html
- Schumpeter, J. (1934/1980): *The Theory of Economic Development*. Cambridge, Mass. Harvard University Press. A gazdasági fejlődés elmélete. (Ford. Bauer Tamás) Budapest, KJK.
- Solow, R. (1956): *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65–94. p.
- Solow, R. (1957): *Technical Change and the Aggregate Production Function*. The Review of Economics and Statistics, 39(3), 312–320. p.
- Stehrer, R. – Stöllinger, R. (2015): *The Central European manufacturing core: What is driving regional production sharing?* (FIW Research Reports 2014/15 N°02).
- Stehrer, R. (coordinator) – Biege, S. – Borowiecki, M. – Dachs, B. – Francois, J. – Hanzl, D. – Hauknes, J. – Jäger, A. – Knell, M. – Lay, G. – Pindyuk, O. – Scharfetter, D. (2012): *Convergence of Knowledge-Intensive Sectors and the EU's External Competitiveness*. WIIW Research Report, No. 377, Vienna. Institute for International Economic Studies, Vienna.
- Taipale, I. (2016): *100 Szociális Innováció Finnországból: „FINNOVÁCIÓK” az egykamrás parlamenttől a nordic walkingig*. Leo Mechelin Alapítvány, Helsinki. Nestpress Nyomda, Budapest, 2016.
- UN DESA (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division) (2017): *World Population*

Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables. Working Paper No. ESA/P/WP/248.

UN DESA (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division) (2018): *The 2018 Revision of World Urbanization Prospects.*

Woetzel, J. – Garemo, N. – Mischke, J. – Kamra, P. – Palter, R. (2017): *Bridging Infrastructure Gaps: Has the World Made Progress? McKinsey Global Institute Discussion Paper in collaboration with McKinsey's Capital Projects and Infrastructure Practice*, October 2017.

<https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/capital%20projects%20and%20infrastructure/our%20insights/bridging%20infrastructure%20gaps%20has%20the%20world%20made%20progress/bridging%20infrastructure%20gaps%20how%20has%20the%20world%20made%20progress%20v2/mgi-bridging-infrastructure-gaps-discussion-paper.ashx>

Woetzel, J. – Remes, J. – Boland, B. – Lv, K. – Sinha, S. – Strube, G. – Means, J. – Law, J. – Cadena, A. – von der Tann, V. (2018): *Smart Cities: Digital Solutions for a More Liveable Future.* McKinsey Global Institute. June 2018.

<https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Capital%20Projects%20and%20Infrastructure/Our%20Insights/Smart%20cities%20Digital%20solutions%20for%20a%20more%20livable%20future/MGI-Smart-Cities-Full-Report.ashx>

World Bank Group – IDE-JETRO – OECD – UIBE – World Trade Organization (2017): *Global Value Chain Development Report 2017: Measuring and Analyzing the Impact of GVCs on Economic Development.* Washington, DC: World Bank.

<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29593/ACS22639-WP-P157880-PUBLIC-TCGPGVCsb.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

World Economic Forum (2016): *The Future of Jobs, Employment, Skills and Workforce: Strategy for the Fourth Industrial Revolution,*

http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf

World Economic Forum (2017): *The Global Human Capital Report 2017: Preparing people for the future of work.*

http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf

World Economic Forum (2018): *Readiness for the Future of Production Report 2018.* Geneva, CH: Author. http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf

Ye, M. – Meng, B. – Wei, S. J. (2015): *Measuring Smile Curves in Global Value Chains.* IDE Discussion Paper No. 530.

Zeng, D. Z., ed. (2010): *Building Engines for Growth and Competitiveness in China: Experience with Special Economic Zones and Industrial Clusters.* Washington, DC: World Bank / International Bank for Reconstruction and Development.

2. A konvergencia makroökonómiája

A nemzetgazdaságok alapvető politikai és gazdasági célja a társadalmi jólét megteremtése és emelése. Ehhez stabil gazdasági növekedés szükséges. Fontos kérdés, hogy melyek a fő meghatározó mozgatórugói a fejlődésnek. A korábban már sikeres növekedési periódusokat teljesítő gazdaságok empirikus példaként szolgálnak a feltörekvő gazdaságok számára. A fejlődés nem pusztán közgazdasági megfontolások alapján lényeges, hanem az egyén számára is az. A fejlődés, az életszínvonal emelkedése, a „minél jobban élni” az alapvető emberi igények és törekvések közé tartozik. A fejlettekhez való viszonyítás pedig azért fontos, hiszen ők a valós példái az elérhető magas életszínvonalnak.

Az országok gazdasági bővülésének a vizsgálatára számos növekedési modell született a gazdaságtörténet során. Az eszközök közös célja, hogy leírják a konvergenciafolyamatokat, segítsék azok megértését. Mint valamennyi modellre igaz, úgy e növekedési modellekre is: erősségeik és gyengeségeik egyaránt vannak, ugyanakkor számos esetben adott kérdés megválaszolására a modellek konzisztens gondolkodási keretet jelentettek, jelentenek a közgazdászok számára. Valamennyi modell célja a gazdaságok növekedésének vizsgálata, a mögöttes mozgatórugók feltárása, elemzése, megértése.

A II. Világháborút követően az 1950-es évekre stabil gazdasági növekedés volt tapasztalható általában a világban, és ekkorra számos adat rendelkezésre állt a növekedések szélesebb körű elemzéséhez. Ebben az időszakban született meg, és terjedt el a neoklasszikus növekedésmélete, amelynek a fő fókusza a gazdaságok termelési tényezőinek és a kibocsátásnak a kapcsolata volt. Az elmélet középpontjában az állt, hogy az adott gazdaság potenciálisan mennyit tudott termelni. Ez pedig a termelési tényezőktől függött, az aggregált kereslet nem befolyásolta. A legfőbb összefüggésük az ún. termelési függvény, melyet a gazdaság egészére, mint egy általános termelési függvény alkalmaztak, és leírta, hogy az egyes tényezők különböző kombinációjából mekkora kibocsátás érhető el. A modellek az idők folyamán folyamatosan bővültek különböző koncepciók mentén. Ilyen volt például, hogy a hagyományos tőke és munka, mint termelési tényező mellett a humán tőkét is közvetlenül szerepeltették a termelési függvényben. A humán tőke fontossága megkérdőjelezhetetlen a mai világban, a gazdasági fejlettség nagy részét, az innovációt, a fejlődést végső soron a tudás adja, és az egyre nagyobb tudás jelenti a gazdasági növekedés tartós fennmaradását.

A növekedésmélete sarkalatos kérdése, hogy valaha megszűnnek-e a különbségek a szegény, a közepesen fejlett és gazdag országok között. E megközelítés szerint alapvetően kétféle konvergenciát (abszolút és feltételes) tudunk megkülönböztetni. Az abszolút konvergencia értelmében az országok közötti jövedelemkülönbségek előbb-utóbb eltűnnek. Függetlenül minden egyéb tényezőtől (például termelési lehetőségektől, gazdaságpolitikától) a gazdaságok ugyanabba a fejlettségi szintbe tartanak hosszú távon. Ez az elméleti megközelítés az elmúlt évtizedek adatai alapján nem támasztható alá. Feltételes konvergencia szerint már nem automatikusan tart minden gazdaság ugyanolyan fejlettségi szinthez, csak a hasonló tulajdonságokkal rendelkezők. A neoklasszikus növekedési modelleknek éppen ez az állításuk: azonos fundamentumokkal rendelkező gazdaságok hosszú távon ugyanakkora fejlettségi szintet érnek el, függetlenül attól, hogy honnan indultak. Itt fontos megjegyezni, hogy ugyanakkor az ún. endogén növekedési modellekben nincs konvergencia a fejlett gazdaságokhoz, hiszen a modellben nincs olyan mechanizmus, ami lelassítaná a fejlett gazdaságot. Azaz a kezdeti jövedelemkülönbségek megszűnése nem garantált e modellek alapján.

Véleményünk szerint az ún. többbegyensúlyos megközelítés írja le legjobban a felzárkózás, konvergencia jellemzőit. Ebben az esetben nem csak az számít, hogy a gazdaság milyen alapvető fundamentumokkal rendelkezik, hanem az is, hogy milyen fejlettségi szintről indul, vagy épp milyen fejlettségi szinten áll. Ez a fajta útfüggőség esetében, különböző stabil helyzetek jönnek létre, különböző fejlettségi szinteken. Ha egy gazdaság alacsonyabb egy főre jutó fejlettségből indul, de a növekedése idővel kifulladás, akkor csapdahelyzetbe kerül. Alacsonyabb jövedelmű gazdaságoknál ez akár a szegénység csapdájába való megrekedést is jelentheti. Az ő esetükben kezdetben fontos a megfelelő intézményrendszer kialakítása, a világkereskedelemben való becsatlakozás valamint a külföldi fejlettebb technológiai átvétele. A hazai esetben sokkal lényegesebb a közepes fejlettség csapda helyzetnek és a fejlett gazdaságok egyensúlyi állapotának összevetése, így a fejezetben ezt részletezzük mélyebben. Egy közepesen fejlett gazdaság jelentős technológiai fejlődéssel, innovációval, a humántőke jelentős fejlesztésével képes elkerülni a közepes fejlettség csapdáját és belépni a fejlett gazdaságok elit klubjába.

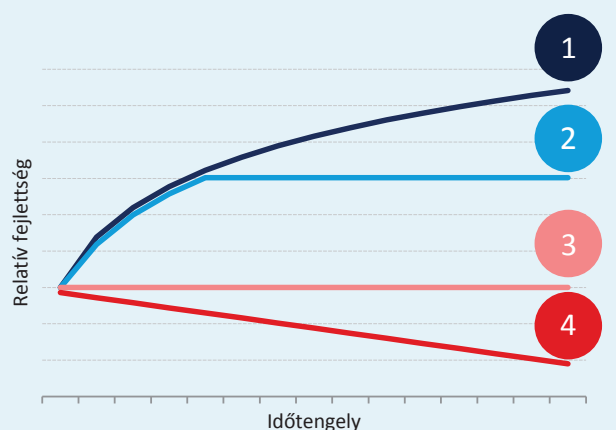
Bevezetés

Egy, még nem fejlett státuszban lévő gazdaság számára kiemelten fontos, hogy a fejlettek életszínvonalához való felzárkózása milyen módon valósul meg, egyáltalán megtörténik-e. Ez nem pusztán közgazdasági megfontolások alapján lényeges, hanem az egyén számára is fontos. **A fejlődés, az életszínvonal emelkedése, a „minél jobban élni” az alapvető emberi igények és törekvések közé tartozik.** A fejlettekhez való viszonyítás pedig azért fontos, hiszen ők a valós példái az elérhető magas életszínvonalnak. Emiatt Jelentésünkben a magyar fejlettséget Ausztriához, mint az egyik legfejlettebb és földrajzilag hozzánk legközelebb fekvő országhoz képest vizsgáljuk. Magát a makrogazdasági kivétésünket a következő fejezetben részletezzük, az aktuális fejezetben a növekedési modellek és konvergencia elméleti és empirikus eredményeit tekintjük át.

A közgazdászok számára lényeges, hogy a fenti szempontokkal folyamatosan foglalkozzanak, figyelemmel kísérjék a gazdasági eseményeket. Mindezt hogyan lehet, hogyan célszerű? A jólét mérésének több módja van. Az egyik, hogy az egy főre jutó fogyasztást vizsgáljuk, illetve viszonyítjuk a fejlett gazdaságok hasonló mutatószámához. Ez fontos és hasznos, de a gazdaság egészéről más képet fest, hiszen csak a fogyasztást veszi figyelembe, míg például az exportszektor, vagy a szereplők beruházási teljesítményét nem. Ennél szélesebb, **a gazdaság átfogó helyzetét, valamennyi szektorának teljesítményét, állapotát figyelembe vevő mutatószám az egy főre jutó GDP alakulása.**¹⁰ Ennek megfelelően elemzéseinkben is e statisztikát tekintjük főmutatónak.¹¹

A fejlődő nemzetgazdaságok makrogazdasági pályája bizonyos időszakaszokon alapvetően négy csoportra bontható (2-1. ábra). Egyik csoport a tartós és folyamatos gazdasági fejlődést megvalósító gazdaságok, melyek reálgazdasági konvergenciája töretlen. A másik pálya, miszerint egy ideig a konvergencia ugyan megtörténik, de egy bizonyos szint után nem folytatódik tovább, és beragad. A harmadik és negyedik eset a nem felzárkózó csoport. Előbbi fejlettsége ugyan nem növekszik, de érdemben nem is romlik, míg utóbbi csoport esetében a relatív egy főre jutó GDP csökken. Az, hogy egy adott ország melyik csoportba tartozik, hosszabb időszaktól függően változhat is,¹² így a csoportosítás nem az országokat, mint inkább azok felzárkózási pályáját stilizálja.

2-1. ábra: Stilizált ábra a felzárkózások lehetséges időbeli alakulására

Megjegyzés: 1: Növekvő fejlettség, 2: Növekvő fejlettség megakadással, 3: Változatlan relatív fejlettség, 4: Csökkenő relatív fejlettség.

Forrás: MNB-készítés.

Magyarország a történelem során különböző csoportokba tartozott. Talán egyik legfontosabb gazdaságpolitikai kérdés, hogy az utóbbi években egyensúly mentén újraindult felzárkózásunk előretekintve tud-e az 1-es csoportba maradni tartósan. **Növekedési jelentésünk főként azzal foglalkozik, hogy ennek megvalósulásához milyen makrogazdasági célok szükségesek.**

A nemzetgazdaságok alapvető politikai és gazdasági célja a társadalmi jólét megteremtése és emelése. Ehhez stabil gazdasági növekedés szükséges. A növekedési elméletben fontos kérdés, hogy a növekedés pontosan mely tényezőkből adódóan valósul meg, illetve melyek a fő meghatározó mozgatórugói a konvergenciának. A korábban már sikeres növekedési periódusokat teljesítő gazdaságok empirikus példaként szolgálnak a feltörekvő gazdaságok számára.

Az országok gazdasági bővülésének a vizsgálata a közgazdaságtan egyik kiemelt területe, ennek megfelelően számos növekedés modell született a gazdaságtörténet során¹³. Ezek az eszközök közös célja, hogy leírják a konvergenciafolyamatokat, segítsék azok megértését. Másik közös tulajdonság, hogy sajnos egyik modell sem ad kizárólagos receptet a gazdaságpolitika számára a sikeres konvergencia megvalósításához. Az empirikus tapasztalatokból ugyanakkor levonható az a következtetés, hogy **a sikeres konvergenciát teljesítő gazdaságokat fejlett technológia alkalmazása és magas termelékenység jellemezte.** Így a gazdaságpolitikai ajánlás végső tekintetben e tényezőkre vonatkozó fókuszálás.

¹⁰ Megemlítendő ugyanakkor, hogy a közgazdász-statisztikusok körében régóta vita tárgyát képezi a GDP mérésének módszertana. A nehézségekkel a tavalyi Növekedési jelentés 4. fejezetében foglalkoztunk részletesebben.

¹¹ A jólét mérésének számos más alternatív mutatója is létezik (például Emberi Fejlődés Index, Boldog Bolygó Index, Környezeti Teljesítményindex, Ökológiai lábnyom, lásd Szigeti, 2011), ugyanakkor a közgazdaságtanban általánosan az egy főre jutó GDP-mutatószám terjedt el, így ezt használjuk mi is.

¹² Jó példa erre Chile. Az 1900-as évek döntő részében inkább a 4-es csoportba tartozott, míg az utóbbi 25-30 évben inkább az 1-es csoporthoz tartozó pályát mutat.

¹³ Az alábbiakban tömör összegzést adunk az egyes modellekről, további modellekről, illetve részletesebb leírás található például Bessenyei (1995)-ben.

A következőkben röviden áttekintjük a növekedési modellek elméletét, és gyakorlati alkalmazásukat a konvergenciavizsgálatokra vonatkozóan.

2.1. Növekedési modellek

A korábbi Nagy Gazdasági Világválságot, majd a II. Világháborút követően az 1950-es évekre stabil gazdasági növekedés volt tapasztalható a világban. Ebben az időszakban született meg és terjedt el a **neoklasszikus növekedéselmélet**, amelynek a fő fókusz a gazdaságok termelési tényezőinek és a kibocsátásnak a kapcsolata volt.¹⁴ Az elmélet középpontjában az állt, hogy az adott gazdaság potenciálisan mennyit tudott termelni. Ez pedig a termelési tényezőktől függött, az aggregált kereslet nem befolyásolta.

A legfőbb összefüggésük az ún. termelési függvény, melyet a gazdaság egészére, mint egy általános termelési függvény alkalmazták, és leírta, hogy **az egyes tényezők különböző kombinációjából mekkora kibocsátás érhető el**. Ehhez tipikusan egy nagyon könnyen kezelhető és értelmezhető függvényformát alkalmaztak, az ún. Cobb–Douglas termelési függvényt:¹⁵

$$Y_t = A_t K_t^\alpha L_t^{1-\alpha},$$

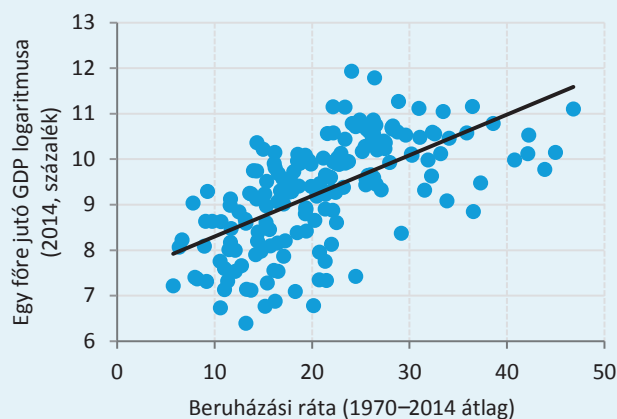
ahol Y_t a kibocsátás, A_t az általános technológiai fejlettség színvonala, K_t és L_t pedig sorrendben rendelkezésre álló tőkeállomány és munkaerő, az α pedig a tőke parciális termelési rugalmassága. **A megközelítés fő tulajdonsága, hogy míg a tőke és a munka egymással versenyző termelési tényezők** (például adott munkaerőt csak adott cég alkalmazhatja adott időben), addig a technológiai fejlettség lényegében bármely vállalat számára elérhető, termelésbe bevonható. A termelési függvény fontos tulajdonsága emellett a csökkenő tényezőhozadék elve, azaz ha csak az egyik versenyző termelési tényezőt növeljük (azaz vagy csak a munkát vagy csak a tőkét), a teljes kibocsátás csak ennél kisebb mértékben fog emelkedni. Ezzel szemben a fenti képlet alapján **a technológiai színvonal növekedése arányosan emeli a kibocsátást. Az általános technológiának tehát speciális szerepe van a többi termelési tényezőhöz képest**. Az állandó mérethozadék elve a két másik tényező

esetében a tőke és a munka együttes vonatkozásában értelmezhető: ha mind a tőkét mind pedig a munkát kétszeresére növeljük, akkor a kibocsátás is kétszeresére emelkedik.

A termelési függvény alkalmazásával¹⁶ Solow (1956) **bemutatta, hogy a kibocsátás növekedéséből mekkora részt magyaráznak az egyes tényezők alakulása**.¹⁷ A kibocsátás, a tőke és munkaerő-növekedések, valamint az α ismeretében kiszámítható az ún. Solow-maradék. Ez az a hatás, amit a munka és tőke, mint termelési tényezők változása nem képes megmagyarázni a növekedésből. Ilyen például a technológiai haladás, a kapacitáskihasználtság, a munka minősége, és minden más tényező, ami hatással van a növekedésre. Az eredmények arra mutattak rá, hogy a tőkefelhalmozás a gazdasági növekedés viszonylag kis részét magyarázza. Fontosabbak tehát az ezen tényezőkön túli magyarázóváltozók.

Emellett a Solow-modell¹⁸ egyik következtetése, hogy **abban az országban lesz magasabb az egy főre jutó kibocsátás, ahol magasabb a beruházási ráta**. Empirikusan ez alátámasztható, több évtized átlagos beruházási rátája és az egy főre jutó GDP között pozitív irányú kapcsolatot tapasztalunk (2-2. ábra). Ugyanakkor a modell alulbecsli a megtakarítási ráta hatását. Mankiw és szerzőtársai (1992) becsülte meg a megtakarítási ráta szerinti rugalmasságot az egy főre jutó GDP-re többféle mintán, és eredményül szignifikánsan magasabb értéket kaptak, mint ami a Solow-modellből következik.

2-2. ábra: Beruházási ráta és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat

Forrás: PWT.

¹⁴ A folyamatot segítette, hogy ekkorra az ún. nemzeti számlarendszer létrejött, amely fontos adatforrást jelentett az elemzésekhez.

¹⁵ A függvényforma egyik következménye, hogy a tőke-munka egy az egy arányban helyettesíthető. Ehhez képest egy szintén gyakran – bár nehezebben kezelhető – ún. CES, azaz konstans helyettesítési rugalmasságú függvényformát is szoktak alkalmazni, amelyben már 1-től eltérő, de időben konstans paraméter is alkalmazható.

¹⁶ A termelési függvénnyel kapcsolatos kételyeket lásd például Briguevics és szerzőtársai (2016) 1-1. keretes írását, illetve Ábel és szerzőtársai (2016) 2.1.1. fejezetét.

¹⁷ Ugyanakkor a modell nem alkalmas a jövedelemarányok helyes becslésére.

¹⁸ Solow–Swan-modellként is szokás hivatkozni, a gyakorlatban ugyanakkor leginkább Solow neve honosult meg, ő fejlesztette tovább az eredeti kiinduló-modellt.

A Solow-modell következtetése, hogy az alacsonyabb fejlettségű ország biztosan utoléri a fejlett országot, ha ugyanolyan gazdasági fundamentumokkal rendelkeznek. Az eredmény a tőkefelhalmozáshoz kötődik. Eszerint a szegényebb országnak alacsonyabb a tőkeállománya, így ott a tőkenövekedésből származó hozadék nagyobb, azaz gyorsabb növekedést tud elérni, így szükségszerűen felzárkózik a fejlettebb országhoz. **Ez azonban az országok széles körét vizsgálva, mint korábban láttuk, nem teljesül.** Továbbá a Solow-modellben a jövedelem mindig ugyanazon hányadát használják a gazdasági szereplők tőkefelhalmozásra, ez azonban empirikusan nem igazolható.

Ez utóbbit kezeli Ramsey (1928), Cass (1965), valamint Koopmans (1965), amelyek esetében már a megtakarítási ráta nem exogén és nem konstans, hanem **endogén módon alakul a fogyasztási megtakarítási döntés alapján. A szereplők racionális módon döntenek a tőkefelhalmozás mértékéről.**

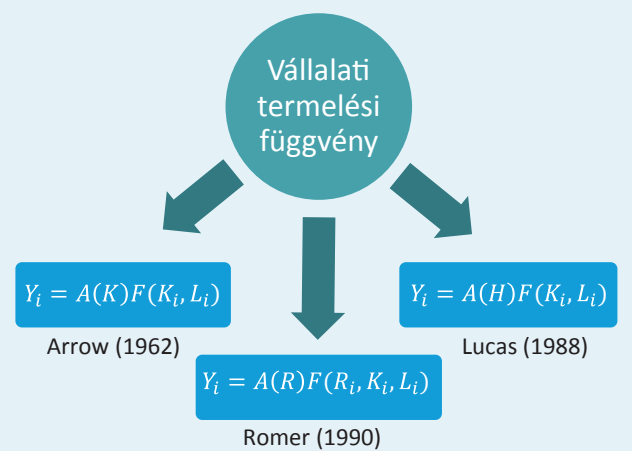
Fontos különbség tehát, hogy míg a Solow-modellben konstans a megtakarítási ráta, addig e modellekben csak állandósult állapotban válik azzá, és rövid távon változik. A Solow-modell – miután exogénként kezeli – nem magyarázza magát a megtakarítási ráta alakulását. A Ramsey modellben ugyanakkor a megtakarítási rátának a mozgása is magyarázható. A megtakarítási ráta alapvetően függ a fogyasztó ún. személyes időbeli diszkontfaktorától. Ez azt jelenti, hogy **amennyiben a háztartás relatíve többre értékeli a jövőt, akkor többet takarít meg.** Másrészt vegyük például a konvergencia időszak elejét. Tételezzük fel a példa kedvéért, hogy a hosszú távú egyensúlyinál alacsonyabb tőkeállományból indulunk. Ez esetben a tőke határterméke magas, azaz pótlólagos tőkefelhalmozásból (beruházásból) nagyobb hozam érhető el, így a háztartásnak megéri többet megtakarítani.

A modell szintén neoklasszikus alapmodell, és bár a rövid távú dinamikája különbözik a Solow-modelltől (az endogén megtakarítási ráta miatt), ugyanakkor hosszú távú következtetései érdemben nem különböznek, tehát a szegényebb országok előbb-utóbb képesek utolérni a fejlett gazdaságokat, ugyanolyan adottságok mellett. Ez azonban empirikusan nem támasztható alá általános érvényességgel.

További nehézség, hogy **a Solow-modell magáról a technológiai növekedés mikéntjéről nem mond semmit. Ezt a problémát próbálták kezelni az endogén növekedési modellek.** A mögöttes gondolat e modelleknél az, hogy a technológiai színvonal már nem külső adottságként jelenik meg, hanem más magyarázó változóktól, leginkább a gazdasági szereplők döntéseitől függ. Többféle modell létezik,

alapvetően hármat szokás megkülönböztetni (2-3. ábra), de a fő mechanizmus hasonló.

2-3. ábra: Endogén növekedési modellekben alkalmazott vállalati termelési függvények

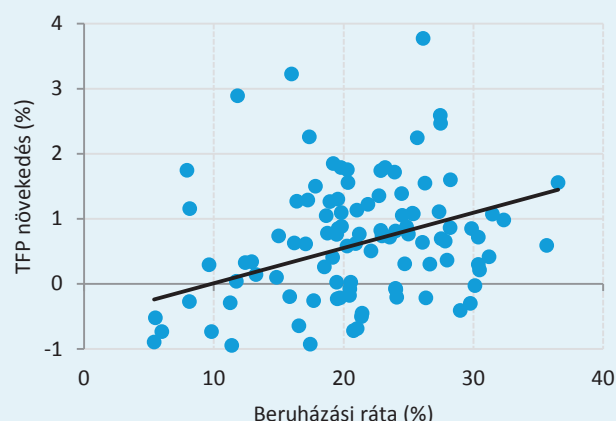
Megjegyzés: Az i index az egyes vállalatokat, Y a termelést, A a technológiát, F a termelési függvényt, K a tőkét, L a munkát, H a humán tőkét, valamint R a kutatás-fejlesztést jelöli.

Forrás: Varga (2009) alapján MNB-szerkesztés.

Arrow (1962) a „gyakorlat általi tanulást” („learning by doing”) tekinti a technológiai fejlődés alapjának, így nála az aggregált tőkeállomány szintje befolyásolja a technológiát. Lucas (1988) szerint az emberi erőforrások fejlesztése, illetve az abba történő beruházás növeli a humán tőkét, és ez, illetve az ebből eredő tudásátzivárgások fejlesztik a technológiát. Romer (1986) és Romer (1990) azonban a kutatások fontosságát emelte ki, így nála az aggregált termelésben megjelennek a vállalati K+F és a kutatási eredmények. Varga (2004) szintén hangsúlyozza ennek a szerepét, és az egyetemi kutatások fontosságára is felhívja a figyelmet.

A fentiek egyszerű szemléltetésére vegyük azt az esetet, hogy a termelési technológia értékét a gazdaságban rendelkezésre álló tőkeállomány határozza meg. Ez azt jelenti, hogy **amennyiben egy vállalat beruházást hajt végre, akkor nem csak a tőkeállományt emeli közvetlenül, de a technológiai színvonalat is közvetve.** Az intuíció e mögött az, hogy a korábban végrehajtott beruházások, tevékenységek során felhalmozott tudás, tapasztalat növeli a későbbi termelékenységét. Több ország együttes vizsgálatával megállapítható, hogy a beruházási ráta és a teljes tényezőtermelékenység között pozitív irányú kapcsolat áll fenn (2-4. ábra).

2-4. ábra: Beruházási ráta és a TFP-növekedések közötti kapcsolat

Megjegyzés: Az egyes értékek 1990-től vett átlagos értékek.
Forrás: PWT, MNB-számítás.

E modellekben létrejön egy visszacsatolási folyamat. Beruházás emeli a tőke szintjét, de ennek következményeképp nő a technológiai fejlettség szintje, ami növeli a tőke termelékenységét, újabb beruházásra ösztönözve. A megközelítés felfogható a K+F szektor leírásának, azonban ilyen formájában való modellezése Romer (1986) tanulmányában természetesen roppant leegyszerűsített, későbbi modellek e szektort részletesebben írták le.¹⁹

Romer (1990) úgy véli, hogy hibás feltételezés az, hogy a tudás a közösség egészének a rendelkezésére áll. **A szabadalmi rendszernek köszönhetően az új felfedezések védettséget élveznek, ebből kifolyólag a vállalatok monopol erőhöz jutnak, ami magasabb profitot biztosít számukra.** Ennek okán Romer a tökéletes versenyről áttért a monopolisztikus versenyre, Dixit és Stiglitz (1977) modelljére építkezve. Továbbá egy ún. tudástermelési egyenlet írja le, hogy idővel miként változik a tudás szintje:

$$\Delta A_t = \theta H_{A,t} A_{t-1},$$

ahol t az időindexet jelöli, $H_{A,t}$ jelenti a tudástermelésben dolgozó emberi tőkét, akiket az ipari szektorban dolgozó kutatókkal vagy a mérnökök számával lehet azonosítani, míg A_t a történelem során felhalmozott tudás (könyvekben, tanulmányokban, szabadalmakban) szintje (ΔA_t pedig annak változása), és θ produktivitási paraméter. **Eszerint a tudás növekedését a kutatók száma határozza meg,** azonban hogy mennyi új tudás születik, az nagyjában függ a felhalmozott tudás szintjétől is. Az egyensúlyi pályán a technológia növekedése határozza meg a gazdaság bővülését is, ami a

tudás növekedésével egyezik meg. Tehát hosszú távon a kutatók száma határozza meg a növekedést. **Jones (1995) empirikus adatokon azt találta, hogy ez az állítás nincs összhangban a tényekkel. Eredménye szerint a tudástermelés a kutatók számának változásától függ,** azaz itt is érvényesül a csökkenő hozadék.²⁰

Mindezekén túl a megfelelő intézményeknek is kiemelt szerepe van egy gazdaság teljesítményében: Acemoglu és szerzőtársai (2002) **empirikusan igazolta az intézményrendszer hatását a növekedésre.** Tanulmányuk szerint az országok közötti gazdasági teljesítménykülönbségekre magyarázatul szolgál, hogy a megfelelő intézményrendszer támogatja a gazdasági növekedést.

A humán tőke szerepe tehát, mint láttuk, szintén megkérdőjelezhetetlen a mai világban, a gazdasági fejlettség nagy részét, az innovációt, a fejlődést végső soron a tudás adja, és az egyre nagyobb tudás jelenti a gazdasági növekedés tartós fennmaradását. A humán tőke fontosságára Jánossy (1966) is már felhívta a figyelmet, de Mankiw és szerzőtársai (1992) empirikusan is bizonyította fontosságát.²¹ A humántőkével részletesebben a Jelentés 5. fejezetében foglalkozunk.

2.2. Konvergenciatípusok

A növekedésemélet sarkalatos kérdése, hogy valaha megszűnnek-e a különbségek a szegény, a közepesen fejlett és gazdag országok között. E megközelítés szerint alapvetően kétféle konvergenciát tudunk megkülönböztetni, amelyek következtetései viszont fontosak lehetnek a gazdaságpolitika számára:

- **Abszolút konvergencia** értelmében az országok közötti jövedelemkülönbségek előbb-utóbb eltűnnek. Függetlenül minden egyéb tényezőtől (például termelési lehetőségektől, gazdaságpolitikától) a gazdaságok ugyanabba a fejlettségi szintbe tartanak hosszú távon. Ez az elméleti megközelítés az elmúlt évtizedek adatai alapján nem támasztható alá.
- **Feltételes konvergencia** szerint már nem automatikusan tart minden gazdaság ugyanolyan fejlettségi szinthez, csak a hasonló tulajdonságokkal rendelkezők. **A neoklaszikus növekedési modelleknek éppen ez az állításuk:** azonos fundamentumokkal (például termelési tényezők,

¹⁹ Teljesség igénye nélkül például Romer (1990), Acemoglu és Zilibotti (2011).

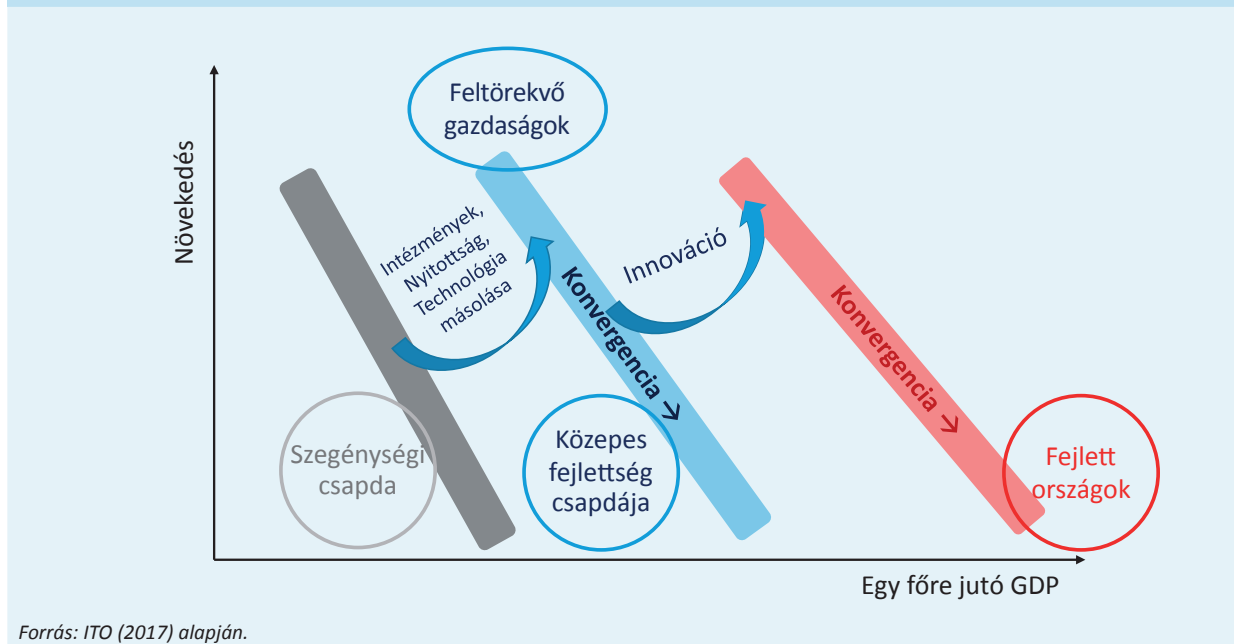
²⁰ Hasonló eredményre jut Bloom és szerzőtársai (2017).

²¹ A humán tőke elméletével és fontosságával az elsők között foglalkozik még például Mincer (1958), Schultz (1961).

preferenciák, gazdaságpolitika) rendelkező gazdaságok hosszú távon ugyanakkora fejlettségi szintet érnek el, függetlenül attól, hogy honnan indultak. Itt fontos megjegyezni, hogy az endogén növekedési modellekben nincs konvergencia a fejlett gazdaságokhoz, hiszen a modellben nincs olyan mechanizmus, ami lelassítaná a fejlett gazdaságot. Azaz a kezdeti jövedelemkülönbségek eltűnése nem garantált e modellek alapján.

technológia átvétele. A hazai esetben sokkal lényegesebb a közepes fejlettség csapdája és a fejlett gazdaságok egyensúlyi állapotának összevetése, így későbbiekben ezt részletezzük jobban. Egy közepesen fejlett gazdaság mielőtt csapdahelyzetbe beékelné magát, jelentős technológiai fejlődéssel tud átlépni egy másik, fejlett gazdaságokhoz való konvergenciapályára. **A közepesen fejlett gazdaságoknál tehát az innováció kulcskérdés.**

2-5. ábra: Stilizált ábra az egyes állapotokról, átmenetekről

Forrás: ITO (2017) alapján.

Fentiekén túl szokás az ún. klubkonvergenciákról is említést tenni,²² ami értelmében különböző klubok jönnek létre: a hasonló fundamentumokkal és kiindulási szinttel rendelkező országok ugyanolyan fejlettségi szinthez tartanak. Azaz itt már nemcsak a hasonló tulajdonságok fontosak, de a jelenlegi/kiinduló állapot is. Tehát egy nagyon alacsony szintről induló gazdaság nem tud teljesen felzárkózni a legfejlettebbhez, azaz nem tűnnek el sosem a jövedelemkülönbségek a világ egészét tekintve.

Ezek a megfontolások átvezetnek bennünket az ún. **többegyensúlyos megközelítéshez**. A 2-5. ábra mutatja be a különböző állapotokat, egyensúlyokat. A vízszintes tengelyen az egy főre jutó GDP-t, a függőlegesen a növekedés ütemét mérjük. Ha egy gazdaság alacsonyabb egy főre jutó fejlettségből indul, de a növekedése idővel kifulladás, akkor csapdahelyzetbe kerül. Hogy mely állapotba kerül, az nagyjában függ a kiinduló jövedelemszinttől is. Alacsonyabb jövedelmű gazdaságoknál ez akár a szegénység csapdjába való megrekedést is jelentheti. Az ő esetükben kezdetben fontos a megfelelő intézményrendszer kialakítása, a világkereskedelemben való becsatlakozás, valamint a külföldi fejlettebb

2.3. Közepes fejlettség csapdája mint nemkívánatos állapot

Mi is ez a csapdahelyzet? A közepes fejlettség csapdájával több tanulmány foglalkozik. Azt, hogy mely ország számít közepesen fejlettnak arra több megközelítés létezik, leggyakrabban a Világbank jövedelemcsoportok szerinti felbontását használják. Kiemelt kérdése e tanulmányoknak, hogy miért nem tud tovább nőni egy közepesen fejlett gazdaság. Jó összefoglalást ad például Agenor (2016). Az okok között számos tényező azonosítható:

- **A fizikai tőke csökkenő hozadéka elve** szerint kezdetben a beruházások GDP-növelő hatása magasabb, azonban később már csak egyre kisebb mértékben tud ahhoz

²² Különböző konvergenciátípusokról részletesebben lásd Galor (1996).

hozzájárulni. Eichengreen és szerzőtársai (2012) szerint ugyanakkor a tőke kevésbé felelős az ország növekedésének lassulásáért, szerinte az jellemzően a teljes tényezőtermelékenység lassulásához köthető.

- **A közepes csapdahelyzetben maradáást okozhatja még a rövidlátó megközelítés,** azaz innováció helyett rövid távon jóval olcsóbb másokat utánozni. Ez növeli ugyan rövid távon a jövedelmet, viszont nem ösztönöz az oktatásba való beruházásra, ami az innováció és ezzel a hosszú távú növekedés alapja lenne.
- **A gyenge minőségű humán tőke** meggátolja, hogy az ország külföldről átvegye a fejlettebb technológiákat, valamint hogy az innovációhoz hozzájáruljon.
- **Elhibázott ösztönzők és rosszulallokált képességek.** Ha egy országban a jó képességű, innovációs tevékenységekre alkalmas emberek egy másik szektorban kötnek ki, az megfojtja az innováció lehetőségét.
- **Fejlett infrastruktúrákhoz való hozzáférés hiánya.** Két csoportja van az infrastruktúráknak. Az első az alapvető infrastruktúra utakat, elektromosáramot és alapvető telekommunikációt jelent. A második, fejlett infrastruktúrákba tartoznak a fejlett információs és kommunikációs technológiák. Ez utóbbi hiánya gátolhatja a további fejlődést.
- **Finanszírozáshoz való hozzáférhetőség hiánya.** Az innovatív vállalatok főként immateriális javakkal rendelkeznek, amelyeket a hitelezők nehezen számítanak be fedezetként. Másrészt az innovációjukat nem akarják nyilvánossá tenni mások előtt, próbálják azt megvédeni. E folyamatok erősen gátolják az érintett vállalatokat. Továbbá a kevesebb információ és a hitelezőtől elvárt nagyobb kockázat magasabb kamatokat is jelent. Továbbá ezek a cégek jellemzően fiatal, kis vállalkozások, amiknek egyébként is költségesebb a tőkebevonás.
- **Jövedelemegyenlőtlenség.** A gazdasági fejlődés korai szakaszaiban a gyors növekedés ára a jövedelmi egyenlőtlenség. Egy közepes fejlettségre érve azonban elindul a folytatódó iparosodásnak és az oktatásnak köszönhetően a jövedelmi különbségek mérséklődése. Azonban amíg nagyok a jövedelmi különbségek, addig az gátolja a fejlődést, mert a kevésbé tehetősebbek nehezebben tudnak magasabb képzettséget elsajátítani.

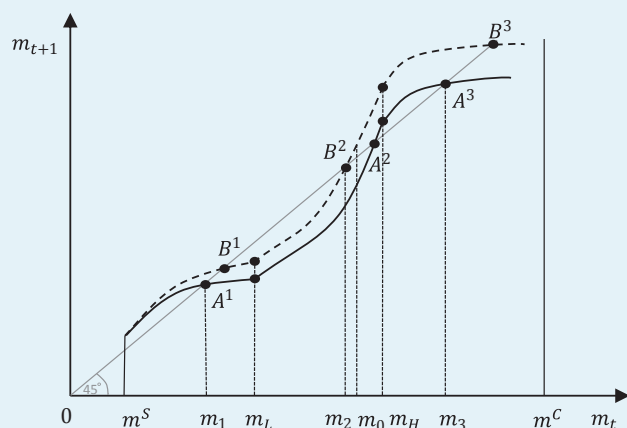
A dolgozók két csoportját különböztetik meg: egyrészt az átlagos dolgozókat, akik az egyszerű munkákat végzik el, emiatt csak a végső termékek előállításában vesznek részt. Másrészt pedig az átlag feletti dolgozókat, akik, ha még akarnak, akkor tovább tanulhatnak. Így olyan szaktudásra tehetnek szert, amivel az innovációs szektorban dolgozhatnak. Azonban ahhoz, hogy be is akarjanak fektetni a tanulásba, ahhoz szükség van arra, hogy az innovációs szektorban a bérek relatív magasabbak legyenek a többi szektorhoz képest.

Megállapítják a szerzők, hogy **egy gazdaság felzárkózásának a kulcsa az innovációs szektor. Ennek oka abban keresendő, hogy ebben a szektorban a legmagasabb a munkatermelékenység.** Minél többen dolgoznak ott, annál dinamikusabb a növekedés. Amíg más modellekben a tudás vagy ötletek határtermelékenysége konstans vagy csökkenő, addig ebben a modellben egy szakaszon növekvő. Ezt egyrészt a tudás természetével magyarázzák, másrészt a fejlődő országok esetén jellemzőbb az innovációs szektorra a „learning by doing” jelenség, azaz ahogy csinálják, úgy tanulják meg a szereplők a folyamatokat.

Az eredmények megértését szemlélteti a 2-6. ábra, ahol a tudás-tőke arány (m) alakulása látható egyik időszakról a másikra (folytonos görbe vonal). Ez több szakaszra osztható. Az első szakaszon, m^s és m_L között a tudás produktivitása alacsony. A második szakaszon, m_L és m_H között a növekvő tudásnak és ebből kifolyólag a tudásban rejlő hálózati externáliának (például internet) köszönhetően megnő a produktivitás. Azonban ahogy a szintje túllép egy küszöbértéket, m_H -t, kiaknázásra kerülnek a hálózati externáliák, a produktivitás ismét egy alacsony szintre áll be. A tudás-tőke arány minimum értéke m^s , amikor az átlagon felül dolgozók nem kívánnak az innovációs szektorban dolgozni. A maximum érték pedig m^c , amikor viszont mindenki e szektorban szeretne dolgozni. Egyensúlyban akkor vagyunk, amikor a tudás-tőke aránya szinten marad. A görbe és a 45 fokos egyenes metszéspontjai határozzák meg a különböző egyensúlyokat. Amennyiben a 45 fokos egyenes fölött vagyunk, akkor egyik időszakról a másikra növekszik a tudás-tőke arány, ha alatta, akkor pedig csökken.

A közepes fejlettség csapdáját Agenor és Canuto (2015) együtt élő nemzedékek modellkeretben elemezte.

2-6. ábra: Közepesen fejlett csapdahelyzetből való kilépés

Forrás: Agenor és Canuto (2015), MNB-szerkesztés

Az A^1 és A^3 különböző stabil egyensúlyi pontok. Az A^1 pontot definiálják a szerzők a közepes fejlettség csapdájának, ahol az alacsony tudás-tőke arány alacsony növekedéssel párosul. Ennek ellentéte az A^3 egyensúly, ahol a magas tudás-tőke arány mellett magas a növekedés. A második egyensúly, A^2 azonban nem stabil pont, tehát ha a tudás-tőke arány kisebb mint m_2 , akkor a modell alapján nem az A^2 pontba, hanem az A^1 egyensúlyba jutunk. Amennyiben viszont ha m_2 felett vagyunk, akkor A^3 -ba kerülünk.

A közepesen fejlett státuszából való kilépés szemléltetésére tegyük fel, hogy kezdetben az m_0 tudás-tőke arányban van a gazdaság. Gazdaságpolitikai intézkedések nélkül a modell A^1 pontba konvergálna, és a közepesen fejlett státuszban ragadna a gazdaság. Ezzel szemben – például a fejlett technológiákba való nagy volumenű beruházások, fejlesztések hatására – a tudás-tőke arány görbéje feltolódik és a szaggatott görbe lesz. Eddig A^2 egyensúlyi ponttól balra volt a gazdaság, de most átkerült B^2 jobb oldalára. Így immár nem a közepes fejlettség csapdájába húznak a folyamatok, hanem egy magasabb növekedési pálya felé (B^3).

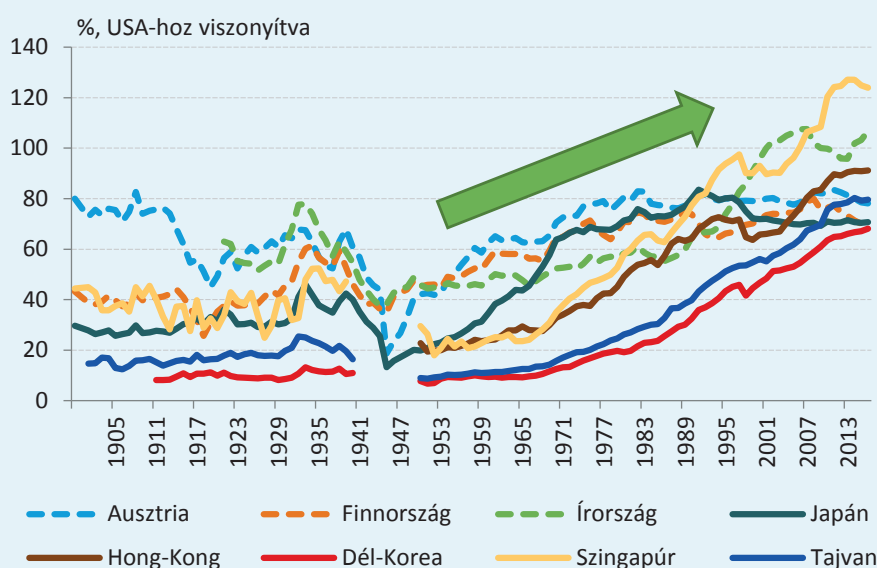
Mindezek után a legfontosabb kérdés hazánk vonatkozásában természetesen az, hogy hogyan lehet a gyakorlatban kikerülni a közepesen fejlettség csapdájából, illetve elkerülni azt, hogy bele se kerüljünk. Miután a közepes fejlettség csapdája is egy egyensúlyi állapot,²³ így az abból való kilépés nem lehetséges kis lépésekkel, hanem nagyívű intézkedések szükségesek. Magyarország esetében ez a versenyképességi reformokat jelenti a következő időszakban.

A következő bő egy évtized időszakának nagy gazdaságpolitikai megvalósulása tehát éppen ez a lépés lehet. A fő kérdés, hogy a magyar gazdaság rá tud-e állni egy olyan növekedési pályára, ami idővel magasabb fejlettségi szinthez vezet. Előre tekintve a magas növekedési ütemek lelassulnak, ugyanakkor nem mindegy, hogy ez milyen fejlettségi szint mellett következik be. Amennyiben a versenyképességi reformok megvalósulnak a fejlett gazdaságokhoz felzárkózó pályára állunk rá (2-5. ábra piros sáv). Reformintézkedések elmaradása esetén viszont az aktuálisan magas növekedés kifulladásra, és a közepes fejlettség csapdájában ragadnánk: a fejlettekhez képest egy alacsonyabb szinten stabilizálna a gazdaság (2-5. ábra kék sáv). Reformintézkedésekre tehát éppen e csapdahelyzet elkerülése érdekében van szükség.

²³ Bár e megállapítást többen vitatják, vannak, akik nem egyensúlyinak, csak átmeneti állapotnak tekintik, ilyen például: Shekhar és szerzőtársai (2018). Ugyanakkor számos gazdaság huzamosabb ideig közepesen fejlett státuszban képes maradni, így sokkal inkább tekinthető egy (bár kétségtelenül nem kívánatos) egyensúlyi állapotnak.

2-1. keretes írás: Közepes fejlettség: csapdahelyzet, amit átfogó versenyképességi fordulattal lehet elkerülni.

Amennyiben reformintézkedések nem valósulnának meg, úgy a magyar gazdaság a jelenlegi, közepesen fejlett státuszban maradna, azaz a relatív fejlettségünk érdemben nem változna előretekintve. Ezt az állapotot közepes fejlettség csapdájának nevezzük. Nemzetközi évtizedes tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy nehéz innen kitörni, a csapdából való kikerülés nem automatikus. Az elmúlt több mint fél évszázadban jóval több olyan gazdaság volt, amelyek nem tudtak kilépni ebből a csapdából, mint akik sikeres felzárkózókká váltak. Ez utóbbi csoportban Európán belül Ausztria, Írország és Finnország tartozik, közel 20 éven keresztül tartósan élénkült a gazdasági teljesítményük (2-7. ábra). Az ázsiai tigrisek szintén e csoportba tartoznak. Hong-Kong, Tajvan, Dél-Korea és Szingapúr nagyon jelentős és hosszú időszakon át erős gazdasági bővülést mutatnak. Japán pedig az 1950-es évektől az 1990-es évek elejéig szintén dinamikus növekedést ért el.

2-7. ábra: Sikeres fejlődést teljesítő gazdaságok fejlettségének alakulása

Megjegyzés: PPP alapú egy főre jutó GDP.
Forrás: Maddison adatbázis, MNB-számítás.

A sikeres felzárkózást megvalósító országok meglehetősen heterogének, kulturális, földrajzi elhelyezkedést tekintve is különbözőek, ugyanakkor a fejlett technológia alkalmazása mellett a magas gazdasági hatékonysággal való működés megfigyelhető. **A közepes fejlettségből való kikerülés egyik záloga tehát e közös vonás megvalósulása, másrészt pedig a különböző csapdahelyzetek elkerülésére tett erőfeszítések.**

A növekedési csapdákat vizsgálja például Eichengreen és szerzőtársai (2013). Az okok vonatkozásában a negatív demográfiai folyamatokat, a pénzügyi instabilitást, fenntarthatatlanul magas beruházási rátát említik. Magyarország esetében is több csapdahelyzet azonosítható, melyeket részletesebben a Jelentés 1. fejezetében tárgyalunk. Egyrészt a demográfiai korlátok egyre effektívebbé válnak, ha nem történnek lépések, az aktív korúak száma jelentősen csökken a következő évtizedekben, valamint az ún. időskori függőségi ráta²⁴ érdemben emelkedne. További csapdahelyzetek az agyelszívás jelensége, a képzett munkavállalóért folytatott harc következtében alakulhatnak ki. Az alacsony hozzáadott értékteremtőképesség mellett különböző társadalmi csapdahelyzetek a közepes fejlettségben való megragadást okozhatják.

Amennyiben a versenyképességi reformok nem valósulnának meg, úgy a magyar gazdaság a közepesen fejlett státuszban maradna, a fejezetben felvázolt viszonyítási pályán haladna a következő évtizedben. **A közepes fejlettségcsapda elkerüléséhez széles, átfogó, versenyképességi fordulatra van szükség.**

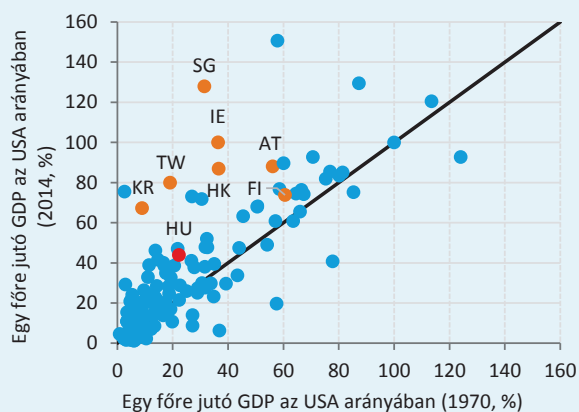
²⁴ A társadalom elöregedésére alkalmazott egyik aránymutatószám, mely az egy aktív korú népességre jutó idősök számát mutatja.

2.4. Empirikus eredmények

Nyilvánvaló kérdés, hogy a tényleges megfigyelések mennyire támasztják alá az egyes konvergenciatípusokat, folyamatokat. Számos módon, egyszerű adat-összehasonlításokkal, illetve bonyolultabb ökonometriai eljárásokkal is elemezték, ugyanakkor számos nehézségbe ütközünk a konvergencia empirikus vizsgálatakor, hiszen a jelenség jellemzően több évtized alatt zajlik le, és nem minden országra áll rendelkezésre nagy mennyiségben adat: az egyes országok között jelentős különbségeket tapasztalunk, és minden kontrollváltozó figyelembevétele nehézkes, hogy teljesen egyértelmű, perdöntő bizonyítékokat kapjunk.

Nézzük először az abszolút konvergencia állítását, melyet az empiria nem igazol, hiszen valójában a **konvergencia nem magától értetődő folyamat**. Az országok széles körét megvizsgálva, a 2-8. ábra azt mutatja, hogy 1970-hez képest 2014-re hogyan változott az egyes országok fejlettsége. A gazdaságok jelentős része a 45 fokos egyenes közelében helyezkedik el, azaz jelentős változás nem történt a relatív fejlettségükben az elmúlt közel 40 évben. Több megfigyelés ráadásul még az egyenes alatt is helyezkedik el, azaz a relatív fejlettségük csökkent, míg mások hosszabb időszak alatt is stabil és folyamatos felzárkózást tudtak megvalósítani.

2-8. ábra: A gazdasági fejlettség változása 1970 és 2014 között

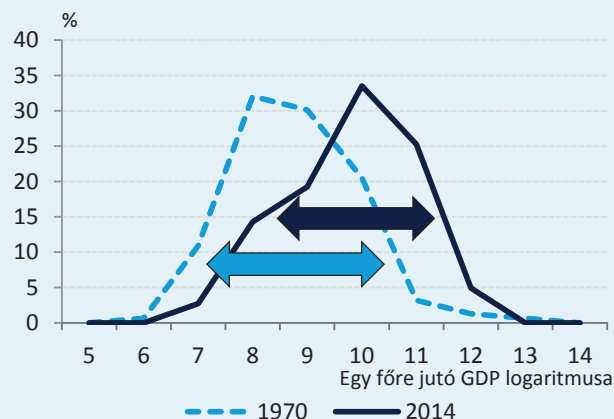

Megjegyzés: AT: Ausztria, HK: Hong Kong, FI: Finnország, HU: Magyarország, IE: Írország, KR: Dél-Korea, SG: Szingapúr, TW: Tajvan
Forrás: MNB-készítés.

A jövedelemeloszlásra vonatkozó elemzési eszköz is a fenti megállapítást támasztja alá. A 2-9. ábra szemlélteti, hogy az elmúlt közel negyven évben érdemben nem változott a világ egy főre jutó jövedelmének eloszlása. 1970-től 2014-re

jobbra tolódott ugyan, ami annyi jelent, hogy az általános egy főre jutó jövedelmek emelkedtek, de az eloszlás „szélessége” nem szűkült, a jövedelmekülönbségek az országok között nem csökkentek.²⁵

2-9. ábra: Egy főre jutó jövedelem eloszlása a világban

Forrás: PWT, MNB-számítás.

A konvergencia, a fejlődés a fejlettekhez nem önmagától megvalósuló jelenség. Az országok szélesebb körét megvizsgálva több évtizedes időhorizonton azt látjuk, hogy nincs abszolút konvergencia. Nem létezik egy nem megfigyelhető, általános természetű, önműködő folyamat, ami biztosítaná, hogy idővel minden ország fejlődni fog és fejlett lesz. A gazdasági fejlődéshez tehát nincs egy általános recept, többletényező folyamat.²⁶

Sokkal összetettebb kérdés empirikusan megválaszolni a neoklasszikus növekedési modellek előrejelzését, a feltételes konvergencia meglétét. Egyik legnehezebb probléma, hogy rengeteg olyan tényező van, amely az országok hasonlóságának elemzése során figyelembe kellene venni. Durlauf és szerzőtársai (2006) például több mint 100 olyan tényezőt gyűjtöttek össze,²⁷ amelyek mind hatással vannak a növekedésre. **A feltételes konvergenciát általában úgy szokás tesztelni, hogy regresszáljuk az egy főre jutó növekedést a múltbeli egy főre jutó jövedelem szintjével,** és természetesen más kontrollváltozókkal. Ez utóbbiakra éppen a feltételelenség miatt van szükség. Formailag az alábbi egyenletet becsülhetjük:

$$G_i = Y_{0,i}\beta + X_i\gamma + Z_i\theta + \epsilon_i,$$

ahol i index az adott országot azonosítja, G_i az egy főre jutó jövedelem növekedése, $Y_{0,i}$ az egy főre jutó kezdeti jövedelemszint, X_i a Solow-modell magyarázóváltozói (például

²⁵ A szakirodalom szigma-konvergenciaként hivatkozik a jelenségre.

²⁶ Aktuális jelentés 1. fejezetében foglalkozunk részletesebben a nehézségekkel, lehetőségekkel.

²⁷ A hagyományos főbb makrostatisztikákon túl többek között például oktatással kapcsolatos mutatók, egészségügyi statisztikák, földrajzi adottságok, tengeri partvonal hossza, fagypon alatti napok száma, hadi kiadások, vámok stb.

népességnövekedés, technológiai haladás, megtakarítási ráta), Z_i pedig további kontrollváltozók, melyek a növekedést befolyásolják, ϵ_i maradéktag, a nem modellezhető tényezők. A becslés kiindulópontja, hogy **amennyiben igaz a feltételes konvergencia, úgy a múltbeli jövedelemszint és a gazdasági növekedés között negatív kapcsolatnak kell lennie**, hiszen az alacsonyabb fejlettségi szintről induló gazdaságnak gyorsabban kell növekednie, hogy utolérje a fejlett gazdaságot. Azaz β paraméterre szignifikánsan negatív érték jelezne a feltételes konvergencia valóságtartalmát.²⁸

Sajnos az empirikus elemzések nem egybehangzóak.²⁹ Az első kutatások még negatív β paramétert tudtak kimutatni, ugyanakkor számos későbbi tanulmány rámutatott, hogy az eredményeket fenntartásokkal kell kezelni számos ok miatt (magyarozóváltozók exogenitása, megfigyelési hibák). **A feltételes konvergencia empirikusan tehát részben igazolható, ugyanakkor nem teljesen egyértelmű és általános érvényű.**

A valóságban fentiekkel szemben leginkább ún. konvergencia-klubokat figyelhetünk meg, azaz bizonyos országcsoportok valóban ugyanolyan fejlettségi szinthez konvergálnak. **Ez a fejlettségi szint viszont nem általános, nem az összes ország tart ide, hanem csak az adott „klub tagjai”.** Elképzelhető például, hogy a humán tőkébe való befektetés különböző költségekkel jár, és az alacsonyabb vagyoni helyzetben lévők nem képesek azt finanszírozni. A megfelelő mennyiségű és minőségű humán tőke pedig az egyik alapja a tartós gazdasági növekedésnek és felzárkózásnak. Így a kezdeti jövedelemszinttől eltérő gazdaságok más fejlődési pályát is bejárhatnak, hiába hasonlóak bizonyos makrogazdasági fundamentumaik.³⁰

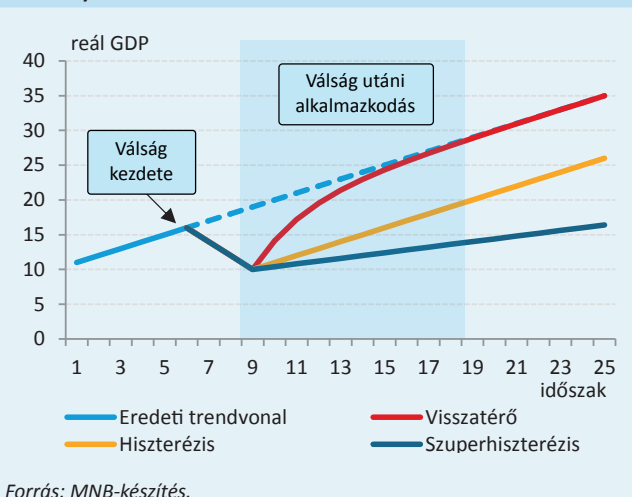
2.5. Válságtapasztalatok

A legutóbbi gazdasági világválság számos tanulsággal szolgált, melyeket röviden összegzünk az alábbi alfejezetben. Az egyik ilyen, hogy a válságot megelőzően általános gondolkodási keret volt, hogy valamennyi változó felbontható trend és ciklus komponensekre. **A trendet megfeleltették a kínálat-oldal által meghatározott összetevőnek.** Hosszú távon a bérek és árak teljesen rugalmasan alkalmazkodnak, így a trend értékét a rendelkezésre álló termelési tényezők határozzák meg. **A trend körüli ingadozásokra, ciklusokra pedig leginkább keresleti tényezők hatnak.** E megfonto-

lásnak az egyik következménye, hogy a kereslet nem hat a hosszú távú folyamatokra. Azaz a hosszú távú növekedésre a keresletet befolyásoló gazdaságpolitikák nincsenek hatással. Másik következmény, hogy a válságot követően a recessziót megelőző trendvonalra kellene visszatérnie a gazdaságoknak, ez azonban az elmúlt 10 évben egyértelműen nem történt meg.

A jelenség hiszterézis néven vált ismertté, részletesen Blanchard és szerzőtársai (2015) vizsgálta a kérdést. Elemzésük során több mint száz recessziót, különböző robusztussági vizsgálatok mellett elemeztek, és azt találták, hogy **az esetek közel kétharmadában a GDP szintje elmarad a recessziót megelőző trendtől.** Ez hívjuk hiszterézisnek. Amennyiben nemcsak a szint, de a GDP-növekedés is tartósan elmarad a válság előtti dinamikájától, úgy **superhiszterézisről** beszélünk (2-10. ábra). Blanchard és szerzőtársai 2015-ben az esetek mintegy harmadában azonosította e jelenséget.

2-10. ábra: Stilizált ábra a hiszterézisről (reál GDP alakulása)

Forrás: MNB-készítés.

A hiszterézisre számos magyarázat született a szakmai irodalomban. A leginkább elterjedt érveket az alábbiakban foglaljuk össze³¹:

- **Humán tőke sérülése:** Válságot követően, különösen, ha az elhúzódik, **a tartósan munkanélküliek szakmai képességei csökkenhetnek.** A korábban foglalkoztatott egyén, most munkahely hiányában ha nem képezi magát, illetve a munkahelyi képzésekben nem tud részt venni, akkor nem képes az új ismereteket elsajátítani, így a tudása elavulttá válhat. Idővel ez egyre fokozódik,

²⁸ A szakirodalom béta-konvergenciaként hivatkozik a jelenségre.

²⁹ Empirikus eredményekről lásd például: Baumol (1986), Barro (1991), Bernard-Durlauf (1996), Barro-Sala-i-Martin (2004).

³⁰ Részletesebben lásd például: Durlauf-Johnson (1995), Tan (2010).

³¹ A hiszterézissel és az a mögött meghúzódó tényezőkkel részletesebben foglalkoztunk a 2016. évi Növekedési jelentés 1. fejezetében.

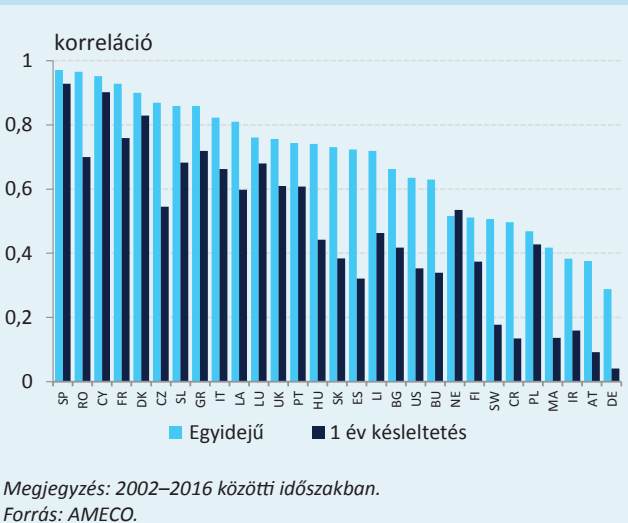
sőt halmozódik, például a szakmai kapcsolatok leépülnek, valamint a munkához állása is megváltozhat az egyénnek. Végül egyre kisebb eséllyel tud majd elhelyezkedni.

- **Bizonytalanság:** A válság következtében általánosan csökkenő aggregált kereslet és a megnövekvő bizonytalanság óvatosabb magatartásra készteti a vállalatokat, akik ezáltal elhalasztják a kockázatosabb beruházásaikat. **A beruházási aktivitás csökkenésével pedig nem jönnek létre újabb termelő kapacitások,** egyre elhasználtabbak lesznek a gépek és berendezések. Valamint a jobb minőségű, újabb technológia is kevésbé kerül felhasználásra ennek következtében, ami szintén a visszafogottabb gazdasági teljesítmény irányába mutat.
- **Finanszírozási feltételek:** Az előbbi folyamatot erősíti amennyiben a gazdasági szereplők nem tudják finanszírozni kitermelhető feltételek mellett projektjeiket. Ezen túl miután az elmúlt világválság egy adósság típusú válság volt, így az adósságkezelés, a mérlegalkalmazkodás egy hosszabb, elhúzódó folyamat. Az alkalmazkodás általános jelenség, az elégtelen aggregált kereslet több gazdasági szereplő felől jelentkezik, megnehezítve a kilábalást. Továbbá a válság során bedőlt, rossz minőségű hitelek nagy aránya hitelkínálati korlátot jelent a vállalatok és a háztartás számára egyaránt.
- **K+F-kiadások csökkenése:** Amennyiben a válságot követő költséggazdálkodás a K+F-kiadásokat is mérsékli, úgy az új technológiák kidolgozása, termelésbe állítása megakad, ezzel a gazdaság potenciális növekedési lehetőségei is sérülhetnek.

A hiszterézisnek közvetlen gazdaságpolitikai következményei vannak. Amennyiben a gazdasági visszaesések hosszabb távú következményekkel is járnak, és nem csak átmeneti, hagyományos gondolkodásban egyedi ciklikus jelenségről van szó, úgy más gazdaságpolitikai ajánlás az elfogadható. **Amennyiben a gazdaság hosszú távú teljesítménye nem független a ciklikus ingadozásoktól, úgy az anticiklikus politika szerepe felértékelődik, a válság előtt gondolthoz képest.** Lucas (2003) például úgy vélekedett, hogy a gazdasági ciklusok simításával kiemelten nem érdemes foglalkozni, az anticiklikus politikának nincs szerepe a társadalmi jólét befolyásolásában. A hiszterézissel kapcsolatos empirikus kutatások kapcsán viszont éppen azt látjuk, hogy **a ciklustól nem független a gazdaság hosszú távú teljesítménye, szoros kapcsolatban áll a két változó** (2-11. ábra). A legutóbbi világgazdasági válság is éppen erre világított rá.

A fenntartható felzárkózásnak tehát szükséges feltétele az anticiklikus mozgástér, nemcsak a recesszió időszakában, hanem azt követően is.

2-11. ábra: A kibocsátási rés és a potenciális GDP-növekedése közötti korreláció (2002–2016)

Az elnyújtott kilábalásra válaszul egyre gyakrabban megjelenő hivatkozás az ún. **magas nyomású gazdaság** koncepciója. Az eredetileg Okun (1973) által javasolt megfontolás lényege, hogy **a gazdaságpolitikának aktívan és tartósan magas keresleti nyomás alatt kell tartani a gazdaságot, így tartósan magasabb reál gazdasági teljesítmény érhető el** a válságot követően. Ez a felfogás szerint tehát a gazdaságpolitika nem pusztán a ciklusra hat, hanem a potenciális kibocsátást is érdemben képes befolyásolni.³² A koncepció egészen más, mint a válság előtti általános gondolkodás, ami jellemezte a közgazdaságtant.

A megfontolás lényege, hogy amennyiben a vállalatok kiszámíthatóan és tartósan magas aggregált keresletre számíthatnak, úgy a piaci, gazdasági aktivitásukat is emelik: kapacitásaik bővítik, azaz nagyobb mértékben eszközölnék beruházásokat, illetve a foglalkoztatottak számát is emelik. A háztartások kereslete pedig szintén kiszámíthatóan alakul a stabil munkaerőpiaci helyzet, a pozitív jövedelmi kilátások következtében. Az aggregált kereslet tehát tovább emelkedik, további stabilitást nyújt, mely tovább erősíti a folyamatot.

Ugyanakkor a magas nyomású gazdasággal szemben rendszerint két fő ellenérvet szoktak felhozni: egyrészt, hogy túlfűtöttséget okozhat, ami pont hogy válságot eredményezhet, ha egyensúlytalanságok mentén következik be. Másik ellenérv, hogy **a magas nyomású gazdaság inflációs szempontból kockázatokat hordoz.** A tartósan magas kereslet a kívánatosnál magasabb inflációt eredményezhet.

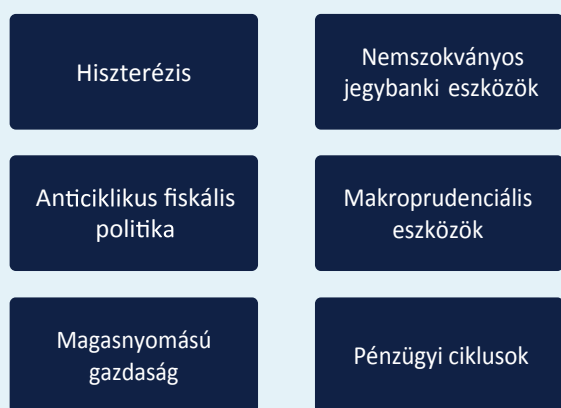
³² Lásd például: Fatás–Summers (2016).

Ugyanakkor a legutóbbi tanulmányok (részletes összefoglalást ad például Szentmihályi–Világi, 2015) azt mutatják, hogy a reálgazdaság felől érkező inflációs hatások csökkentek, az ún. Phillips görbe folyamatosan laposodott az elmúlt évtizedekben.³³

A válságot követően továbbá felerősödött a pénzügyi ciklusokra való fókusz fontossága.³⁴ Eszerint a pénzügyi ciklusok hatnak a reálgazdasági ciklusra. Ráadásul a pénzügyi ciklusok sokkal hosszabbak (akár 15 év fölöttiek is), mint a hagyományos 2–8 éves üzleti ciklusok, így hatásuk figyelmen kívül hagyása tartósabb nehézségeket okozhat. Ezek következtében **a makroprudenciális politika kiemelt fontosságú.**

A pénzügyi válság rávilágított, hogy a mikroprudenciális szabályozások önmagukban nem elegendők, rendszerszintű pénzügyi zavarok következtében kialakuló helyzetet, és ezek jelentős negatív hatását a reálgazdaságra nem képesek megelőzni. Magyarország esetében erre példa a devizahitelezés elterjedése, a túlzott mértékű eladósódás. Ezek megelőzésére a **makroprudenciális eszközök** alkalmazása szükséges, melyek **fő célja a túlzott mértékű rendszerszintű pénzügyi kockázatok mérséklése**, és ebből adódóan esetleges bekövetkező válság esetén a reálgazdasági veszteség minimalizálása.³⁵

2-12. ábra: Válságtapasztalat - kulcsszavak

Forrás: MNB-készítés.

A monetáris politika vitelére is komoly hatással volt a válság. Kezdetben hagyományos eszközök alkalmazásával

próbálták enyhíteni a reálgazdasági veszteségeket (kamatsökkentés). Ugyanakkor ez nem eredményezett elegendő stimulust, ennek következtében a jegybanki eszköztárban sorra jelentek meg a nemkonvencionális eszközök.³⁶ A hagyományos eszközök „kudarca” egy ilyen időszakban könnyen megmagyarázható: az elégtelen keresleti környezetben az infláció is rendszerint alacsony, így a nominális kamatok csökkentése a reálkamatok nem tudja kellő mértékben mérsékelni, végeredményben ezáltal a kamatpolitika önmagában csak kisebb élénkítő hatást tud kifejteni.

A fiskális politikáról is korábban úgy gondolkodtak, hogy bár a társadalmi jólét szempontjából kiemelt jelentősége van, magának az üzleti ciklusok simításában kisebb a szerepe. Ezt főként azzal indokolták, hogy a fiskális beavatkozás késleltetve fejt ki hatását, így elképzelhető, hogy egy intézkedés mire effektív lesz, már nem is lenne rá szükség, mert véget ért az adott ciklikus mozgás. Ez természetesen egy elhúzódoó válság esetén nem igaz. Továbbá úgy vélekedtek korábban, hogy a költségvetési politika hatása kicsi, az ún. fiskális multiplikátor alacsony. Számos tanulmány ugyanakkor igazolta, hogy **kihasználatlan kapacitások esetén, válságok idején a fiskális multiplikátor nagyobb, mint „normál” időszakban,**³⁷ így a fiskális élénkítés kifejezetten alkalmas lehet válságmenedzseléshez. **Ugyanakkor a megfelelő mozgástér biztosítása fontos,** hiszen a fiskális élénkítés nem járhat egyensúlytalansággal. Ekkor van kiemelt szerepe **az anticiklikus fiskális politikának:** fellendüléskor „megtakarít”, a deficitet és az államadósságot mérsékli, így recesszióban egyensúlytalanságok felépülése nélkül élénkíteni tudja a reálgazdaságot.

Végül, de nem utolsósorban egy gazdaság növekedése szempontjából lényeges kérdés **a jövedelemeloszlás vizsgálata.**³⁸ Berg és Ostry (2011) például arra a következtetésre jutottak, hogy **amely gazdaságban kisebb az egyenlőtlenség, az tartósabb növekedést tud elérni.** A válság előtt a bér alapú versenyképesség egy fontos szempont volt, ugyanakkor mára már ez nem evidencia. Egyrészt a versenyképesség számos más tényezőtől függ, másrészt pedig egy tartósan alacsony bérszínvonallal működő gazdaság esetében az ún. agyelszívás jelensége hátráltathatja a későbbi versenyképességet: a kellően nem megfizetett

³³ Emellett a magas nyomású gazdaság esetleges nem kívánatos mellékhatásait célzott aggregált keresletöztönzéssel lehet kezelni. Azaz nem az egész általános aggregált keresletet, hanem ott ösztönözni, amely területen elégtelenebbek a keresleti feltételek. Ez esetben nem jelentkezne általános inflációs többlethatás, lásd például: Kregel (1987).

³⁴ Lásd például: Borio (2012).

³⁵ A makroprudenciális eszközöket, alkalmazásukról a 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról részletezi.

³⁶ A magyar esetre részletes leírást ad jegybank A Magyar út – célzott jegybanki politika című könyve, 2017.

³⁷ A fiskális multiplikátorról és a gazdasági ciklusok kapcsolatára vonatkozó válságot követő legfrissebb elméleti és empirikus eredményekről ad összefoglalást például Molnár – Soós – Világi (2017).

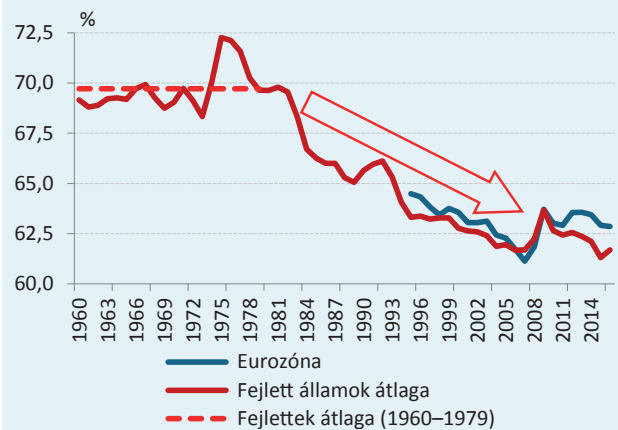
³⁸ A témával részletesebben foglalkoztunk a tavalyi Növekedési jelentésben, 2017. december.

szaktudás kivándorol az adott országból. A bérhányad (a bértömeg és a GDP arányát mutató szám) csökkenése³⁹ ugyan javíthatja rövid távon az export-versenyképességet, ezáltal nagyobb növekedést elérve, de ez a hatás nem ellen-súlyozza a belföldi kereslet visszaesését. Emellett nem támogatja a magasabb hozzáadott értékű export arányának emelkedését, ami a tartós felzárkózás egyik feltétele.

Számos jel utal arra, hogy a bérek és a hosszú távú növekedési lehetőségek közötti kapcsolat megváltozott az elmúlt időszakban, így felzárkózási folyamatok vizsgálata során nem lehet figyelmen kívül hagyni e hatást. A korábbi elgondolás szerint a bérek leginkább csak passzív szerepben jelentek meg, mikor a hosszú távú növekedések meghatározó tényezőit vizsgálták. Ugyanakkor a válság rávilágított arra, hogy a bérekről másként kell gondolkoznunk, az a hosszabb távú folyamatok elemzése során is aktív szerepet kell kapjon (Virág, 2018).

Az 1980-as évektől megfigyelt jelenség, hogy a bérhányad tartósan csökkent (2-13. ábra), a munkavállalók kevésbé részesednek a megtermelt jövedelemből (szemben a tőketulajdonosokkal). A jelenségre nincs egységesen elfogadott általános magyarázat, vélhetően több hatás együttesen szolgálhat okként. Ilyen lehet például a munkavállalói érdekképviselések gyengülése, a globalizáció, a munkaerőpiac erős polarizálódása, valamint, hogy a jelenség egyszerűen szükségszerű törvényszerűsége a kapitalizmusnak. Ugyan az okok nem egyértelműek, de a következmények azok: **a növekvő jövedelemkülönbségek csökkentik a társadalmi kohéziót, és hosszabb távon alacsonyabb gazdasági növekedéshez vezetnek.** Onaran-Obst (2016) eurozónára vonatkozó becslési eredményei alapján 1 százalékkal kisebb bérhányad mintegy 0,3 százalékkal alacsonyabb GDP szintet eredményez. Természetesen automatikusan nem általánosítható az eredmény valamennyi gazdaságra, de a bérhányad a fejlett gazdaságokban az utóbbi évtizedek során közel 10 százalékponttal lett alacsonyabb (2-13. ábra), így a GDP hatás jelentős lehet.

2-13. ábra: Bérhányad alakulása a fejlett országokban

Forrás: AMECO, MNB-készítés.

Megállapítható tehát, hogy az aktív bérpolitikának, a bérek hosszú távú növekedésre gyakorolt hatása miatt fontos szerepet kell kapnia. A bérek és a termelékenység között endogén kapcsolat van,⁴⁰ így **a kínálati feltételek javítása mellett a bérek folyamatos emelkedése is szükséges a megfelelő gazdasági felzárkózás megvalósulásához.**

Összességében a válság számos fontos tényezőre rávilágította a figyelmet, melyek a későbbiekben segíthetnek hasonló válságok elkerülésében, és támogatják a tartósabb és stabilabb gazdasági növekedést.

³⁹ A bérhányad elmúlt évtizedekben megfigyelhető csökkenésével részletes elemzést lásd Piketty (2013).

⁴⁰ Nagyobb termelékenység magasabb bért eredményez, de a magasabb bér egyúttal ösztönzi a munkavállalót, így termelékenyebb lehet a munkavégzése.

Felhasznált irodalom

- Ábel, I. – Csutiné, B. J. – Komlóssy, L. – Lehmann, K. – Madarász, A. – Szalai, Z. – Vadkerti, Á. – Végh, N. (2016): *Sikeres nemzetközi tapasztalatok*, Magyar Nemzeti Bank, Versenyképesség és növekedés – út a fenntartható gazdasági növekedéshez c. könyvben, szerk.: Palotai Dániel, Virág Barnabás, 2016.
- Acemoglu, D. – Zilibotti, F. (2001): *Productivity Differences*, The Quarterly Journal of Economics, 116(2), 563–606. p.
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J. A. (2002): *Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution*, The Quarterly Journal of Economics, 117(4), 1231–1294. p.
- Afonso, O. – Gaspar, J. – Vasconcelos, P. B. (2014): Economic growth and multiple equilibria: A critical note, Economic Modelling 36 (2014) 157–160.
- Arrow, K. (1962): *The Economic Implications of Learning by Doing*, Review of Economic Studies, 29, issue 3, 155–173. p.
- Baksay, G. – Babos, D. – Soós, G. D. (2017): *Makrogazdasági feltételek a kétezres évek első évtizedében*. A magyar út – célzott jegybanki politika c. kiadvány II./A/6. fejezet, 207–233. p., Magyar Nemzeti Bank, 2017.
- Baumol, W. J. (1986): *Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long-Run Data Show*, American Economic Review, 76(5), 1072–1085. p.
- Barro, R. J. (1991): *Economic Growth in a Cross Section of Countries*, The Quarterly Journal of Economics, 106(2), 407–443. p.
- Barro, R. J. – Sala-i-Martin, X. (2004): *Economic Growth*, The MIT Press, 2nd Edition.
- Berg, A. G. – Ostry, J. (2011): *Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?*, IMF Staff Discussion Note 11/08 International Monetary Fund.
- Bessenyei, I (1995): *A gazdasági növekedés alapvető elméletei*, Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 1995.
- Bernard, A. – Durlauf, S. N. (1996): Interpreting Tests of the Convergence Hypothesis, Journal of Econometrics, 71 (1–2), 161–173. p.
- Blanchard, O. – Cerutti, E. Summers, L. (2015): *Inflation and activity – two explorations and their monetary policy implications*, ECB Forum on Central Banking, May, 25–46. p.
- Bloom, N. – Jones, C. I. – Reenen, J. V. – Webb, M. (2017): *Are Ideas Getting Harder to Find*, CEP Discussion Paper No 1496, September 2017.
- Borio, C., (2012): *The Financial Cycle and Macroeconomics: What Have We Learnt?*, BIS Working Paper 395.
- Briglevics T. – Rippel, G. – Szalai, Z. (2016): *A gazdasági felzárkózás elmélete dióhéjban*, Magyar Nemzeti Bank, Versenyképesség és növekedés – út a fenntartható gazdasági növekedéshez c. könyvben, szerk.: Palotai Dániel, Virág Barnabás, 2016.
- Cass, D. (1965): *Optimum Growth in an Aggregative model Capital Accumulation*, Review of Economic Studies, 32(3), 233–240. p.
- Cohen, A. J. – Harcourt, G. C. (2003): *Whatever Happened to the Cambridge Capital Theory Controversies*, Journal of Economic Perspectives—Volume 17, Number 1, 199–214. p.
- Dixit, A. K. és Stiglitz, J. E. (1977): *Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity*, American Economic Review, vol. 67, 297–308. p.
- Durlauf, S. N. – Johnson, P. A. – Temple, J. R. W. (2006): *Growth Econometrics*, in Aghion P. – Durlauf, S. N., editors, Handbook of Economic Growth, Amsterdam: North-Holland.
- Durlauf, S. N. – Johnson, P. A. (1995): *Multiple Regimes and Cross Country Growth Behavior*, Journal of Applied Econometrics, 10(4), 365–384. p.
- Eichengreen, Barry, Donghyun Park, and Kwanho Shin (2012): *“When Fast Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China,”* Asian Economic Papers, 11 (March 2012), 42–87. p.
- Eichengreen, B. – Park, D. – Shin, K. (2013): *Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap*, NBER Working Papers 18673, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Fatás, A. – Summers, L. (2016): *The Permanent Effects of Fiscal Consolidations*, NBER Working Paper 22734.
- Galor, O. (1996): *Convergence? Inferences from Theoretical Models*, Economic Journal, 106(437), 1056–1069. p.
- Jánossy F. (1966): *A Gazdasági fejlődés trendvonalai és a helyreállítási periódusok*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Jones, C. I. (1995): *R & D-Based Models of Economic Growth*, Journal of Political Economy, 103, 759–784. p.

- Hosszú Zs – Körmendi Gy – Mérő B. (2015): *Egy- és többváltós szűrők a hitelrész alakulásának meghatározására*, MNB-tanulmányok 118.
- Lucas, R. E. (2003): *Macroeconomic priorities*. American Economic Review, Vol. 93, No. 1, 1–14. p.
- Koopmans, T. C. (1965): *On the Concept of Optimal Economic Growth*, The Econometric Approach to Development Planning, Amsterdam: North-Holland.
- Lucas, R. (1988): *On the mechanics of economic development*, Journal of Monetary Economics, 22, issue 1, 3–42. p.
- Lucas, R. E. (2003): *Macroeconomic priorities*. American Economic Review, Vol. 93, No. 1, 1–14. p.
- Kregel J. A. (1987): *The Effective Demand Approach to Employment and Inflation*, Journal of Post Keynesian Economics 10(1): 133–145. p.
- Maddison, A. (1987): *Growth and Slowdown in Advanced Capitalist Economies: Techniques of Quantitative Assessment*, Journal of Economic Literature, 25(2), 649–698. p.
- Mankiw, N. G. – Romer, D. – Weil D. N. (1992): *A contribution to the empirics of economic growth*, The Quarterly Journal of Economics, 107(2): 407–437. p.
- Matolcsy, Gy (2015): *Egyensúly és növekedés, Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon 2010–2014*; Magyar Nemzeti Bank Könyvsorozata, Kairosz kiadó, 2015.
- Matolcsy, Gy (2017): *Gazdaságtörténeti siker nyolc év alatt, tizenkét lépésben*. Magyar idők, 2017. december 16.
- MNB (2017): *A magyar út – célzott jegybanki politika*, Magyar Nemzeti Bank, 2017.
- Mincer, J. (1958): *Investment in Human Capital and Personal Income Distribution*, The Journal of Political Economy. Vol. 66. No. 4. 281–302. p.
- Molnár, Gy. – Soós, G. – Világi, B. (2017): *A költségvetési politika és a gazdaság ciklikus pozíciójának kapcsolata*, Hitelintézeti Szemle, 16. évf. 4. szám, 2017. december, 58–85. p.
- Okun, A. (1973): *Upward Mobility in a High Pressure Economy*, in: Brookings Papers on Economic Activity, Spring 1973, 207–253. p.
- Palotai, Dániel – Virág, Barnabás (2016): *Versenyképesség és Növekedés, Út a fenntartható gazdasági felzárkózáshoz*, Magyar Nemzeti Bank, 2016.
- Piketty, Th. (2013): *Le Capital au XXIe siècle*, Éditions du Seuil, Paris.
- Ramsey, F. P. (1928): *A Mathematical Theory of Saving*, Economic Journal, 38(152), 543–559. p.
- Romer, P. M. (1986): *Increasing Returns and Long-Run Growth*, The Journal of Political Economy, 94(5), 1002–1037. p.
- Romer, P. M. (1990): *Endogenous Technological Change*, The Journal of Political Economy, 98(5, part 2), S71–S102. p.
- Schultz, T. W. (1960): *Capital Formation by Education*, The Journal of Political Economy. Vol. 68. No. 6. 571–583. p.
- Schultz, T. W. (1961): *Investment in Human Capital*, The American Economic Review, 51 (1) March.
- Shekhar, A. – Romain, D. – Damien, P. – Yiqun, W. – Longmei, Z. (2018): *Growth slowdowns and the middle-income trap*, Japan & The World Economy.
- Solow, R. M. (1956): *A Contribution to the Theory of Economic Growth*, The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65–94. p.
- Szentmihályi, Sz. – Világi, B. (2015): *A Phillips-görbe – elméleti történet és empirikus összefüggések*, Hitelintézeti Szemle, 14. évf. 4. szám, 2015. december, 5–28. p.
- Szigeti, C. (2011): *Alternatív mutatók, jólét és fenntarthatóság Magyarországon*, Polgári Szemle, 2011. június – 7. évfolyam, 3. szám.
- Tan, C. M. (2010): *No One True Path: Uncovering the Interplay Between Geography, Institutions, and Fractionalization in Economic Development*, Journal of Applied Econometrics, 25(7), 1100–1127. p.
- Varga, A. (2004): *Az egyetemi kutatások regionális gazdasági hatásai a nemzetközi szakirodalom tükrében*, Közgazdasági Szemle, LI. évf., 259–275. p.
- Varga, A. (2009): *Térszerkezet és gazdasági növekedés*, Akadémiai Kiadó, 2009.
- Virág, B. (2018): *Nem áll meg a magyar bérfelzárkózás – de ehhez tennünk is kell*, MNB szakmai cikk, megjelent a portfolio.hu oldalon, 2018. február 27. 10:10., <https://www.portfolio.hu/prof/nem-all-meg-a-magyar-berfelzarkozas-de-ehhez-tennunk-is-kell.277405.html>

3. A fenntartható felzárkózás makrogazdasági pályája

A magyar gazdaság konvergenciája 2013-ban újraindult, és egy erős, extenzív növekedési szakasz valósult meg. Az egyik legfontosabb gazdaságpolitikai kérdés, hogy az utóbbi években egyensúly mentén újraindult felzárkózásunk előretekinve folytatódik-e. A Növekedési jelentésünk azzal foglalkozik, hogy ennek megvalósulásához milyen makrogazdasági és középszintű célok szükségesek. Aktuális fejezetben a makrogazdasági célokon van a hangsúly.

Egy ország felzárkózása során több egyensúlyi állapot is elképzelhető. A hazai gazdaság számára egyedülálló lehetőség adódott a 2010-es gazdaságpolitikai fordulatot követően, hogy versenyképességi reformok megvalósulása révén a fejlett gazdaságok csoportjába kerülhet. Ezzel szemben a reformok elmaradása esetén az ún. közepes fejlettség csapdájába ragadhat. Számos kutatás áll rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy bizonyos gazdaságok miért ragadnak be egy közepesen fejlett státuszba (például gyenge minőségű humán tőke, innováció hiánya, jövedelmi egyenlőtlenségek, finanszírozási nehézségek stb.), más gazdaságok pedig miért képesek sikeres konvergenciát megvalósítani. A sikeres felzárkózást megvalósító országok meglehetősen heterogének, kulturális, földrajzi elhelyezkedést tekintve is különbözőek, ugyanakkor a fejlett technológia alkalmazása és a magas gazdasági hatékonyság melletti működés valamennyi sikeres felzárkózó gazdaság esetén megfigyelhető. A közepes fejlettségből való kikerülés egyik záloga tehát e közös vonás megvalósulása, másrészt pedig a különböző csapdahelyzetek elkerülésére tett erőfeszítések.

Aktuális fejezetben a versenyképességi fordulat mellett megvalósuló, fenntartható makrogazdasági pályát (reformpálya), és egy viszonyítási scenárió (közepes fejlettség csapdája) vázolunk fel. A reformpálya a reformok megvalósulása esetén bekövetkező, a fenntartható felzárkózás makrogazdasági pályája. A másik, a közepes fejlettség csapdájához tartozó pálya, amely azt eredményezi, hogy a versenyképességi reformok elmaradása esetén Magyarország megragadna egy közepesen fejlett státuszban. Ez utóbbi pálya tehát egyfajta viszonyítási pontként is szolgál.

A közepes fejlettség státuszából kilépni nem lehetséges kis lépésekkel, hanem nagyívű intézkedések szükségesek. Magyarország esetében ez a versenyképességi reformokat jelenti a következő időszakban. E reformok megvalósulása esetén a következő 10 évben az osztrák fejlettségi szint 80 százalékát elérjük a jelenlegi 55 százalékos szintről. Előretekinve az organikus gazdasági növekedés fenntartása a cél, melynek fő motorja a reálberek jelentős emelkedése, magas gazdasági növekedés, a teljes foglalkoztatottság fenntartása, a tőkeintenzitás és a termelékenység jelentős növelése. Mindez széles körű reformintézkedéseknek köszönhetően egy egyensúlyi pálya mentén történhet meg: a folyó fizetési mérleg tartósan többletes marad, elérhető a teljes költségvetési egyensúly, valamint a GDP arányos államadósság jelentősen csökken.

Bevezetés

A rendszerváltás utáni magyar makrogazdasági folyamatok jól elkülöníthető szakaszokra bonthatóak napjainkig.⁴¹ A 90-es évek első felében, a transzformációs időszakban a GDP jelentősen visszaesett, örökölt magas államadóssággal, külső és belső egyensúlytalansággal járt. Az ezt követő kiigazítás ugyan segítette az egyensúlyi helyzet létrejöttét, ugyanakkor visszafogta a növekedést. Majd 1997 és 2001 között a külső és belső egyensúly megtartása mellett, fenntartható módon élénk növekedést tapasztaltunk. Ezt követően a konvergencia jelentős eladósodottság mellett nem fenntartható módon folytatódott. Végül 2010-től az egyensúlyi helyzet újbóli megteremtése és a monetáris politikai fordulatot követően 2013-tól újrainduló magyar konvergencia azóta egyensúly mentén következett be.

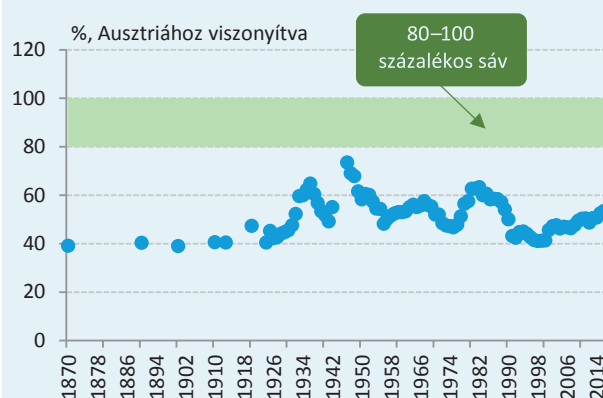
Előretekintve – napjainktól 2030-ig – két makrogazdasági pályát vázolunk fel. Mindkét scenárió egyensúly mentén megvalósuló pálya: az adott pályán a potenciális GDP-növekedés és a tényleges GDP-növekedés megegyezik, azaz egyik pályában sincs többletinflációs hatás.⁴²

Az egyik pálya az ún. **reformpálya**: a reformok megvalósulása esetén bekövetkező, a fenntartható felzárkózás makrogazdasági pályája. A másik az ún. **közepes fejlettség csapdájához tartozó pálya**, mely lényegében azt eredményezi, hogy a versenyképességi reformok elmaradása esetén – mint azt számos nemzetközi tapasztalat alátámasztja – Magyarország megragadna egy közepesen fejlett státuszban. Azaz a relatív fejlettségünk érdemben nem emelkedne tovább. Ez utóbbi pálya tehát egyfajta viszonyítási pontként is szolgál. Összegezve: átfogó versenyképességi intézkedések nélkül ez utóbbi pálya valósulna meg, míg átfogó versenyképességi intézkedésekkel konzisztens makrogazdasági pálya a reformpálya. A napjainktól 2020-ig a jegybank aktuális, erre az időszakra készített prognózisát használtuk.⁴³ A kivetítési horizont így mindkét pálya esetében 2021-től indul, és 2030-ig tart.

3.1. Legfőbb makrogazdasági célok kijelölése

Az elmúlt mintegy 150 évben több kísérlet is kudarcba fulladt, hogy fejlettségben tartósan utolérjük Ausztriát. Sok esetben eladósodáson alapuló, így fenntarthatatlan növekedés valósult meg. Máskor jelentősebb történelmi események, világháború, gazdasági válságok, akadályozták meg a felzárkózást. A XX. század közepétől a magyar fejlettség tartósan nem tudott emelkedni (3-1. ábra).

3-1. ábra: Magyarország fejlettsége Ausztriához viszonyítva

Forrás: Maddison-adatbázis, MNB-számítás.

Azonban a 2010-es fiskális politikai fordulat következtében először stabilizálódó, majd tartósan csökkenő pályára álló államadósság-ráta mellett **2013-ban bekövetkező monetáris politikai fordulattal újraindult hazánk felzárkózása a fejlett nyugati országokhoz.**⁴⁴ Így az elmúlt több mint fél évtizede a magyar gazdaság egyensúly mentén növekszik, melyhez számos kormányzati és jegybanki intézkedés hozzájárult, valamennyi fontosabb makrogazdasági mutató javult. Előretekintve pedig az elért kedvező eredmények megtartása mellett az extenzív növekedési szakaszból (foglalkoztatottság jelentős emelkedése) az intenzív növekedési szakaszba (termelékenység növelése) való átállás alapvető eleme a reformok megvalósulása (3-2. ábra).

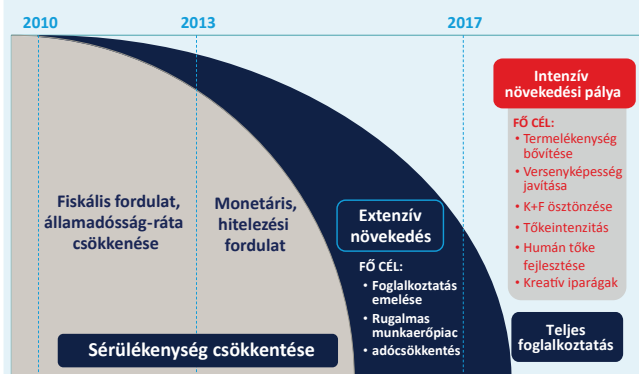
⁴¹ Részletesebben lásd Palotai – Virág (2016).

⁴² Az 3-3. keretes írásban felvázolunk egy egyensúly megbomlása melletti scenáriót.

⁴³ MNB (2018).

⁴⁴ A 2010–2014 közötti időszak konszolidációjáról részletes áttekintést ad Matolcsy (2015).

3-2. ábra: A legfőbb folyamatok 2010-től

Forrás: MNB-készítés.

2010-től a gazdaságtörténeti fordulatok tehát stabil konvergenciapályára állították a magyar gazdaságot. Ugyanakkor ebben az időszakban egyszeri, nem megismételhető tényezők is támogatták a növekedést.⁴⁵ A sikeres gazdasági stabilizációt követő extenzív növekedés lehetőségei lassan kifutnak. Így **előretekintve a versenyképességi reform, mint egy átfogó, a gazdaság valamennyi szegmensét érintő általános és széles reformintézkedés szükséges** a további fenntartható és élénk gazdasági bővüléshez, **mellyel biztosítható a magyar gazdaság fejlettségi szintjének tartós emelkedése**. Aktuális alfejezetben ezzel konzisztens makro-gazdasági pályát mutatjuk be. A legfőbb eredményeket a 3-1. táblában foglaltuk össze.

3-1. táblázat: 2030-ra elérhető makrogazdasági eredmények

	Közepes fejlettség csapdája	Reformpálya
Relatív fejlettség Ausztriához viszonyítva	64	86
Potenciális GDP átlagos növekedése	1,6	4,4
Nettó reálbérek kumulált emelkedése	37	87
Bérhányad szintje	59	58
Folyó fizetési mérleg egyenlege ¹	Negatívba fordul	Tartósan többletes marad
Nettó külső adósság ¹	Szinten marad	Csökken
Infláció	3	3
Költségvetés egyenlege ¹	-2,0	0,5
Államadósság ¹	59	38

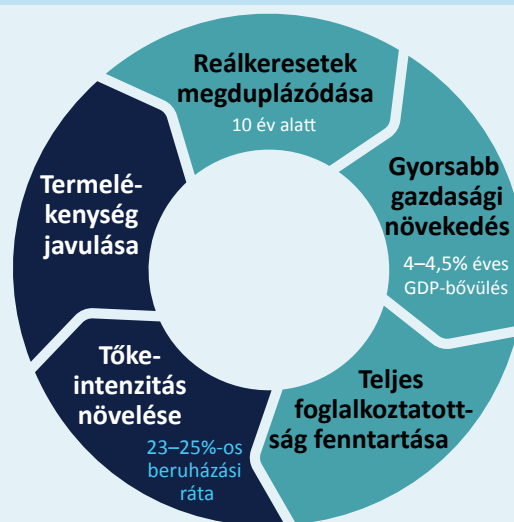
Megjegyzés: ¹GDP százalékában

Forrás: KSH, MNB.

Előretekintve a cél az organikus makrogazdasági növekedés fenntartása (3-3. ábra). Ennek fő lépcsői egymást erősítő

folyamatokból állnak. **Egyrészt a reálbérek folyamatos emelkedése** az út eleje és vége is, hogy a termelésben versenyképes munkaerő itthon maradjon, illetve visszatérjen. A teljes foglalkoztatottság megvalósulása mellett a tőkeintenzitás növelése segíti a termelékenység javulását, melynek köszönhetően kigazdálkodható a reálbérnövekedés. Valamint miután **a bérek és a termelékenység között endogén kapcsolat van, így a kínálati feltételek javítása mellett a bérek folyamatos emelkedése is szükséges a megfelelő gazdasági felzárkózás megvalósulásához** (Virág, 2018): 10 év alatt a nettó reálbérek közel megduplázódása egy fontos makrogazdasági cél.

3-3. ábra: Organikus gazdasági növekedés fenntartása

Forrás: MNB-készítés.

⁴⁵ Ilyen volt például a 2013-at követően megvalósuló monetáris politika hagyományos és nemhagyományos lépései, a foglalkoztatottak számában bekövetkező több mint 700 ezer fős emelkedés, valamint a beáramló EU-források.

3-1. keretes írás: Konvergencia-számításhoz: alapfeltevések a makrogazdasági kivetítéshez

A makrogazdasági kivetítések során érdemes viszonyítási pontokat kijelölni. Ez általános szabály, hiszen önmagában egyetlen pályát nehéz értékelni. Ennek megfelelően a kivetítés során két szimulációt készítettünk. Egyik a reformok menti, másik pedig a viszonyítási pálya, a közepes fejlettség csapdája. Ugyanakkor – a témából következően – nem elegendő ilyen időbeli összehasonlítás, térbeli összevetés is szükséges. Az Ausztriához való összevetés ezt a célt szolgálja, hogy az ő makrogazdasági mutatóik és a mi makrogazdasági változóink hogyan aránylanak egymáshoz. A hazai két pálya (reform és közepes fejlettség csapdája) esetében különböző feltevéseket használtunk Magyarországra, ugyanakkor Ausztriához való viszonyítás során az osztrák makrogazdasági pályára értelemszerűen ugyanazokat a feltevéseket alkalmaztuk mindkét esetben.

A fejlettséget az egy főre jutó GDP értékében mérjük és Ausztriához viszonyítjuk. Így az osztrák népességváltozásra és a növekedésükre tett feltevések hatással vannak a magyar relatív fejlettség várható pályájára. Ennek megfelelően amennyiben más pálya valósulna meg külső feltevéseinkhez képest, úgy értelemszerűen módosíthatják az eredményeket. Az osztrák potenciális GDP-növekedésre tett feltevésünk szerint Ausztria a következő 12 évben 1,5 százalékos átlagos éves növekedésével számoltunk, a népessége pedig ezen időszak alatt évente 1 százalékkal növekszik. Ez megfelel az Eurostat, illetve az OECD-alap scenáriójának.

A magyar népesség, termékenységi és aktivitási ráta különbözik a reform és a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán. Ezek alapvető okai éppen a reformok: e tényezőket is befolyásolják. A népesség esetében ezen a horizonton megvalósulhat a demográfiai fordulat, ebből kifolyólag 2,1-es termékenységi ráta elérésével kalkuláltunk 2030-ra. A kedvezőbb népességváltozás nemcsak ebből származik, hanem abból is, hogy a korábban külföldre költöző magyar honfitársaink hazaköltöznek (a megvalósuló hazai magas bérszínvonal-emelkedés miatt). Ez utóbbi az aktivitási rátát is emeli. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán ezzel szemben a jelenlegi értékéhez képest csak kismértékben javul a termékenységi ráta. Egyúttal a reformok elmaradása, a bérszínvonal beragadása a szakképzett munkaerő elvándorlását eredményezi. Így összességében e pályában kisebb népességgel és alacsonyabb aktivitással számolunk.

3-4. ábra: Alapfeltevéseink a makrogazdasági kivetítés számításához

Feltevések Magyarországra

	Közepes fejlettség csapdája	Reform- pálya
		
Népesség változása	-0,3%	0,0%
Termékenységi ráta ¹	1,7	2,1
Aktivitási ráta ¹	65%	68%

Feltevések Ausztriára

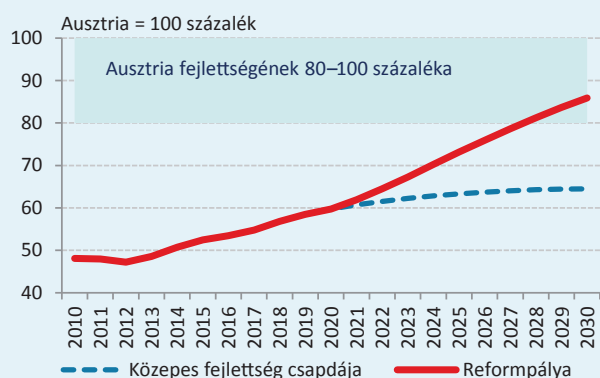
	
Éves átlagos GDP-növekedés	1,5%
Népesség változása	0,7%

Megjegyzés: ¹ A horizont végén, 2030-ban.

Forrás: Eurostat, OECD, MNB-készítés.

A reformintézkedések megvalósulása esetén a következő 10-12 évet főként egy erős termelékenységi, bérnövekedési és tőkeintenzív időszak jellemzi. A reformoknak köszönhetően elérhető az osztrák fejlettség 80-90 százaléka ezen időszak alatt⁴⁶ (3-5. ábra). Viszont versenyképességi fordulat hiányában a felzárkózásunk az extenzív növekedés után megakadna, és a magyar gazdaság a közepes fejlettség csapdájában maradna. Az elmúlt évek felzárkózási folyamata ez utóbbi esetben nem folytatódna.

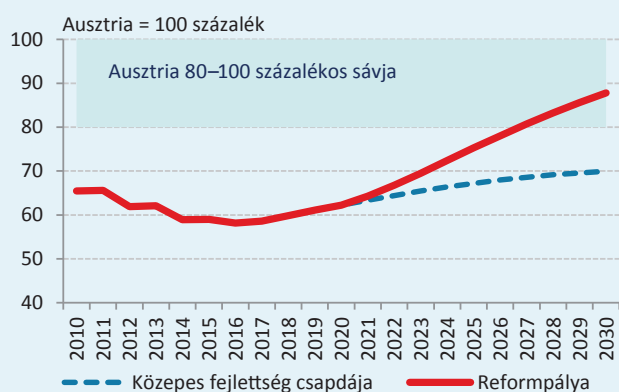
3-5. ábra: Relatív fejlettség Ausztriához viszonyítva

Forrás: Maddison, Eurostat, IMF, MNB-számítás.

Az egy főre jutó kibocsátás alapján számított munkatermelékenység a létszám jelentős emelkedése, valamint a részmunkaidősödés térnyerése mellett az elmúlt években érdemben nem tudott emelkedni. Előretekintve azonban a teljes foglalkoztatottság fennállása, valamint a nagyobb tőkemélyülés és hatékonyabb munkavégzés mellett érdemben emelkedik a munkatermelékenység (3-6. ábra).

3-6. ábra: A munkatermelékenység alakulása Ausztriához viszonyítva

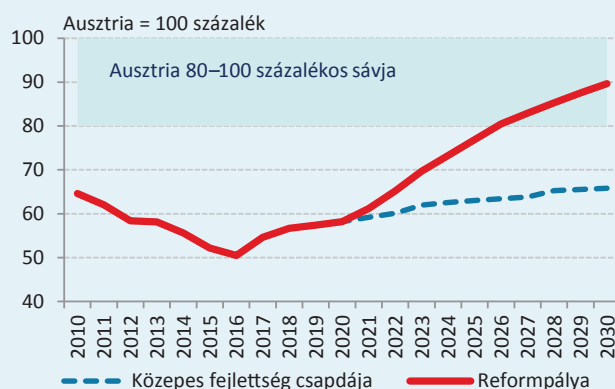
Forrás: AMECO, MNB-számítás.

E fejlődés megvalósulásához számos tényező szükséges, melyeknek egy irányba mutató főtényezője az átfogó

versenyképességi fordulat magvalósulása: a termelékenység bővítése, a K+F ösztönzése, tőkeintenzitás emelése, relatív importigény csökkenése, belső megtakarítások emelkedése, humán tőke fejlesztése mellett a bérek jelentős emelkedése a szakképzett emberek itthon tartása és további fejlődése érdekében.

Előretekintve egyik legkiemeltebb makrogazdasági cél a bérszínvonal jelentős emelkedése. Amennyiben a következő időszakokban nem folytatódna az elmúlt években tapasztalt bérfelzárkózás, úgy a szakképzett munkaerő folyamatos, erősödő eláramlásának valószínűsége jelentősen nőne. A reformpályában a termelékenység bővülésével párhuzamosan emelkedő bérek valósulnak meg, miközben a nettó bérek ennél jobban nőnek a fokozatosan csökkenő adóék következtében. Ennek megfelelően a nettó bérek közel megduplázódásával számolunk előretekintve, így a bérszínvonal a 80-100 százalékos sávba kerül Ausztriához viszonyítva (3-7. ábra).

3-7. ábra: Bérszínvonal Ausztriához viszonyítva

Forrás: AMECO, MNB-számítás.

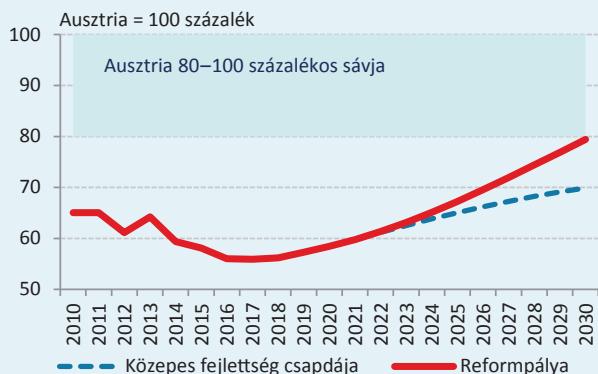
Az elmúlt években megtapasztalt extenzív növekedésből intenzív növekedés irányába való elmozdulás szükséges. Míg előbbi esetben a növekedés fő motorjai között makrogazdasági szempontból az egyik legfontosabb volt a foglalkoztatás jelentős bővülése, addig a következő években a foglalkoztatás emelkedése a korábbi évekhez képest relatíve kisebb mértékben járul hozzá a növekedéshez, hangsúlyosabb lesz a termelékenység erőteljes javulása. Aktuálisan a tőke-munka arány elmarad az osztrák értéktől, így a tőkemélyülés következtében ennek jelentős emelkedése szükséges (3-8. ábra).

A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán a beruházási aktivitás jóval alacsonyabb, a tőke-munka arány mégis kissé

⁴⁶ A viszonyítási országra (Ausztria) tett feltevéseket a 3-1. keretes írásban összegezzük.

növekszik. Ennek az oka, hogy ebben a scenárióban a bérszínvonal emelkedésének tartós elmaradása következtében elvándorló munkaerő csökkenti a nevező értékét, így a tőke-munka arány relatíve emelkedik. De ez utóbbi változás az említett okok miatt nem egészséges szerkezetű.

3-8. ábra: Tőke-munka arány alakulása Ausztriához viszonyítva

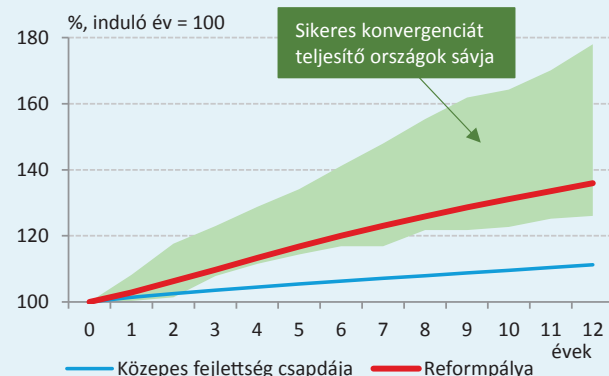

Forrás: AMECO, PWT, MNB-számítás.

3.2. Teljes tényezőtermelékenység feltevéseink

A makrogazdasági számítások során fontos feltevés, hogy milyen tényezőtermelékenységgel (TFP) konzisztensek a pályák. A feltevéseinket mindkét scenárióban nemzetközi tapasztalatok alapján kalibráltuk. A reformok mellett a TFP jelentős emelkedése valósul meg (3-9. ábra). Az ábrán jelöltük egy sávban a sikeres konvergenciát teljesítő gazdaságok idősorának alakulását, amely sávban tartózkodik a reformpálya is.

3-9. ábra: Teljes tényezőtermelékenység feltevéseink

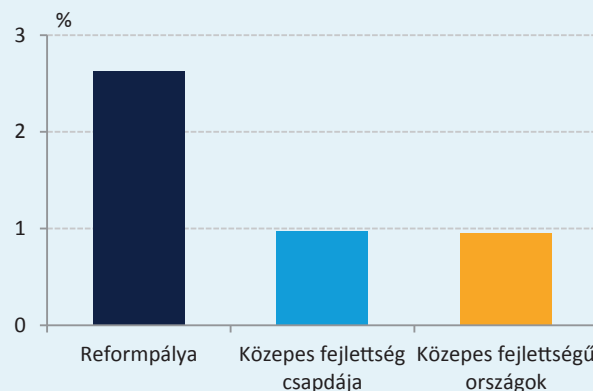

Megjegyzés: A sáv Ausztria, Hongkong, Finnország, Írország, Japán, Dél-Korea, Szingapúr és Tajvan sikeres növekedési időszakából készült, és a 0. év a sikeres konvergencia időszak eleje. A hazai lefutások a kivétési horizontt elejétől indulnak.

Forrás: AMECO, PWT, MNB-számítás.

A 3-10. ábra az éves átlagos TFP-növekedési ütemeket mutatja. A reformpályán 2,5-3 százalékos, míg a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán 1 százalék körüli. Ez utóbbinál szintén nemzetközi tapasztalatok alapján kalibráltunk, ehhez a közepes fejlettségű gazdaságok átlagos TFP-növekedését vettük alapul.

3-10. ábra: Teljes tényezőtermelékenység-növekedés feltevéseink

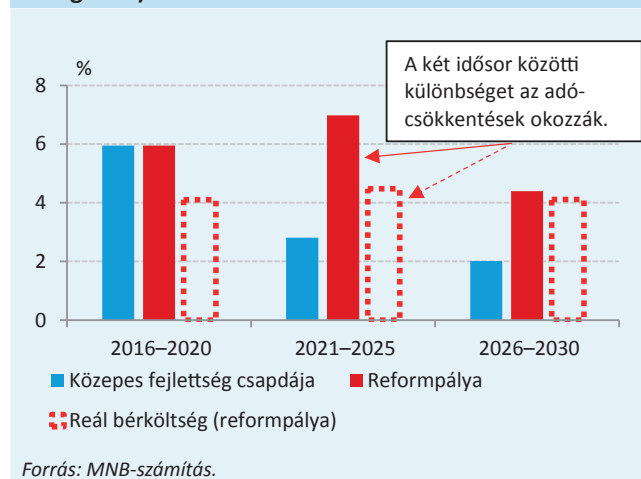
Megjegyzés: Az ábrán a Világbank aktuális felosztása szerinti közepes fejlettségű gazdaságok elmúlt 20 évben tapasztalt átlagos TFP-növekedését ábrázoltuk. A hazai esetben a kivétési horizontján vettük az átlagot.

Forrás: AMECO, PWT, MNB-számítás.

3.3. Bérek és foglalkoztatottság alakulása

Az egyensúly mentén bővülő gazdaság esetében, nagyobb belső és külső kilengésektől mentesen a reálbérek stabilan a termelékenységgel párhuzamosan emelkednek. Ennek megfelelően a reformpályán egy erős, több évig folyamatosan 7-8 százalékos nettó reálbérnövekedés valósul meg, melyhez az adók további csökkentése is hozzájárul.⁴⁷ Így a nettó reálbérek a bérköltségek emelkedéséhez képest erősebb dinamikát mutatnak (3-11. ábra). A vizsgált horizont végére a nettó reálbérek közel megduplázódnak. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán az alacsony termelékenységgel együtt visszafogott béremelkedés valósulna meg, de e pályánál is a már korábban bejelentett szabályok alapján a szociális hozzájárulási adó csökkentések hatásait is figyelembe vettük, melyeket részben átenged a vállalati szféra a munkavállalóknak.

3-11. ábra: Nettó reálbérek éves változása (időszak átlagában)

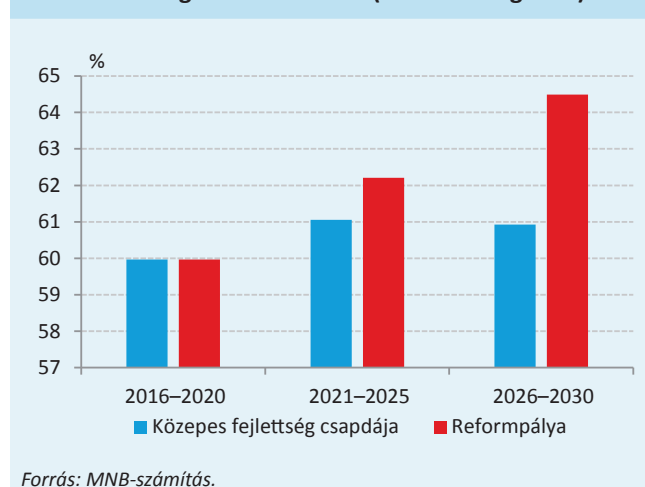

A bérhányad a két pályában érdemben nem különbözik egymástól. A reformpályán megvalósuló jelentős bérnövekedés nem okoz bér alapú versenyhátrányt, hiszen jelentős termelékenységjavulással együtt jár, stabilan, kiegyensúlyozott szerkezetben valósul meg a magasabb gazdasági növekedés.

Az utóbbi években folyamatosan közeledtünk a teljes foglalkoztatottsági szinthez. A versenyképességi fordulat segít megtartani ezt a kiemelkedő gazdaságpolitikai eredményt. A reformok segítségével őrizhetők meg a munkahelyek, sőt bővíthetők is azok. A foglalkoztatási ráta a reformpályán tovább emelkedik, a magasabb bérszínvonal következtében hazatérők miatt (3-12. ábra). A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán a visszafogottabb gazdasági teljesítmény

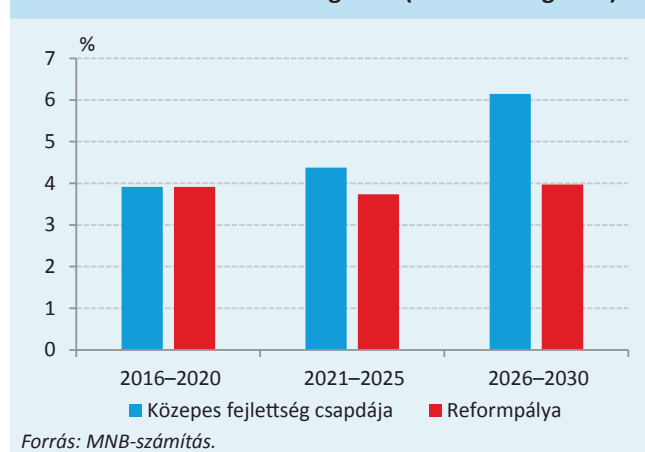
és kedvezőtlenebb demográfiai folyamat együttesen alacsonyabb foglalkoztatási rátát eredményez.

3-12. ábra: Foglalkoztatási ráta (időszak átlagában)

A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán azzal a feltételezéssel élünk, hogy bár sikerült az aktivitást tartósan megemelni, az új technológiák, robotok miatt a hazai természetes munkanélküliségi ráta felemelkedik a historikus átlaghoz (3-13. ábra). Ebben az esetben a foglalkoztatás szintje csökkenne. A legtöbb kutatás azt igazolta, hogy amennyi munkát elvesz a robotizáció, annyit meg is teremt. Ehhez azonban olyan oktatási és humán tőke stratégia szükséges, ami készségek, képességek fejlesztésére koncentrál és támogatja a munkaerő szektorok, tevékenységek közötti áramlását. A folyamat hatása a munkanélküliségi rátára attól függ, hogy az állásukat elveszítő dolgozók, a munkaerőpiacon maradnak-e vagy inaktívak lesznek. A hazai, rugalmas munkaerőpiaci szabályozás miatt mi az elsőt tartjuk valószínűbbnek. A reformpályán ugyanakkor tartósan alacsony marad a munkanélküliség, mivel a munkakínálat alkalmazkodni tud a kereslet változásához.

3-13. ábra: Munkanélküliségi ráta (időszak átlagában)

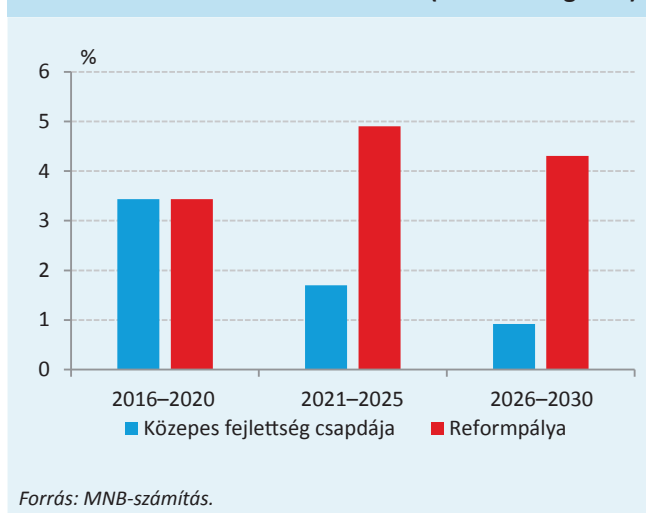

⁴⁷ Részletesebben lásd 3-2. keretes írást.

3.4. A GDP és komponenseinek alakulása

A reformpályán a GDP-növekedés eléri az 5 százalékot, majd a vizsgált horizont felétől, ahogy közeledünk Ausztria fejlettségéhez, némileg lassul (3-14. ábra). A ciklikus pozíciók záródásával 2020-tól változatlanul egyensúly mentén megvalósuló növekedés a **potenciális növekedéssel megegyező ütemű, így extra inflációs hatása nincs**. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán reformok nélkül a növekedés lassulása 2018-tól folyamatos, a következő évtized közepére 1 százalék közelébe süllyedne.

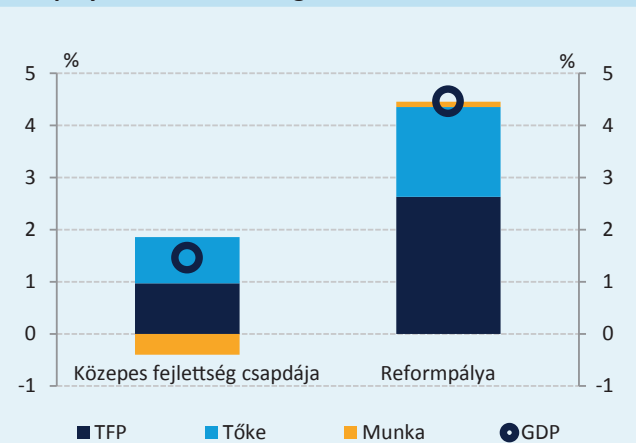
3-14. ábra: GDP-növekedés alakulása (időszak átlagában)

A GDP-növekedés összetevőit vizsgáljuk meg két oldalról. Egyrészt magát a potenciális GDP-növekedést a komponenseire bontva (3-15. ábra) az látható, hogy a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán valamennyi tényező hozzájárulása jelentősen kedvezőtlenebb. A TFP-növekedés újabb intézkedések hiányában fokozatosan lelassul és jelentősen alacsonyabb, mint reformok mellett.

Reformok elmaradása esetén a visszafogott munkatermelékenység, a kisebb bériáramlás visszafogja a lakosság fogyasztását. Az általánosan alacsony keresleti feltételek mellett a vállalatok leépítik kapacitásait, kevesebb foglalkoztatottra lesz szükségük. Emellett a beruházások elmaradása idővel a tőke hozzájárulását is csökkenti. A munka, mint termelési tényező hozzájárulása negatív hatású a potenciális növekedésre. De **ehhez munkakereslet mellett a munkakínálat is hozzájárul**. Az elmaradó bérszínvonal-emelkedés miatt a megfelelően meg nem fizetett szakképzett munkaerő eláramlik.

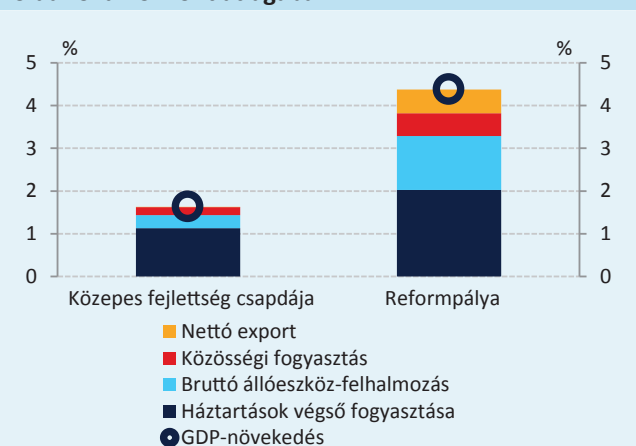
3-15. ábra: A potenciális GDP-növekedés felbontása a két pályán a horizont átlagában

Ezzel szemben a reformpályán a korábban kivándoroltak visszajönnek, így az ezen az időszak elején még effektív demográfiai korlátok ellenére is a foglalkoztatás negatív helyett enyhén pozitívan járul hozzá a növekedéshez. A tőke hozzájárulása is jelentősebb a növekedéshez a másik pályához képest, a megvalósuló érdemben magasabb beruházási aktivitásnak köszönhetően.

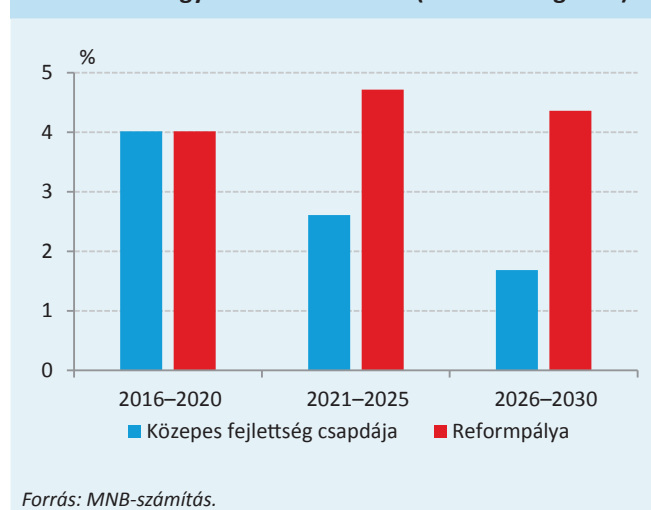
A GDP-növekedés felhasználási oldalról való felbontása alapján a legfőbb különbség a két pálya között, hogy a nettó export a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán tartósan nulla körüli, míg a reformpályán pozitív (3-16. ábra). Ennek két fő oka van. Egyrészt a reformpályán a versenyképességünk javulásával folyamatosan emelkedik az exportpiaci részesedésünk, tehát jelentősen jobb az exportteljesítményünk. Másrészt pedig a relatív importigény-csökkenés javítja a hozzájárulást. Valamennyi résztétel növekedési hozzájárulása jelentősen alacsonyabb a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán.

3-16. ábra: A GDP-növekedés felbontása felhasználási oldalról a horizont átlagában

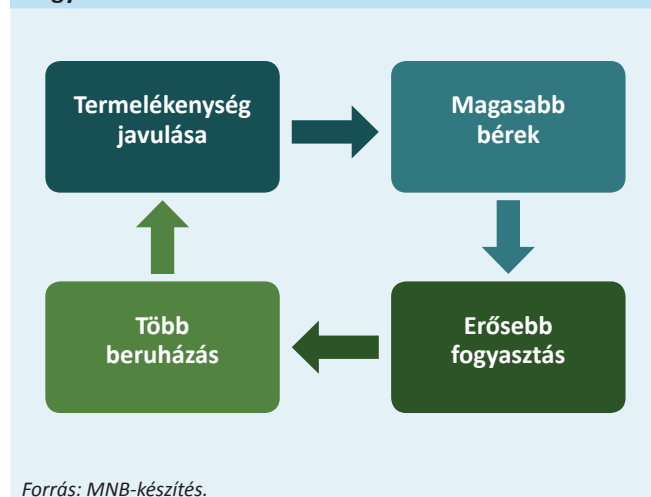
A reformpályán a lakossági fogyasztás a jóval nagyobb bértömegnövekedés miatt erős marad. **A lakossági fogyasztást hosszú távon leginkább befolyásoló tényezője a reálbér, mint tartós jövedelem, alakulása.** Ennek megfelelően mindkét pályán, figyelembe véve a fogyasztássimítási szokásokat, a reálbérekkel párhuzamosan alakul annak pályája (3-17. ábra).

3-17. ábra: Fogyasztás növekedése (időszak átlagában)

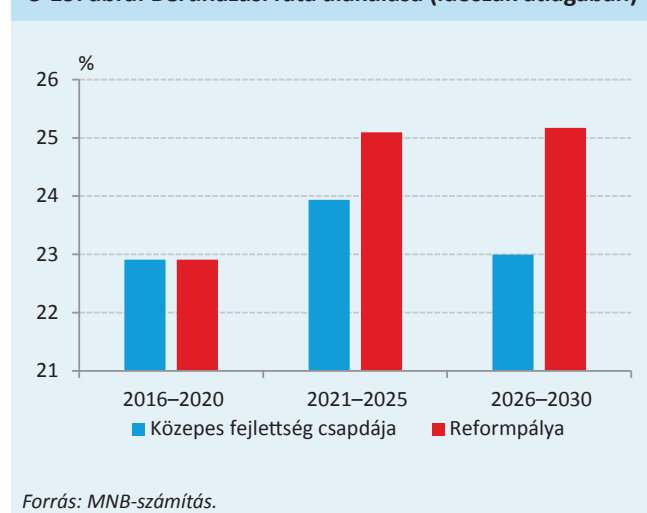
A reformpályán érdemi fogyasztásnövekedéssel számolunk. Egyrészt a magasabb termelékenység és bérek, valamint a magasabb foglalkoztatottság következtében rendelkezésre álló teljes bértömeg támogatja a fogyasztás erős bővülését. **A vállalatok számára pedig a termékeik, szolgáltatásaik iránt tapasztalt tartós kereslet pozitívan érinti mind a működési, mind pedig a beruházási aktivitásukat.** A vállalat profitabilitásának javulása mellett a magasabb és fejlettebb tőkeállomány tovább emeli a termelékenységet, az a reálbéreket, az pedig a fogyasztást (3-18. ábra). A folyamat, ha egyéb makrogazdasági változók egyensúlya mentén történő alakulása mellett valósul meg, öngerjesztő.

3-18. ábra: Termelékenységtől termelékenységig a fogyasztás növekedésén keresztül

Az egyik legfontosabb változó, ami a versenyképességi fordulatot tükrözi, a beruházások alakulása, melyek a reformpályán dinamikus és stabilan magas szinten bővülnek. **A beruházás hosszabb távon tőkévé alakul át, és bővíti a gazdaság termelőkapacitásait.** A beruházási ráta tartósan magasabb a reformpályán (3-19. ábra). Itt feltételeztük, hogy mivel a technológiai haladás miatt a beruházási javak árai csökkenhetnek, ezért ez önmagában a ráták csökkenésének irányába hat. Ez egy olyan globális megatrend,⁴⁸ amit figyelembe vettünk a számításoknál.

3-19. ábra: Beruházási ráta alakulása (időszak átlagában)

A reformoknak köszönhetően az exportszektorunk teljesítménye is érdemben emelkedik. Az exportpiaci részesedésünk előretekintve tovább emelkedik. A felhasználási tételek dinamikus növekedése következtében az import is erőteljesebb, ugyanakkor nem annyival, mint az export, melynek oka a relatív importigény csökkenése.

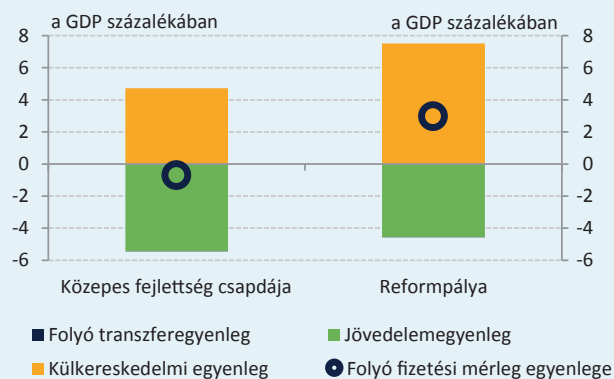
3.5. A folyó fizetési mérleg egyes tételeinek alakulása

A reformpályán a folyó fizetési mérleg többletének tartós fenntartása átfogó és összehangolt reformok megvalósítása mellett lehetséges (3-20. ábra). A folyó fizetési mérleg többlete 2020-ig 1-2 százalékos szinten stabilizálódik, amelyben az erős belső felhasználás külkereskedelmi többletet mérséklő hatása, illetve az időközben megvalósuló beruházások exportnövelő hatása játszik meghatározó szerepet. A fenntartható felzárkózás szempontjából a külkereskedelmi többlet 2020 utáni alakulása lesz meghatározó,

⁴⁸ A megatrendekkel részletesebben a 1. fejezetben foglalkozunk.

mivel versenyképességi reformok nélkül a külkereskedelmi többlet újra csökkenne a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán, amelyek eredőjeként néhány éven belül a folyó fizetési mérleg deficitessé válhat, és a gazdaságban újra egyensúlytalanságok alakulhatnak ki.

3-20. ábra: A GDP-arányos folyó fizetési mérleg alakulása (időszakok átlagában)

Megjegyzés: Átlagos értékek a kivetítési időszak horizontján.
Forrás: MNB.

A folyó fizetési mérleg többletének tartós fennmaradásához, illetve bővüléséhez elengedhetetlen a külkereskedelem jelentős többletének fennmaradása – ehhez a reformok a hazai export versenyképesebbé tételén keresztül javítják exportpiaci részesedésünket és mérséklék relatív importigényünket. A következő években az importintenzív beruházások felfutása, valamint a lakossági fogyasztás bővülése nyomán visszafogott külkereskedelmi többlet várható, amely mellett az olajárak emelkedéséhez köthető cserearányromlás is rontja az egyenleget – amik hatását 2020-ig nagyjából ellensúlyozhatja a megvalósuló beruházások exportnövelő hatása. Ahhoz, hogy a külkereskedelmi folyamatok hosszabb távon ne vezessenek a folyó fizetési mérleg hiányához, olyan intézkedéseket kell megvalósítani, amelyek javítják a hazai gazdasági értéktelítő képességét. Az ipar-, export-, energia- és kkv-stratégia összehangolt kialakítása és megvalósítása képes lehet arra, hogy a hazai export versenyképesebbé tételén keresztül javítsa exportpiaci részesedésünket és mérsékelje importfüggőségünket, ezáltal hozzájáruljon a fenntartható és stabil külkereskedelmi többlet kialakulásához.

A jövedelemegyenleg hiányának csökkentésében is fontos szerepe van a versenyképességi reformok megvalósulásának, amelyek nélkül a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán az egyenleg hiánya a vizsgált horizont második felében várhatóan növekedne. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán hosszú távon a jövedelemegyenleg hiányának bővülése várható, amelyben a külföldi vállalatok profitjának emelkedése játszik meghatározó szerepet, amely mellett az átmenetileg külföldön dolgozó

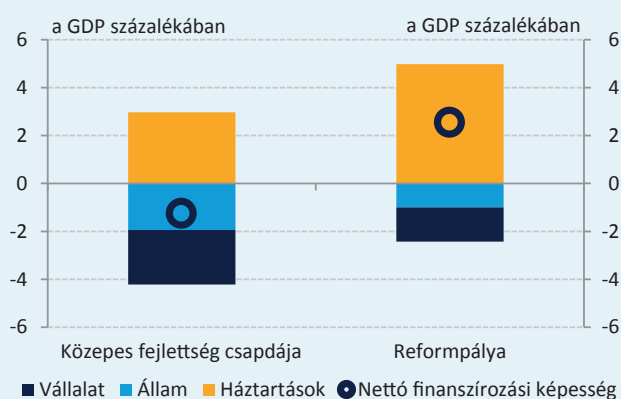
hazai munkavállalók tartós elvándorlása – a külföldről származó munkajövedelmek csökkenésén keresztül – tovább rontja az egyenleget. Ugyanakkor megvalósíthatók olyan versenyképességi reformok, amelyek a jövedelemegyenleg hiányának mérséklésén keresztül hozzájárulnak az ország fenntartható felzárkózásához és egyensúlytalanságainak csökkentéséhez. Ezek a lépések támogatják a részesedések jövedelmének pozitív változását, többek között a hazai vállalatok közvetlentőke-kifektetésekének emelkedésén keresztül.

Érdemes szem előtt tartani, hogy a reformoknak köszönhetően megvalósuló jelentős bérfelzárkózás **megállíthatja, sőt visszafordíthatja az elmúlt évekre jellemző munkaerő-elvándorlást.** Mindezek eredményeként nominálisan megállhat az átmenetileg külföldön dolgozók munkajövedelmeinek növekvő trendje – azonban a nominális változást ellensúlyozza a növekvő GDP, így a folyó fizetési mérleg egyenlegére gyakorolt negatív hatás érdemben mérséklődik.

Versenyképességi reformok mellett a jövedelemegyenleg tételein belül a külföldi hitelek csökkenő kamategyenlege is támogatja a fenntartható felzárkózást. A növekvő háztartási megtakarítás, a vállalati termelékenység és az állam hatékonyságának javulása javítja ezen szektorok finanszírozási képességét, így mérséklék külső forrásbevonási szükségletüket. Ennek eredményeként a nettó külső adósság folytatódó csökkenése támogatja a külföldi hiteleken keletkező kamatkidadások mérséklődését. Mindezekről a következő alfejezetekben részletesebben írunk.

3.6. Az egyes szektorok pénzügyi megtakarítása

A gazdaság tartósan fennmaradó külső finanszírozási képessége a reformok megtakarításokat növelő hatásában, így a belföldről történő finanszírozás erősödésében is tükröződik. A következő években megvalósuló, versenyképességet javító reformok hozzájárulnak ahhoz, hogy a háztartások finanszírozási képessége tartósan magas maradjon. Reformok mellett a költségvetés hiánya is tartósan alacsony marad, sőt a kivetítési horizont végére többletbe fordulhat. Emellett a versenyképességi reformok a vállalatok nagyobb profittermelő képességén keresztül is alacsonyabb finanszírozási igényhez vezetnek. A belföldi források bővülése összességében azzal jár, hogy a reformok mellett a gazdaság külső finanszírozási képessége tartósan pozitív lesz, míg a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán a gazdaság egyre nagyobb mértékben támaszkodna külső forrásokra (3-21. ábra).

3-21. ábra: A külső finanszírozás képesség szektorok megtakarítása szerinti felbontása

Megjegyzés: Átlagos értékek a kivetítési időszak horizontján.
Forrás: MNB.

Versenyképességi reformok mellett a háztartások finanszírozási képessége tartósan magas marad, illetve a vállalatok finanszírozási igénye is kisebb lehet. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán a lakosság beruházási és fogyasztási kiadásainak emelkedése fokozatosan mérsékli a háztartások megtakarítását, amelynek hátterében a 2008-as válság után kialakult jelentős lakossági megtakarítást ösztönző tényezők oldódása és az emelkedő lakossági hitelállomány áll. A reformpályán a fenntartható felzárkózás megteremtéséhez kulcsfontosságú bérfelzárkózás nyomán keletkező többletjövedelem azonban – a háztartások magatartásának lassú alkalmazkodásának köszönhetően – elsősorban a megtakarításokat növeli. Így ez esetben a háztartások – és ezáltal a gazdaság – finanszírozási képességének tartósan magas pályája várható, ami egyúttal a gazdaság külső-belső forrásellátottság-szerkezetét is javítja.

A vállalatok esetében az erős beruházási aktivitás forrásigényét eleinte – a magasabb munkatermelékenységgel összefüggésben – részben a magasabb FDI-beáramlás is finanszírozza. Az exportpiaci részesedés növekedése és az alacsonyabb kamatkiadások eredményeként a szektor jövedelmezősége javul, ami a külföldi hitelek törlesztése helyett egyre inkább az FDI-kifektetések növekedésében jelenhet meg, hosszabb távon javítva ezzel a magyar gazdaság jövedelemegyenlegét is.

A fenntartható felzárkózást célzó reformok – a háztartások megtakarításának növekedése mellett – a vállalatok mérséklődő finanszírozási igényén és a költségvetési hiány csökkenésén keresztül is támogatják a külső finanszírozási képesség növekvő pályáját. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán nő az állam forrásbevonása, ami a magánszektor csökkenő megtakarításával együtt a gazdaság egyre nagyobb mértékű külső forrásbevonását eredményezi. Ugyanakkor a reformpályán az állami hatékonyság növelését célzó versenyké-

pességi reformok támogatják az államháztartás finanszírozási képességének javulását, mivel azok hozzájárulnak az állam kiadásainak mérsékléséhez és költséghatékony működéséhez.

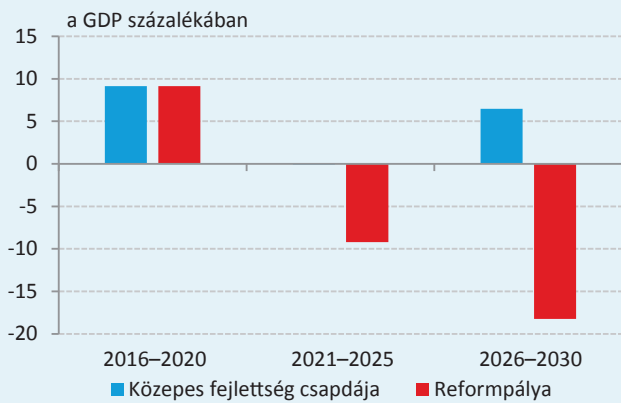
Bár a bérfelzárkózás a vállalati szektor számára magasabb bérköltséget jelent, ennek hatását ellensúlyozzák a fentebb kifejtett, a kkv-k termelékenységét, és így exportálási lehetőségeit javító versenyképességi reformok, amelyek a vállalati szektornál is nagyobb jövedelmezőséghez és kisebb külső forrásigényhez, összességében javuló finanszírozási képességhez vezetnek.

3.7. A gazdaság forrasszerkezete és nettó külső adóssága

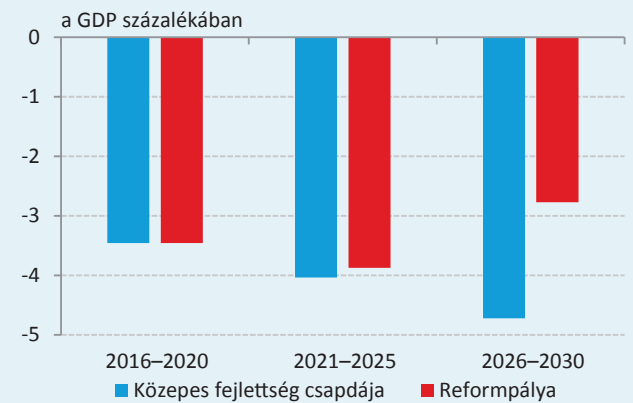
A reformpályán hangsúlyosabbá váló belső finanszírozás eredményeként a következő években tartósan csökken a nettó külső adósság, és a gazdaság várhatóan a külföld nettó hitelezőjévé válik – ami reformok nélkül a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán csak átmeneti állapot.

Az export versenyképességét támogató összehangolt reformlépések elengedhetetlenek a külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg egyenleg tartós többletéhez. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán ugyanis a folyó fizetési mérleg hiányba fordul, és a nettó külső adósság újra emelkedő pályára áll. A szektorok megközelítéséből vizsgálva pedig a növekvő lakossági fogyasztás mellett a kevésbé versenyképes vállalati szektor alacsonyabb exportja és a kevésbé hatékony állami szektor miatt folyamatosan emelkedik a finanszírozási igény, ami a nettó külső adósság ismételt emelkedésével jár.

A reformok mellett kialakuló fenntartható külső egyensúlyi pozíció azonban a nettó külső adósság mérséklődésén keresztül a jövedelemegyenleg (kamategyenleg) hiányának csökkenését is támogatja, amely szintén a folyó fizetési mérleg és a gazdaság finanszírozási képességének javulása felé hat. A nettó hitelezői pozíció, azaz a negatív nettó külső adósság azonban nem azt jelenti, hogy eltűnnének a gazdaság külső forrásai, csupán azt, hogy a külföldnek nyújtott hitelek értéke meghaladja az onnan kapott hitelek értékét, amely mellett a fenntartható felzárkózást támogatja, hogy a korábbi adósság típusú források helyett a beruházásokat, és így a növekedést támogató FDI-források, illetve a külső források helyett belső (például háztartási megtakarításból származó) források kerülnek előtérbe (3-22. ábra).

3-22. ábra: Nettó külső adósság alakulása (időszak átlagában)

Forrás: MNB.

3-23. ábra: GNI és GDP közötti különbség

Forrás: MNB.

3.8. GNI alakulása

A leginkább elterjedt makrostatisztikai mutatószám a növekedés kapcsán a GDP (bruttó hazai össztermék) alakulása. Ez azonban csak az adott ország területén előállított összterméket méri, de a jövedelemtulajdonosok helyzetéről nem nyújt teljes képet. A GNI (bruttó nemzeti jövedelem) mutató viszont már azt méri, hogy az adott ország rezidensei mekkora elsődleges jövedelemmel rendelkeznek. A mutatót a GDP-ből származtatják úgy, hogy hozzáadják a külföldről kapott, és levonják a kiáramló elsődleges jövedelmeket.

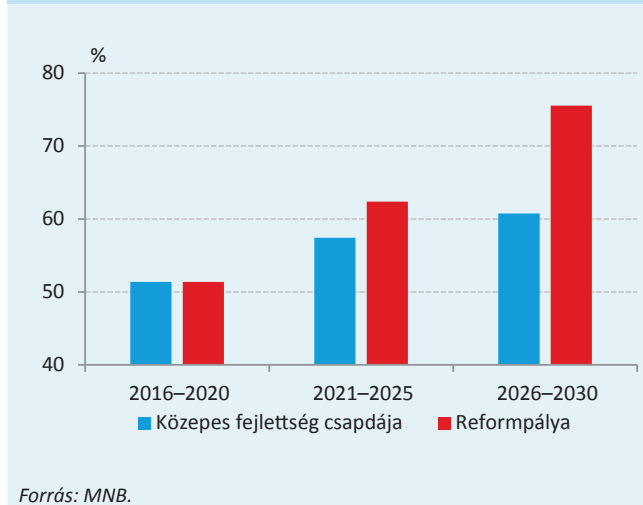
Felzárkózó gazdaságokban jellemzően a GNI alacsonyabb, mint a GDP. Ennek oka főként a külföldi források (a külföldi közvetlen tőke és a külső adósság) költsége.⁴⁹ A versenyképességi reformok csökkentik a GDP és a GNI közötti különbséget (3-23. ábra). Egyrészt az ország finanszírozási képessége jelentősen emelkedik, aminek köszönhetően az ország nettó külső adóssága nulla közelébe csökken, majd negatívba fordul, így a külföldre fizetett kamategyenleg jelentősen javul. Másrészt pedig egyre markánsabbak a hazai vállalatok külföldi befektetései is, amelyek után a tőkejövedelem „hazakerül”. E tényezők hatására az elsődleges jövedelem egyenleg javul, ami a GDP és a GNI közötti rés csökkenését eredményezi. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán a versenyképességi reformok elmaradása esetén a két mutató eltérése növekedne: egyrészt a folyó fizetési mérleg negatívba fordulása mellett újra emelkedne az ország külső eladósodottsága, így a külföldre fizetett kamatkiadás is, másrészt a versenyképtelenebb gazdaságban a GDP lassabban bővülne, ami szintén növelné az eltérés arányát.

3.9. Hitelezési folyamatok

A reformintézkedések nemcsak reálgazdasági, hanem a magánszektor hitelezése szempontjából is jelentős strukturális változásokat eredményeznek. A növekvő termelékenység és az abból fakadó jövedelembővülés nyomában tartósan megemelkedhet mind a vállalati, mind pedig a háztartási szektor hitelkereslete. Ennek oka egyrészt, hogy a vállalatok termelékenységjavulásával párhuzamosan növekszik a beruházási aktivitásuk, illetve a beruházásokhoz igénybe vett hitelek volumene is.

Másrészt a háztartások széles körében bővülő reálbérek az átlagos hitelvolumen növekedését és a hitelfelvevő háztartások számát egyaránt növelheti. Mindez nem szükségszerűen jár együtt a szektorok túlzott eladósodásával: a magánszektor hitel/GDP-arányos eladósodottsága ugyanis a válságot követően jelentős alkalmazkodáson ment keresztül, és jelenleg is az egyik legalacsonyabb az EU-ban, illetve a KKE-régióban. A hazai bankok jelenleg is jelentős hitelezési kapacitással rendelkeznek, míg az elmúlt években életbe lépett adósságfék szabályok segítenek megfelelő mederben tartani az egyedi kockázatvállalást.

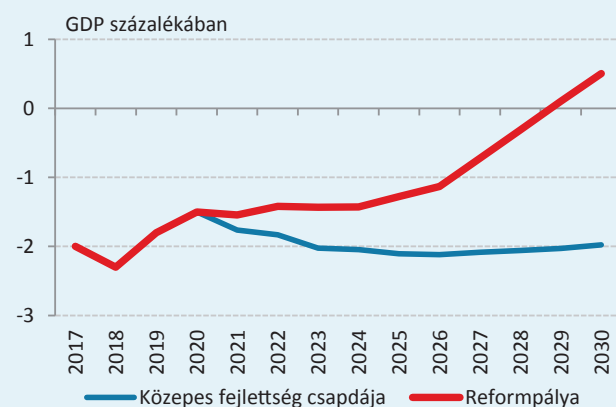
⁴⁹ A közvetlentőke-befektetések után külföldre kifizetett jövedelem, ami a GDP-ből levonásra kerül a GNI számítása során.

3-24. ábra: A magánszektor egyensúlyi eladósodottsága a GDP százalékában (hitel/GDP trend, az adott időszak átlagában)

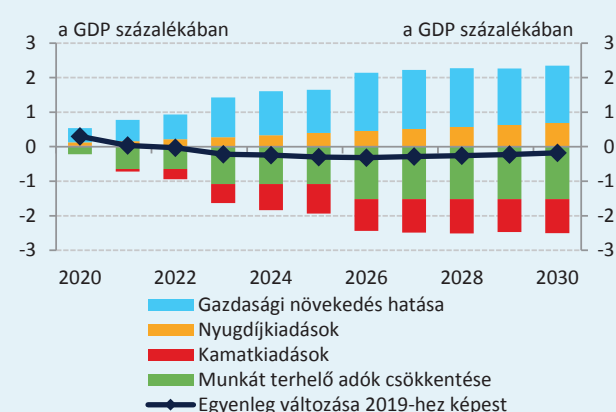
A hatások számszerűsítésére az alábbi módszertant követtük. A makrogazdasági feltevések mentén számolt reál GDP 2030-ig tartó kivetítését behelyettesítettük a strukturális hitelrész⁵⁰ trendegyenleteibe, majd az így eredményül kapott hitel/GDP-kivetítésből visszaszámoltuk a hitelbővülés dinamikáját. A hitelezés reformpályán számított 12 százalékos átlagos éves növekedési ütemével 2030-ra közel 80 százalékgig emelkedhet a magánszektor GDP-arányos egyensúlyi eladósodottsága (3-24. ábra).

3.10. A költségvetés és államadósság alakulása

Kivetítésünkben a költségvetési pályát befolyásoló három fő tényező a (i) gazdasági növekedés mértéke és szerkezete, (ii) a kockázati felárak alakulása és (iii) a kormányzati intézkedések. Ezen az időtávon a demográfiai folyamatoknak nincs még érdemi hatása az egyenlegre.

3-25. ábra: A költségvetési egyenleg a GDP arányában

A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán hosszú távon érdemben nem változik a költségvetés hiánya, hanem 2 százalék körül marad (3-25. ábra). A költségvetés hiánya kezdetben 2 százalék alá csökkenhet, de hosszú távon a gazdasági növekedés mérséklődésével és a kockázati felárak emelkedésével a javulás megszűnik. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán a 2016-ban megkötött háromoldalú bérmegállapodáson felül nem számolunk további intézkedéssel, így a szociális hozzájárulási adó kulcsa a korábbi 27 százalékról fokozatosan 11,5 százalékra csökken. Ezen az időtávon a GDP-arányos nyugdíjkiadások csökkenhetnek a növekvő nyugdíjkorhatár és az inflációkövető indexálás következtében (3-26. ábra).

3-26. ábra: A költségvetési egyenleg kumulált változásának dekomponálása a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán

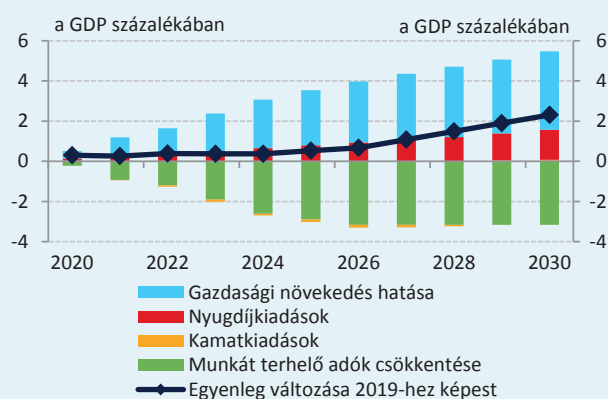
A reformpályán a versenyképességi reformok dinamizálják a növekedést, így megtérülnek az adócsökkentések. Más versenyképességi intézkedések mellett azzal számolunk,

⁵⁰ Részletesebben lásd Hosszú–Körmendi–Mérő (2015).

hogy a 2016-ban megkötött háromoldalú bérmegállapodáson felül további adócsökkentések is megvalósulnak a munkát terhelő adók tekintetében, így az adóék fokozatosan 36 százalékra csökkenhet. Az adó- és más intézkedések nyomán a gazdasági növekedés tartósan magas maradhat dinamikus béremelkedés mellett. A gyors növekedés és az adóalapok bővülése egyenlegjavító többletbevételt jelent a költségvetés számára, ami kedvező spirálhoz vezet a javuló kilátások következtében csökkenő feláraknak köszönhetően.

A reformpályán 2030 előtt elérhető a teljes költségvetési egyensúly (3-27. ábra). Kezdetben a munkát terhelő adók csökkentése következtében az egyenleg csak kisebb mértékben javul a közepes fejlettség csapdájához tartozó pályához viszonyítva. Az adókiengedések rövid távon jelentkező statikus költségvetési hatását részben ellensúlyozzák a kedvező hosszabb távú másodkörös reálgazdasági folyamatok, melyek a bővülő bértömeg és a megemelkedett fogyasztás által többlet-adóbevételeket jelentenek a költségvetésnek. A kamatkiadás a mérsékelt feláraknak és csökkenő adósságnak köszönhetően tartósan alacsony maradhat.

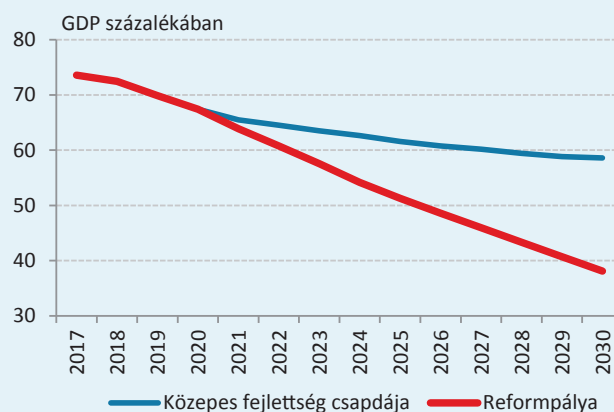
3-27. ábra: A költségvetési egyenleg kumulált változásának dekomponálása a reformpálya esetén

Forrás: MNB-számítás.

Az államadósság tekintetében az Alaptörvényben foglalt 50 százalékos cél eléréséhez szükséges a reformok végrehajtása. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályát a versenyképességi reformok hiányában kifulladásra kényszerítő növekedés és 2 százalékon stagnáló hiány jellemzi, aminek következtében az adósságráta a kezdeti csökkenést követően 60 százalék körül stagnálhat. A reformok azonban biztosíthatják a tartósan magasabb gazdasági növekedés elérését, amelynek révén a 2020-as évek közepére elérhető az 50 százalékos adósságráta (3-28. ábra). A magas növekedés az adóbevételeken és a GDP növekedésén keresztül is támogatja a GDP-arányos adósságráta csökkenését.

3-28. ábra: Az államadósság alakulása

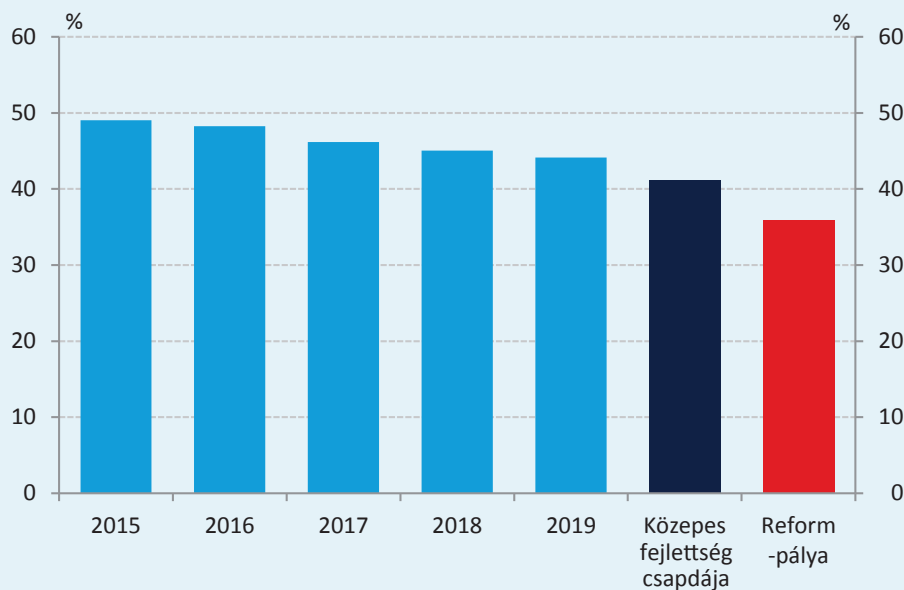
Forrás: MNB-számítás.

3-2. keretes írás: A reformpályában foglalt adóintézkedésekre vonatkozó feltételezéseink

Ahhoz, hogy Magyarország sikeres felzárkózást hajtson végre a munkát terhelő adók további csökkentésére van szükség. Az MNB által felvázolt konvergenciapálya alapján, amennyiben végrehajtásra kerülnek a szükséges versenyképességi reformok, a nemzetgazdasági nettó reálkeresetek a kétszeresükre emelkednek. Ehhez a jelentős növekedéshez a költségvetési politika is hozzájárulhat a bérekre rakódó adó- és járulékterhek további érdemi csökkentésével. A 2016-ban megkötött háromoldalú bérmegállapodás értelmében a szociális hozzájárulási adó kulcsa a korábbi 27 százalékról a jövőben fokozatosan 11,5 százalékra csökken (az adónem kulcsa aktuálisan 19,5 százalék), ugyanakkor ennek maradéktalan végrehajtása esetén is 41 százalék felett maradna az átlagbéren foglalkoztatott gyermektelen munkavállalók átlagos adóéke. Ez a szint még magasabb, mint az európai uniós tagállamok 2017. évi 40,5 százalékos átlaga.

Az adók további jelentős csökkenése felgyorsíthatja a nettó bérek emelkedését, amihez ugyanakkor további adó- és járulékcsoökkentések szükségesek, elsősorban a munkavállalói oldalon. A szociális hozzájárulási adó rövid távon a munkáltatói adóterheket csökkenti, aminek hatása ugyanakkor részlegesen átgűrűzik a nettó keresetek emelkedésébe, vagyis a nettó reálbérek emelkedésében az államháztartás is részt vállal. A közepes fejlettség csapdájához tartozó pályán és a reformpályán is azzal a feltevéssel élünk, hogy a bérmegállapodásban foglalt adócsökkentésekre sor kerül, amelyek így részben mindkét pálya esetén hozzájárulnak a nettó keresetek emelkedéséhez. A reformpálya ugyanakkor további jelentős munkavállalói adócsökkentést tartalmaz, amelyek azonnal, és teljes egészében megjelennek a nettó bérekben. A 3 oldalú bérmegállapodáson felüli adócsökkentések következtében a reformpályában azzal számolunk, hogy az adók 36 százalékra csökken.

3-29. ábra: A hazai átlagos adók alakulása reformok nélkül, illetve azok megvalósítása esetén

Forrás: MNB.

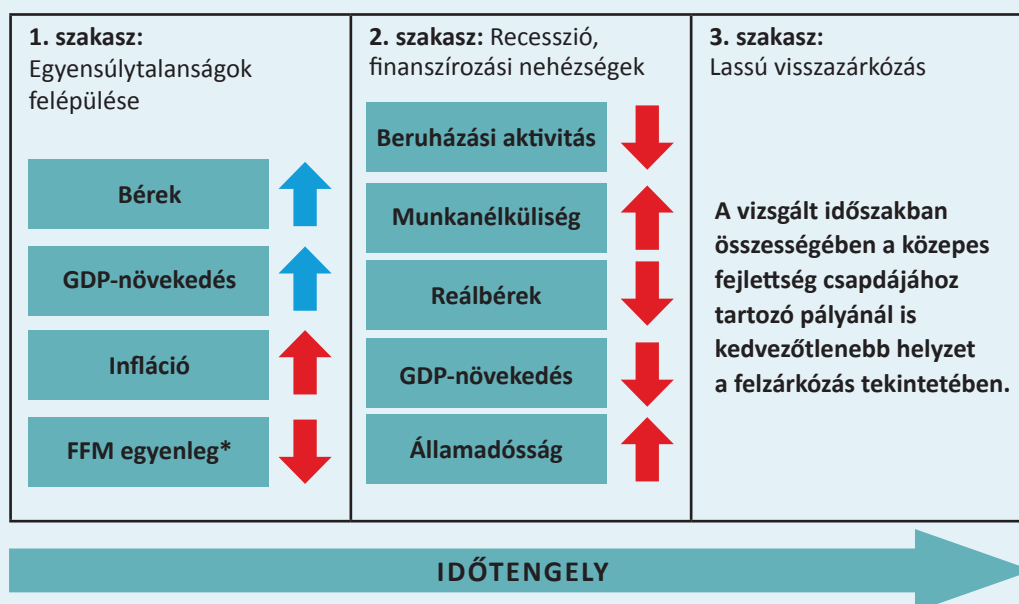
Az adókiengedések rövid távon költségvetési áldozattal járnak, de ezt mérséklük a kedvező hosszabb távú másodkörös reálgazdasági folyamatok. Az adócsökkentések nyomán emelkedik a foglalkoztatottak munkaerő-kínálata (mind a munkába állás, mind a ledolgozott munkaórák dimenziójában), ami emeli a háztartások rendelkezésre álló jövedelmét, és ezzel azok fogyasztását. A többletmunka után kapott bővülő bruttó bér, valamint a megemelkedett fogyasztás többlet-adóbevételeket jelentenek a költségvetésnek, ami végső soron részben ellensúlyozza az adócsökkentések költségvetési bevételekre gyakorolt negatív hatását. Szoboszlai és szerzőtársai (2018) alapján a munkát terhelő adók 1 százalékpontos csökkentésének mintegy harmada megtérül rövid távon, illetve a makrogazdasági hatások lassabb átgűrűzése után az adókiengedés körülbelül fele megtérülhet hosszabb időhorizontot figyelembe véve. A munkát terhelő adók minden 1 százalékpontos csökkenése hosszú távon 0,3 százalékponttal járulhat hozzá a bruttó hazai termék növekedéséhez.

3-3. keretes írás: Csak az egyensúly mentén megvalósuló reformok az igazi reformok

A jelentés aktuális fejezetében két fő makrogazdasági pályát vázoltunk fel. Egy teljes, átfogó reformok megvalósulásával konzisztens pályát, mely megmutatta, hogy a következő 12 évben elérjük az osztrák fejlettség 80-90 százalékát a jelenlegi 60 százalék alatti szintről. Ezzel szemben a reformok elmaradása esetén, intézkedések nélkül bentragadunk a közepesen fejlett státuszban, azaz az egy főre jutó GDP és a bérek nem kerülnek közelebb Ausztriához. **Ebben a keretes írásban megvizsgálunk egy köztes lehetőséget is, amikor féldoldalasan valósulnának meg a reformintézkedések.** Azaz a gazdaságpolitika számára népszerű intézkedések megvalósulnának, de érdemi, átfogó reformintézkedések nem történének. Ezt a pályát – mivel a legfőbb jellemzője is ez – kifulladású reformok pályának nevezzük.

Ebben az egyensúlytalanság melletti pályán az elemzésünk kiindulópontja tehát az, hogy csak a népszerű intézkedéseket hajtja végre a gazdaságpolitika. Ezt a legegyszerűbben úgy tudjuk szemléltetni, hogy az erőteljes béremelkedések megvalósulnak, más mélyintézkedések nélkül.⁵¹ **Komolyabb strukturális reformok nélkül viszont ebben a pályában a termelékenységjavulástól jóval elszakadó bérnövekedés történik.** A makrogazdasági folyamatok e kedvezőtlen pályánál három időszakra bontható: 1) egyensúlytalanságok kiépülése melletti átmeneti növekedés, 2) egyensúly tartós megbomlása következtében a növekedés visszaesése, 3) lassú kilábalás (3-30. ábra).

3-30. ábra: Kifulladású reformok pályája főbb makrogazdasági folyamatai időszakonként

Megjegyzés: *Folyó fizetési mérleg egyenlege.

Forrás: MNB-készítés.

Az első szakaszban a felzárkózás ugyan átmenetileg folytatódik a kezdetben magas bérkiáramlás következtében emelkedő fogyasztásnak köszönhetően, de közben fokozatosan épülnek fel egyensúlytalanságok. A termelékenységtől elszakadó béremelkedés magasabb inflációval jár együtt. A megbomló makrogazdasági egyensúllyal – mint ahogy a 2000-es évek közepén láthattuk, csak néhány évig tartható fenn a konvergencia. Az élénkebb fogyasztás emeli az importot is, miközben az exportdinamika – a versenyképességi javulás nélkül – nem emelkedik, így a külkereskedelmi egyenlegünk romlása következtében a folyó fizetési mérleg egyenlege trendszerűen negatívan alakul, és folyamatosan romlik. Emellett a kormányzat a béremelések következtében jelentős hiányt halmoz fel.

A második szakaszban tehát a kedvezőtlen tendenciák rontják az ország sérülékenységét. A kockázati felárak megugranak, a nemzetközi tőkebeáramlás megtorpan. A finanszírozási nehézségek mind az államadósság kezelését nehezíti, mind pedig a privát szektor beruházási aktivitását visszafogja. A makroegyensúly megbomlása mellett a vállalatok a növekvő bizonytalanság és a magasabb költségek kigazdálkodására reagálva a béreket és a foglalkoztatás szintjét

⁵¹ Például minimálbér-emelés, illetve állami alkalmazottak béremelése, melyek így a versenyszférában foglalkoztatottak béreire is nyomást helyeznek.

csökkentik, a munkanélküliség emelkedik. Az emelkedő infláció a reálbérek csökkenéséhez hozzájárul, tovább mérsékelve a fogyasztás szintjét. Összességében az általános aggregált kereslet jelentősen visszaesik, a GDP szintje csökken.

A recesszió következtében visszaeső bevételek, valamint a megugró hozamok következtében magasabb finanszírozási költségek egyaránt romló költségvetési egyenleg irányába mutatnak. A központi költségvetés kiigazításra kényszerül az emelkedő deficit és államadósság növekedésének megfékezése, az egyensúly visszaállítása érdekében. Így jutunk el a harmadik szakaszhoz. **És bár a folyó fizetési mérleg hiánya viszonylag hamar javul, a jelentősen visszaeső fogyasztás következtében érdemben csökkenő import miatt, a teljes makrogazdasági egyensúly csak lassan áll helyre.** Emellett a teljes megtermelt össztermék szintben még a közepes fejlettség csapdájához tartozó pálya alatt is alakulhat.

Összességében a vizsgált időszakban az egyensúlytalanság mentén megvalósuló nem széles körű, csupán átmeneti jellegű reformintézkedések ugyan ideig-óráig magasabb gazdasági növekedést tudnak elérni, de ez pár év alatt jelentős gazdasági visszaeséshez, és emiatt tartós gazdasági sérülésekhez vezethet: beruházási ráta visszaesése, tőkebeáramlás befagyása, magasabb finanszírozási költségek, államadósság jelentős emelkedése, magasabb inflációs pálya, nagy ingadozások miatt az általános bizonytalanság fokozódása, érdemi társadalmi jóléti veszteségek. **A tartós és folyamatos felzárkózáshoz tehát átfogó széles körű versenyképességi fordulat szükséges.**

Felhasznált irodalom

Baksay, G. – Babos, D. – Soós, G. D. (2017): *Makrogazdasági feltételek a kétezres évek első évtizedében. A magyar út – célzott jegybanki politika c. kiadvány II./A/6. fejezet*, 207-233. p., Magyar Nemzeti Bank, 2017.

Hosszú, Zs. – Körmendi, Gy. – Mérő, B. (2015): *Egy- és többváltozós szűrők a hitelrés alakulásának meghatározására*, MNB-tanulmányok 118.

Matolcsy, Gy. (2015): *Egyensúly és növekedés, Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon 2010–2014*; Magyar Nemzeti Bank Könyvsorozata, Kairosz kiadó, 2015.

Matolcsy, Gy. (2017): *Gazdaságtörténeti siker nyolc év alatt, tizenkét lépésben*. Magyar idők, 2017. december 16.

MNB (2018): *Inflációs jelentés*, Magyar Nemzeti Bank, 2018. szeptember.

Palotai, D. – Virág, B. (2016): *Versenyképesség és Növekedés, Út a fenntartható gazdasági felzárkózáshoz*, Magyar Nemzeti Bank, 2016.

Szoboszlai, M. – Bögöthy, Z. – Mosberger, P. – Berta, D. (2018) *A 2010–2017 közötti adó- és transzferváltozások elemzése mikroszimulációs modellel*, MNB-tanulmányok 135.

Virág, B. (2018): *Nem áll meg a magyar bérfelzárkózás – de ehhez tennünk is kell*, MNB szakmai cikk, megjelent a portfolio.hu oldalon, 2018. február 27. 10:10., <https://www.portfolio.hu/prof/nem-all-meg-a-magyar-berfelzarkozas-de-ehhez-tennunk-is-kell.277405.html>

4. Pénzügyi rendszer

A reformpályán szükség van egy olyan pénzügyi rendszerre, ami biztosítja az innovációra, tudásra és termelékenység-bővülésre épülő gazdaság fenntartható finanszírozását. A vállalati életciklus során a csapdahelyzetek fejezetben két olyan fázist azonosítottunk, ahol továbbra is problémát jelent a forráshoz jutás. Az egyik a startup fázis, amikor a vállalatok eszközei nem elegendők banki fedezetnek. Az innovatív, újonnan alakuló vállalatok megmaradásához hozzájárulhat az angyalbefektetők tőkekihelyezésének emelkedése, illetve a piaci know-how mélyítése egyaránt fontos célt képez. Az érett életciklusban lévő vállalatok nyílt tőkepiacon lépése szintén enyhítené a közepes vállalatok finanszírozási problémáit: a tőkepiacon mind a kapitalizáció, mind a tőzsdén jegyzett cégek számában jelentős növekedési tartalékok azonosíthatók. A kisebb cégek esetében a kötvénykibocsátási programok képezhetnek alternatív lehetőséget külső források bevonására, miközben a lakossági megtakarítások bevonása a háztartások számára is egy elterjedt és előnyös befektetéssé válhat a jövőben.

A 3. fejezetben bemutatott gazdasági fellendülést támogató hitelpálya megvalósulása a GDP-arányos bankrendszeri hitelállomány (és mérlegfőösszeg) jelentős bővülését hozhatja magával, melyre a jelenlegi szabályok mentén bőven mutatkozik tér. A hitelállomány gyors növekedése azonban csak akkor egyensúlyi, ha a reálgazdaság is tartósan és fenntartható módon bővül. A hitelezés fellendülésének ügyfelek szélesebb körénél, egészséges szerkezetben, lehetőleg minél alacsonyabb áron kell megvalósulnia. Amennyiben a hitelezés dinamikus bővülése a jövedelmek növekedése nélkül történne, az hosszútávon fenntarthatatlan állapotot eredményezne. A vállalati szektor eladósodásának fenntarthatóságát egyrészt egy szélesebb kkv-ügylétkör hitelhez jutása, másrészt a beruházási célú, termelékenységet javító hitelezés biztosíthatja. Ezen keresztül a banki hitelezés javíthatja az ország versenyképességét is a hatékonyságjavításon és a vállalati hozzáadott érték növelésén keresztül. Szintén a kkv-k szélesebb hitelezésében játszhatna nagyobb szerepet a garanciarendszer, hogy azok a vállalatok is hitelhez jussanak, amelyek bár hitelképesek lehetnének, jelenleg mégsem felelnek meg a legtöbb bank kockázati étvágyának.

A 2017-ben kifejlesztett Banki Versenyképességi Index (BVI) Banki digitalizációt megragadó alpillére a digitális és pénzügyi csatornák fejlődésében mutat elmaradást nemzetközi összevetésben. Az ebben való előrelépés a gazdaság valamennyi szereplőjére hatással lehet. A banki digitális termékek fejlesztése és terjesztése a bankok belső rendszereinek és folyamatainak korszerűsítését is igényli, ami a jelenlegi magas eszközarányos költségszint fokozatos mérséklődését hozhatja magával. A banki termékek digitális csatornákon történő értékesítése is hozzájárulhat ehhez a pályához, a technológiai fejlődéshez azonban támogató és racionális szabályozói környezet is szükséges.

Az alternatív finanszírozási formák jelenleg alacsony szinten képviseltetik magukat hazánk pénzügyi rendszerében. A tőkepiacon sem a kapitalizáció, sem a tőzsdén jegyzett cégek számának nem éri el a környező országok átlagát sem. A tőzsdére lépés mellett a nem pénzügyi vállalatok kötvénykibocsátása szintén bővíthető nemzetközi összevetés alapján. A részvény- és kötvénypiacon lévő tulajdoni arány növelése a lakossági megtakarítások értékét is javíthatná hosszú távon. A start-upok esetében a piaci és jogi környezet ismeretében fedezhetők fel hiányosságok, forrásbevonások tekintetében pedig kívánatos az angyalbefektetők kitettségének az Unió átlagos szintjéhez történő közelítése.

KULCSINDIKÁTOR	LEGUTÓBBI ÉRTÉK	CÉLÉRTÉK 2030-RA	FORRÁS
Hitelállomány a GDP arányában	Háztartási: 15% Jelzálog: 8% Vállalati: 17%	Háztartási: 40% Jelzálog: 30% Vállalati: 30%	Banki információk
Bankrendszer mérlegfőösszege a GDP arányában	95%	160%	Banki információ
Lakossági termékek hitelfelára	a régió átlagos szintjének elérése		Banki információ
BVI Banki digitalizációs alpillér	25. pozíció	A rangsor első fele	Eurostat, WB
Elektronikus tranzakciók az összes tranzakción belül	Lakossági: 15% Vállalati: 60%	Lakossági: 50% Vállalati: 90%	
Hitelkiváltás átfutási ideje	25–35 nap	2–5 nap	Banki információk
Hitelkiváltás költségigénye / átlagos hitelösszeg	4,1–4,7 %	1,5%	Banki hirdetmények
Működési költségek / összes eszköz	2,4	1,6	MNB, EKB
Digitális csatornán értékesített hitelek aránya	Jelzálog: 0% Fogyasztói: 35%	Jelzálog: 50% Fogyasztói: 60–70%	Banki információ
Online számlanyitási lehetőséget kínáló bankok aránya	12,5%	100%	Banki információk
Tőzsdei kapitalizáció a GDP arányában	22%	50–60%	BÉT
Tőzsdén jegyzett cégek száma	41	150–200	BÉT
Hazai részvénytulajdonosi bázis	Lakossági: 7% Intézményi: 17%	Lakossági: 11–16% Intézményi: 22–27%	BÉT
Nem-pénzügyi vállalati kötvények állományának növelése	500 mrd Ft	2000–2500 mrd Ft	BÉT
Angyalbefektetők meglévő tőkéje a piacon	A kívánt szint a jelenlegi érték legalább négyszerese		European Investment Fund

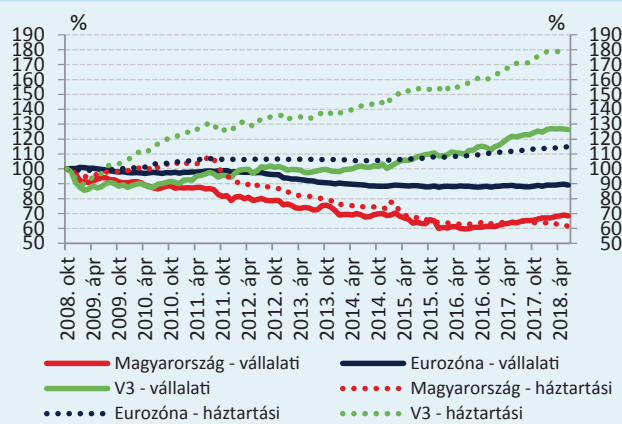
4.1. A hitelkonvergencia elősegítése

4.1.1. A MAGÁNSZEKTOR HITELÁLLOMÁNYÁNAK ALAKULÁSA

A gazdaság fenntartható növekedéséhez szükség van a bankrendszer hitelezésen keresztüli támogató hozzájárulására, **különösképpen azokban az országokban, ahol a finanszírozás alapvetően bankközpontú**. Az európai országok jellemzően ezen pénzügyi modellel írhatók le, mely alól Magyarország sem képez kivételt. **A hitelezés és gazdasági növekedés kapcsolatával foglalkozó irodalom a tőkeallokáció javításán túl több csatornát azonosított, amelyeken keresztül a hitelezés hozzájárul a gazdasági növekedéshez** (Beck, 2012). Ide sorolható többek között a növekvő beruházási kedv, a termelékenység javulása és az exportállomány növekedése is. Az empirikus tapasztalat továbbá, hogy a nagyobb pénzügyi mélységgel rendelkező országok jellemzően fejlettebbek is (King és Levine, 1993).

A 2008. évi pénzügyi és gazdasági válság kitörését követően Magyarországon a vállalati és lakossági hitelállomány nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő mértékű csökkenésen ment keresztül, és ezzel a bankrendszer negatívan járult hozzá a reálgazdaság növekedéséhez ezen időszakban. **A közel 5 éven át tartó, évi mintegy 5 százalékos visszaesés következtében 2013 végére a vállalati állomány a válság előtti szint 72 százalékára zsugorodott (4-1. ábra)**. Emellett a lakossági hitelállomány a vállalatihoz hasonló ütemben csökkent a válság kitörése előtti szint 78 százalékára, melyben a kormányzati intézkedések mellett (végtörlesztés, elszámolás) szerepet játszott a lakosság körében kialakult – főleg a devizahitelezés negatív tapasztalatai okozta – hitelaverzió is. **A pénzügyi rendszer mélységét legjobban megragadó GDP-arányos hitelállomány mutató alapján Magyarország a hosszantartó adósságleépítést követően nemcsak nemzetközi összehasonlításban marad el, de szintjében a 2000-es évek elején meginduló hitelciklus kezdeti szintjére esett vissza (4-2. ábra)**.

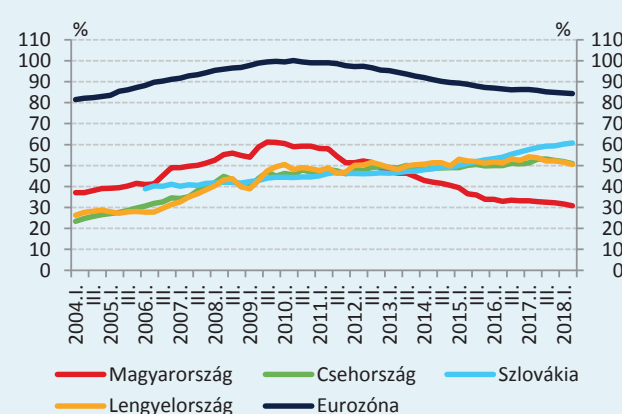
4-1. ábra: A vállalati és a háztartási hitelállomány alakulása európai összehasonlításban

Megjegyzés: 2008. október = 100%.

Forrás: MNB, EKB.

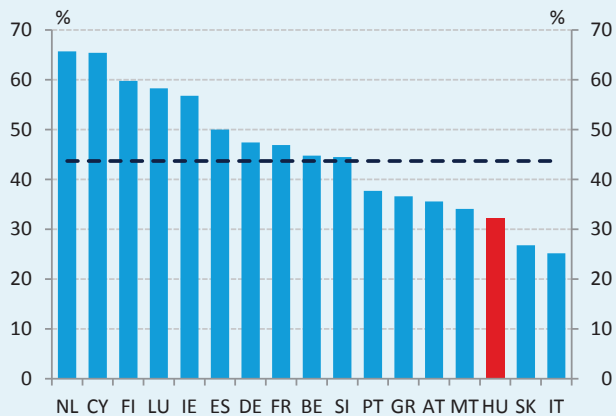
4-2. ábra: A magánszektor GDP-arányos hitelállománya európai összehasonlításban

Forrás: EKB.

A válság exogén hatása mellett számos endogén oka is van annak, hogy a 2008 előtti hitelállomány-bővülés fenntarthatatlannak bizonyult és hosszú adósságleépítés követte. Egyrészt a háztartási hitelezés és hitelállomány-bővülés a lakosság egy szűk körének eladósodásával ment végbe. **Ennek eredményeképp nemzetközi összehasonlításban jelenleg is a magyar háztartások kis hányada, csupán mintegy harmada rendelkezik hitellel (4-3. ábra), valamint európai összehasonlításban alacsony azoknak az aránya, akik olyan ingatlanban élnek, amely után törlesztőrészetet fizetnek (4-4. ábra)**. Másrészt a hitelbővülés során a rövidtávú előnyök kihasználása mellett háttérbe került a hosszútávú kockázatok prudens mérlegelése és fedezése. A háztartások nagy része változó (változtatható) kamatozás mellett, deviza-alapon adósodott el, amely túlzott mértékű kamat- és árfolyamkockázat vállalását jelentette. **Emellett megállapítható, hogy a pénzügyi mélyülést nem követte kellő mértékű reálgazdasági felzárkózás, azaz a jövedelmek növekedési üteme nem érte el a hitelállomány bővüléséhez elvárt szintet.**

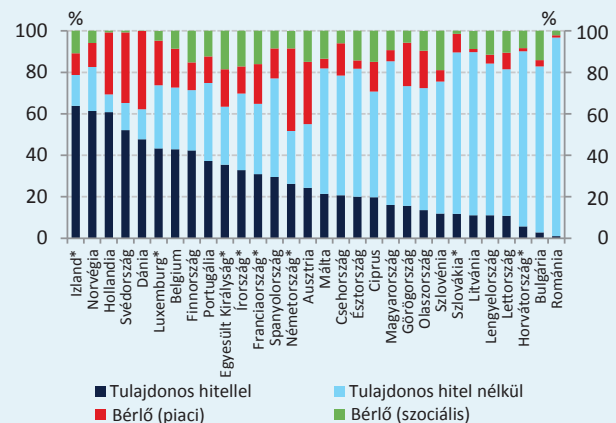
4-3. ábra: Adóssággal rendelkező háztartások aránya az összes háztartáson belül nemzetközi összehasonlításban

Megjegyzés: Szaggatott vonallal az eurozóna átlaga.

Forrás: Boldizsár Anna – Kékesi Zsuzsa – Kóczián Balázs – Sisák Balázs (2016): A magyar háztartások vagyoni helyzete a HFCS felmérés alapján. Hitelintézet Szemle 15/4, 115–150.

4-4. ábra: Lakhatási státusz szerinti megoszlás nemzetközi összehasonlításban

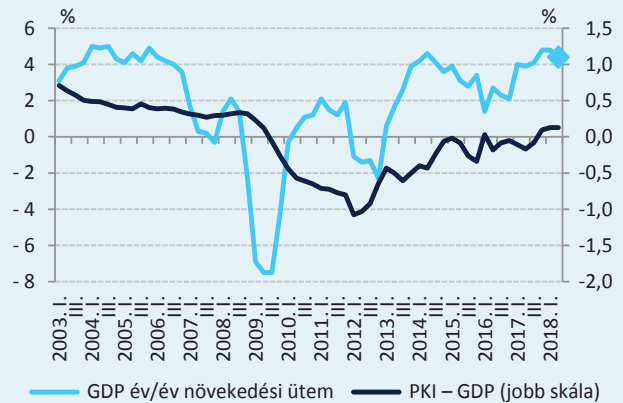
Megjegyzés: A * jelű országok esetében 2016. évi, egyébként 2017. évi adat. Forrás: Eurostat.

4.1.2. AKTUÁLIS HITELEZÉSI FOLYAMATOK

A magánszektor hitelállományát a válságot követően jellemző kontrakció után a vállalati hitelezésben 2016-ban, míg a háztartási szegmensben 2017-ben következett be fordulat (4-4. ábra). **A teljes vállalati szektor hitelbővülése mellett a mikro-, kis és középvállalkozások hitelállománya is kétszámjegyű dinamikával bővül a tranzakciók eredőjeként.** A háztartási szektorban a lakáscélú hitelek már 2017 eleje óta pozitívan járultak hozzá a hitelezés alakulásához, míg a fogyasztási szegmens csak 2018 közepétől növeli a háztartások hitelállományát. **Ez utóbbi a – döntően a válság előtt kihelyezett – szabad felhasználású jelzáloghitelek további leépülése és a fedezetlen, főleg személyi kölcsönök dinamikus bővülése eredőjeként adódik.**

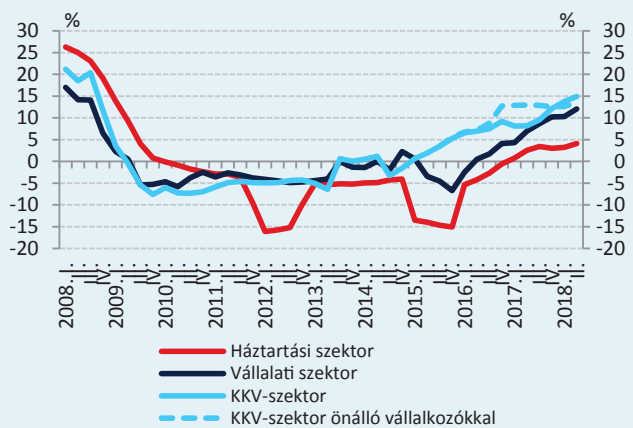
A hitelezési folyamatok kedvező alakulásának hatására a kínálati feltételeket összegző **Pénzügyi Kondíciós Index elérte az egyensúlyi szintet**, azaz jelenleg a reálgazdasági ciklust nem erősíti, de nem is húzza vissza a bankrendszer a hitelezési aktivitásán keresztül (4-5. ábra).

4-5. ábra: A Pénzügyi Kondíciós Index (PKI) és a reál GDP éves növekedése

Megjegyzés: A PKI-mutató a bankrendszer hitelezési tevékenységén keresztüli hozzájárulását mutatja a GDP éves növekedési üteméhez. A reál GDP éves növekedési ütemének 2018. második negyedévi adata a KSH szezonálisan és naptárhatással kiigazított első becslése.

4-6. ábra: A háztartási, a teljes vállalati és a kkv-szektor hitelállományának éves növekedési üteme

Megjegyzés: Tranzakció alapú, a kkv-szektor 2015. negyedik negyedév előtt bankrendszeri adatok alapján becslve. Forrás: MNB.

Az új hitelciklusban kiemelt jelentősége van annak, hogy a bővülés ne csak volumen tekintetében segítse a makrogazdasági folyamatokat, hanem emellett minőségi szempontból is megfelelő, egészséges szerkezetben valósuljon meg.

A háztartási szegmensben az új hitelciklus kezdetétől, 2015. január 1. óta érvényben vannak az ún. adósságfék-szabályok. Ezek egyrészt akadályozzák a fedezet nélküli árfolyamkockázat akkumulációját, amely a háztartások mérlegéből a forintosításnak köszönhetően eltűnt. **Másrészt prevenciót jelentenek a túlzott eladósodással szemben a hitelfedezeti mutató és a jövedelemarányos törlesztő-**

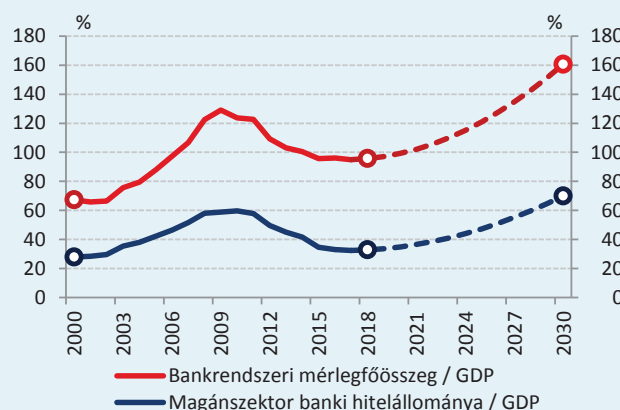
részlet mutató maximálásán keresztül. A jelenlegi alacsony kamatkörnyezetben azonban a hosszabb futamidejű, jellemzően lakáscélra folyósított hitelek esetében potenciális kockázatot jelent az adósok számára, ha változó, vagy csak rövid időre fixált kamatozású hitelt vesznek fel. **Ennek kezelése érdekében az MNB bevezette a Minősített Fogyasztóbarát Lakáshitel termékminősítést, amely kedvező feltételekkel és összehasonlítható módon teszi elérhetővé a lakáshitelek pénzügyileg tudatos felvételét.** Továbbá a hosszabb kamatfixálásban való eladósodást az adóssághék-szabályok módosításán keresztül is ösztönzi a jegybank: az – emelkedő lakásárak mellett érdemben nem korlátozó – hitelfedezeti arány változatlansága mellett a kamatperiódus szerint differenciált JTM-korlátok kerülnek bevezetésre 2018. október 1-jétől.

A hosszú távon kiszámítható törlesztési kötelezettség az alacsony kamatkörnyezetben a vállalati szektor számára is nagy jelentőségű hosszabb távon. A Növekedési Hitelprogram kivezetését követően megfigyelhető volt a fix kamatozású hitelek arányának 80 százalékról 20 százalékra való csökkenése a kkv-forinthitelek esetében. **A mikro-, kis- és középvállalati szektor kamatkockázatainak kezelése érdekében az MNB 2019-ben elindítja NHP Fix néven új hitelprogramját, amely fix kamatozású, legfeljebb 2,5 százalékos kamaton felvehető forrást biztosít a kkv-k számára az 1.000 milliárd forintos keretösszeg kimerüléséig.**

4.1.3. A HITELKONVERGENCIA FELTÉTELEI

Annak érdekében, hogy a reálgazdasági felzárkózás sikeres legyen, a bankrendszer hitelezésén keresztül támogató szerepe elengedhetetlen. A reál- és pénzügyi konvergencia együttes megvalósulása kívánatos, pénzügyi mélyülés nélkül a reálgazdasági növekedési célok sem érhetők el. Az elérni kívánt reálkonvergencia fenntartható módon a pénzügyi rendszer párhuzamos bővülésével jár, amely a bankrendszer GDP-arányos méretének és a magánszektor banki hitelállományának GDP-arányos növekedése mellett képzelhető el. **A felzárkózási pályán 2030-ra a GDP-arányos mérlegfőösszeg mutató elérheti a 160 százalékot, míg a magánszektor GDP-arányos hitelállománya kétszeresére emelkedhet 70 százalékot elérve (4-7. ábra).** Ez a vállalati hitelállomány 15 százalékos és a háztartási adósságállomány – különösen a lakáscélú hitelek – 18 százalékos éves átlagos növekedésével valósulhat meg. A hitelkonvergencia természetesen csak a reálgazdasági peremfeltételek egyidejű teljesülése esetén érhető el fenntartható módon.

4-7. ábra: A bankrendszeri penetráció egyes mutatói reálkonvergencia esetén

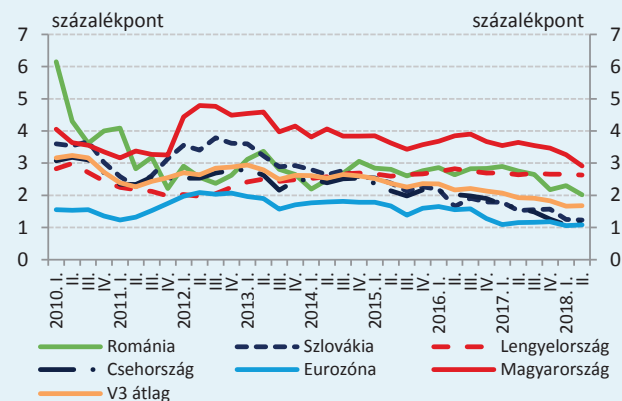
Forrás: MNB.

A bankrendszeri penetráció növekedése akkor lesz képes hosszútávon támogatni a reálkonvergenciát, ha az fenntartható szerkezetben valósul meg. A háztartási hitelállomány esetében ez elsősorban a hosszú távra rögzített kamatok melletti és a forintban történő eladósodást jelenti, melyeken keresztül alacsony szinten tartható a hitelek kamat- és árfolyamkockázata. **A válság okán és azt követően jelentősen bővült a jegybankok mozgástere, aminek köszönhetően a szabályozó hatóságok képesek a kockázatok hatékony csökkentésére.**

A hitelpenetráció bővüléséhez az egészséges szerkezet mellett szükséges, hogy széles körben elérhetőek legyenek a banki hitelforrások, ami alacsonyabb banki felárat feltételez. **Az MNB törekvéseivel megegyezően az elmúlt időszakban a hazai lakáscélú hitelek felára megközelítette a régiós felárat (4-8. ábra), amely feltétel teljesülése és fennmaradása szükséges kritériuma a hitelkonvergenciának.**

Ahogy arra a 1.2.6. fejezetben (Finanszírozási csapda) kitértünk hitelezési és forrásbevonási problémát elsősorban a vállalati életciklus elején (tőkebevonás) és az érett szakaszban (tőkepiac) azonosítottunk. Banki oldalról a vállalati szektor eladósodásának fenntarthatóságát egyrészt egy szélesebb kkv-ügyletkör hitelhez jutása, másrészt a beruházási célú, termelékenységjavító hitelezés biztosíthatja. Ezen keresztül a banki hitelezés javíthatja az ország versenyképességét is a hatékonyságjavításon és a vállalati hozzáadott érték növelésén keresztül. **Ehhez a hazai kkv-szektorban elsősorban hosszú lejáratú, fix kamatozású forintforrásokra van szüksége. Jelenleg a hosszú futamidejű, fix kamatozású kkv-hitelek aránya – nemzetközi összehasonlításban is – alacsony, tehát a vállalkozások érdemi része nem tudja kihasználni hosszú távra a jelenlegi kedvező kamatszintet.**

4-8. ábra: A felár nemzetközi összehasonlítása a hazai devizában nyújtott lakáscélú hiteleknel

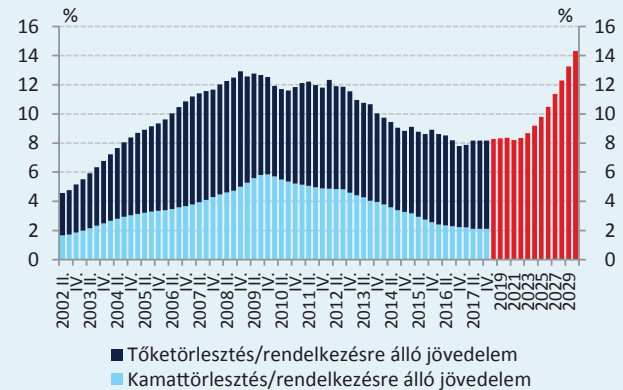

Megjegyzés: A változó vagy legfeljebb 1 évig fixált kamatozású lakáscélú hitelek esetében a 3 havi BUBOR, míg az éven túl fixált lakáshitelek esetében a megfelelő IRS feletti, THM-alapú simított felár. Forrás: MNB.

A hitelállomány gyors növekedése csak akkor egyensúlyi, ha a **reálgazdaság is tartósan és nagymértékben bővül**. A hitelezés, a jövedelmek, valamint a beruházások emelkedésének együtt kell megvalósulnia, **mindhárom szükséges, de önmagában egyik sem elégséges feltétele** a fenntartható felzárkózásnak. A hitelezés fellendülésének (1) **ügyfelek szélesebb körénél**, (2) **egészséges szerkezetben**, lehetőleg (3) minél **alacsonyabb áron** kell megvalósulnia. Amennyiben a hitelezés dinamikus bővülése a jövedelmek növekedése nélkül történne, az hosszútávon **fenntarthatatlan állapotot** eredményezne. Az MNB mikro- és makroprudenciális eszközeivel készen áll a kockázatok csökkentésére.

Szélesebb körű hitelfelvétel kell ahhoz, hogy fenntartható legyen a hitelkonvergencia-pálya. A felzárkózási pályán 2030-ra a háztartások GDP-arányos hitelállománya becsléseink szerint akár 40 százalékot is elérhet, amelyből a lakáshitelek csaknem 30 százalékot tennének ki. Ez a jelenlegi hozamgörbe és a makropályán megvalósuló jövedelem-felzárkózás mellett a jövedelem-arányos törlesztési terhelés a jelenlegi 8 százalékról 14 százalékra emelkedne az időhorizont végén (4-9. ábra). Ez az érték ugyan valamelyest meghaladná a 2008-as válság előtti szintet, azonban nemzetközi összehasonlításban nem tekinthető kiemelkedőnek (például Dániában, Hollandiában és Norvégiában ma is magasabb szinten van), illetve szerkezetében is egészségesebb. Továbbá a bérkonvergencia megvalósulása mellett a háztartások nagyobb mozgástérrel bírhatnak rendelkezésre álló jövedelmük elköltésében, így feltételezhető, hogy az akkori egyensúlyi törlesztési terhelés magasabb lesz válság előtti értékénél. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy a háztartások adósságszolgálati terhe a feltételezett hiteldinamika mellett csak abban az esetben lesz fenntartható, ha szélesebb körű hitelfelvétel és hosszú távon kiszámítható törlesztőrészek mellett valósul meg.

4-9. ábra: A háztartások törlesztési terhe

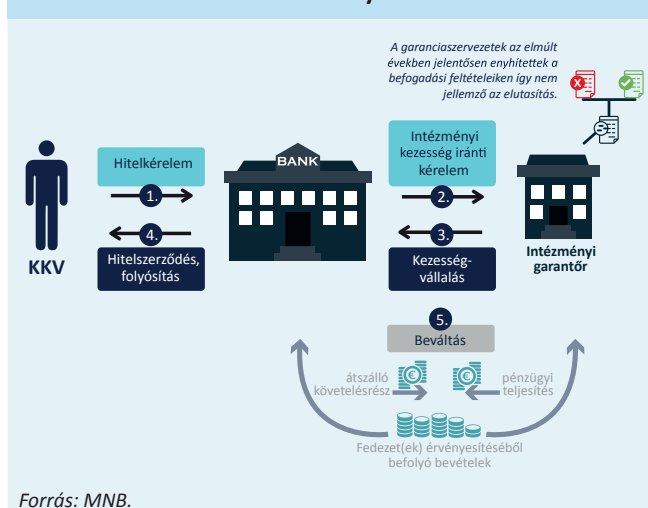
Forrás: MNB.

4.2. A hatékony garanciarendszer szerepe a vállalati hitelezésben

Az intézményi garancia jelentős szerepet tölt be a gazdaság motorját képező kkv-k hitelhez jutási lehetőségeinek elősegítésében. Ideális esetben a garanciaszervezetek – a pénzüzetek hitelezési kockázatának csökkentése révén – olyan életképes ügyfelek/ügyletek finanszírozását teszik lehetővé, melyek garancia hiányában nem, vagy nem a szükséges összegben jutnának forráshoz.

A garanciaszervezet az általa vállalt készfizető kezességvállalás keretében – az adós által megfizetett kezességvállalási díj ellenében – **a garanciavállalás mértékéig helyt áll az ügyfél nemteljesítése esetén**, ezáltal csökkentve a bank hitelezési kockázatát. Amennyiben tehát az adós fizetőképessé válik és a készfizető kezesség beváltására kerül sor, a garanciaszervezet a tartozás összegét a garanciavállalás mértékéig megtéríti a bank részére. Az ügyletet biztosító további fedezetek érvényesítéséből befolyó összeg a hitelintézettel közösen, a fennálló követelésük arányában osztoznak. (4-10. ábra)

4-10. ábra: Garanciavállalás folyamata

A garanciakonstrukciók fontos része a **kockázatmegosztás**, ez határozza meg ugyanis, hogy egy esetleges beváltás esetén milyen mértékben viselik a veszteséget a felek. Magyarországon jelenleg két garanciaszervezet működik, melyek **jellemzően állami viszontgarancia mellett nyújtanak hitelgaranciát**. Ennek mértékét az állam a költségvetési törvényben határozza meg, az általuk vállalt – legfeljebb a **fennálló tartozás 80 százalékáig** terjedő – kezesség maximum **85 százaléka** lehet. (Emellett – állami viszontgarancia nélkül – saját kockázatra, valamint EIF viszontgarancia mellett is vállalhatnak készfizető kezességet.) A törvény tartalmaz további három előírást is, amin keresztül az állam befolyásolni tudja az intézményi garántörök működési lehetőségeit, mozgásterét: i.) a vállalható garanciaállomány maximális nagysága, ii.) a beváltás esetén lehívható állami viszontgarancia maximális összege és iii.) az igénybe vehető kezességi díjtámogatás maximális összege az adott évre vonatkozóan. Az utóbbi években a költségvetésben előírányoztak ugyan nem jelentettek effektív korlátot a garanciaszervezetek tevékenységére nézve, azonban rendkívül fontos, hogy ezek az előírások a jövőben se gátolják ezen intézmények hatékony működését.

Az elmúlt években a garanciaszervezetek számos, igénybevételt ösztönző intézkedést tettek (csökkentett árak, gyorsabb jóváhagyási procedura, elektronikus ügyintézés), mellyel párhuzamosan **jelentősen emelkedett a garanciaállomány mennyisége**. Az állami források effektív elosztása szempontjából azonban kulcsfontosságú, hogy az intézményi kezességvállalás a hitelhez való hozzáférésben **kockázati és/vagy biztosítéki szempontból korlátozott, de hitelképes** ügyfelek hitelhez jutását támogassa, megfelelve ezzel a **hatékony garanciarendszer legfőbb kritériumának, az additionalitásnak**. A garanciaszervezetek akkor töltik be megfelelően funkciójukat/szerepüket, ha intézményi

kezesség révén azon kkv-k jutnak finanszírozási forráshoz, akik a kezesség nélkül nem, vagy nem a szükséges összegben kapták volna meg azt.

A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy **jelenleg a garantált portfólió egy része nem tekinthető additionalisnak**. Ennek egyik fő oka, hogy a hitelintézetek olyan ügyletek mögé is bevonják a garanciát, amelyek anélkül is létrejöttek volna, így valójában **„duplabiztosítékolás”** történik. Ebben az esetben a garancia főként a banki tőkekövetelmények enyhítésére szolgál, ami makroszinten nem hoz eredményt, mivel nincs értékteremtés. A másik ok, hogy a bankok egyes ügyfeleiket a garancia igénybevételével **mentesítik a saját biztosíték nyújtása alól**. Ez pedig erkölcsi kockázatot hordoz magában, tekintve, hogy az ügyfél a saját javait nem veszélyezteti. Mindezek alapján elmondható, hogy a jelenlegi garanciarendszer hatékonyabb működéséhez az additionalisnak tekinthető portfólió arányának növelése szükséges, amit a **hitelhez jutásának elősegítésével lehet elérni**.

Az elmúlt időszakban a garanciaszervezetek a befogadási feltételeiken már enyhítettek azonban ez önmagában nem elegendő a kívánt cél eléréséhez. Fontos, hogy a **hitelintézetek is nyissanak a kockázatosabb szegmens irányába**. Ennek elősegítése a kockázati nyitás lehetőségeinek feltérképezésében rejlik, továbbá érdemes megvizsgálni, hogy milyen könnyítések bevezetésére van mód a hitelintézetek ezirányú ösztönzése érdekében. Ezen túlmenően fontos azon vállaltok megszólítása is, akik azért nem kerülnek a hitelintézetek látókörébe, mert saját megítélésük, vagy korábbi tapasztalataik alapján úgy gondolják, hogy nem kapnák meg a szükséges finanszírozási forrást. Itt olyan **marketingeszköz(ök)** alkalmazását érdemes fontolóra venni, melyek révén **előtérbe helyezhető a bankhitel garancia melletti igénybevétele** a célzott szereplőket által.

4.3. A banki digitalizáció fejlesztése

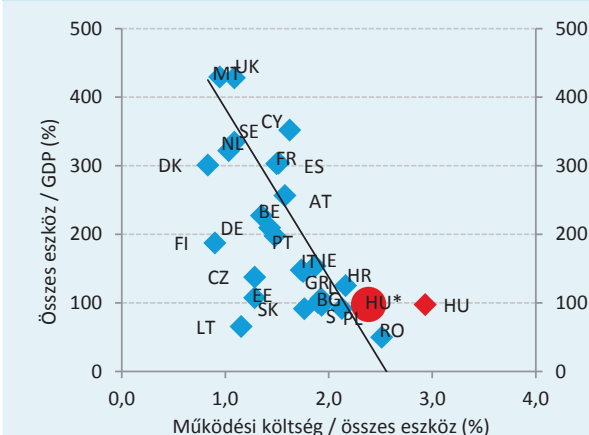
4.3.1. A HAZAI BANKI DIGITALIZÁCIÓ HELYZETÉNEK ÉRTÉKELÉSE

Mint a gazdaság valamennyi ágazatában, úgy a bankrendszerben is célszerű a **pénzügyi és egyéb források lehető leghatékonyabb felhasználása**. Az új technológiai innovációk

utat nyitnak az operatív feladatok gyorsabb és alacsonyabb költségszint mellett történő megvalósulása előtt, illetve az ezzel együtt átalakuló ügyféligények kielégítése érdekében is meg kell felelni az egyéb szektorok által teremtett szolgáltatási szintnek. Az elmúlt években ezen fejlesztések jellemzően a fennmaradt papíralapú belső folyamatok digitalizációját, részben az elavult rendszerek korszerűsítését és egységesítését, illetve kisebb arányban a modern technológiákra – például a dolgok internetére, gépi tanulásra, mesterséges intelligenciára, felhőre – épülő szolgáltatások bevezetését jelentette. **Mindemellett a digitalizációból adódó költség-hatékonyság javulás lehetővé teszi további beruházások megvalósulását, vagy a hitelfelárak csökkenését is.**

A magyar bankrendszer lemaradt a digitalizációban, ami a költséghatékonyságban is tükröződik. A pénzügyi válságot követő években a magas nemteljesítő hitelállomány gyengítette a banki jövedelmezőséget, a jelentős mértékű értékvesztésképzés csökkentette a bankok tőkepufferét. Ez a tőke és jövedelmi helyzet megrendülése mellett a banki humán erőforrások válságkezelésben való lekötését is jelentette. Ennek hatására a magyar bankrendszer más ágazatokhoz képest lemaradt a fejlesztések, így a digitalizáció területén, melynek következtében más európai országokhoz, de a régióhoz képest is sereghajtónak számít. Részben az elmaradó digitalizáció hatására a magyar bankrendszer működési költségei nemzetközi összehasonlításban is magasak. **Míg az EU-ban a működési költségek eszközarányos mértéke 2017-ben 1,6 százalék volt, a magyar bankrendszeré különadókkal korrigálva 2,4 százalék volt (4-11. ábra).** A működési költségek uniós átlagra csökkentése lenne az elérendő cél.

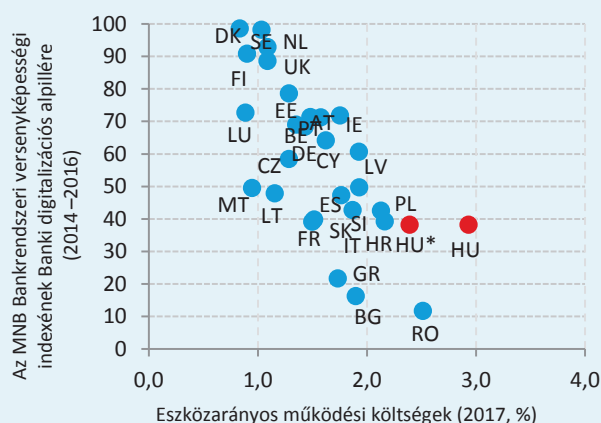
4-11. ábra: Bankrendszeri eszközök és működési költségek az EU tagállamokban

Megjegyzés: A működési költségek egyes országokban részben vagy teljes egészében tartalmazhatják az adott ország bankadóját is. 2017-es, konszolidált IFRS banki adatok alapján. HU* a külföldi leánybankok és a működési költségek közé sorolt bankadó, illetve tranzakciós illeték nagysága nélküli értékeket mutatja. Forrás: MNB, EKB.

A bankrendszer egyik elsődleges feladata a pénzügyi infrastruktúra üzemeltetése, így szerepe van a gazdaság egészének mindennapi működésében, de közvetlen módon annak fehéritésében. Bár a készpénz használat lehetővé teszi a fizetések széleskörű teljesítését, ami sok esetben biztonságérzetet nyújthat a lakosság számára, a fekete gazdaság visszaszorítása érdekében fontos a digitális fizetés nagyobb mértékű elterjesztése. **A digitális csatornák felhasználtságának szintjét jól megragadja MNB Bankrendszeri versenyképességi indexének Banki digitalizációs alpillére.** Az alpillér összesen négy nemzetközi mutatót integrál, amelyből három a digitális fizetési csatornák, míg egy az internetes bankolás használatának arányát számszerűsíti. **Magyarország a 25. helyet érte el a kompozit index uniós rangsorában. Amennyiben az egyes országok értékeit összevetjük a bankrendszereik eszközarányos költségszintjével, határozott összefüggés rajzolódik ki (4-12. ábra).**

4-12. ábra: Az eszközarányos működési költségek és a digitalizáció közötti összefüggés

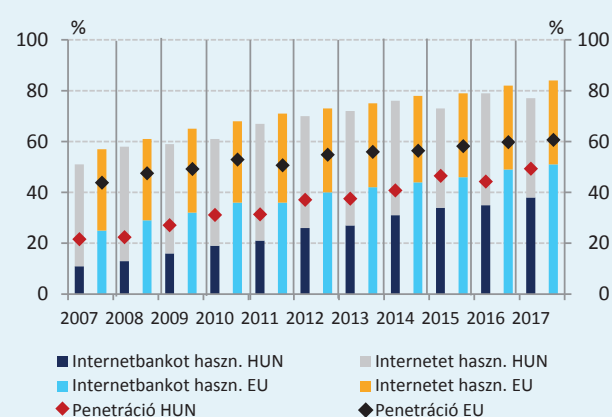

Megjegyzés: Az eszközarányos működési költségek konszolidált adatok alapján, HU* egyedi hatásoktól (külföldi leánybankok, állami terhek) szűrve. Az alpillér mutatói között szerepelnek az Internetes bankolást használók aránya, a Digitális fizetést végzők vagy kapók aránya a Mobiltelefonos fizetést végzők aránya és az Internetes fizetést végzők aránya. Forrás: MNB, EKB CBD, Eurostat, WB.

Hazánk bankrendszere a négy mutató közül a mobiltelefonos fizetések arányát tekintve a középmezőnyben szerepel, a többi mutató esetében viszont lemaradás jellemző. Ide tartozik például az internetes bankolást végzők arányában elért 21. helyezés. **A pozíciót súlyosbítja, hogy a sereghajtók között egyes országok stabilan és jelentősen elmaradnak az uniós és KKE átlagtól, azonban több KKE ország – és főleg a balti államok – az így lefelé húzott átlag közelében vagy afelett helyezkednek el.** A kép akkor sem javul túlzottan, ha az internetes bankolást használók arányát az internethasználók szűkebb körében vizsgáljuk. Magyarország ebből a megközelítésből is a 21. pozíciót érte el 2017-ben, és bár fokozatos előrehaladás volt észlelhető az elmúlt években, a

fejlődés gyorsabb is lehetett volna tekintve hazánk relatíve alacsony kiinduló szintjét (4-13. ábra). Az alpillérrel megragadott elterjedtség a digitális csatornák használatában elsősorban a szolgáltatások színvonalának emelésével, illetve az infrastruktúra mélyítésével javítható, a szolgáltatások köré épülő rendszerek korszerűsítése pedig a költség-hatékonyságot is javíthatja. Természetesen elfogadható, ha az átmenet fokozatos, hiszen az ügyfelek számára nem feltétlenül kedvező, ha az ügyintézés folyamatai hirtelen változnak, így a megszokott megoldások mellett célszerű a bankoknak egyfajta szolgáltatási edukációt folytatni.

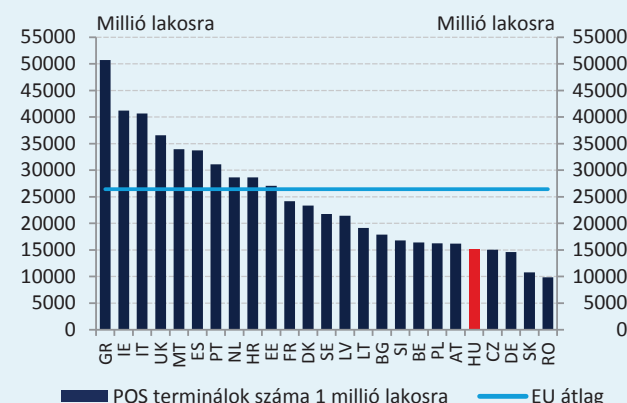
4-13. ábra: Az internetes bankolás penetrációja Magyarországon és az Európai Unióban

Megjegyzés: A penetráció az internetes bankot használók arányát mutatja az internethasználók körében.
Forrás: Eurostat.

A készpénz használatának visszaszorítására a kártyahasználat elérhetőségét is általánossá kell tenni. Ebben a tekintetben a POS terminálok elterjedtségét érdemes vizsgálni, amelyben hazánk szintén elmarad az uniós átlagtól (4-14. ábra). Hozzá tartozik azonban, hogy a Visegrádi országok jellemzően gyengén szerepelnek ebben a rangsorban, azonban hazánk az egy millió lakosra jutó terminálok számában gyors növekedést mutat és több fejlett ország szintjét is megközelítette. Emellett az egyre elterjedtebb érintéssel történő fizetés általánosan elérhető az újonnan beépülő termináloknál, ami a mobillal történő fizetést is tovább népszerűsítheti.

4-14. ábra: POS terminálok száma egy millió lakosra nemzetközi összevetésben

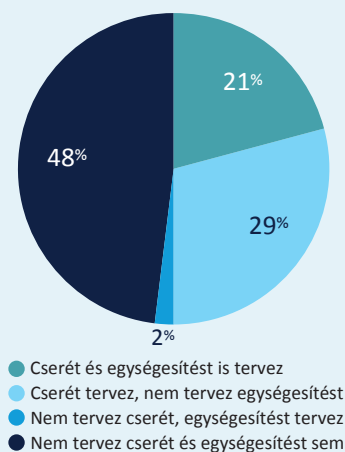
Megjegyzés: Luxemburgot kimagasló értéke (281920,881) miatt kiszűrtük a nemzetközi rangsorból.
Forrás: EKB.

Jelenleg kevés a banki működésbe integrált innovatív termék. A legtöbb FinTech innováció a pénzforgalmi területen jelenik meg, a bankok közel 80 százaléka bevezetett már vagy tervez bevezetni mobilfizetési megoldást és fizetkezdeményezési szolgáltatást. A PSD2 hatálybalépésével új kapuk nyílnak meg a harmadik fél típusú pénzforgalmi szolgáltatók részére, ami a számlainformációs szolgáltatások és a személyes pénzügyi menedzsment szolgáltatások jobb elterjedését szolgálja. A digitalizáció másik kiemelt területe a hagyományos banki termékek és folyamatok digitalizációja és online felületre terelése, így az online személyi hitel igénylés és számlanyitás. Azonban ez egyelőre kevés banknál elérhető, és az online szolgáltatások körének további bővítésére is van még tér. A cél az, hogy minden fedezet nélküli hitelügylet megköthető legyen online és minden banknál elérhető legyen online számlanyitási lehetőség.

Számos intézménynél az együttműködési lehetőségek kihasználását hátráltatja a „core” rendszerek összetettsége és elavultsága (4-15. ábra). A bankok IT rendszereinek komplexitását jól tükrözi, hogy elérhető szolgáltatások körétől függően egyszerre több „core” rendszert működtetnek. A számlavezető rendszer mellett több bank is működtet fedezetkezelő rendszert, CRM rendszert, értékpapír rendszert és külön adattárházat. A rendszerek egységesítése összetett feladat, a bankok jelentős része éppen ezért nem is tervezi. Az alaprendszerek továbbá elavultnak is tekinthetők, amelyek fejlesztését hátráltatja, hogy számos banki alrendszer tartalmaz a gyártója által már nem támogatott rendszerkomponenst. A FinTech megoldások csatlakozása a főbb rendszerekhez sok esetben csak egy „middle layer” beiktatásával lehetséges, ami a rendszerek komplexitását tovább növelheti, valamint az elavult

rendszerek további üzemeltetése mind felügyeleti szempontból, mind rendszerszinten kockázatokat hordozhatnak.

4-15. ábra: Banki core rendszerek cseréjére és egységsítésére vonatkozó tervek

Forrás: MNB, banki válaszok alapján.

4.3.2. FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEK A HITELEZÉSI FOLYAMATOK HATÉKONYSÁGÁBAN

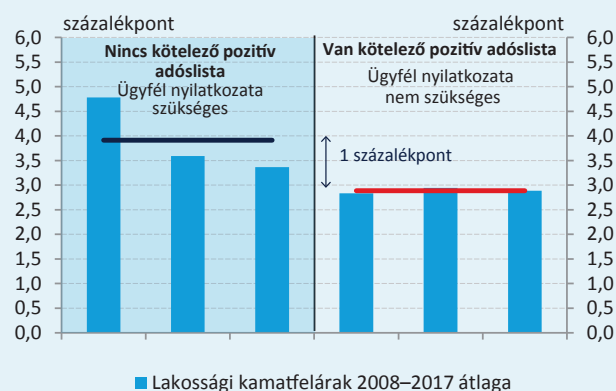
A digitalizáció terjedése a hitelkiváltások részarányának növekedését is támogathatná, az ügyfelek költség- és időráfordításának potenciális csökkentése révén. Figyelembe kell venni azonban, hogy az ügyfelek oldalán a komplexebb, szofisztikáltabb pénzügyi termékek (például jelzáloghitelek) esetében továbbra is jelentős szerepe lehet a **személyes tanácsadásnak, kapcsolattartásnak**. Ennek megfelelően e termékeknél az automatizált, digitális ügyintézésnek főként az előkészítő és az utókövető szakaszban lehet szerepe. Az egyszerűbb termékek (például áru- és személyi hitelek) esetében viszont a teljes digitalizáció elérése lenne a cél.

A jelenlegi munkáltatói jövedelemigazolási gyakorlat körülmenyes és visszaélésekre ad lehetőséget. A hitelgénylések jelenlegi gyakorlata alapján az ügyfeleknek jelentős időráfordítást jelent a munkáltatói jövedelem igazolás beszerzése, a bankok számára az ott feltüntetett adatok ellenőrzése. A munkáltatói, kifizetői bevalláson alapuló online kereset kimutatás központi lekérdezhetőségének megvalósítása biztosíthatná, hogy a hitelnújtás gyorsabb, egyszerűbb, megbízhatóbb legyen és tér nyíljon a digitalizációs megoldások alkalmazásának.

A pozitív hiteltörténeti adatok átadását tekintve a Központi Hitelregiszter jelenlegi hozzájáruláshoz kötött működési modellje nem támogatja teljes hatékonysággal a hitelbí-

rálati folyamatokat. A negatív adatok tekintetében megvalósuló kötelező adatátadás pozitív adatokra való kiterjesztése elősegítené az adósságfék szabályok maradéktalan érvényesülését, támogatná a digitalizált ügyintézés elterjedését, elősegítené a hitelfelvétellel kapcsolatos adminisztratív terhek csökkentését, valamint a korábbi ügyfélkapcsolattal **nem rendelkező hitelnújtók versenyhátrányának megszüntetése útján csökkenthetné a kamatfelárak mértékét is (4-16. ábra)**. Továbbá a digitális csatornán keresztül hitelfolyósítások növekedését, és ezzel a hitelezés egészséges szerkezetben történő bővülését is elősegítheti a folyamatok racionalizálása.

4-16. ábra: Lakáscélú hitelek kamatfelárainak átlaga (2008–2017) a hitelinformációs rendszerhez való hozzáférhetőség szerint

Megjegyzés: Románia esetében az adatok 2009 III. negyedévéig állnak rendelkezésre.

Forrás: MNB, nemzeti jegybankok.

Hazánkban rendkívül alacsony a hitelkiváltások aránya a hosszú átfutási idők, a felmerülő magas költségek és a **pénzügyi tudatosság hiánya miatt**. A hitelkiváltás időbeli átfutása (az ügyfél támogató közreműködése esetén) átlagosan 30 munkanap, költségigénye pedig egy 10 millió forintos tőketartozás esetén akár 400 ezer Ft körül is alakulhat. A refinanszírozással kapcsolatos legfőbb költség-tétel az előtörlesztési díj, amelynek maximált mértéke a régiós versenytársak körében 1 százalék alatt helyezkedik el, **Magyarországon ugyanakkor 1,5 illetve – jelzáloglevéllel refinanszírozott konstrukciók esetén – 2 százalékon áll**. Jelentős tételt jelent még az értékbérlés lefolytatása és a közjegyzőnek fizetendő díj mértéke is. Mindezek mellett az ügyfelek informáltságának és a pénzügyi tudatosságának hiánya szintén korlátozza a hitelkiváltások élénkülését. **Bár az egyre nagyobb teret nyerő Minősített Fogyasztóbarát Lakáshitelek esetében már jóval mérsékeltebben jelentkezhetnek ezek az akadályok, további tér látszik a fejlődésre a kiváltások aránya tekintetében (4-17. ábra).**

4-17. ábra: Egy általános és egy Minősített Fogyasztóbarát Lakáshitel (MFL) kiváltásának folyamata

	Általános lakáscélú jelzáloghitel	MFL
Ingtalanértékelés ideje	10–15 nap	10–15 nap
Hitelbírálat ideje	15–20 nap	10–15 nap
Összes időigény	30–40 nap	25–35 nap
Előtörlesztés díja	1,5–2%	1%
Összes költségigény	~350–400 e Ft	~270 e Ft

Forrás: Banki hirdetések alapján MNB gyűjtés.

Az információs aszimmetria és megfelelő központi adatbázisok hiánya hátráltatja a hitelezési folyamatok digitalizációját. A hatékonyabb és racionalizáltabb hitelezési folyamatok elősegíthetik a fenntartható felzárkózáshoz szükséges, jelenleginél magasabb dinamika mentén történő, de továbbra is egészséges szerkezetű hitelállomány-bővülést.

4.3.3. FINANSZÍROZÁSI KORLÁTOK ÉS SZABÁLYOZÁSI KÖRNYEZET A DIGITALIZÁCIÓ KIHÍVÁSAINAK TÜKRÉBEN

Magyarországon a FinTech piac kis mérete kevésbé támogatja új ötletek megszületését. Az elmúlt években számos kockázati tőkealap fektetett be FinTech cégekbe. **Az inkubációt, vállalatgondozást a hazai társaságok 3 és 6 fő közötti szakértői bázissal látják el, 20 és 500 millió forint között jellemző tőkeinjekció mellett.** A FinTech kezdeményezésekben fontos a csapat összetétele a kockázati tőketársaságok döntéshozói számára, azonban kevés a sales potenciállal bíró képesség, azaz egyszerre IT, pénzügy és eladási készségek ritkán jelennek meg az induló vállalkozások gondolkozásában, ami megnehezíti a bankokkal történő együttműködést is. Generális probléma az innoválatok jogi és szabályozói ismeretekkel való alacsony ellátottsága. Az induló vállalkozások esetében ráadásul a múltbeli adatok és tapasztalatok hiánya a banki forrásokhoz való hozzáférést is nehezíti.

Az innovatív technológiákat figyelembe vevő szabályozás hiánya is korlátozza a pénzügyi szektor teljeskörű digitalizációját. A szabályozó hatóságok meghatározó szereppel bírnak a pénzügyi közvetítés számára értékkel bíró innovációk elterjedésének támogatásában. A jelenlegi szabályozói keretrendszer kialakítása során azonban a digitalizáción alapuló pénzügyi innovációkat elősegítő megoldások megfelelő beépítése még nem valósult meg. Érdemes az

innovációt korlátozó előírásokat széles körben feltérképezni, és a működési keretrendszer kellően rugalmas jogi hátterét megteremteni. A megújulás során azonban figyelemmel kell lennie a szabályozó hatóságnak arra, hogy egyenlő feltételek kerüljenek előírásra a banki és a FinTech szereplők részére.

A szabályozás nincs felkészülve a legújabb technológiai megoldások befogadására. Számos jogszabály előírja a papíron történő aláírást, a papír alapú dokumentum előhívhatóságát, emellett az írásbeliséggel kapcsolatos szabályok sem bizonyulnak egyértelműnek a piaci alkalmazás során. A biometrikus azonosítási és szerződéskötési módszerek ennek megfelelően nem tudnak megfelelő mértékben terjedni. Az újonnan megjelent, más iparágakban aktívan alkalmazott innovatív technológiák beépíthetősége sem minden esetben megoldott.

A pénzügyi szolgáltatások igénybevétele során elvárt ügyfélazonosítási szabályok korlátozzák az egyszerű bankváltást és az elektronikus szolgáltatások terjedését. A vonatkozó jogszabályok alapján a szolgáltatók felelőssége a távoli ügyfelekhez kapcsolódó tranzakciók lebonyolítása során, hogy az új ügyfeleket azonosítsák, és a már korábban azonosított ügyfelek személyazonosságát verifikálják. Különösen az előbbi esetben a szolgáltatóknak jelentős költségráfordítást jelent a vonatkozó szigorú követelményeknek való megfelelés. Emellett jelentős hatékonyságvesztéssel jár, hogy az engedélyezett távoli azonosítási technikák és technológiák köre korlátozott, ami miatt a modern személyazonosító okmányokban rejlő elektronikus lehetőségek kiaknázása sem tud érdemben megvalósulni. Ez hátrálthatja a digitális megoldások megfelelően széles körű elterjedését és ezzel a potenciális költséghatékonyság-növekedés realizálását.

Az előírásoknak megfelelően azonosított ügyfél hitel-igénylési folyamata továbbra is jelentős papírmunkát és időigényes adminisztrációt foglal magában. Bár több bank esetében például online előbírálat is lehetséges, a teljes folyamat digitalizációja csak 1-2 hitelintézet esetében valósult meg. Az online igénylés elősegítése a fiókhasználat csökkentésén túl azért is célszerű, mert jelenleg számos pénzügyi vállalkozás internetes felülete az ügyfelek számára gyorsabb és kényelmesebb alternatívát jelenthet a bankok körülményesebb hiteligenylési folyamataival szemben. Így az online igénybe vehető banki, vagy egyéb pénzügyi szolgáltatások köre jelentősen bővíthet.

A jelenlegi jogszabályi keretek nem támogatják kellő mértékben az innovatív megoldások széleskörű elterjedését. Az új szolgáltatásokat nyújtó szereplők piacra lépését

sokszor jelentősen nehezítik az adminisztrációs, adatszolgáltatással, adatkezeléssel és IT infrastruktúrával kapcsolatos szabályozói terhek. A magas költségek és a rugalmatlan szabályozói környezet egy-egy megoldás tekintetében az inkumbensek esetében is hátráltathatják az innovációs kezdeményezéseket. Emellett főként az újonnan piacra lépő szereplők számára a meglévő információforrásokhoz való szélesebb körű hozzáférés is rendszerint korlátokba ütközik, ami az innovációk piacra való bevezetését hátráltatja.

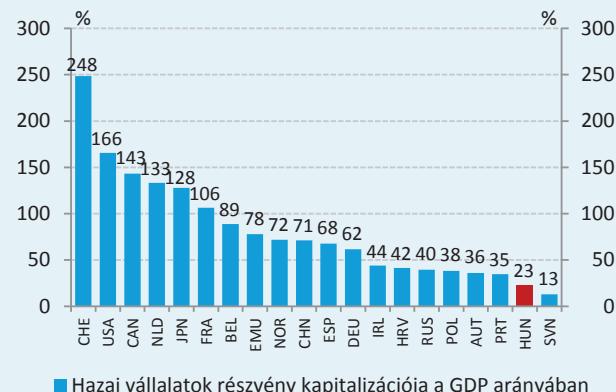
4.4. A tőkepiac szélesítése

4.4.1. A HAZAI TŐZSDE JELENLEGI HELYZETE

A fejlett tőkepiac és tőzsde a versenyképes, innovatív gazdaság egyik alappillére. Egy jól működő tőzsde elősegíti a részvény- és kötvényági finanszírozást, ami különösen a hitelezés esetleges lassulása idején, a banki hitelezésből kiszoruló vállalatok számára kritikus jelentőségű. **A banki hitelek és a tőkepiac szerepének egészséges aránya csökkenti a vállalatok a banki hitelezésre való ráutaltságát – mely ma néhány nagyvállalattól eltekintve igencsak jellemző Magyarországon –, hatékonyabbá teszi a pénzügyi közvetítést, versenyképesebbé a vállalatokat, valamint fenntarthatóbbá teheti a gazdasági növekedést.** A 2020 után elérhető Európai Unió források bizonytalansága miatt pedig felértékelődik annak a szerepe, hogy a vállalatok széles körű finanszírozására a bankhitelek mellett a tőkepiac is rendelkezésre álljon. A tőzsde megköveteli a vállalatok transzparens és hatékony működését, ami a gazdaság kifehéredéséhez is nagyban hozzájárul. **Emellett a tőzsdén jegyzett vállalatok magyarországi központú fejlődése regionális terjeszkedést tesz lehetővé tőzsdei finanszírozás segítségével.**

A hazai részvény- és kötvénypiac gazdasági szerepe nemzetközi összehasonlításban alacsony, ami leginkább a tőzsdei vállalatok számában, azok részvény kapitalizációjában és a hazai vállalatok kötvényállományának alacsony GDP arányos szintjében mutatkozik meg. **A Budapesti Értéktőzsde piaci kapitalizációja nem éri el a bruttó hazai termék negyedét (4-18. ábra), a teljes részvény kapitalizáció több mint 80 százalékát pedig három nagyvállalat részvényei adják.** Emellett a hazai vállalatok tőzsdén jegyzett hitelpapírt csak elszórtan bocsátanak ki, **a teljes kötvényállomány alig haladja meg az 500 milliárd forintot, illetve a GDP 1 százalékát (4-19. ábra).**

4-18. ábra: Hazai tőzsdén jegyzett vállalatok piaci kapitalizációja nemzetközi összehasonlításban, a GDP arányában 2017 év végén

Forrás: World Bank.

4-19. ábra: Hazai nem pénzügyi vállalatok kötvényállománya nemzetközi összehasonlításban, a GDP arányában 2017 év végén

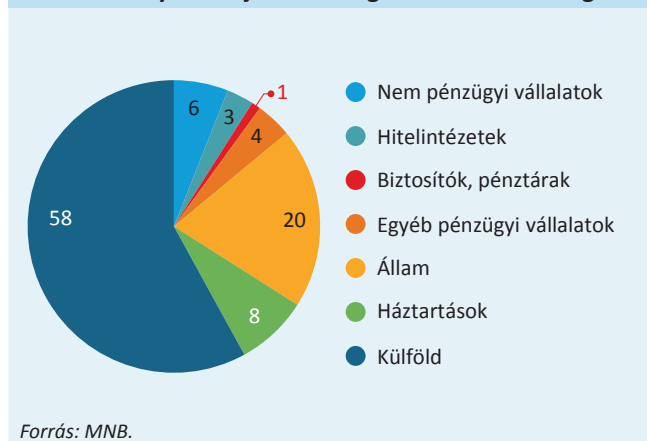
Forrás: Eurostat.

A tőkepiac hazai gazdaságban betöltött alacsony szerepe a kínálati és keresleti oldali súrlódásoknak egyaránt köszönhető. **Kínálati oldalról a vállalatok alacsony piacra lépési kedve mögött számos tényező áll.** A vállalatok oldaláról a nyilvánosságtól és transzparens működéstől való tartózkodás és a tőkepiaci megjelenéshez szükséges szakmai ismeretek hiánya róható fel. Emellett azonban a tőzsdére lépést motiváló gazdasági ösztönzők hiánya és a kibocsátási folyamathoz kapcsolódó jogszabályi rendelkezések nehézsége miatt a tőkepiaci finanszírozás versenyképessége elmarad a banki hitelezéshez viszonyítva.

Keresleti oldalról a legnagyobb problémát a hazai intézményi befektetői kör és a lakosság alacsony befektetői hajlandósága képezi. **A nem pénzügyi vállalatok által kibocsátott részvények mindössze 13 százalékát birtokolják hazai intéz-**

ményi befektetők és háztartások (4-20. ábra), amely tulajdonosi körök részvételi arányának növelése szükséges egy stabil, belső finanszírozásra támaszkodó tőzsde eléréséhez.

4-20. ábra: Hazai nem pénzügyi vállalatok által kibocsátott részvények tulajdonosi megoszlása 2017 év végén

A magyar részvénytőzsi iránti alacsony érdeklődés oka elsősorban nem a tőkehiány, hanem a tőkepiac és intézményei iránti általános bizalmatlanság és a részvénybefektetést támogató ösztönzők hiánya. Továbbá, a lakosság pénzügyi tudatosságának fejlődésére és az öngondoskodás erősödésére is szükség van ahhoz, hogy a tőkepiaci mélyülés keresleti oldalról ne legyen korlátolt.

4.4.2. A 2030-AS MAKROPÁLYÁHOZ SZÜKSÉGES CÉLOK KIJELELÉSE

Az immáron hazai tulajdonban megvalósuló tőzsdéfejlesztés 2016 óta tartó stratégiájának félidejében járunk, a tőkepiac további mélyülése érdekében azonban a belföldi kínálati és keresleti oldal további ösztönzése egyaránt szükséges, amelyben az államnak jelentős szerepe lehet. 2030-ig szükséges a kínálati oldal erőteljes növekedése a részvény és kötvénypiacokon egyaránt. **A reálgazdasági konvergenciával párhuzamosan a tőzsdei kapitalizációnak jelenlegi 22–23 százalékos GDP arányos szintjéről 50–60 százalékos szintre szükséges emelkedni.** Ezzel a céllal egyenértékű, de a túlzott koncentráció elkerülése érdekében is fontos cél a tőzsdén jegyzett cégek számának **150–200 közé növekedése.** Ennek elérése legfőképpen az arra felkészült középvállalatok és az állami vállalatok tőzsdére lépésével volna elérhető. A tőkepiac kihasználtságának növekednie kell a hiteljellegű források tekintetében is, **amellyel kapcsolatban a nem-pénzügyi vállalati kötvényállomány 2000–2500 milliárd forintos elérése a cél.** Ennek érdekében a fejlettebb tőkepiacú országok esetében is tapasztalható lakossági részvénytulajdonosi arány 11–16 százalékra, **míg a hazai intézményi befektetők arány 22–27 százalékra történő**

emelkedése a cél a tőzsdei kapitalizáció arányában.

Egészséges finanszírozási szerkezetnek azt tekintjük, ha a vállalatok külső finanszírozása túlzott mértékben sem a banki finanszírozástól, sem pedig a tőkepiaci finanszírozástól nem függ. **Jelenleg a magyarországi vállalatok finanszírozása közel 90 százalékban banki úton történik, amely egyoldalú finanszírozási szerkezetet jelent.** A bankrendszer működése prociklikus, ezért szükség van egy fejlett tőkepiacra amely a hitelezés lassulásakor valós alternatívát jelent a vállalatoknak forrásbevonásra.

4.5. Startup vállalkozások tőkebevonása

4.5.1. STARTUP VÁLLALKOZÁSOK TŐKEBEVONÁSI PROBLÉMÁI

A kis- és középvállalkozások (kkv) a fenntartható felzárkózás letéteményesei. A kkv-k finanszírozása, külső forrásokhoz történő hozzáférése szempontjából érdemes különbséget tenni a fiatal vállalkozások és a már érett vállalkozások között. **A fiatal vállalkozások kisméretűek és magas közöttük a megszűnő vállalatok aránya.** A „startup” vállalkozások banki finanszírozása magas kockázatot hordoz a hitelintézetek számára tekintettel arra, hogy nem rendelkeznek értékelhető gazdasági múlttal, csődrátájuk valamint a megszűnések száma egyaránt magas, amit tovább nehezít az alacsony biztosítéknyújtási képességük is. **A magas finanszírozási kockázatok miatt a kezdő vállalkozások jellemzően kiszorulnak a bankhitelek piacáról.**

A bankhitelt helyettesítő forrasszerzési lehetőség az erre szakosodott szervezetektől történő tőkebevonás. Az induló vállalkozásokon belül az innovatív (magas növekedési potenciállal rendelkező) vállalkozások tőkeszerzési lehetőségei megfelelőek, azonban a hagyományos tevékenységi körrel rendelkező startupok tőkebevonási problémái mind keresleti, mind kínálati oldali okokra visszavezethetők. A vállalkozók általában túlzottan optimisták a megvalósítani kívánt ötletük várható jövedelemtermelő képességét illetően, a befektetők viszont inkább a megvalósíthatóságának kockázataira fókuszálnak. A növekedéshez szükséges **forrás megszerzését akadályozhatja** (kereslet oldali korlát) egyrészt a forrás megszerzéséhez kapcsolódó kapacitás, illetve a kompetencia hiánya, ami az adminisztratív feladatoknál, az üzleti, pénzügyi tervek összeállításakor jelentkezik leginkább. A másik

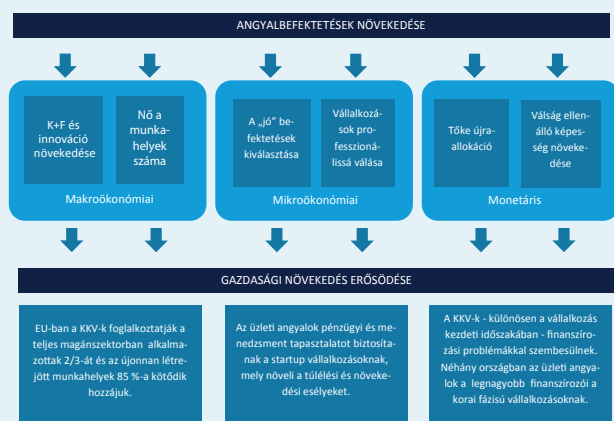
korlátot jelenti, hogy a forrás megszerzése hosszú idő alatt valósulhat meg, tekintettel az összetett, több lépcsős folyamatokra. Végül, de nem utolsó sorban a tőkebevonást hátráltatja a **tulajdonosok félelme a társaság feletti irányítási, tulajdonosi kontroll elvesztésétől**.

A startup vállalkozásokba történő tőkebefektetéseket kínálati oldalról korlátozó tényező, hogy a **tőkebefektetők** ugyan elegendő tőkével rendelkeznek, azonban a befektetési döntéseik **túlságosan kockázatkörülők**. Az egyszer elbukott vállalkozók nehezen találhatnak az új vállalkozásuk elindításához szükséges forrást. A kudarcot valló vállalkozások gazdasági és társadalmi integrációjának elősegítését, az újrakezdést könnyítené meg a **„második esély” biztosítása**. Felmérések szerint az „újrakezdő” vállalkozók sokkal sikeresebbek, életképesebbek és hosszabb ideig fennmaradnak, mint az átlagos kezdő vállalkozások, emellett gyorsabban is növekednek és több munkavállalót foglalkoztatnak. A befektetők tapasztalatai szerint a kkv-k üzleti terve sokszor nem hiteles, és **kevés** a kockázati tőkebefektetés szempontjából értékelhető **jó üzleti ötlet**. A **kezdő vállalkozások** pénzügyi, digitális, idegen nyelvi, marketing és értékesítési **kompetenciákban gyengébbek** a szükségesnél és emiatt magasabb kockázatot hordoznak, ami a forrásbevonás lehetőségét szűkíti, illetve lehetetlenné teszi.

4.5.2. ÜZLETI ANGALOK SZEREPÉNEK JELENTŐSÉGE

Angyal befektetőknek nevezzük azokat a magánszemélyeket, akik nem intézményi befektetőként vagy kockázatitőke-társaságként hajtanak végre kockázatitőke-alapú befektetéseket induló és magas növekedési potenciállal rendelkező, jellemzően startup vállalkozásokban. Az **üzleti angyalok** jellemzően szubjektív alapon döntenek a befektetéseikről. A **tőkejuttatás mellett szellemi tőke – pénzügyi és menedzsment tapasztalat – és stratégia átadásával is hozzájárulnak a vállalkozás fejlődéséhez** befektetés kezdetétől annak végéig. Az üzleti angyal jellemzően közép- illetve hosszútávú befektetést hajt végre a startup vállalkozásban. Az angyalbefektetések a gazdasági növekedést és a versenyképességet különböző csatornákon keresztül biztosítja (4-21. ábra)

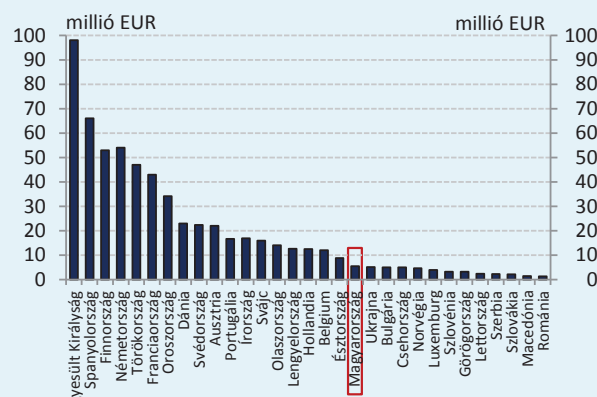
4-21. ábra: Az üzleti angyalok jelentősége

Forrás: European Investment Fund.

A korai fázisú vállalkozások finanszírozási forráshoz jutása nagyon fontos, melyben az **angyalbefektetők** kiemelkedő szerepet játszanak, ugyanakkor **befektetéseik mértéke még relatíve alacsony**. A megvalósuló angyalbefektetések közel 10 százaléka jelenik meg a hivatalos statisztikákban. A **jelenlegi ismert statisztikai adatok alapján kívánatos lenne az angyalbefektetések értékének közel négyszeres szintre emelése** (4-22. ábra).

4-22. ábra: A látható angyal befektetések 2017-ben

Forrás: European Investment Fund.

4.5.3. BEFEKTETŐK TOVÁBBKÉPZÉSE

A startup, illetve a fiatal vállalkozásokba történő tőkebefektetés magas kockázatot hordoz. A startup vállalkozás indulásakor jellemzően egy ötlettel rendelkeznek, mely az esetek nagy részében még nem piacképes a megálmodott formájában és mint ilyen, a befektetők számára értelmezhetetlenek. **Amennyiben a befektető piacképes ötlettel találkozik, és tőkebefektetéssel finanszírozza a startup vállalkozást,**

befektetése igen magas kockázatot hordoz és könnyen a befektetett pénz teljes elvesztésével járhat. A befektetés kockázatát növeli, hogy a vállalkozás nem minden esetben rendelkezik értékelhető gazdasági eredményekkel, reális üzleti tervvel, az ötletet hitelesen megvalósítani képes kivitelezővel, valamint a vállalkozás értékének meghatározásában jelentős eltérés figyelhető meg a vállalkozó, illetve a befektető részéről. **A befektetők oktatásával elő lehetne segíteni, hogy pontosabban tudják felmérni egy adott üzleti ötletben, illetve vállalkozásban rejlő kockázatokat,** tudjanak differenciálni az induló vállalkozások között e tekintetben, továbbá képesek legyenek bizonyos feltételek megkövetelésével mérsékelni befektetésük kockázatát. Ezzel nagymértékben fokozható a befektetők védelme, bizalma, ami hozzájárulhat a befektetői hajlandóság növeléséhez, és így hosszabb távon ahhoz is, hogy egy-egy kedvezőtlen tapasztalat ne hiúsítsa meg más, ígéretes üzleti ötletek megvalósulását.

Felhasznált irodalom

Beck, Thorsten (2012): *Finance and growth – lessons from the literature and the recent crisis*. LSE Growth Commission, 2012. július 2.

Beck, Thorsten – Levine, Ross – Loayza, Norman (2000): *Finance and the Sources of Growth*. Journal of Financial Economics 58: 261–300.

King, Robert G. – Levine, Ross (1993): *Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right*. Quarterly Journal of Economics 108: 717–738.

5. Humán tőke

A gazdasági növekedés, a felzárkózás és a versenyképesség egyik legfontosabb tényezője a humán tőke, amely mennyiségén és minőségén keresztül is befolyásolja a nemzetgazdaság teljesítményét. A rendelkezésre álló munkaerő létszámát hosszú távon alapvetően a demográfiai folyamatok határozzák meg, míg a humán tőke termelékenységét a foglalkoztatottak képzettsége, egészségügyi állapota és a munkához való hozzáállása befolyásolja. A humán tőke esetében jelenleg érdemi tartalékok azonosíthatók mennyiségi és minőségi téren is, amelyek a vállalatok kapacitásának és termelékenységének növelésén keresztül hozzájárulhatnak a sikeres felzárkózáshoz.

A hazai demográfiai alapfolyamatokat – az európaihoz hasonlóan – a népesség létszámának folyamatos csökkenése és elöregedése jellemzi. Beavatkozás nélkül ezek a folyamatok egyre nagyobb mértékben visszafoghatják a munkaerő-kínálatot a munkaképes korú lakosság létszámcsökkenésén keresztül, ami a gazdasági növekedés mellett az állami költségvetésre is kedvezőtlen hatással lehet. Hazánkban 2030-ig közel 600 ezer fővel csökkenhet a munkaképes korúak létszáma. A termékenységi ráta emelésével lehet elérni egy kedvező demográfiai fordulatot, azonban az csak több évtizedes időtávon fejt ki hatását. A 2010 utáni gazdaságpolitika célul tűzte ki a demográfiai folyamatok gyermekvállalás támogatásával megvalósuló javítását, ami hozzájárult ahhoz, hogy a teljes termékenységi arányszám a történelmi mélypontot jelentő 2011. évi 1,23-ról 1,53-ra emelkedett 2016-ra hazánkban. Az emelkedő termékenységi ráta ellenére azonban még nem következett be a szükséges demográfiai fordulat Magyarországon, ugyanis még nem értük el az egyszerű reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéket. A népességszám elmúlt évtizedekben megfigyelt csökkenése reformpálya megvalósulása esetén már 2030-ra megállhat, hosszabb távon pedig a kedvező demográfiai folyamatok érdemben hozzájárulhatnak a gazdasági növekedéshez is, amikor a megszületett nagyobb létszámú generációk belépnek a munkaképes korba. A reformpálya mentén a teljes népesség létszáma mintegy 325 ezerrel, míg a munkaképes korúak létszáma 150 ezerrel lehet magasabb 2030-ban a közepes fejlettség csapdájához képest (a közepes fejlettség csapdájában a teljes népesség létszáma mintegy 375 ezer fővel, a munkaképes korúak létszáma pedig 583 ezer fővel csökkenhet 2018 és 2030 között).

Az elmúlt években a gazdasági növekedés egyik fő motorja a foglalkoztatásbővülés volt, amihez érdemben hozzájárultak a munkaerőpiaci aktivitást ösztönző reformintézkedések 2010 után. Előretekintve az Ausztriához való sikeres felzárkózás egyik kulcsa a teljes foglalkoztatás elérése és fenntartása, amelyhez elengedhetetlen a csökkenő népesség mellett is emelkedő foglalkoztatás. A reformpályára vonatkozó előrejelzésünk alapján a foglalkoztatási ráta érdemben, 6 százalékponttal emelkedik 2017 és 2030 között, így a csökkenő aktív korú népesség mellett is emelkedik a foglalkoztatottak száma. A munkanélküliségi ráta stabilan 4 százalék körül alakul. A foglalkoztatottak létszámának általános emelkedésén belül a magánszektorban foglalkoztatottak számának 250 ezer fős emelkedésével számolunk 2030-ig. Az inaktívak és a külföldön élők visszaáramlása a teljes foglalkoztatást 175 ezer fővel növelheti 2030-ig. Ezen felül feltevéseink szerint jelentős volumenű munkaerő áramlik át a versenyszférába a közigazgatásban és a közfoglalkoztatásban dolgozókból.

A lakosság egészségi állapota jelentős mértékben befolyásolja a gazdaságban elérhető munkaerő mennyiségét és minőségét egyaránt, illetve a munkaerőpiacon felül számos más csatornán keresztül is hozzá tud járulni a gazdasági növekedéshez. Az egészségi állapot gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását empirikus elemzések is alátámasztották. A magyar lakosság nem megfelelő egészségi állapota jelentős hatékonysági, termelékenységi és növekedési tartalékokat tartalmaz. Az egészségügyi rendszer fenntarthatóságát és az egészségesen várt életek növelését legnagyobb mértékben az segítené, ha a jövőben növekedne a lakosság egészségtudatossága, valamint a jelenleginél sokkal nagyobb hangsúlyt kapna a prevenció az ellátórendszerben. Magyarországon meglehetősen sokan szenvednek olyan betegségekből, amelyek egészségesebb életmóddal elkerülhetőek lennének (például magas vérnyomás- és cukorbetegség). A hazai egészségügyi rendszer egyik fő problémája, hogy az egészségügyi magánkiadások nem intézményesült formákban, tehát nem egészségpénztárakon vagy magán egészségbiztosításokon keresztül kerülnek elköltésre. Célszerű lenne arra törekedni, hogy a háztartások közvetlen egészségügyi kiadásainak aránya hazánkban csökkenjen a régiós országok átlaga alá.

A gazdaság termelékenységének növeléséhez, és így a fenntartható felzárkózás megvalósításához elengedhetetlen a jól képzett munkaerő, azaz a megfelelő minőségű humán tőke biztosítása a gazdaság számára. A magasabb képzettségi szinttel rendelkező munkavállalók keresete és foglalkoztatási rátája meghaladja az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők hasonló adatait, így célszerű a felsőfokú, és azon belül is főleg a reál területeken végzett diplomások arányának növelése. Az oktatási

rendszer legfőbb kihívása, hogy a munkaerőpiac olyan jövőbeli állapotára készítse fel a fiatalokat, amelynek előrejelzése a gyorsuló fejlődés miatt egyre nehezebb. Előremutató lenne, ha elterjedne az a szemlélet a magyar társadalomban, hogy a modern kor kihívásainak csak a folyamatos (ön)fejlesztés segítségével lehet megfelelni. Az oktatási rendszernek a jövőben a lexikális alaptudás biztosítása mellett elsősorban a megfelelő alapkészségek (köztük az angol nyelv és az informatikai ismeretek) elsajátítására kellene koncentrálnia, illetve a folyamatos tanulás igényével és képességével kellene felruházni a diákokat. A (köz)oktatási kiadások nemzetgazdasági szinten alapvetően hosszú távon térülnek csak meg, a rövid távú eredmények eléréséhez elsősorban a felnőttképzés és a továbbképzési rendszer erősítése szükséges.

KULCSINDIKÁTOR	LEGUTÓBBI ÉRTÉK	CÉLÉRTÉK 2030-RA	FORRÁS
A teljes termelékenységi ráta érje el a társadalmi reprodukcióhoz szükséges minimális szintet	1,5 (2016)	2,1	Eurostat
Valamennyi 2 és 3 év közötti magyar gyermek számára legyen elérhető bölcsődei férőhely	40 ezer (2016)	mintegy 100 ezer	KSH
Növekedjen a munkavállalók száma a magánszektorban	3 350 ezer fő (2017)	3 600 ezer fő	KSH
A külföldön dolgozó magyarok egy részének hazatérése	Legalább 100 ezer fő		KSH, ENSZ
A háztartások közvetlen egészségügyi kiadásainak aránya csökkenjen a visegrádi országok szintje alá az összes egészségügyi kiadáson belül	29% (2015)	19%	Eurostat
Az egészségesen várható élettartam legyen a legmagasabb a V4 országok között	60 év (2016)	64 év	Eurostat
A PISA eredmények minden tantárgy esetében haladják meg az EU átlagot	475 pont (2015)	489 pont	OECD
A korai iskolaelhagyás mértéke legyen alacsonyabb a V3 átlagnál	12,5% (2017)	7%	Eurostat
A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya haladja meg az EU átlagot a 25–34 évesek körében	30% (2017)	39%	Eurostat
A reál területeken végzettek aránya haladja meg a V3 országok átlagát a 20–29 évesek körében	13 fő / 1000 lakos (2016)	18 fő / 1000 lakos	Eurostat
Az élethosszig tartó tanulásban részt vevők aránya érje el az EU átlagot	6% (2017)	11%	Eurostat

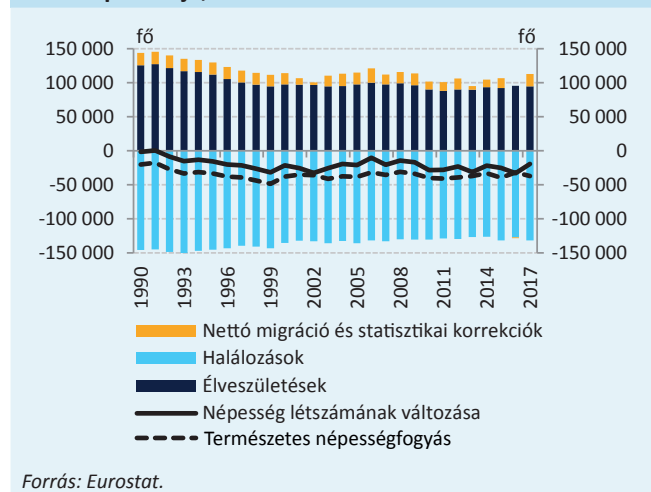
5.1. Demográfiai folyamatok

5.1.1. A DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK ALAKULÁSA

Magyarországon a demográfiai folyamatokat a társadalom elöregedése és a népesség létszámának csökkenése jellemzi. A rendelkezésre álló népesség-előrejelzések azzal számolnak, hogy ezek a kedvezőtlen demográfiai tendenciák a nemzetközi folyamatokhoz hasonlóan hazánkban is tovább folytatódhatnak a következő évtizedekben.⁵²

Magyarországon az 1980-as évek eleje óta a népesség létszámának csökkenése figyelhető meg. A várható élettartam fokozatos emelkedésének hatására ugyan mérséklődött a halálozások éves száma, de a születésszám ennél is nagyobb mértékben esett vissza az elmúlt két évtizedben (5-1. ábra). Míg 1990-ben 125 ezer gyermek született Magyarországon. Tekintve, hogy a születések száma nem képes ellentételezni a halálozások miatti létszámcsökkenést, az elmúlt években a természetes népességfogyás hatására évente átlagosan 38 ezer fővel csökkent a magyar népesség létszáma.

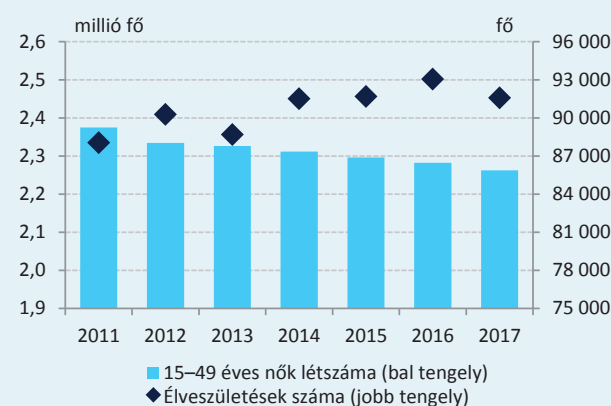
5-1. ábra: A magyar népesség létszámváltozásának dekompozíciója, 1990–2017

A születésszám csökkenő trendje az elmúlt években megállt, és 2011-et követően összességében emelkedni kezdett az élveszületések száma. A 2011. évi 88 ezer főt kitevő születésszám historikusan a legalacsonyabb értéket jelentette

hazánkban. 2017-ben összesen 91 577 gyermek született Magyarországon, ami 3 500 fővel, 4 százalékkal meghaladja a 2011. évi értéket.⁵³ A születésszám alakulását a szülőképes korú nők létszáma és termékenysége határozza meg. 2011 és 2017 között a születésszám összességében annak ellenére emelkedett, hogy a 15-49 éves nők létszáma több mint 5 százalékkal, összesen 112 ezer fővel csökkent (5-2. ábra). Ez azt jelenti, hogy **egyre kevesebb potenciális anya vállal több gyermeket, azaz emelkedik a termékenységi ráta.**

5-2. ábra: A szülőképes korú nők létszáma és az élveszületések száma Magyarországon, 2011–2017

Megjegyzés: Az élveszületések száma a Magyarországon született gyermekek számát mutatja.

Forrás: KSH.

A teljes termékenységi arányszám⁵⁴ az elmúlt években emelkedni kezdett: a 2011. évi 1,23-ról 1,53-ra⁵⁵ növekedett 2016-ig, ami 1996 óta a legmagasabb értéket jelenti. A teljes termékenységi arányszám egy olyan hipotetikus mutatószám, amely egy generáció befejezett termékenységét mutatja meg. A 2016. évi termékenységi ráta alapján száz nő 153 gyermeket hozna világra élete folyamán ezen termékenységi szint mellett. Az elmúlt években Magyarország felzárkózott a visegrádi országok termékenységi rátájához, ugyanakkor a magyar adat továbbra is elmarad az Európai Unió országaira vonatkozó 1,6-os átlagos értéktől (5-3. ábra). A társadalmi reprodukcióhoz szükséges 2,1-es szintet jelenleg egyik uniós ország sem éri el.

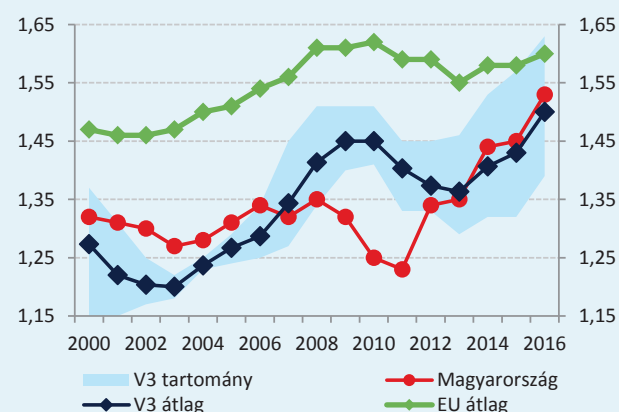
⁵² Például KSH NKI (2015), Európai Bizottság (2018)

⁵³ Az élveszületések számára vonatkozó statisztikák eltérnek a KSH és az Eurostat adatbázisában. A KSH adatai a Magyarországon történt élveszületésekre vonatkoznak, az Eurostat pedig a 2013 óta használt „szokásos lakóhely” definíció szerint, a magyarországi lakóhelyű anyák élveszületéseit tartalmazza (KSH, 2018a).

⁵⁴ A teljes termékenysége arányszám „azon élve született gyermekek átlagos száma, akiket egy nő élete során világra hozhatna, ha a termékeny évei az adott év korszpecifikus termékenységi arányszámainak megfelelően telnének” (KSH, 2018b).

⁵⁵ Az Eurostat adatai alapján.

5-3. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása a visegrádi országokban és az Európai Unióban, 2000–2016

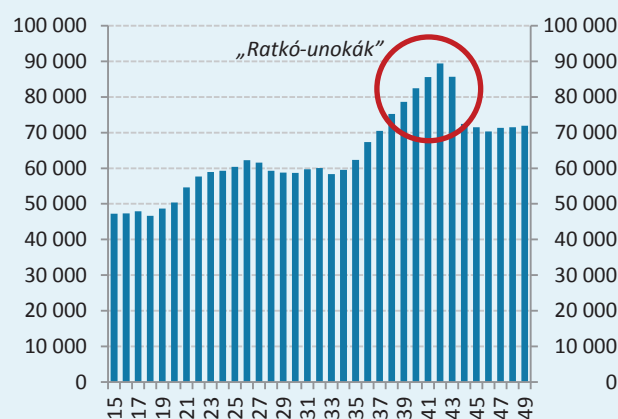
Megjegyzés: A V3 értékek Csehország, Lengyelország és Szlovákia adatait mutatják.

Forrás: Eurostat.

A javuló termékenységi ráta ellenére még nem történt meg a szükséges demográfiai fordulat Magyarországon. A népesség egyszerű reprodukciójához 2,1-es termékenységi ráta elérése és tartós fennmaradása szükséges, amely biztosítja, hogy a leánygyermek létszáma megegyezzen az anyák nemzedékének létszámával.⁵⁶ A 2,1-es termékenységi ráta ugyanakkor csak több évtizedes időtávon képes stabilizálni a népességszámot, amikor a szülőképes korban lévő valamennyi nő végig jut a szülőképes koron a magasabb termékenységi szint mellett.

A következő időszakban a születésszám növelése szempontjából egyre effektívebb korlátot jelent majd a szülőképes korú nők létszámának csökkenése. Az 1974 és 1979 között született, nagy létszámú évjáratok (ún. Ratkó-unokák) döntő része ugyanis már elérte a 40 éves kort és hamarosan elhagyják a szülőképes kort (5-4. ábra). Emiatt a következő években a születések száma emelkedő termékenységi ráta mellett még csökkenhet is. A szülőképes korú nők állományából kilépő 49 éves nők létszáma 2018-ban körülbelül 70 ezer főt tesz ki, a következő időszakban egyes években 80–90 ezer fő között is alakulhat, ugyanakkor az állományba belépő 15 évesek létszáma mindössze 47 ezer fő.

5-4. ábra: A szülőképes korú (15–49 éves) nők létszáma korévenkénti bontásban

Forrás: KSH.

5.1.2. A DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK ALAKULÁSA ELTÉRŐ FELTÉTELEZÉSEK MENTÉN

A demográfiai fordulat eléréséhez elsősorban a teljes termékenységi arányszám további emelkedésére van szükség. A reformpálya megvalósulása esetén a termékenységi ráta a jelenlegi 1,5 körüli értékről fokozatosan 2,1-re emelkedhet 2030-ig a Magyar Nemzeti Bank által megfogalmazott 180 pontos javaslat demográfiai célkitűzései alapján.⁵⁷ Az alábbiakban bemutatjuk, hogy hogyan alakulhat a magyar népesség létszáma és korösszetétele a reformok megvalósulása esetén és a közepes fejlettség csapdájában.

A népesség létszámának alakulását három tényező együttesen határozza meg: a termékenységi ráta, a várható élettartam és a nemzetközi vándorlások egyenlege. A reformpálya és a közepes fejlettség csapdájának pályája rövid távon azonos feltételezések mentén alakul egészen 2020-ig, mivel feltételezésünk szerint a demográfiai intézkedések hatásai csak ezen a 2 éves időtávon túl jelentkeznek.

- A termékenységi ráta esetében az elmúlt években megfigyelt emelkedés folytatódását feltételezzük 2020-ig az 1,68-as érték eléréséig. A közepes fejlettség csapdájának pályáján a termékenységi ráta emelkedésének megtorpanásával és szinten maradásával számolunk 2021 és 2030 között, míg a reformpálya

⁵⁶ (KSH NKI, 2018) Ez az érték kismértékben meghaladja az egy nőre jutó két gyermeket, mivel az élveszületések között magasabb a fiúgyermekek születésének gyakorisága, illetve a mortalitási ráták alapján nem minden újszülött éri el később a szülőképes kort.

⁵⁷ Magyar Nemzeti Bank (2018): 180 lépés a magyar gazdaság fenntartható felzárkózásáért. Műhelymunka, 2018. július.

mentén a teljes termékenységi arányszám fokozatosan közelíti és 2030-ban eléri a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéket.

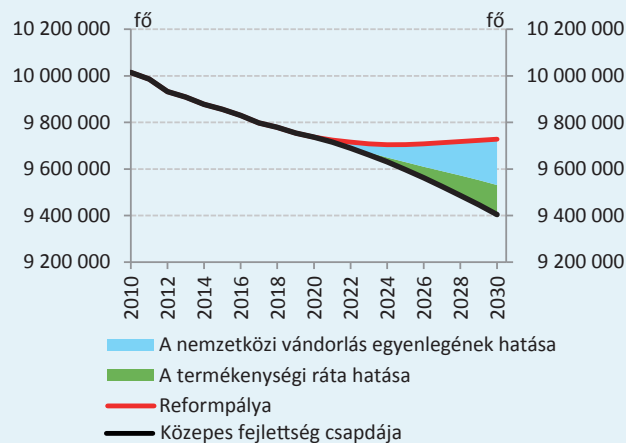
- A *várható élettartam* esetében a közepes fejlettség csapdájának pályáján az Európai Bizottság 2018. évi népesség-előrejelzésében feltételezett értékek elérését feltételezzük, így a nők esetében a 2017. évi 79 évről 82,3 évre, a férfiak esetében pedig a 2017. évi 72,4 évről 76 évre emelkedhet a születéskor várható átlagos élettartam 2030-ra. **A reformpályán feltételezzük, hogy a magyar népesség várható élettartama felzárkózik a visegrádi országok közül a legmagasabb mutatóval rendelkező ország, Csehország szintjéhez.** Ez az jelenti, hogy az alappályán feltételezett értékhez képest a nők és a férfiak esetében is mintegy 2-2 évnyi addicionális élettartam-növekedés valósulhat meg 2030-ig.
- A *nemzetközi vándorlás egyenlege a hazatérő külföldi munkavállalókon keresztül a reformpálya mentén érdemben hozzájárulhat a népességszám bővüléséhez.* A külföldről hazatérő magyar munkavállalók és családtagjaik 2018 és 2030 között összesen mintegy 170 ezer fővel növelhetik a 15–74 évesek létszámát, ám közülük 100 ezer főről feltételezzük azt, hogy 2030-ig foglalkoztatottként is megjelennek a munkaerőpiacon. **Ehhez képest a közepes fejlettség csapdájának pályáján a bérszínvonal felzárkózásának hiányában elvándorló munkaerő csökkenti a népesség létszámát.** A két pálya közötti eltérés átlagosan évi 18 ezer főt tesz ki 2021 és 2030 között, ami jelentős hatást gyakorolt a népességszám alakulására is.

A népességszám elmúlt évtizedekben megfigyelt csökkenése a reformpálya megvalósulása esetén megállhat. A népesség létszáma 2018. januárjában 9,78 millió főt tett ki. A reformpályán 2025-ig csökkenő ütemben mérséklődhet a népesség létszáma, majd 2026-tól kezdődően mérsékelt létszám-emelkedés várható, így 2030-ban 9,72 millió fő lehet a magyar népesség létszáma. A közepes fejlettség csapdájában tovább folytatódhat a népességszám csökkenése, ami 2018 és 2030 között mintegy 400 ezer fővel, 9,4 millió főre mérséklődhet. A reformpályához tartozó feltételezéseink mellett rövid távon elsősorban a jelenleg külföldön dolgozó magyarok hazatérése képes stabilizálni a népességszámot, a termékenységi ráta emelkedése ugyanis csak hosszabb időtávon tudja növelni a népességszámot (5-5. ábra).

A fiatalkorúak létszáma érdemben emelkedhet 2030-ig a reformpálya mentén. A 0–14 éves gyermekek létszáma a reformpályán 151 ezer fővel növekedhet 2018 és 2030 között

a termékenységi ráta emelkedése miatt. A 0–14 évesek népességen belüli aránya a 2018. évi 14,5 százalékról 16,2 százalékra emelkedhet 2030-ig a reformpályán. A fiatalok – magasabb termékenységi ráta miatt jelentkező – többletlétszáma 2030-ig nem, de több évtizedes időtávon növeli a munkaképes korúak létszámát.

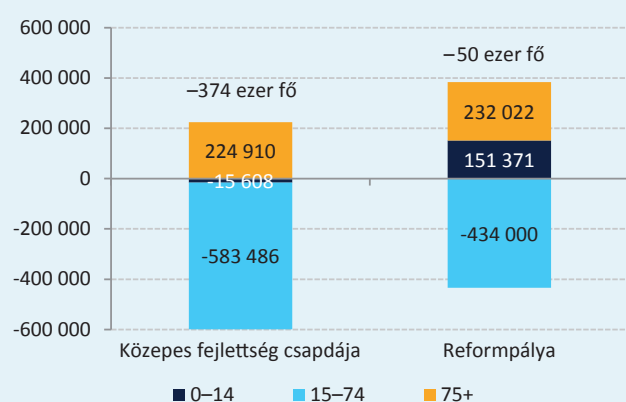
5-5. ábra: A magyar népesség létszámának becscsült alakulása 2030-ig

Forrás: Eurostat, MNB-számítás.

A társadalom előregedése mindkét pálya mentén tovább folytatódhat középtávon. A 75 évnél idősebbek létszáma 2018 és 2030 között 225 ezer fővel emelkedhet a közepes fejlettség csapdájában. A reformpályán ennél enyhén nagyobb, 232 ezer fős létszámnövekedés várható a magasabb várható élettartam következtében. Az időskorúak népességen belüli részaránya a 2018. évi 8 százalékról 10,8 százalékra emelkedhet 2030-ig a közepes fejlettség csapdájának pályáján, míg 10,5 százalék lehet a reformpályán 2030-ban.

5-6. ábra: A magyar népesség becscsült létszámváltozása 2018 és 2030 között

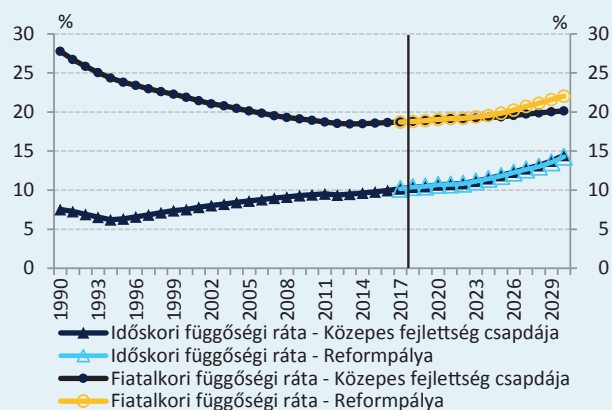

Forrás: MNB-számítás

Az időskori függőségi ráta 2030-ig közel azonosan alakulhat a két pálya mentén, míg a fiatalkori függőségi ráta 2 száza-

lékponttal magasabb lehet a reformpálya megvalósulása esetén. Az időskori függőségi ráta azt mutatja meg, hogy a 75 éves és idősebb népesség létszáma hogyan viszonyul a munkaképes korúak (15–74 évesek) létszámához.⁵⁸ Az időskori függőségi ráta a 2018. évi 10 százalékról 14,5 százalékra emelkedhet 2030-ig a közepes fejlettség csapdájában, a reformpályán 14,3 százalék lehet 2030-ban (5-7. ábra). Ez azt jelenti, hogy míg 2018-ban 100 munkaképes korú egyénre 10 időskorú jut, addig 2030-ban már mintegy 15 időskorú jut majd.

5-7. ábra: Függőségi ráták alakulása 1990 és 2030 között

Megjegyzés: A fenti mutatók esetében a 15-74 éves népességet tekintjük munkaképes korúnak. Az ábra 1990 és 2017 között a tényadatokat mutatja, 2018 és 2030 között becslésünket tartalmazza.

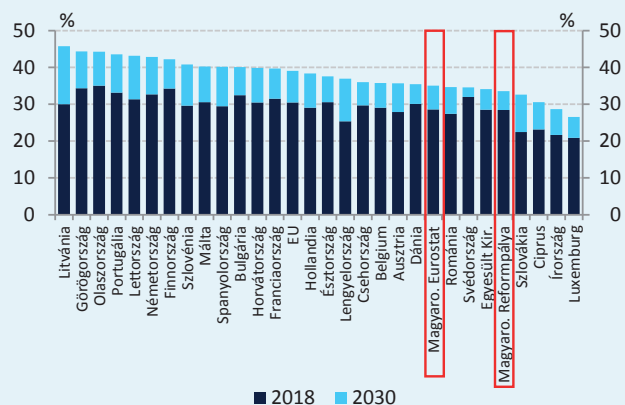
Forrás: Eurostat, MNB-számítás

A fiatalok függőségi ráta a 2018-as 18,8 százalékról 20 százalékra növekedhet a közepes fejlettség csapdája esetében, míg 22 százalék lehet a termékenységi ráta feltételezett emelkedésének megvalósulása esetén a reformpályán. A magasabb termékenységi ráta fokozatosan nagyobb születésszámot eredményez, ami növeli a népességben belül a fiatal évszázatok részarányát. Az oktatási és az egészségügyi rendszernek fel kell készülnie a magasabb születésszám miatt az ellátórendszerekben megjelenő többletlétszámra, ami a férőhelyek bővítése mellett a szektorokban rendelkezésre álló munkaerő létszámának növelését is szükségessé teheti majd. Összességében 2030-ig a teljes függőségi ráta nagyobb mértékű emelkedése várható a reformpálya mentén, amit a magasabb termékenységi ráta miatt nagyobb létszámú fiatalok, illetve a várható élettartam emelkedése miatt nagyobb létszámú idősebb generáció együttesen okoz.

Az Európai Bizottság (2018) népesség-előrejelzésében a 15–64 éves népességet tekintti munkaképes korúnak. A 65 éves és annál idősebb népesség 15–64 évesekhez viszonyított arányaként is vizsgálható.

nyitott aránya (időskori függőségi ráta) a 2017. évi 28,5 százalékról 33,6 százalékra emelkedhet 2030-ig hazánkban a reformpálya megvalósulása esetén, ami kedvezőbb az Európai Bizottság által az uniós országokra számított mintegy 40 százalékos átlagos értéknél és alacsonyabb az Ausztriára becsült 36 százalékos rátánál is (5-8. ábra). A reformpálya megvalósulása esetén az időskori függőségi ráta a közepes fejlettség csapdájához képest kisebb mértékben fog csak emelkedni, mivel a külföldről hazatérő magyarok jelentős hányada munkaképes korú lehet. A jelenlegi demográfiai folyamatok megfordítása (a termékenységi ráta emelése) ugyanakkor csak több évtizedes időtávon tudja visszafogni az időskori függőségi ráta emelkedését, mivel csak több évtized múlva jelennek meg a munkaerőpiacon a közeljövőben megszületendő gyermekek.

5-8. ábra: Az időskori függőségi ráta alakulása 2017-ben és 2030-ban az Európai Unió országaiban (65 évnél idősebb népesség 15–64 évesekhez viszonyított aránya)

Megjegyzés: A fenti mutató a 15-64 éves népességet tekintti munkaképes korúnak.

Forrás: EB (2018), Eurostat, MNB-számítás

5.1.3. A DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK MAKROGAZDASÁGI HATÁSAI

A demográfiai folyamatok több csatornán keresztül is befolyásolhatják a makrogazdasági folyamatokat. A munkaképes korban lévő népesség részaránya közvetlen hatást gyakorol a munkakínálat nagyságára, de közvetve a beruházások szintjét is befolyásolhatja.

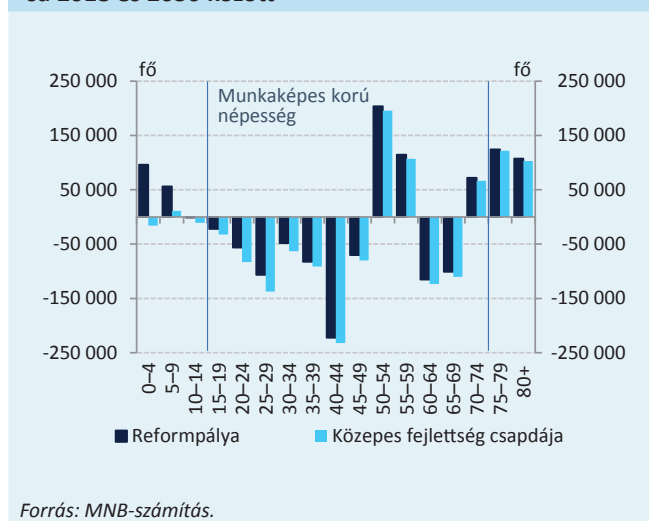
A demográfiai folyamatok előretekintve egyre erősebb munkaerő-kínálati korlátot jelenthetnek. A munkaképes korú népesség létszámának csökkenése várható mindkét szcenárió esetében (5-6. ábra). A közepes fejlettség csapdájában a 15–74 évesek létszáma a 2018. évi 7,57 millió főről

⁵⁸ Az időskori függőségi ráta a munkaképes korú népesség eltérő meghatározása esetén (15–64 évesek) a 65 éves és idősebb népesség 15–64 éves népességhez viszonyított arányaként is vizsgálható.

összesen 583 ezer fővel mérséklődhet 2018 és 2030 között. **A reformpályán ennél kisebb mértékben, összesen 434 ezer fővel csökkenhet a munkaképes korú népesség létszáma 2030-ig.** A közepes fejlettség csapdájához képesti kisebb létszámcsökkenést elsősorban a hazatérő munkavállalók nagy száma okozza a reformpályán.

A munkaképes korú népesség egyes korcsoportjainak létszámváltozását elsősorban a múltbeli demográfiai folyamatok határozzák meg 2030-ig. A 40–44 évesek jelentős létszámcsökkenését, illetve az 50–54 évesek növekvő létszámát a Ratkó-unokák ezen korosztályokba való átlépése okozza 2018 és 2030 között. A hatvanas éveikben lévő potenciális munkavállalók létszámcsökkenését a Ratkó-gyermekek előregedése eredményezi, ami jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a kivetítési horizonton csökken a munkaképes korúak összlétszáma (5-9. ábra).

5-9. ábra: A magyar népesség korcsoportjainak változása 2018 és 2030 között

A 15-74 évesek népességen belüli aránya a 2018. évi 77,4 százalékról 73,4 százalékra mérséklődhet 2030-ig a reformpálya megvalósulása esetén, míg részarányuk a közepes fejlettség csapdájának pályáján kismértékben magasabb lehet, 74,3 százalékot tehet ki. Ennek oka, hogy utóbbi esetén a munkaképes korú népesség létszáma nagyobb mértékben csökken 2018 és 2030 között, mint a teljes népességé, főként az idősebb népesség létszám-növekedése miatt. A reformpályán ugyanakkor a munkaképes korúak létszámcsökkenése a népességen belüli részarányuk fokozatos mérséklődését eredményezi, mivel a gyermekek és idősek számának növekedése mellett lényegében stagnál a népességszám 2018 és 2030 között.

A társadalom korcsoportok szerinti megoszlása befolyásolhatja a főbb makrogazdasági változók és végső soron a bruttó hazai termék szintjét is. Mivel azonban a demográfiai

folyamatok – természetüknél fogva – csak lassan, több évtizedes időtávon fejtik ki hatásait, az elemzésünkben vizsgált, 2030-ig terjedő időhorizonton csak csekély mértékben befolyásolhatják a makrogazdasági változók alakulását. Rövid távon elsősorban a munkaerőpiacra gyakorolhat kedvezőtlen hatást a demográfiai fordulat elérése. Ennek oka, hogy a reformpálya és a közepes fejlettség csapdája között jelentős eltérés van a teljes termékenységi rátára vonatkozó feltételezéseinkben, ami miatt a reformpálya mentén az élveszületések száma átlagosan mintegy évi 14 ezer fővel magasabban alakul. **A kisgyermeket nevelő anyák munkakínálata emiatt átmenetileg mérséklődhet, aminek hatását csökkentheti a bölcsődei férőhelyek reformpálya mentén feltételezett bővítése.** A 180 pontban szereplő demográfiai célkitűzés alapján **2030-ra minden 2 és 3 év közötti kisgyermek számára biztosított lehet a bölcsődei elhelyezés,** így a kisgyermekes anyáknak lehetősége lesz korábban visszatérni a munkapiacra.

Az elmúlt évtizedekben – a fejlett világ demográfiai kilátásainak fokozatos romlásával párhuzamosan – számos olyan empirikus tanulmány született, amely megpróbálta számszerűsíteni a demográfiai folyamatok makrováltozókra gyakorolt hatását. Az egyik legátfogóbb ilyen típusú becslést Aksoy és szerzőtársai (2018) készítették. A becslés során 21 OECD-tagállam 1970–2014 közötti – demográfiai és makrogazdasági – adatait vették figyelembe, és három korosztály (0–19 évesek, 20–59 évesek és 60+ évesek) társadalmi részarányának hatását számszerűsítették hat makrogazdasági változóra (reál GDP-növekedés, beruházási ráta, megtakarítási ráta, ledolgozott órák száma, rövid távú reálkamatláb, infláció). A becslés során a szerzők figyelembe vették a makrogazdasági változók egymásra gyakorolt kölcsönhatásait is.

Eredményeik szerint **hosszú távon a gyerekek (0–19 évesek) és a munkaképes korúak (20–59 éves) népességen belüli részaránya – a nagyobb beruházási és megtakarítási hajlandóságon keresztül – pozitívan befolyásolja a gazdasági növekedés nagyságát.** Különösen a munkaképes korúak részarányának növekedése gyakorol pozitív hatást a makrogazdasági változókra: elsősorban természetesen a ledolgozott munkaórák számán keresztül, de a magasabb megtakarítási ráta ösztönzőleg hat a beruházásokra.

Az Aksoy és szerzőtársai (2018) által kapott **eredményeket felhasználva megbecsülhető, hogy a reformpálya demográfiai feltételezései mellett mennyivel alakulnának kedvezőbben a makrogazdasági változók, mint a közepes fejlettség csapdája esetén.** Az eredményeink – az előzetes várakozásainknak megfelelően – azt mutatják, hogy a reform

pályán feltételezett demográfiai folyamatok esetében **2030-ban a reál GDP hosszú távú növekedésére vonatkozó kilátások marginálisan lesznek csak magasabbak, mint a közepes fejlettség csapdájában.** Ez az eredmény összhangban van azzal, hogy a demográfiai folyamatok csak lassan, több évtizedes időtávon fejtik ki hatásaikat.

5-1. keretes írás: Demográfiai változások és makrogazdasági hatások 2060-ig

A demográfiai fordulat megvalósulása esetén bekövetkező kedvező demográfiai folyamatok hatása hosszú távon felerősödik. A reformpálya mentén feltételezett 2,1-es termékenységi ráta elérése önmagában nem képes azonnal stabilizálni a népességszámot, mivel valamennyi szülőképes korú nőnek végig kell jutnia a szülőképes koron a magasabb termékenységi ráta mellett ahhoz, hogy a termékenységi ráta emelkedésének hatása a születésszámban és a népességszámban is megjelenjen. Több évtizedes időtávon a nagyobb létszámú gyermekek generációja is belép a szülőképes korba, illetve a munkaképes kor elérésével belépnek a munkaerőpiacra. Ezek miatt 2060-ban a jelenlegi értékekhez képest mintegy 330 ezer fővel lehet nagyobb a 0–14 évesek létszáma, és a 15–74 éves munkaképes korú népesség jelenlegi szinthez képesti létszámcsökkenése érdemben alacsonyabb lehet a reformpálya mentén, mint a közepes fejlettség csapdájában. **A reformpálya megvalósulása esetén 2060-ban 9,9 millió fő lehet a magyar népesség létszáma, ami mintegy 140 ezer fővel magasabb a jelenlegi értéknél.**

A társadalom előregedése kisebb mértékű lehet hosszú távon a reformpálya megvalósulása esetén. A közepes fejlettség csapdájában 27 százalék lehet az időskori függőségi ráta 2060-ban, míg a reformpálya mentén 23 százalék lehet a mutató 2060-ban, amennyiben a 15–74 éves népességet tekintjük munkaképes korúnak. A 15–64 éves népességhez viszonyított mutatók vizsgálatakor az látható, hogy az időskori függőségi ráta a közepes fejlettség csapdájában 56 százalékos lehet 2060-ban, és ennél érdemben alacsonyabb, 47,5 százalékos értéket vehet fel 2060-ban a reformpálya feltételezéseinek megvalósulása esetén. A termékenységi ráta emelkedése és 2,1-es értéken maradása hosszabb időtávon képes lassítani a társadalom előregedését.

A reformpályán feltételezett demográfiai fordulat gazdasági hatása a fent bemutatott hatásoknál jóval nagyobb lehet hosszabb időtávon. Ez azzal magyarázható, hogy a megemelkedett termékenységi ráta miatt megszületett gyermekek később, 20-30 év múlva válnak gazdaságilag aktívvá, és ekkor járulhatnak hozzá közvetlen módon is a makrogazdasági növekedéshez. Ezt számításaink is alátámasztják: a kedvező demográfiai folyamatok megvalósulása esetén 2060-ra a hosszú távú potenciális GDP növekedési üteme mintegy 0,75 százalékponttal lesz magasabb, mint az demográfiai fordulat nélkül lenne. Továbbá, amennyiben a fokozatosan növekvő növekedési potenciál a tényleges növekedési számokban is megjelenne, akkor 2060-ban a reál GDP mintegy 11,9 százalékkal lehetne magasabb, mint a demográfiai fordulat elmaradása esetén.

Azonban – mint minden hosszú távra vonatkozó becslést –, a fenti számításokat is jelentős bizonytalanság övezi. Ezek a számítások ugyanis csak akkor érvényesek, ha egyrészt Magyarország – a makrogazdaság működése tekintetében – nem tér el jelentősen az idézett tanulmány becslésében vizsgált országoktól, másrészt pedig a makrogazdasági folyamatok a következő évtizedekben is hasonló mintázat szerint alakulnak, mint a becsléshez felhasznált 1970–2014-es időszakban. Különösen az utóbbi feltevés – a becslések több évtizedre vonatkozó jellege miatt – érvényessége kérdőjelezhető meg, így az általunk számított értékek csak hozzávetőlegesnek tekinthetők.

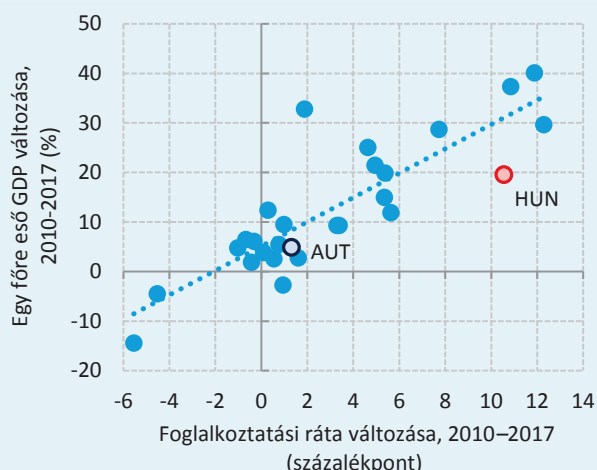
5.2. Munkaerőpiac

5.2.1. BEVEZETÉS

A gazdasági növekedés, a felzárkózás és a versenyképesség egyik legfontosabb meghatározó tényezője a humán tőke, a fizikai tőke és a teljes tényezőtermelékenység mellett. A humán tőke mennyiségi és minőségi jellemzőin keresztül két csatornán keresztül is hat a gazdasági növekedésre. Egyrészt a nemzetgazdasági termelésben rendelkezésre álló munkaerő-állomány létszámán keresztül, amit az aktivitási, foglalkoztatási és munkanélküliségi rátákkal mérünk. Másrészt a munkavállalók termelékenységén keresztül befolyásolja a humán tőke a növekedést, amit a képzettségi szint és az egészségi állapot határoz meg.

A humán tőke mennyiségi felhalmozása pozitívan járul hozzá a gazdasági növekedéshez. 2010 és 2017 között az Európai Uniót vizsgálva pozitív kapcsolat mutatkozik a foglalkoztatási ráta emelkedése és az egy főre jutó GDP változása között (5-10. ábra). Hazánkban a foglalkoztatási ráta – a 15–74 éves korosztályban – több mint 10 százalékponttal emelkedett, amivel párhuzamosan az egy főre jutó GDP közel 20 százalékkal bővült a vizsgált időszakban.

5-10. ábra: A foglalkoztatási ráta és az egy főre jutó GDP változása az Európai Unió országaiban 2010 és 2017 között

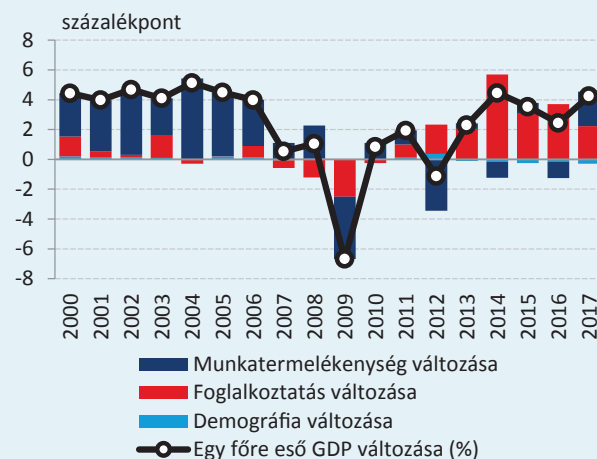

Forrás: Eurostat, WDI.

A hazai egy főre eső GDP növekedéséhez legjelentősebb mértékben a foglalkoztatás bővülése járult hozzá az elmúlt években (5-11. ábra). 2010 óta a foglalkoztatásbővítést célzó adó- és kiadásoldali költségvetési reformintézkedések hatására a foglalkoztatási ráta emelkedése mintegy 20 százalékponttal támogatta az egy főre jutó GDP növekedését, míg a demográfia és a munkatermelékenység változása enyhén negatív hozzájárulást mutatott. Előbbi jól mutatja, hogy a demográfiai folyamatok (csökkenő és elöregedő népesség) egyre inkább effektív korlátot jelentenek a foglalkoztatásbő-

vülés és a gazdasági növekedés számára. Utóbbi alacsony növekedési hozzájárulása pedig a 2010 utáni dinamikus foglalkoztatásbővülés összetételhatásával magyarázható.

5-11. ábra: A hazai egy főre eső GDP éves változásának munkaerőpiaci dekompozíciója

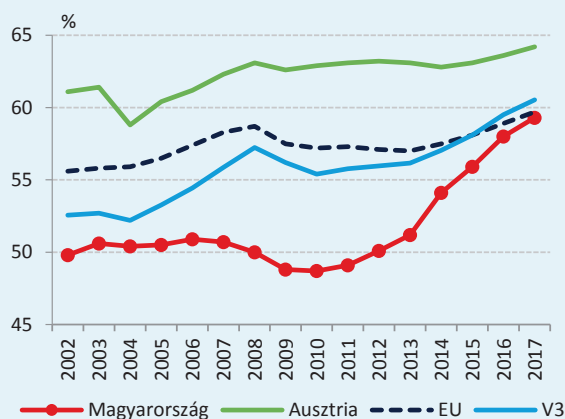
Forrás: Eurostat.

5.2.2. A HAZAI MUNKAERŐPIAC ALAKULÁSA AZ ELMÚLT ÉVTIZEDEKBEN

A hazai munkaerőpiac elmúlt évtizedekben megfigyelhető alakulására jelentős hatással volt a rendszerváltás, illetve az azt követő időszak. Az 1990-es évek transzformációs válsága hatására a hazai munkapiac olyan versenyhátrányba került, amit a mai napig nem sikerült teljesen ledolgozni. 1990–1995 között körülbelül 1,3 millió munkahely szűnt meg. A gazdaságpolitika a tömeges munkanélküliséget az inaktivitásba vonulás elősegítésével igyekezett enyhíteni, aminek hatására 1990 és 1995 között a gazdaságilag aktív népesség közel 700 ezer fővel csökkent (Palotai–Virág, 2016).

A 1990-es évek utolsó harmadában már bővült a foglalkoztatás, amely folyamat a 2000-es évek első felében megtorpant. A 90-es évek végi foglalkoztatásbővülést a kedvező demográfiai folyamatok (Ratkó-unokák munkapiacra lépése) mellett a konjunktúra általános javulása is támogatta, aminek köszönhetően Magyarország megközelítette a visegrádi régiót. A foglalkoztatás emelkedése azonban megállt a 2000-es évek elején, az aktivitási rátánk pedig – a kedvező konjunktúra ellenére – továbbra is számottevő mértékben elmaradt az EU és a régiós versenytársaink átlagától: az aktivitási és a foglalkoztatási rátánk a legalacsonyabbak között szerepelt az EU-s rangsorban (5-12. ábra). Az alacsony foglalkoztatásban szerepet játszott a munkát terhelő adók magas szintje, az aránytalanul nagyvonalú transzferrendszer és az emelkedő munkaköltség, melyek a tőkeintenzívebb termelés felé terelték a vállalatokat (Kátay–Wolf, 2008).

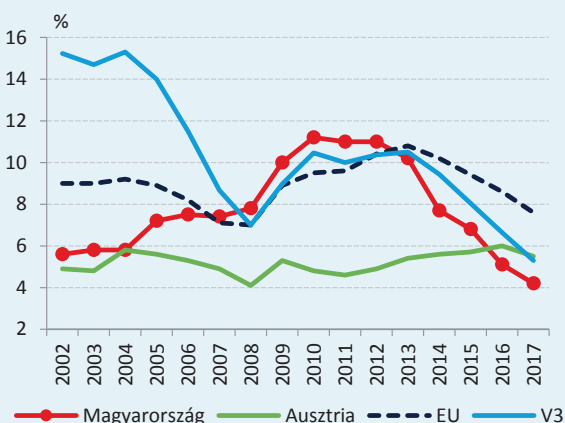
5-12. ábra: A 15–74 évesek foglalkoztatási rátája európai uniós összehasonlításban

Forrás: Eurostat.

A 2008-ban kitört globális válság tovább súlyosbította a munkaerőpiac helyzetét. A válság hatására a kereslet visszaesésével párhuzamosan érdemben mérséklődött a vállalatok munkaerőigénye, aminek következtében a foglalkoztatottak száma jelentősen visszaesett. A foglalkoztatási ráta 2010-ben mélypontjára csökkent, és 2008–2010-ben az Európai Unió legalacsonyabb értéke volt. Ezzel párhuzamosan 2010-ben érte el historikus csúcsát a munkanélküliségi ráta, amely meghaladta az EU és a régiós versenytársaink átlagát is (5-13. ábra).

5-13. ábra: A 15–74 évesek munkanélküliségi rátája európai uniós összehasonlításban

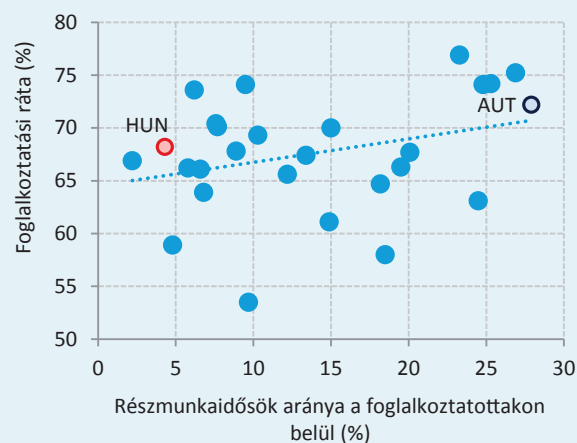
Forrás: Eurostat.

2010-től a munkaerőpiac válságból való kilábalását célzó intézkedések következtében a foglalkoztatás bővülni kezdett, amivel párhuzamosan a gazdasági növekedés is újraindult. A foglalkoztatottak számának növelése és a munkanélküliség csökkentése prioritássá vált 2010 után, amelyhez több kormányzati intézkedés is hozzájárult. Ennek legfőbb eszköze a munkát terhelő adók csökkentése és a fogyasztást terhelő adók felé történő elmozdulás volt (Matolcsy–Palotai, 2018). A munkaerő-kereslet emelkedését

támogatta az egykulcsos jövedelemadó bevezetése, az adóék csökkentése, a Munkahelyvédelmi Akcióterv bevezetése, valamint a közfoglalkoztatás kibővítése. A munkapiac kínálati oldalát a jóléti transzferek racionalizálása – például a kordedvezményes nyugdíjba vonulási lehetőségek eltörlése és a rokkantnyugdíjazási feltételek szigorítása, a munkanélküli segélyek időtartamának és mértékének csökkentése – és a nyugdíjkorhatár fokozatos emelése mellett a családi adóalap-kedvezmény bevezetése és folyamatos bővítése is támogatta.

2010 és 2017 között közel 700 ezer fővel bővült a foglalkoztatottak száma, ami nagymértékben hozzájárult az elmúlt évek gazdasági növekedéséhez. A munkaerőpiaci mutatók tekintetében jelentősen javult hazánk helyezése az Európai Unióban. A hazai foglalkoztatási ráta több mint 10 százalékponttal emelkedett 2010 és 2017 között, és jelenleg az EU-s és a régiós átlag körül alakul, bár továbbra is elmarad Ausztriától. Az alacsonyabb hazai foglalkoztatási ráta egyik oka az atipikus foglalkoztatási formák alacsonyabb elterjedtsége (5-14. ábra). A munkanélküliségi rátánk ugyanakkor kedvezőbb az osztrák szintnél, míg az aktivitási mutatónk továbbra is elmarad az osztráktól és az uniós átlagtól.

5-14. ábra: A részmunkaidős foglalkoztatottak aránya és a foglalkoztatási ráta 2017-ben az Európai Unióban

Forrás: Eurostat.

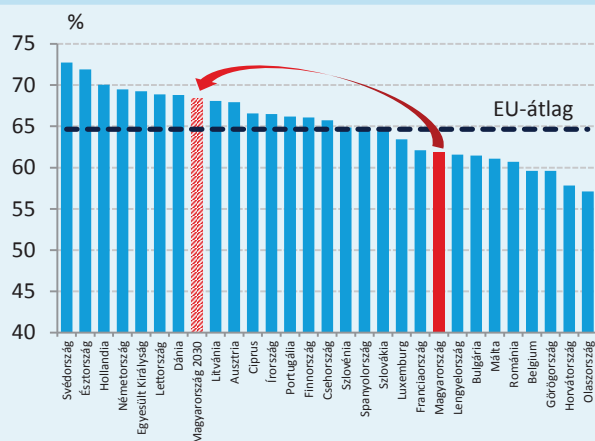
5.2.3. A MUNKAERŐPIAC ALAKULÁS 2030-IG

A magyar gazdaság Ausztriához való felzárkózásához elengedhetetlen a hazai munkaerőpiac mennyiségi feltételeinek további javítása. Előretekintve a teljes foglalkoztatás elérése és fenntartása a sikeres konvergencia egyik kulcsa. A nemzetgazdaságban rendelkezésre álló munkaerő mennyiségének növelése mellett azonban nélkülözhetetlen a strukturális kihívások kezelése is.

A reformpályára vonatkozó előrejelzésünk alapján a foglalkoztatási ráta érdemben, 6 százalékponttal emelkedik 2017 és 2030 között. Ezzel párhuzamosan az aktivitási ráta is jelentős emelkedést mutat; a jelenlegi 62 százalékról 68 százalékra nő, amivel a jelenlegi EU-s rangsor első harmadába kerül a hazai mutató (5-15. ábra). A munkanélküliségi ráta pedig stabilan 4 százalék körül alakul, fenntartva a teljes foglalkoztatottság állapotát.

A közepes fejlettség csapdjája esetében ugyanakkor mind a demográfiai, mind a munkaerőpiaci folyamatok kedvezőtlenebben alakulnának és a termelési kapacitások korlátjává válnának. Ezen a pályán a foglalkoztatási ráta stagnál, míg a munkanélküliségi ráta a kezdeti mérséklődés után 6 százalék fölé emelkedik, melyek eredőjeként az aktivitási ráta a reformpályától elmaradó mértékben bővül. Ennek következtében 2030-ra jelentős eltérések adódnak a reformpálya és a közepes fejlettség csapdjájának munkaerőpiaci adatai között.

5-15. ábra: A 15–74 éves népesség aktivitási rátája 2017-ben az Európai Unió országaiban és Magyarországon 2030-ban a reformpályán

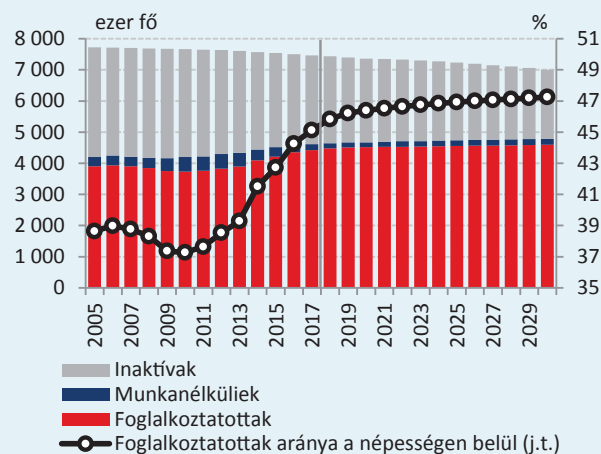

Forrás: Eurostat, MNB

A magyar gazdaság számára az egyik fő kihívást az jelenti, hogy a társadalom elöregedése mellett is magas szinten tartsa a foglalkoztatottak számát. Előretekintve a munkaerőpiac demográfiai korlátai egyre erősebbé válnak: az Eurostat előrejelzése szerint – további intézkedések nélkül – hazánkban a munkaképes korúak száma 2030-ig közel fél millió fővel fog csökkenni, 2060-ig pedig 1,4 millióval. A demográfiai folyamatokon keresztül a munkaképes korú népesség létszámát rövid távon nem lehet befolyásolni, mivel a termékenységi ráta emelkedése csak több évtizedes időtávon tudja növelni a munkaképes korúak létszámát (eltekintve a külföldön dolgozók hazaáramlásától). Ahhoz, hogy a felzárkózáshoz szükséges számú foglalkoztatott fennmaradjon, az aktív korúakon belül emelni kell a foglalkoztatási rátát, és így a foglalkoztatottak számának növekedése is elérhető.

A gazdasági felzárkózás elérése úgy lehetséges, ha a munkaképes korúak csökkenő száma mellett is fennmarad a teljes foglalkoztatás (5-16. ábra). A reformpályán 2017 és 2030 között 175 ezer fővel bővíthet a foglalkoztatottak száma, így a teljes népességen belüli arányuk egyenletesen emelkedik 2 százalékponttal. Emellett a munkanélküliek száma stabilan alacsony szinten alakulhat, míg az inaktív népesség száma mérséklődhet 2030-ig. A foglalkoztatottak számának növekedése fontos célkitűzés egyrészt a tartós felzárkózás biztosításához, másrészt az egyre nagyobb létszámú idősebb népesség megfelelő életszínvonalának biztosításához is.

5-16. ábra: A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitás szerinti alakulása 2030-ig a reformpályán

Forrás: KSH, MNB.

Reformpályánkon a foglalkoztatottak létszámának általános emelkedésén belül a magánszektorban foglalkoztatottak számának érdemi emelkedésével számolunk. 2017-ről 2030-ra 3 350 ezer főről 3 600 ezer főre bővül a szektor létszáma, így 250 ezer fővel emelkedik a magánszektorban dolgozók száma. A magánszektor reformpályán történő foglalkoztatásbővülése egyrészt addicionális létszámváltozásból, másrészt szerkezeti változásból származik. A létszámváltozás tekintetében 175 ezer fő foglalkoztatásba való áramlásával számolunk, ami 75 ezer inaktív és 100 ezer külföldről hazatérő magyar visszaáramlását tartalmazza. A szerkezeti változás során pedig feltevéseink szerint 75 ezer fő áramlik át az állami szférából a magánszférába, ami 15 ezer közigazgatásban és 60 ezer közfoglalkoztatásban dolgozót jelent.

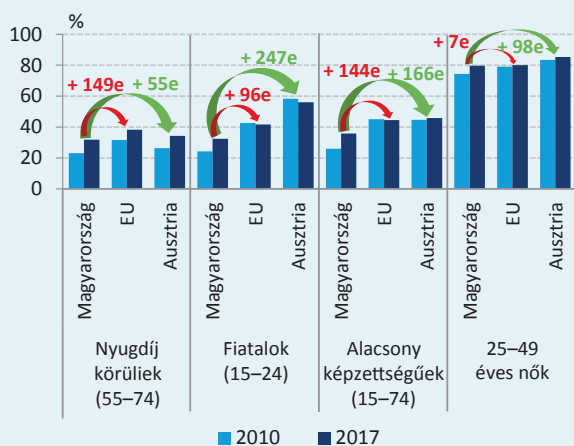
A magánszektor foglalkoztatásbővülésének a legjelentősebb lehetséges forrása a jelenleg inaktívok csoportja. 2017-ben 2,8 fő millió volt az inaktívok száma a 15–74 évesek körében, a legaktívabbnak tekinthető 25–64 évesek között pedig 1,1 millió. Az elmúlt évek foglalkoztatásbővítő intézkedéseinek hatására ugyan érdemi csökkenés volt megfigyelhető az inaktívok számában, azonban továbbra is jelentős

munkaerő-tartalék azonosítható a csoportban. Az inaktívak számának elemzésekor célszerű a munkaerőpiacon általában sérülékenyebbnek tartott, legkevésbé foglalkoztatott csoportokat is vizsgálni.

A hátrányos csoportok közül elsősorban a nyugdíj körüliek, a fiatalok és az alacsony képzettségűek esetében azonosítható jelentős munkaerő-tartalék. Ezen csoportok aktivitási rátája – az elmúlt években megfigyelhető emelkedés ellenére is – elmarad Ausztria és az Európai Unió mutatóitól (5-17. ábra).

A vizsgált csoportok aktivitási szintjeit **Ausztriával összevetve a legnagyobb eltérés a fiatalok aktivitásában mutatkozik.** A fiatalok esetében közel 250 ezer fő bevonására lenne szükség az osztrák mutató eléréséhez. Ugyanez az érték a nyugdíj körülieket tekintve 55 ezer fő, míg az alacsony képzettségűeknél közel 170 ezer. A 25–49 éves nők esetében Ausztriával összehasonlítva közel 100 ezer aktív hiányzik, noha az EU-s átlaghoz felzárkóztunk. Az EU-s átlagokhoz képest a nyugdíj körüliek és az alacsony képzettségűek körében azonosítható a legnagyobb lemaradás. A nyugdíj körüliek aktivitásának emelkedéséhez előretekintve hozzájárul a 2022-ig fokozatosan 65 évre emelkedő nyugdíjkorhatár. Emiatt 2022-ben 300 ezer fő nem vonul nyugdíjba, ami körülbelül 100 ezer fővel emeli a foglalkoztatottak számát.

5-17. ábra: Az aktivitási ráta alakulása különböző társadalmi csoportokban

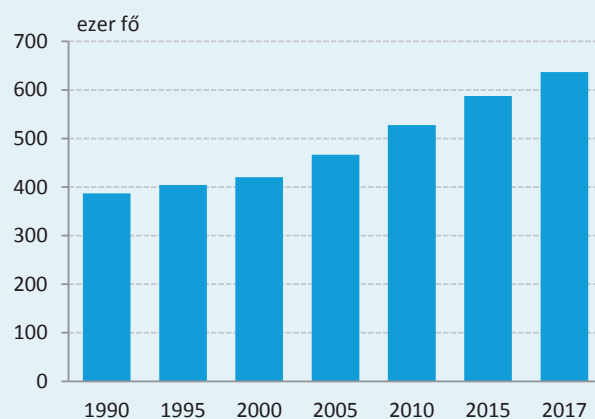

Megjegyzés: A piros és zöld számok az EU és Ausztria rátáihoz szükséges többletaktivitást jelölik 2017-ben.
Forrás: Eurostat.

A foglalkoztatás bővülésében jelentős szerepet játszik a külföldről hazatérő magyarok száma is. Jelenleg több százezer magyar állampolgár él külföldön, akik jelentős része munka-képes korú (5-18. ábra). A külföldön életvitelszerűen élő magyar állampolgárok számát egyes becslések 260–350 ezer

fő közé teszik (KSH, 2018 és KSH, 2015), míg más számítások szerint 600 ezer körül alakulhat a számuk. A szomszédos országokban ugyanakkor arányaiban magasabb a külföldön élő állampolgárok száma (ENSZ adatok⁵⁹). A külföldre vándoroltak túlnyomó része a fiatal korosztályokba tartozik, valamint a kivándoroltak között jelentősen magasabb a diplomások aránya az összlakossághoz képest (KSH, 2014). Így a kivándorlók korosztályi összetételük és iskolai végzettségük alapján érdemi növekedési potenciált jelentenek a hazai gazdaság számára. Becslések szerint a kivándorlás alacsonyabb potenciális növekedést és termelékenységet okoz, valamint a versenyképességet is rontja (Atoyan és szerzőtársai, 2016). **Kivetítésünkben összességében 100 ezer jelenleg külföldön élő foglalkoztatott hazatérésével számolunk.**

5-18. ábra: A külföldön élő, itthon született magyarok számának alakulása

Forrás: ENSZ.

A közigazgatásból és a közfoglalkoztatásból való átáramlás is hozzájárul a versenyszféra foglalkoztatásbővüléséhez és a termelékenység javulásához a reformpályánkon. Ez a **strukturális változás** egy átcsoportosítás a két szektor között, ami a teljes foglalkoztatást nem emeli, azonban **a munkatermelékenység szempontjából kedvező hatást gyakorol a növekedésre.** Az állami szektor munkatermelékenysége ugyanis érdemben elmarad a magánszektorétól számításaink szerint. Az állami szektoron belül a közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás ágazat termelékenysége 30 százalékkal volt alacsonyabb a versenyszféra egy foglalkoztatottra jutó kibocsátásánál 2016-ban. Ebben az összetételhatás is szerepet játszott, valamint az összehasonlíthatóságot korlátozza, hogy a hozzáadott érték az államigazgatáson belül nehezen mérhető. A szűken vett közigazgatásban becsléseink szerint jelenleg 300 ezer foglalkoztatott dolgozik, míg a közfoglalkoztatásban 140–150 ezren vesznek részt.

⁵⁹ Adatok forrása: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.shtml> és <https://jakubmarian.com/emigration-in-europe-destination-countries-and-percentages-of-emigrants/>

Összefoglalás

Reformpályán összességében a magánszektor foglalkoztatásának 250 ezer fős bővülésével számolunk 2030-ig. A bővülés egy része, az inaktív (75 ezer) és a külföldön élők (100 ezer) visszaáramlása a teljes foglalkoztatást 175 ezer fővel növeli. Ezenfelül feltevéseink szerint 75 ezer fő áramlik át a versenyszférába a közigazgatásban (15 ezer) és a közfoglalkoztatásban (60 ezer) dolgozók köréből. A közepes fejlettség csapdája esetében a kedvezőtlenebb munkaerőpiaci folyamatok következtében 2030-ra a reformpályához képest 410 ezer fővel alacsonyabb lehet a foglalkoztatottak létszáma (5-1. táblázat).

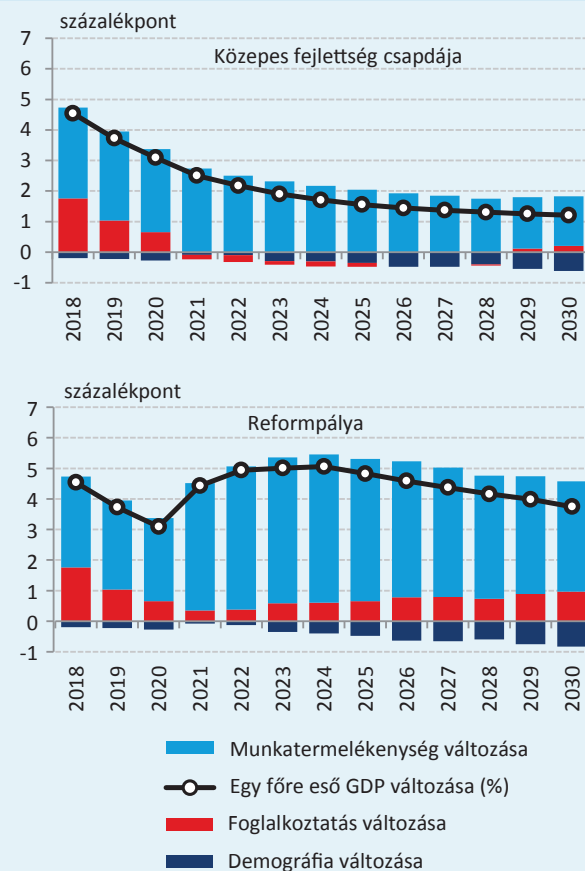
5-1. táblázat: Összefoglaló táblázat a munkaerő-tartalékkal rendelkező csoportokból a magánszektorban foglalkoztatottá válók számáról

Érintett csoport (ezer fő)	2017	2017–2030 közötti változás reformpályán	2030-ban a két pálya különbsége
Inaktív (15–74)	2 847	75	310
Külföldön élők	500–600	100	100
Foglalkoztatás különbség		175	410
Közigazgatásban foglalkoztatottak	~ 300	15	15
Közfoglalkozta- totok	165	60	60
Magánszektor létszámváltozása		250	485

Forrás: ENSZ, Eurostat, KSH, MNB.

Reformok megvalósulása esetén a foglalkoztatás változása érdemben támogatja az egy főre eső GDP bővülését. 2030-ig a foglalkoztatási ráta emelkedése összességében több mint 10 százalékponttal járul hozzá az egy főre eső GDP növekedéséhez, míg a közepes fejlettség csapdája esetében csupán 3 százalékponttal (5-19. ábra). Emellett a reformpályán a munkatermelékenység számottevő emelkedése növeli legnagyobb mértékben az egy főre eső GDP-t, amihez a foglalkoztatottak állami szférából a magánszektorba való átáramlása is hozzájárul. Utóbbi átrendeződés a 2017-es GDP volumenét önmagában 0,6 százalékkal emelné.

5-19. ábra: A hazai egy főre eső GDP éves változásának munkaerőpiaci dekompozíciója a közepes fejlettség csapdája és a reformpálya esetén

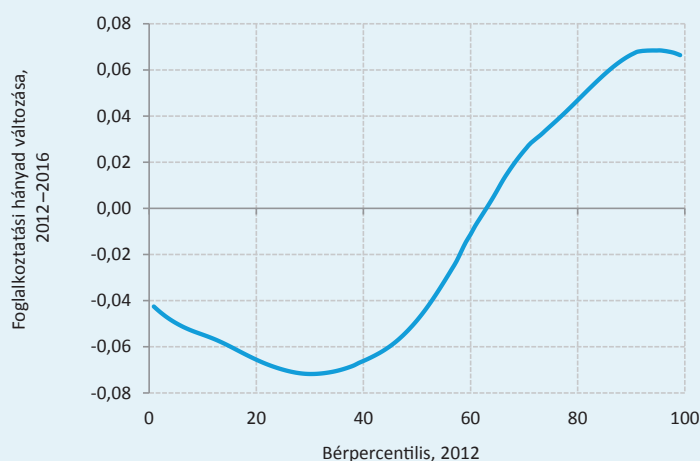

Forrás: Eurostat, MNB.

5-2. keretes írás: A munkaerőpiac szétnyílása

A munkapiac folytatta kettéválását: a magas jövedelmet nyújtó foglalkozások aránya 2012 és 2016 között megnőtt a kevésbé jövedelmező foglalkozások hátrányára (5-20. ábra). A legalacsonyabb jövedelemmel bíró foglalkozások ugyanakkor kissé növelték arányukat a közepes bérezésű munkakörökhöz képest. Tehát azokban a munkakörökben emelkedett a leginkább a foglalkoztatás a vizsgált 6 évben, amelyek kezdetben is átlag feletti bért kínáltak. A munkavállalók részéről természetes a törekvés a magasabb bér felé, de úgy tűnik, hogy a munkaerő-kereslet szerkezete is ezzel összhangban alakult. (Ez a típusú összehasonlítás nem vizsgálja, hogy az egyes munkakörökben hogyan változott a bérszínvonal, csak az adott kezdeti bérrel jellemezhető munkakörökben foglalkoztatottak létszámának változását vizsgálja.)

5-20. ábra: A foglalkozások arányának változása a teljes foglalkoztatásban a kezdeti bérezés függvényében, 2012–2016

Megjegyzés: Az ábra a foglalkozások részarányának változását mutatja be Magyarországon 2012 és 2016 között a teljes foglalkoztatásban, annak függvényében, hogy a foglalkozás átlagos medián bére hol helyezkedett el a 2012-es béreloszlásban. A foglalkozások 3-jegyű FEOR-kód-szinten vannak meghatározva. A bérek logaritmálva vannak. Az ábrát helyileg súlyozott regressziókkal készítettük el.
Forrás: MNB-számítás.

A legmagasabb jövedelmet nyújtó foglalkozásokat általában a magasan képzett szakemberek (mérnökök, vállalatvezetők, ügyvédek) töltik be. Közepes béreket nagyon gyakran a gyári szakmunkások és az irodai dolgozók foglalkozásai adják, míg a legalacsonyabb bérek többnyire a szolgáltatási szektorban vannak (takarítók, fodrászok). A magasan képzett dolgozók bonyolult, kognitív képességekhez kötött feladatokat végeznek, a közepesen képzett dolgozók nagyon gyakran ismétlődő és jól meghatározott rutinfeladatokat látnak el, mint például a vállalatok könyvelése vagy gépek összeszerelése. A legkevésbé képzettek pedig többnyire olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyekhez szükséges a kommunikáció (fodrász, kozmetikus) vagy állandóan változó környezetben kell dolgozni (sofőr, takarító).

A foglalkoztatás polarizálódásának legvalószínűbb magyarázata az, hogy az új információs és kommunikációs technológiák (IKT) egyre inkább helyettesíteni tudják a rutinfeladatokat ellátó dolgozókat, akik a béreloszlás közepén helyezkednek el. Amint az új technológiák ára csökken, érdemes helyettesíteni a dolgozókat a gépekkel és így ezek a munkakörök egyre csökkenő arányban vannak jelen a munkapiacra. Ezzel szemben a magas képzettséghez kötött munkakörök iránt nő a vállalatok kereslete, mert az adatok hozzáférhetősége, a számítási kapacitás bővülése és az olcsó kommunikációs lehetőségek növelik termelékenységüket. Az alacsonyan képzett, szolgáltatásokat nyújtó dolgozók iránt szintén nő a kereslet, mert a magasan képzett dolgozók összességében egyre többet keresnek, amit részben a szolgáltatások piacán költenek el.

A munkapiac szétnyílásának alternatív oka lehet a fejlődő országokkal folytatott intenzív külkereskedelem is. A beáramló olcsó feldolgozóipari termékek szükségtelenné teszik a hazai termelést, ami szintén a gyári szakmunkások állásait veszélyezteti elsősorban. A szétnyílás azonban számos fejlődő ország piacán is létrejött, amelyet az IKT megjelenésével magyaráznak. Mi több, a külkereskedelem sem érhetné el ezt a magas szintet a fejlett információs és kommunikációs technológiák nélkül, tehát a polarizáció fő oka az IKT-ban keresendő.

A munkapiac kettéválása magával vonja a munkatermelékenység növekedését, mivel a magasan képzett és termelékeny dolgozók aránya megnő. A rutinfeladatokat ellátó dolgozók gyakran foglalkozást váltanak, amikor a vállalatok az IKT-val helyettesítik őket és ezért nem feltétlenül csökken a dolgozók összlétszáma, hanem elsősorban a munkaerő összetétele változik.

5-3. keretes írás: Változó munkavállalók, változó munkahelyek

A munkahelyen belüli és a munkahelyek közötti váltási, adaptációs és tanulási készségek várhatóan felértékelődnek a jövőben. A Világgazdasági Fórum Future of Jobs (2018) című tanulmánya szerint jelenleg a munkavállalóktól elvárt három legfontosabb készség az analitikus gondolkodás és innováció, a komplex problémamegoldó készség, valamint a kritikus gondolkodás és elemzés. Emellett jelentős teret nyernek az aktív tanulás, illetve az ezt lehetővé tevő készségek, valamint a kreativitás, az eredetiség és a kezdeményező-készség. A digitalizáció és a robotizáció játssza a legnagyobb szerepet abban, hogy a fentiek térnyerésével szemben a kézügyesség, a kitartás, a precízió és a memória készségek veszíteni fognak jelentőségükből. Nem csak a munkáltatók elvárása változik, hanem legalább ilyen ütemben a munkavállalóké is. Azok, akik komplex és magas színvonalú vagy rendkívül kreatív munkát képesek végezni, magas elvárásokat támasztanak a munkahelyükkel szemben is.

A Z generáció munkaerőpiacra lépésével a munkavállalók munkához való hozzáállása és elvárásai is fokozatosan megváltoznak. A Z generáció tagjai a digitális bennszülöttek (az 1990-es évek közepe óta, a digitalizáció korába már beleszületettek). Általában hosszabb időt töltenek el az oktatásban, mint a korábbi generációk és találékonyak, valamint erősen gyakorlatiasnak írják le őket. A Z generáció speciális jellemzői közé tartozik a szabadság, az innováció, a sebesség, az integrálás és a jókedv. E jellemzők következtében a nemzedék munkavállalással kapcsolatos egyik legfőbb attitűdje a gyors váltogatás („zapping”), ezért a többszöri és gyors munkahelyváltogatás (job hopping, állásról állásra ugrálgatás) természetes számukra (Ferincz – Szabó, 2012). A fejlett országok többségében és Magyarországon is jellemző feszes munkaerőpiac elősegíti azt, hogy a Z generáció tagjai könnyen tudjanak munkát váltani. A Z generáció munkaerőpiacra lépésével felértékelődik a munkahelyi környezet minősége a munkaerő megtartásában. Emellett általánosan is erősödő igény az információs túlterhelésből eredő munkaegészségügyi hatások (például techno stressz, kiégés) kezelése. Ezt segíti elő Magyarországon a 2016 és 2022 közötti időszakra vonatkozó Munkavédelem Nemzeti Politikája (2016).

5.3. Az egészségi állapot szerepe

5.3.1. AZ EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT HATÁSA A GAZDASÁGRA

Az egészségi állapot olyan terület, ahol az egyének, a családok, a gazdasági szereplők és a teljes társadalom érdekei egybe esnek: mindenki szeretne minél hosszabb ideig, minél egészségesebben élni. Magyarország alaptörvénye szerint „mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez”, amelyet Magyarország többek között „az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával” segít elő.⁶⁰

A lakosság egészségi állapota jelentős mértékben befolyásolja a gazdaságban elérhető munkaerő mennyiségét és minőségét egyaránt. Az egészségi állapot – hasonlóan például az oktatás során megszerzett tudáshoz – részét képezi annak a humántőke-állománynak, amely döntően meghatározza a gazdasági növekedés mértékét. Az egészségi állapot számottevő hatással van a munkaerőpiaci részvételre (és így a munkaerőállomány létszámára), illetve a termelékenységére egyaránt. Éppen ezért a gazdasági növekedést támogatja a lakosság egészségi állapotának javítása, vagyis az, hogy biztosítjuk számukra a lehetőséget egy hosszabb, egészségesebben eltöltött, aktív életre.⁶¹

Az egészségi állapot romlásának mértékétől függően különböző szinteken tud korlátozódni az egyén munkaerőpiaci részvétele. Egy enyhébb tünetekkel járó betegség vagy baleset következtében az érintett egyén csak rövidebb időre

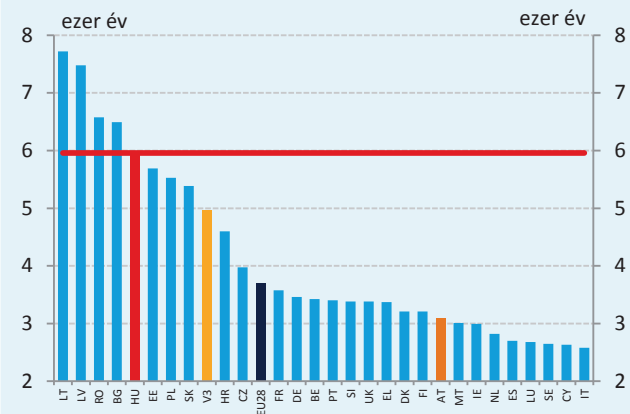
⁶⁰ Magyarország Alaptörvénye (2011)

⁶¹ European Commission (2013)

esik ki a munkaerőpiacról. Az ilyen ideiglenes kiesések mértéke nemzetgazdasági szinten a munkaidő 3–6 százaléka tehető. A súlyosabb tünetekkel járó megbetegedések a munkahely elvesztésével, vagy akár tartós inaktivitással is végződhetnek. Egyes becslések szerint a korábban alkalmazottak 10 százaléka döntően egészségügyi okokból veszítette el az előző munkáját.⁶² Ennek következményeként 2017-ben az Európai Unióban a munkaképes korú lakosság (15–74 korosztály) 4 százaléka volt inaktív egészségügyi okok miatt, ami az inaktív lakosság 11,3 százaléka.⁶³

A munkaképes korban bekövetkező halálozás is számottevően csökkenti a munkaerőállomány szintjét. A korai halálozás egyik legfontosabb mutatója a potenciálisan elvesztett életévek száma, amely azt mutatja meg, hogy mekkora egy konvencionálisan elvárt átlagos élettartam (ami jelen esetben 70 év) előtti halálozás miatti életév-vesztés egy ország esetében,⁶⁴ tehát egy adott évben a 70 évnél fiatalabban meghaltak összesen még hány évet éltek volna 70 éves korukig (például: egy 56 éves korban meghalt egyén esetében ez az érték 14 év). A mutató 100 ezer 70 évnél fiatalabb lakosra vetítve, az európai standard lakosság kori és nemi megoszlására standardizálva kerül kiszámításra.⁶⁵ Az Európai Unió országai 2015-ben 3692 potenciális életévet veszítettek el átlagosan 100 ezer főre vetítve a korai halálozás következtében, míg Magyarországon közel 6000 évet (5-21. ábra).

5-21. ábra: Potenciálisan elvesztett életévek az Európai Unió országában, 2015

Megjegyzés: A 70 éves kor előtt bekövetkezett halálozások miatti kumulált életév-vesztés 100 ezer lakosra vetítve.

Forrás: Eurostat (2018).

⁶² EUROFOUND (2010)

⁶³ Eurostat (2018)

⁶⁴ ÁEEK (2018)

⁶⁵ Eurostat (2018)

⁶⁶ European Commission (2011)

⁶⁷ WHO (2018)

⁶⁸ European Commission (2011)

⁶⁹ Magyar Nemzeti Bank (2015)

⁷⁰ Bloom és szerzőtársai (2004)

⁷¹ Aghion és szerzőtársai (2009)

A nem megfelelő egészségi állapot jelentősen befolyásolja a munkaerő minőségét is, hiszen az egészségügyi problémákkal küzdő egyén figyelmét nem tudja teljes mértékben a munkájára fordítani, ami pedig csökkenti a termelékenységét. Az európai lakosság közel negyede szenved valamilyen krónikus betegségben, ami korlátozza őket a mindennapi tevékenységükben.⁶⁶ A közép-európai régióban a károsodott egészségi állapotban leélt életévek alapján a legnagyobb betegségterhe a hát- és nyakfájdalmaknak volt (az összes károsodás 15,6 százalékaért felelték)⁶⁷ A régióban a halálozás legnagyobb részéért felelős kardiovaszkuláris megbetegedések már a betegek életében is komoly termelékenység-vesztést okoznak (akár nagyjából napi 0,5 óra munkaidő-kiesést), miközben például a depresszióban szenvedők napi körülbelül 70 perc kiesésről számoltak be.⁶⁸ Ebből a pár példából is jól látható, hogy a magyar lakosság egészségi állapota jelentős mértékben rontja a termelékenységet és így a gazdaság növekedés kilátásait.

A lakosság egészségi állapota a munkaerőpiacon kívül számos más csatornán keresztül is hozzá tud járulni a gazdasági növekedéshez. A magasabb várható élettartam megnöveli a nyugdíjban töltött évek számát, ami az időskori fogyasztás biztosítása érdekében nagyobb tőkefelhalmozást, azaz magasabb megtakarítási rátát eredményez. Ezen felül a magasabb várható élettartam növeli az oktatási beruházások hasznosulásának időtartamát, ami megtérülőbbé teszi az ezen a téren történő egyéni és társadalmi kiadásokat.⁶⁹ Érdemes továbbá megemlíteni, hogy az egészségügy alapvetően egy humántőke- és tudásintenzív szektor, ahol a dolgozók hozzáadott értéke magasabb a nemzetgazdasági átlagnál, és ami így a K+F+I tevékenységek egyik legkifizetőbb területe lehet.

Az egészségi állapot gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását empirikus elemzések is alátámasztották. Bloom és szerzőtársai (2004)⁷⁰ és Aghion és szerzőtársai (2009)⁷¹ arra jutottak, hogy az időszak elején fennálló várható élettartam szintje és ennek emelkedési üteme is szignifikánsan pozitív hatással vannak az egy főre jutó GDP növekedési ütemére. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az egészségügyi rendszer fejlődésének hatása nem ugyanakkora mértékű a fejlődő és a fejlett országok körében, hiszen a hatás mértékét

számos más tényező (például képzettségi szint, korlátozottság mértéke) is befolyásolja.

5.3.2. A MAGYAR LAKOSSÁG EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK JAVÍTÁSA

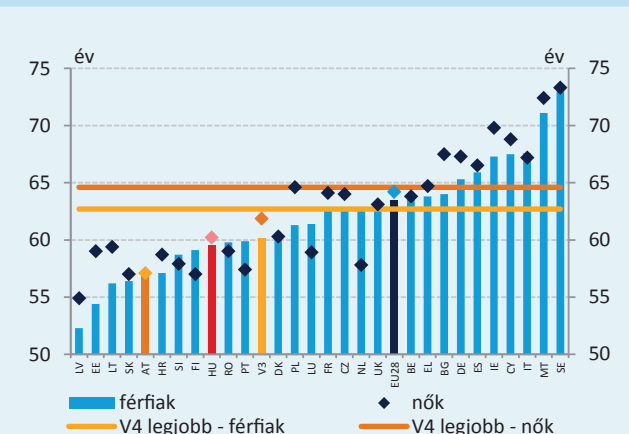
A magyar lakosság egészségügyi állapota – hasonlóan a régiós országokéhoz – elmarad a nyugat-európai szinttől. Hazánkban a csökkenő trend ellenére továbbra is magas a korai halálozás miatti életév-veszteség, illetve az Unión belül a legmagasabb a daganatos betegségek standardizált halálozási aránya.⁷² Az aktív korú lakosság 45 százaléka számolt be magas vérnyomással kapcsolatos tünetekről, 19 százaléka elhízott, 14 százaléka cukorbeteg, illetve 14 százaléka szenved valamilyen fokú depressziótól.⁷³ E krónikus jellegű betegségek csökkentik a munkaerő termelékenységét, illetve ellátásuk rendkívül komoly terhet ró az ellátórendszerre (például kontrollvizsgálatok, rendszeresen szedett gyógyszerek).

Az egészségi állapot javulása leghatásosabban nem az egészségügyi rendszer valamely elemének, hanem az életmód változtatásával érhető el. Az egészségügyi ellátórendszer a legtöbb esetben azonban már csak akkor találkozik a lakosság érintett tagjaival, amikor már egészségügyi kezelésre szorulnak. A magas vérnyomásban, cukorbetegségben szenvedők helyzetét az egészségügy csak tünetileg tudja kezelni, ezeket a betegségeket csak megelőzni lehet, meggyógyítani nem. Amennyiben sikerül megerősíteni a lakosság egészségtudatosságát, valamint számottevően növelni az egészséges életmódot folytatók számát, az nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a lakosság egészségi állapota javuljon.

Az egészségügyi rendszer fenntarthatóságát és az egészségesen várt életévek növelését nagy mértékben az segítené, ha a jövőben a jelenleginél sokkal nagyobb hangsúlyt kapna a prevenció az ellátórendszerben. A prevenciós rendszernek ki kell terjednie a betegségek kialakulásának megelőzésére (primer prevenció), a kialakult betegségek minél korábbi stádiumban történő felfedezésére és kezelésére (szekunder prevenció), illetve a már kialakult betegségek esetén a további állapotromlás megakadályozására (tercier prevenció). Ennek legfontosabb eszköze a rendszeres állapotfelmérések és szűrővizsgálatok rendszerének kialakítása, amelyek eredményeit célszerű lenne egy

közös adatbázisban tárolni (Nemzeti Egészségügyi Adatbázis) az adatok minél hatékonyabb felhasználása érdekében. **A prevenciós rendszer megerősítésével kapcsolatosan azt a célt javasoljuk kitűzni, hogy az egészségesen várható élettartam Magyarországon magasabb legyen a többi visegrádi ország értékénél (5-22. ábra), ami a korai halálozás csökkentésén keresztül hozzájárul a születéskor várható élettartam növekedéséhez is.**

5-22. ábra: Születéskor egészségesen várható életévek, 2016

Forrás: Eurostat (2018).

A hazai egészségügyi rendszer egyik fő problémája, hogy az egészségügyi magánkiadások nem intézményesült formákban, tehát nem egészségpénztárakon vagy magán egészségbiztosításokon keresztül kerülnek elköltésre. A háztartások közvetlen hozzájárulásainak aránya az összes kiadásból 28,9 százalék volt 2015-ben, ami számottevően magasabb, mint Ausztria (19,0 százalék) vagy a többi visegrádi ország átlaga (18,6 százalék) (5-23. ábra). Ezzel szemben az **intézményesült csatornákon keresztül történő kiadások csupán a hazai kiadások 4,2 százalékát tették ki,**⁷⁴ ami nem elegendő ahhoz, hogy megfelelő színvonalú és lefedettségű magántulajdonú egészségügyi ellátórendszer alakuljon ki.

Célszerű lenne arra törekedni, hogy a háztartások közvetlen egészségügyi kiadásainak aránya hazánkban csökkenjen a régiós országok átlaga alá. Ehhez önmagában nem feltétlenül szükséges az állami ráfordítások növelése, hiszen a magánforrások felhasználásának hatékonyságát jelentős mértékben javítani lehetne akkor, ha sikerülne a háztartások közvetlen kiadásait becsatornázni a már eleve kiépült hazai szolgáltatórendszerrel (1 millió taggal és évi 50 milliárd forint árbevétellel) rendelkező egészségpénztárakba, vagy a dinamikus

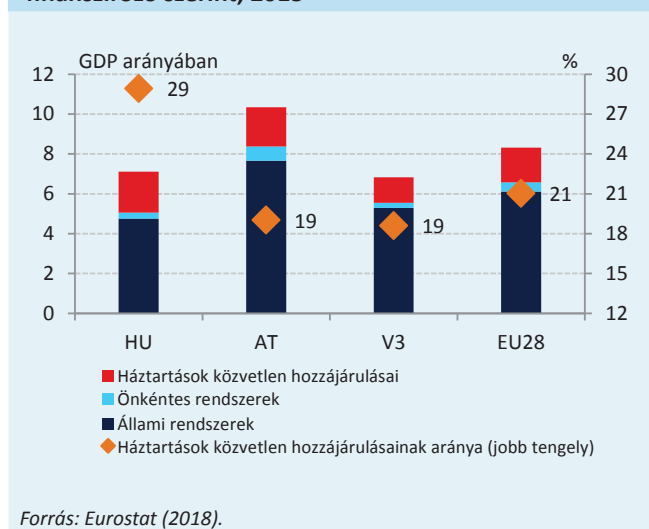
⁷² Magyar Nemzeti Bank (2017b)

⁷³ Eurostat (2018)

⁷⁴ Eurostat (2018)

bővülő magánbiztosítókba.⁷⁵ Ezek az intézmények ugyanis képesek lennének arra, hogy kikényszerítsék az ellátórendszer intézményeinek átláthatóvá válását, az állami és a magán ellátórendszer szétválasztását, az ágazat fehéredését, a méret-hatékonyság növelését, illetve az ellátás biztonsága miatt fontos minőségi kritériumok betartását. Az egészségpénztárak és egészségbiztosítók ezen felül képesek alacsonyabb árakat kialakítani a betegek számára, illetve ezen intézmények aktív használatával jobban tervezhetővé válna az egészségügyi ellátások finanszírozása és így betegség vagy baleset esetén nem érné akkora anyagi sokk az egyéneket és családjukat.

5-23. ábra: Egészségügyi kiadások a GDP arányában, finanszírozó szerint, 2015

A magyar egészségügyi rendszer számos kihívással küzd, amelyek megoldása túlmutat a ráfordítások növelésén. Az egészségügyi kiadások GDP-arányos szintje meghaladja a régiós országok átlagát, azonban elmarad az Európai Unió, és különösen Ausztria átlagától (5-23. ábra). A kiadásokon belül az állami kiadások aránya hazánkban átlag alatti, ugyanakkor a közkiadások növelése önmagában nem képes megoldani az ágazat problémáit, amelyben jelentős szerepet játszik az, hogy a rendelkezésre álló forrásainkat nem hatékony módon költjük el. Az egészségügyi rendszer egyes részei külön-külön törekednek a költséghatékonyságra, amely viszont együttesen nem a leghatékonyabb megoldásokat eredményezi. A finanszírozási rendszer akkor lenne hatékony, ha az egészségpolitika fókuszába a hosszú távú, rendszerszintű költséghatékonyság kerülne. A gyógyszerkiadások magas, vagy az ágykihasználtság alacsony szintje olyan hatékonysági tartalékokat jelent a magyar egészségügyi rendszerben, amelynek megfontolt átcsoportosításával (például prevenciók vagy alapellátási célokra) belső finanszírozási források szabadulhatnak fel, valamint a lakosság egészségi állapota is javulhat.

5.3.3. AZ EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT JAVÍTÁSÁNAK POTENCIÁLIS NÖVEKEDÉSI HATÁSA

Egy egészségügyi rendszer akkor támogatja megfelelő mértékben a gazdasági fejlődést, ha a munkaerőpiac számára biztosítja a szükséges egészséges munkaerőt, a lehető leghatékonyabb módon használja fel a rendelkezésre álló erőforrásokat, illetve, ha meg tud birkózni az idősödő társadalom okozta fokozódó nyomással. Ehhez a leginkább az járulhat hozzá, ha a betegségek kialakulásának megelőzésére és korai felismerésére törekszik, emellett az adott ország fejlettségéhez illeszkedő minőségben biztosítja a lakosság számára a szükséges ellátásokat.

Amennyiben a magyar lakosság egészségi állapota elérné a célul kitűzött legmagasabb szintet a visegrádi országok között, az becslésünk szerint közel 1 százalékkal növelné a rendelkezésre álló munkaerő mennyiségét (5-2. táblázat). Az MNB javaslatai elsősorban a lakosság egészségügyi állapotának javítását célozzák meg, hiszen ez számottevő mértékben befolyásolja az elérhető munkaerő mennyiségét és termelékenységét. A potenciálisan megnyerhető munkaerő mennyiségére vonatkozó becslésünk során három cél elérésével számoltunk. Egyrészt feltételeztük, hogy a korai halálozások szintjét sikerül 20 százalékkal csökkenteni hazánkban és így elérni a többi visegrádi ország átlagát ezen a téren. Másrészt a munkaerőpiacról szóló fejezetben részletesen tárgyalt inaktív munkaerőpiaci visszavezetéséhez az egészségügy is hozzájárulna mintegy 10 ezer fő ismételt munkába állításával (a célként megjelölt 75 ezer visszatérőnek arányosan ennyien egészségügyi okból inaktívak). Sajnos a betegség miatt elmulasztott munkanapok számáról nem áll rendelkezésre nemzetközileg is összehasonlítható adat, így számításaink során azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a betegség miatti összes kieső munkanapok száma ismét visszacsökken a hazai történelmi minimumra, azaz a 2013-as szintre. Amennyiben ezt a három célt sikerül teljesíteni, akkor ezzel 8,8 millió munkanapot lehetne megnyerni, ami a ledolgozott munkanapok 0,9 százaléka.⁷⁶

⁷⁵ Magyar Nemzeti Bank (2018)

⁷⁶ KSH (2018)

5-2. táblázat: Kieső munkaerő-csökkentésére vonatkozó becslés

	Alap	Változás	Eredmény
Ledolgozott munkanapok száma	943,4	+ 8,8	952,2
15–64 közötti halálozás miatti kiesés (adott évre)	3,8	- 0,8	3,0
Betegség okozta tartós inaktivitás	96,3	- 2,4	94,0
Betegség miatti ideiglenes kiesés (táppénz, beteg-szabadság)	31,3	- 5,6	25,7
Összesen kieső munkanap	131,5	- 8,8	122,7
Összes kieső nap a ledolgozott munkanapok arányában	13,9%	0,9%	13,0%

Forrás: KSH.

A munkaerő mennyiségére és minőségére vonatkozó számítások megmutatják, hogy a magyar lakosság nem megfelelő egészségi állapota komoly hatékonysági, termelékenységi és növekedési tartalékokat tartalmaz. Ennek kiaknázása azonban hosszú távú folyamat, amelynek eredményei legjobb esetben is csak középtávon tudják elősegíteni a gazdasági felzárkózást.

5.4. A munkaerő képzettsége

5.4.1. A MUNKAERŐ KÉPZETTSÉGÉNEK HATÁSA A GAZDASÁGRA

A munkaerő képzettsége a humántőke-állomány egyik legfontosabb meghatározója, és így a hosszú távú növekedési potenciál egyik jelentős tényezője. A humán tőke és az egy főre jutó GDP között pozitív kapcsolat mutatható ki: a képzettebb humántőke-állománnyal rendelkező országok nagyobb GDP növekedést érnek el, miközben a fejlettebb országok több erőforrást is fordítanak a humántőke-állományuk minőségének növelésére. Egy gazdaságban jelen lévő humántőke-állomány képzettségének mértékét döntően befolyásolja az oktatási rendszer

rének kiterjedtsége és minősége, ugyanakkor a munkavégzés közben megszerzett tudás és tapasztalat szerepe sem hanyagolható el.⁷⁷ Tisztában kell azonban lenni azzal is, hogy az oktatási rendszer fejlesztésének hatásai alapvetően inkább hosszú távon tudják támogatni a gazdasági növekedést.

Az oktatási rendszer növekedésre gyakorolt hatásának vizsgálata régóta témája a közgazdasági szakirodalomnak.

A folyamat az 1960-as években kezdődött a termelési függvény iskolázottsággal történő korrekciójával, amely az 1980-as években kapott újabb lökést az ok-okozati kapcsolat irányának vizsgálatával. Az 1990-es években az új növekedési modellek már a humán tőke endogenitását feltételezték, miközben elkezdtek bevonni az elemzésekbe az oktatás egyéb nem-pénzbeli hasznait is (például jobb egészségi állapot, alacsonyabb bűnözési ráta, környezetszennyezés csökkentése). A 2000-es évektől kezdődően az elemzések hangsúlya átkerült az oktatásban való részvételi arányról és a költségekről az oktatás minőségi és hatékonysági tényezőire.⁷⁸ A folyamatosan fejlődő makrogazdasági modellek mellett az 1970-es évek óta az oktatással kapcsolatos (egyéni és társadalmi) megtérülési ráták számítása is vizsgálat tárgyát képezi.⁷⁹

Hanuschek és Wössmann 2007-es tanulmánya alapján az oktatás három csatornán keresztül járul hozzá a gazdasági növekedéshez.⁸⁰ Egyrészt megnöveli a munkaerő-állomány termelékenységét, másrészt növeli a gazdasági innovációs potenciálját, harmadrészt pedig elősegíti azon tudás megszerzését, amely szükséges az új technológiák megértéséhez és alkalmazásához. Oketch és szerzőtársai (2014) kifejezetten a felsőoktatás gazdasági növekedésre gyakorolt hatását vizsgálták a korábbi szakirodalmak szintetizálásával, és öt, jól elkülöníthető csatornát azonosítottak: keresetek, termelékenység, technológiai transzfer, képességek és intézmények.⁸¹

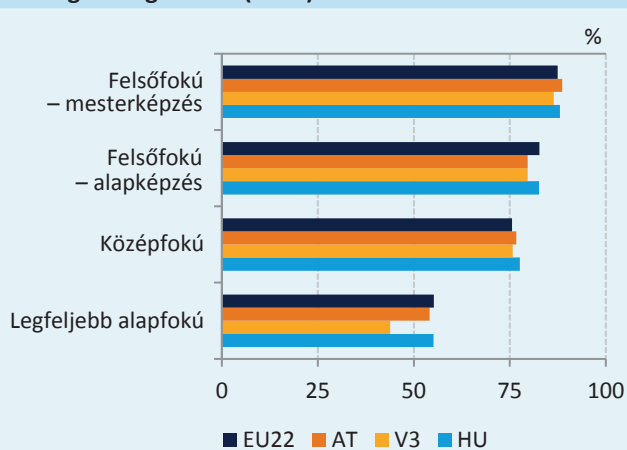
A gazdaság termelékenységének növeléséhez, és így a fenntartható felzárkózás megvalósításához elengedhetetlen a jól képzett munkaerő biztosítása a gazdaság számára. A közepes fejlettség csapdájából való kitörés egyik legfontosabb eszköze az oktatás. Az innováció motorja az emberi tudás, amelynek biztosításához kiterjedt és jó minőségű oktatási és továbbképzési rendszer szükséges. Az oktatási rendszer minősége jelentős hatással van az egyes

⁷⁷ Magyar Nemzeti Bank (2015)⁷⁸ Oketch és szerzőtársai (2014)⁷⁹ Ezen e téren külön kiemelendő James Heckman munkássága, aki az egyes oktatási szintekbe való befektetések hasznosulását vizsgálja és kutatásai során arra jutott, hogy a minél korábbi életszakaszhoz kapcsolódó oktatási formába történik a befektetés, annál nagyobb lesz az adott befektetés jövőbeli hozadéka.⁸⁰ Hanuschek – Wössmann (2007), Magyar Nemzeti Bank (2015)⁸¹ Oketch és szerzőtársai (2014)

országok jövőbeli növekedési potenciáljának és versenyképességének alakulására (az oktatásban való részvétel és annak eredményessége pozitív összetevőként megjelenik a versenyképességi indexekben is). Az OECD 2010-es elemzése pozitív kapcsolatot mutatott ki a diákok képességeinek javítása és a gazdasági növekedés között⁸², miközben Baumann és Winzar 2014-es tanulmányukban arra jutottak, hogy az oktatási eredmények 54 százalékban befolyásolják a versenyképességet.⁸³

A munkaerő-kínálat minősége legegyszerűbben a lakosság iskolai végzettségével ragadható meg. A magasan képzett munkavállalók termelékenyebbek, nagyobb mértékben járulnak hozzá az innovációhoz, illetve könnyebben alkalmazkodnak a technológiai újításokhoz. A képzettebb munkavállalókat általában véve magasabb munkaerőpiaci aktivitás és foglalkoztatottsági ráta jellemzi (5-24. ábra).⁸⁴ A munkaerőpiac átalakulását a következő évtizedekben döntően fogja befolyásolni az automatizáció és a robotizáció, amely hatására várhatóan csökkenni fog az alacsony és főként a nem specializált közepes képzettségűek iránti munkakezrelet,⁸⁵ ami tovább növeli majd a magasabb szintű (akár általános) képzettséggel rendelkezők munkaerőpiaci előnyét.⁸⁶

5-24. ábra: Foglalkoztatottsági ráta a legmagasabb iskolai végzettség szerint (2017)

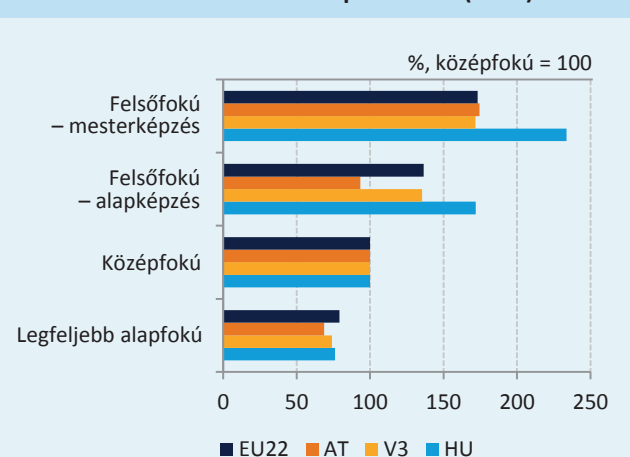

Forrás: OECD (2018a).

A magasabb képzettségi szinttel rendelkező munkavállalók keresete általában meghaladja az alacsonyabb végzettséggel rendelkezők átlagos keresetét, ami a magasabb végzettséggel rendelkezők magasabb termelékenységéből, illetve szűkös rendelkezésre állásából is következik.⁸⁷ Az

Európai Unió területén jelentősen magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők átlagbére a középfokú és a legfeljebb alapképzésű végzettséggel rendelkezőkhöz képest (5-25. ábra). Érdekes ugyanakkor felhívni a figyelmet arra, hogy a felsőfokú végzettségen belül az átlagbérek tekintetében jelentős különbségek figyelhetők meg az alapképzésben és a mesterképzésben végzettek között. A diplomások bérelőnye a középfokú végzettséggel rendelkezőkkel szemben és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya között negatív irányú kapcsolat mutatható ki: ahol kevesebb diplomás van, ott nagyobb a továbbtanulás bérprémiuma. Ezen felül a diploma megszerzésének bérelőnyét növelheti az is, ha a középfokú végzettséggel elérhető átlagos bérszint alacsony, vagy ha ezzel a képzettséggel rendelkezőkből túlkínálat mutatkozik az adott ország munkaerőpiacán.⁸⁸

5-25. ábra: Továbbtanulás bérprémiuma (2016)

Forrás: OECD (2018a).

5.4.2. A MAGYAR MUNKAERŐ KÉPZETTSÉGE

Az oktatási rendszer eredményességet mérő nemzetközi felmérések azt mutatják, hogy a magyar diákok ugyan az elvárt módon megtanulják a tananyagot, azonban a tananyagot nem képesek megfelelő mértékben alkalmazni a valós életből vett példák esetében (5-26. ábra). A hazai diákok alapvetően jobban teljesítettek a megtanult tananyag ellenőrzésére koncentráló TIMSS és PIRLS teszteken, mint a tananyag gyakorlati alkalmazását mérő PISA teszteken. Ez utóbbiak esetében különösen komoly problémát jelent hazánkban az alulteljesítő diákok magas aránya: a magyar

⁸² OECD (2010)

⁸³ Baumann-Winzar (2014)

⁸⁴ Magyar Nemzeti Bank (2015)

⁸⁵ Lásd bővebben a „Munkaerőpiac szétnyílása” című keretes írásban

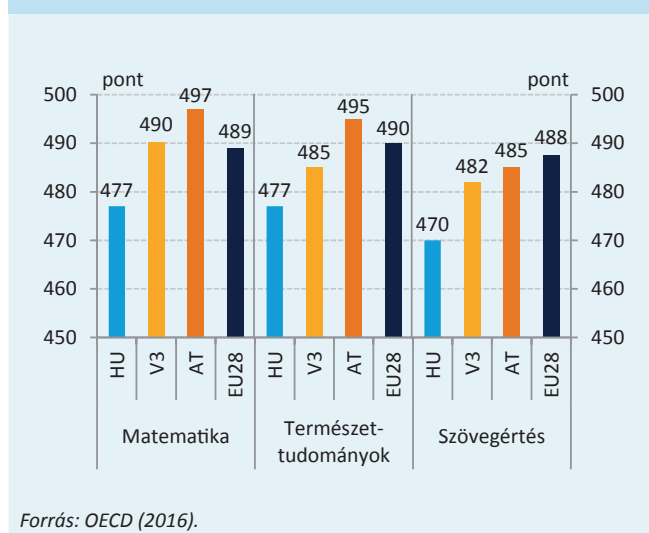
⁸⁶ Magyar Nemzeti Bank (2017a)

⁸⁷ Magyar Nemzeti Bank (2015)

⁸⁸ Magyar Nemzeti Bank (2015)

diákok 18,5 százaléka a három teszt (matematika, természet-tudományok, szövegértés) közül egyik esetében sem érte el a minimálisan elvárt szintet, miközben ez az arány csak 13,9 százalék volt átlagosan az uniós országokban a legutóbbi teszten.⁸⁹

5-26. ábra: PISA felmérések eredményei (2015)

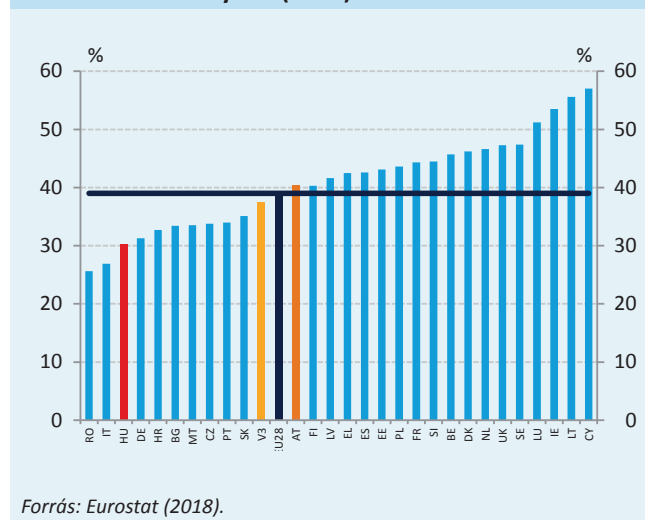

Az oktatási rendszer legfőbb kihívása, hogy a munkaerőpiac olyan jövőbeli állapotára készítse fel a fiatalokat, amelynek ismerete a gyorsuló fejlődés miatt egyre nehezebb. Azok a diákok, akik 2018-ban kezdték általános iskolai képzésüket, legkorábban 2030-ban fejezik be középiskolai és 2033-ban felsőfokú tanulmányaikat, és kerülnek ki a munkaerőpiacra. A fejlődés mai üteme mellett szinte elképzelhetetlen, hogy pontosan milyen ismeretanyagra és készségekre lesz szükségük a munkaerőpiaci pályafutásuk során, amelyre elvileg az oktatási rendszernek kellene felkészítenie őket.⁹⁰ Az egyre inkább globalizálódó világban ugyanakkor az egyértelműnek tűnik, hogy **a digitális tudás és az idegen nyelvek (főként az angol) is be fognak kerülni a munkaerőpiac által minimálisan elvárt alapkészségek körébe.** Jelenleg hazánk nem teljesít túl jól ezeken a területeken (a negyedik legkevesebben beszélnek legalább egy idegen nyelven Magyarországon az Unióban),⁹¹ így az oktatási rendszer hatékonyságát és a diákok alapképességeit jelentősen javítani szükséges ahhoz, hogy csökkenjen a lemaradásunk a jövőben.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya jelentősen emelkedett az ezredforduló óta hazánkban, azonban még

mindig elmarad a nyugat-európai szinttől. Magyarországon a 25–34 korosztály 30 százaléka rendelkezett felsőfokú képesítéssel, miközben ez az arány Ausztriában 40 százalék (5-27. ábra). Európai viszonylatban hazánkban nem magas a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya (17 százalék), azonban ez a többi visegrádi országban a hazainak átlagosan a fele (8 százalék).⁹² A korai iskolaelhagyás régiós szinten magas értéke (a magyar diákok 12,5 százaléka végzettség nélkül hagyja el az oktatási rendszert, míg a visegrádi régióban átlagosan 7 százalék)⁹³ komoly versenyképességi hátrányt jelent hazánk számára. Mindez részben annak a következménye, hogy — az igen kiterjedt korai gyermekkorai oktatás ellenére — a magyar oktatási rendszer továbbra sem képes hatékony módon csökkenteni a diákok társadalmi és gazdasági háttéréből adódó különbségeket.⁹⁴

5-27. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–34 korosztályban (2017)

A hazai felsőoktatás fejlesztése és nemzetközi versenyképességének javítása elengedhetetlen a fenntartható felzárkózás megvalósításához. Jelenleg egyetlen magyar felsőoktatási intézmény sem tartozik a világ vezető egyetemei közé, ami megnehezíti a legjobb képességű diákok Magyarországon tartását. Ennek ellenére a hazai felsőoktatás nemzetközi megítélése összességében nem tekinthető rossznak. Az OECD adatai szerint 2015-ben több mint kétszer annyi külföldi hallgató tanult hazánkban (22 ezer), mint ahány magyar diák részesült oktatásban külföldön (11 ezer).⁹⁵ Ahhoz azonban, hogy növelni lehessen a felsőfokú végzettségűek arányát a hazai társadalomban, szükséges a hazai felsőoktatási kiadások növelése és az intézmények fejlesztése

⁸⁹ Magyar Nemzeti Bank (2017b)

⁹⁰ Magyar Nemzeti Bank (2017b)

⁹¹ Eurostat (2018)

⁹² OECD (2018b)

⁹³ Eurostat (2018)

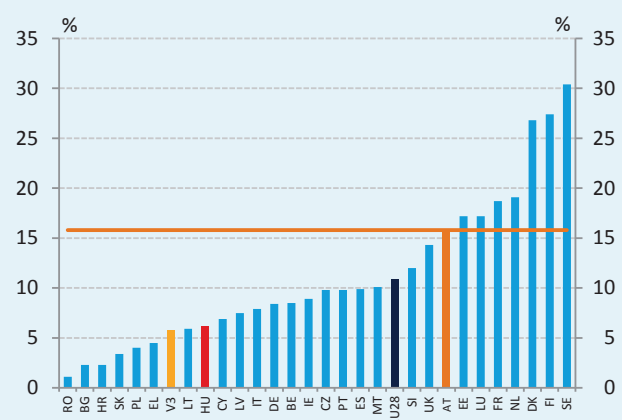
⁹⁴ OECD (2016)

⁹⁵ OECD (2018b)

egyaránt. Ezen felül érdemes lenne arra törekedni, hogy növekedjen a reál (műszaki, természettudományos, infokommunikációs) területeken végzettek száma hazánkban, hiszen e mutatóban szintén le vagyunk maradva a régiós országoktól, ami versenyképességi hátrányt jelenthet a K+F+I tevékenységet is tartalmazó, nagy hozzáadott értékű beruházások területén.

Előremutató lenne, ha elterjedne az a szemlélet a magyar társadalomban, hogy a modern kor kihívásainak csak a folyamatos (ön)fejlesztés segítségével lehet megfelelni. Ennek eléréséhez hozzájárulna az, ha a magyar oktatási rendszer elsősorban a folyamatos tanulás igényével és képességével ruházná fel a diákokat. Az élethosszig tartó tanulásban való részvételt azért is érdemes támogatni, mivel ez – szemben az oktatási rendszer többi elemével – már rövid távon is képes hozzájárulni a gazdasági növekedéshez. **A felnőttoktatás keretében megszerzett új képesítések, illetve a vállalati továbbképzések és tréningek során szerzett ismeretek egyaránt bővíteni tudják az egyes munkavállalók tudását, készségeit, a kihívásokhoz való alkalmazkodását és termelékenységét** (5-28. ábra).

5-28. ábra: Élethosszig tartó tanulásban részt vevők aránya (2017)

Megjegyzés: Oktatásban vagy tréningeken résztvevők aránya a megelőző 4 hétben a 25–64 korosztályban
Forrás: Eurostat (2018).

5.4.3. A KÉPZETTSÉGI SZINT JAVÍTÁSÁNAK POTENCIÁLIS NÖVEKEDÉSI HATÁSA

A munkavállalók képzettségi szintjének javítása hosszú távon számottevő pozitív hatással lehet a gazdasági növekedésre. Az OECD 2010-ben készített elemzésében igazolta, hogy az oktatás minőségének (azaz jelen esetben a PISA-felmérés eredményeinek) javítása jelentős növekedési hatást jelent⁹⁶. Madaras és Varga 2014-es tanulmányukban pedig ugyancsak az OECD-országokat vizsgálva arra jutottak, hogy a GDP-arányos közoktatási kiadások egy százalékpontos emelése egyéb tényezők változatlanság mellett közel 11 ponttal emeli meg a PISA-teszteken elért eredményeket.⁹⁷ Az oktatási eredmények és a GDP növekedés összefüggéseit vizsgáló szakirodalom alapján tehát érdemes az oktatásba fektetni, mert az növeli a nemzetgazdaság növekedési képességeit. Érdemes azonban figyelembe venni, hogy a (köz) oktatási kiadások hasznosulása nemzetgazdasági szinten alapvetően hosszú távon térül csak meg, a rövid távú eredmények eléréséhez elsősorban a felnőttképzés és a továbbképzési rendszer erősítése szükséges.

Magyarországon a felsőfokú oktatásban való részvétel társadalmi és egyéni megtérülési rátái nemzetközi összehasonlításban magasak. Az oktatás gazdasági hasznosulását vizsgáló módszerek között széles körben alkalmazott módszer a megtérülési ráták számítása, amely nem a gazdasági növekedésre gyakorolt hatást, hanem az oktatás, mint befektetés megtérülését vizsgálja. Az OECD az Education at a Glance című kiadványában⁹⁸ rendszeresen publikálja az egyes országokra vonatkozó kalkulációit, amelynek számítása során figyelembe veszik egyrészt az oktatáshoz kapcsolódó költségeket és az oktatás ideje alatt kieső jövedelmet, másrészt pedig a magasabb iskolai végzettséghez kapcsolódó magasabb bérszínvonalat (ennek adó- és járulékhatásaival), illetve alacsonyabb munkanélküliséget egyaránt. A legfrissebb számítások szerint Magyarországon mindkét nem esetében (a különbséget a bérek és a foglalkoztatás nemenként eltérő szintje okozza) jelentősen magasabb a felsőoktatásban való részvétel egyéni és társadalmi megtérülési rátája az európai uniós és régiós átlagnál (5-3. táblázat). Vagyis a felsőfokú végzettségűek arányának növeléséből mind az oktatásban részt vevő egyének, mind pedig a társadalom számottevően profitálna.

⁹⁶ OECD (2010)

⁹⁷ Madaras – Varga (2014)

⁹⁸ OECD (2018a)

5-3. táblázat: A felsőfokú végzettségbe történő befektetés hozama (2015)

Egyéni szint			
		Nettó megtérülés	Megtérülési ráta
HU	férfiak	339 300	20,4%
	nők	156 900	13,6%
V3	férfiak	275 333	13,4%
	nők	167 500	13,2%
AT	férfiak	309 700	10,0%
	nők	166 900	8,6%
EU22	férfiak	242 500	9,7%
	nők	177 700	13,2%

Társadalmi szint			
		Nettó megtérülés	Megtérülési ráta
HU	férfiak	173 500	15,0%
	nők	76 500	9,2%
V3	férfiak	93 667	8,5%
	nők	50 833	6,9%
AT	férfiak	224 500	7,9%
	nők	97 500	5,7%
EU22	férfiak	156 200	9,7%
	nők	84 700	8,6%

Megjegyzés: a középfokú végzettséghez viszonyítva. A nettó megtérülés a GDP számításához használt PPP-n alapuló ekvivalens USD-ben van kifejezve. A jövőbeli kiadások és bevételek 2 százalékkal vannak diszkontálva. Forrás: OECD (2018a).

Felhasznált irodalom

ÁEEK (2018): Egészségtudományi Fogalomtár. <https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/Kezd%C5%91lap>

Aghion, P., Boustan, L., Hoxby, C., Vandenbussche, J. (2009): *The Causal Impact of Education on Economic Growth: Evidence from U.S.* https://scholar.harvard.edu/files/aghion/files/causal_impact_of_education.pdf

Aksoy és szerzőtársai (2018): *Demographic Structure and Macroeconomic Trends*, by Yunus Aksoy, Henrique S. Basso, Ron P. Smith and Tobias Grasl. American Economic Journal: Macroeconomics (2018), megjelenés alatt.

Atoyan, R. et. al. (2016): *Emigration and Its Economic Impact on Eastern Europe*, IMF SDN/16/07 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1607.pdf>

Bloom, D.E., Canning, D., Sevilla, J. (2004): *The Effect of Health on Economic Growth: A Production Function Approach*. World Development Vol. 32

EUROFOUND (2010): Absence from work report. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/docs/ewco/tn0911039s/tn0911039s.pdf

European Commission (2011): *Health of People of Working Age*. https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/social_determinants/docs/final_full_ecorys_web.pdf

European Commission (2013): *Investing in Health*. Commission Staff Working Document. https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/policies/docs/swd_investing_in_health.pdf

European Commission (2018): *The 2018 Ageing Report*. Economic and Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016–2070). Institutional Paper 079, May 2018.

Eurostat (2018): *Database* <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Ferincz, A. – Szabó, Zs. R. (2012): *A „Z generáció” hatása a munkáltatói szervezetekre*. In: Szabó, Zs. R. (2012, szerk.): *Innováció vezetői szemmel*. Aula Kiadó, 2012.

Hanushek, E. A. – Wössmann, L. (2007): *The Role of Education Quality in Economic Growth*. World Bank Policy research Working Paper 4122.

Kátay G. – Wolf Z. (2008): *Driving factors of growth in Hungary – a decomposition exercise*. MNB Working Paper 2008/6 <https://www.mnb.hu/letoltes/wp-2008-6.pdf>

KSH (2014): *Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról c.* sajtótájékoztatójának sajtóanyaga, SEEMIG https://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/sajtoszoba/seemig_sajto_reszletes.pdf

KSH (2015): Demográfiai portré, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet <https://www.demografia.hu/kiadvanyo-konline/index.php/demografiaipotre/article/view/2485/2483>

KSH (2018): Mikrocenzus 2016 – 10. Nemzetközi vándorlás. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_10.pdf

Központi Statisztikai Hivatal (2018a): *Módszertani dokumentáció/szakstatisztikák – Élveszületés* http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=110&p_almenu_id=105&p_ot_id=100&p_obj_id=WNS&p_session_id=44829810

Központi Statisztikai Hivatal (2018b): *Teljes termékenységi arányszám (1990–2016)* https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdde220.html

KSH (2018): *Táblák (STADAT)*. <http://www.ksh.hu/stadat>

Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet (2015): *Népeség-előreszámítás*. <http://demografia.hu/hu/nepesseg-eloreszamitas>

Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet (2018): *Reprodukciós együttható*. <http://demografia.hu/hu/letoltes/fogalomtar/pdf/reprodukci-os-egyutthato.pdf>

Madaras, A., Varga, J. (2014): *A versenyképesség és a közoktatás kapcsolata Magyarországon*. E-CONOM III. évf. 2. szám

Magyar Nemzeti Bank (2015): *Növekedési jelentés*. <https://www.mnb.hu/letoltes/hun-novekedesi-boritoval.pdf>

Magyar Nemzeti Bank (2017a): *Növekedési jelentés*. <https://www.mnb.hu/letoltes/novekedesi-jelentes-2017-hu-web.pdf>

Magyar Nemzeti Bank (2017b): *Versenyképességi jelentés*. <http://www.mnb.hu/letoltes/versenyke-pesse-gi-jelente-s-hun-digita-lis.pdf>

Magyar Nemzeti Bank (2018): *Adatok, idősorok*. <http://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok>

Magyar Nemzeti Bank (2018): *180 lépés a magyar gazdaság fenntartható felzárkózásáért*. Műhelymunka, 2018. július. <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-180-pontja.pdf>

Magyarország Alaptörvénye (2011). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>

Matolcsy Gy. – Palotai D. (2018): *A magyar modell: A válságkezelés magyar receptje a mediterrán út tükrében*, Hitelintézeti Szemle, 17. évf. 2. szám, 2018. június, 5–42. p. <http://www.hitelintezetiszemle.hu/letoltes/hsz-17-2-t1-matolcsy-palotai.pdf>

Munkavédelem Nemzeti Politikája (2016–2022) (2016). http://www.ommf.gov.hu/index.html?akt_menu=557

OECD (2010): *The High Cost of Low Educational Performance – The Long-run Economic Impact of Improving PISA outcomes*. <http://www.oecd.org/pisa/44417824.pdf>

OECD (2018a): *Education at a Glance*. <http://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

OECD (2018b): OECD.Stat. <http://stats.oecd.org/>

OECD (2016): *PISA 2015 Results (Volume I.)*. <http://www.oecd.org/publications/pisa-2015-results-volume-i-9789264266490-en.htm>

Oketch M., McCowan T., Schendel R. (2014): *The Impact of Tertiary Education on Development: A Rigorous Literature Review*. Department for International Development.

Palotai D. – Virág B. (2016): *Versenyképesség és növekedés*. MNB

Világgaazdasági Fórum (2018): *Future of jobs*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf

WHO (2018): *Global Burden of Disease*. <http://www.healthdata.org/gbd>

6. A hazai vállalkozások fejlesztésének stratégiája

A felzárkózáshoz elengedhetetlen az extenzív növekedési pályáról egy intenzív növekedésre való áttérés. Éppen ezért a 3. fejezetben bemutatott reformpálya egyik kulcseleme a termelékenység bővülése. A termelékenység növekedését a piacgazdasági keretek között a vállalati szektortól várjuk. Ez a fejezet azzal a kérdéskörrel foglalkozik, hogy miként lesz képes a hazai vállalati szektor éves átlagban 4,0 százalékos körüli termelékenység-emelkedést felmutatni a reformpályán. A fejezetben megjelölt célok elérése esetén a munkatermelékenység megduplázódik a kis- és középvállalatoknál, míg éves átlagban közel 6 százalékkal emelkedik az egy főre jutó kibocsátásuk. A nagyvállalatok esetében több mint 40 százalékkal emelkedik a termelékenység 2030-ra, ami éves átlagos 3 százalékos növekedést jelent. Emellett a fejezetben megfogalmazott célok hozzásegítenek a tőke-munka arány emelkedéséhez, a vállalatok beruházási rátájának növekedéséhez, a GDP és a GNI közötti rés szűküléséhez, valamint a folyó fizetési mérleg többletének tartós fennmaradásához. Mindemellett a foglalkoztatási ráta emelkedését is támogatják.

A foglalkoztatás és a hozzáadott értékbeli súlya miatt a vállalkozások fejlesztésének legfontosabb célcsoportja a kis- és középvállalati kör. Ennél a csoportnál a legfontosabb feladat jelenleg a tőke és munka hatékonyabb felhasználása a növekedési tartalékok mozgósítása révén. Egyrészt a magyar kis- és középvállalati szektor szerkezete rendkívül elaprózódott, így a hazai kkv-szektor nem használja ki megfelelő mértékben a mérethatékonyságból származó előnyöket. Számításaink alapján amennyiben egy koncentráltabb kkv szerkezet jönne létre, a kkv-szektor termelékenysége több mint 20 százalékkal lenne magasabb. Másrészt a hazai kkv-k a már elérhető fejlett technológiákat is kevésbé használják. Így tehát csupán a rendelkezésre álló technológiák nagyobb penetrációja is jelentősen serkentené a hazai kis- és középvállalkozások teljesítményét.

Távlati cél az olyan vállalkozói ökoszisztéma kialakítása, ami érdemben elősegíti a gazdaság megújulását és rugalmasságának növekedését. Ehhez szükséges, hogy a vállalatok kutatás-fejlesztés ráfordításai növekedjenek mind mennyiségben, mind pedig hatékonyságban. A hazai kis- és középvállalatok európai összehasonlításban alacsonyan innoválóknak számítanak. Magyarországon 5 kkv-ből csupán 1 hajt végre innovációt, míg ugyanezen szám a fejlettebb európai országok esetében akár a duplája is lehet. Ezen elmaradás mögött számos tényező húzódik meg, melyek közül a legjelentősebb a vállalkozói kultúra hiányosságai és a vállalatok - felsőoktatási intézmények közötti gyenge együttműködési hajlam. Emellett számos tanulmány igazolta, hogy a kkv-k számára fontos innovációs ösztönzőt jelent a külpiacra lépés és a nemzetközi termelési láncokba való bekapcsolódás. A külkereskedelemben való részvétel magasabb vállalati foglalkoztatással, munkatermelékenységgel és teljes tényező termelékenységgel jár, az exportáló és az importáló vállalatok versenyképesebbek a külföldi és a hazai piacokon egyaránt. Becslésünk alapján hozzávetőlegesen 10 000 új exportáló vállalat esetén érdemi termelékenység-növekedés érhető el.

Tekintettel arra, hogy Magyarország globális értékláncokba való integráltsága és gazdasági nyitottsága európai összehasonlításban is kiemelkedő, maximalizálni kell a már hazánkban tevékenykedő, illetve a jövőben hazánkba érkező külföldi vállalatok makrogazdasági hozadékát, tovagyrúzó hatásait. Az empirikus adatok azt mutatják, hogy amennyiben nagy importfelhasználással termelnek a gazdaságban a meghatározó ágazatok, akkor alacsony belső hozzáadott értékteremtő képességgel rendelkező gazdaság jön létre. A tudásintenzív szolgáltatási ágazatok támogatása lenne célszerű, mely egyszerre növelheti a belföldi megrendelések arányát a teljes nemzetgazdaságban, valamint ezen belül a feldolgozóipari termelésben is, valamint élénkíti az értékteremtő képességet és a termelékenységet. Mindemellett a korábbi ágazati fókusz helyett a modern fejlesztéspolitikának a globális folyamatokba illeszkedő technológiák támogatásra kell törekednie. Utolsóként a magyar vállalatok előtt álló külföldi lehetőségeket elemeztük, melyben megállapítottuk, hogy tágabb régiókban további tér van a magyar befektetések eszközölésére, illetve egyes esetekben akár részfeladatok kiszervezésére.

KULCSINDIKÁTOR	LEGUTÓBBI ÉRTÉK	CÉLÉRTÉK 2030-RA	FORRÁS
Kis- és középvállalatok aránya	kis: 7,6%; közép: 1,4% (2015)	kis: 15,6%; közép: 2,9%	NAV társasági adó adatbázis (kontroll: KSH)
GEI rangsorban TOP 30	50 (2018)	30	GEI kiadványok
GCI üzleti kifinomultság indexben TOP 50	60 (2017)	50	GCI kiadványok
Vállalatkategóriák közötti bérkülönbség	33,7% (2017)	23,6%	KSH Intézményi munkaügyi statisztika
Képzésben résztvevők aránya az alkalmazottak százalékában (kkv)	12,5% (2015)	27,4%	Eurostat
KKV beruházási rátája	13,2% (2015)	15,2%	NAV társasági adó adatbázis
Fejlett technológiai megoldások elterjesztése a kkv-k körében	átlagban 60 százalékos javulás a részmutatók tekintetében		Eurostat (European ICT usage survey)
Gazellák aránya (gazellák az összes aktív vállalat arányában árbevételben mérve)	1,6% (2015)	4,3%	Eurostat vállalati demográfiai adatok
Termék vagy folyamat innovációt folytató kkv-k arányának növelése	20,8% (2014)	30,3%	Eurostat CIS
Szervezeti vagy marketing innovációt folytató kkv-k aránya	18,6% (2014)	27,1%	Eurostat CIS
A kkv-szektor termelékenysége (millió forint/fő)	4,8 (2015)	9,6	Eurostat
A K+F létszám növelése (az összes foglalkoztatott arányában)	0,82% (2016)	1,35%	KSH
Az üzleti szektor GDP-arányos K+F kiadásai	0,9% (2016)	1,3%	KSH
GDP-arányos K+F kiadások	1,2% (2016)	1,9%	KSH
Impakt faktor (Hirsch szám [H-index])	390 (2017)	555	SCImagoJr
A bejegyzett új szabadalmak száma	37 (2015)	53	WIPO
Exportáló kkv-k darabszáma	32 162 (2014)	42 000	Eurostat
Szolgáltatás-külkereskedelem aránya a teljesen belül	20,1% (2017)	28,4%	KSH
Termelésbe kerülő importarány	65,2% (2010)	60%	KSH felhasználás-táblák
Piaci szolgáltatások GDP részaránya	49% (2016)	55%	KSH nemzeti számlák
Az exportban a hazai hozzáadott érték tartalom növelése	53% (2014)	79%	OECD TiVa

Bevezetés

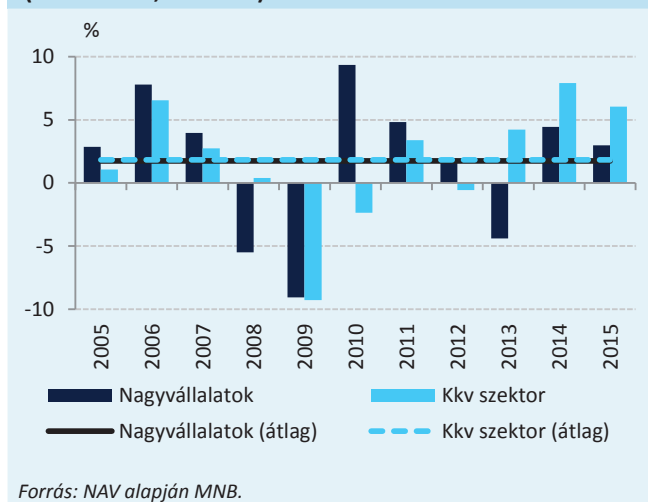
A fenntartható felzárkózás egyik legfontosabb feltétele a vállalati termelékenység növelése. A reformpályán **összeségében 4,0-4,5 százalékos átlagos évi termelékenység-növekedéssel számolunk, ami érdemben meghaladja a korábban regisztráltat** (2000 és 2017 között 1,8 százalékos volt a növekedés). A hazai vállalati szektort jelentős heterogenitás jellemzi, elsősorban a nagyvállalatok és a kkv-k mutatnak különbséget termelékenységben, tőkeintenzitásban és bérekben. A fejlesztéspolitikának ennek a heterogenitásnak a tudatában kell egy keretrendszert kialakítani.

6-1. ábra: A kkv és a nagyvállalatok termelékenységi különbsége egy főre vetítve

A nagyvállalati szektor évi átlagos 3,0 százalékos, a kkv-szektor esetén pedig 6 százalékos növekedés szükséges ahhoz, hogy a hazai gazdaság a reformpályán bemutatott termelékenységi dinamikát elérje (6-1. ábra). Mivel az elmúlt évek átlagában a vállalati szektor termelékenység-bővülése ettől mindkét vállalatcsoport esetében elmaradt, ez jól mutatja a kihívás nagyságát és komplexitását.

6-2. ábra: Munkatermelékenység változása (2005–2015, százalék)

A foglalkoztatás és a hozzáadott értékbeli súlya miatt a vállalkozások fejlesztésének legfontosabb célcsoportja a **kis és középvállalati kör**. Ennél a csoportnál **jelenleg a kkv-szektorban kimutatható növekedési tartalék mozgósítása jelenti a legnagyobb potenciált**. Másrészt **olyan vállalkozó ökoszisztémát kell kialakítani**, ami érdemben elősegíti a gazdaság megújulását és rugalmasságának növekedését.

A kkv-szektor mellett figyelembe kell venni, hogy a világ jelentősen megváltozott az elmúlt három évtizedben azzal, hogy ma már a **globális értékláncok** alapvetően meghatározzák egy ország termelékenységét. Tekintettel arra, hogy Magyarország globális értékláncokba való integráltsága és gazdasági nyitottsága európai összehasonlításban is kiemelkedő, **maximalizálni kell** a már hazánkban tevékenykedő, illetve a jövőben hazánkba érkező **külföldi vállalatok makrogazdasági hozadékát**, tovagyrúzó hatásait. Ezen felül a magyar közepes és nagyvállalatoknál intenzívebben kell kihasználni a régióban adódó közvetlen tőkebefektetési lehetőségeket.

Az alábbiakban ezen logika mentén kívánunk áttekintést adni a magyar vállalkozások fejlesztése előtt álló legfontosabb kihívásokról és feladatokról. Először a kkv szegmenst érintő kihívásokról beszélünk, majd a gazdaság szerkezetét és értékteremtő képességét elemezzük.

6.1. A kis- és középvállalkozások fejlesztési stratégiája

A kkv-szektor kiemelet jelentőséggel bír a felzárkózás pályáján. Ez egyrészt a kkv súlyával magyarázható: a kkv-szektor a vállalati foglalkoztatás 71 százalékát, a hozzáadott érték 47 százalékát, és az export 20 százalékát adja. A kkv-szektor emellett döntő többségben hazai tulajdonban áll, és sokkal jobban beágyazott a magyar gazdaságba, mint a sokszor elszigetelten működő külföldi tulajdonú nagyvállalatok.⁹⁹ A kkv-szektor ebből kifolyólag nagyon fontos szereplője a hazai gazdaságnak.

Másrészt a kkv-szektorban jelentős termelékenységi tartalékok azonosíthatóak. Ez a termelékenységi rés számításaink szerint egyrészt a szektor szerkezetéből adódik,

⁹⁹ A szigetszerű működésről és az alacsony multiplikatív tulajdonságokról lásd a 4. alfejezetet a gazdaság szerkezetéről és értékteremtő képességéről.

másrészt a lemaradás oka, hogy a hazai kis- és közepes vállalatok nem alkalmazzák a jelenleg is könnyen elérhető megoldásokat, módszereket.¹⁰⁰

Harmadrészt a digitális korban a világ gyorsabban változik, mint a korábbi ipari forradalmak alkalmával. **Ebben a felgyorsuló és fokozatosan hálózatosodó világban nem lesznek képesek az alacsony termelékenységű, elszigetelt vállalkozások életben maradni.**

A kkv-szektor fejlesztéspolitikai szempontból két egymással párhuzamosan futó, időhorizontját tekintve azonban két eltérő irányt kell, hogy kövessen. **Egyrészt a korszerű technológiák alkalmazásának elősegítésével, másrészt a vállalati szféra konszolidációjával fel kell szabadítani azokat a termelékenységi tartalékokat, amelyek könnyen mozgósíthatók a magyar kkv-szektorban. Másrészt hosszabb távú kihívásnak tekinthető a megújuláson, innováción és vállalati rugalmasságon alapuló, intenzív növekedési pályára állítani a kkv-szekort.** Ezt a kérdéskört a vállalati ökoszisztéma címkével illettük.

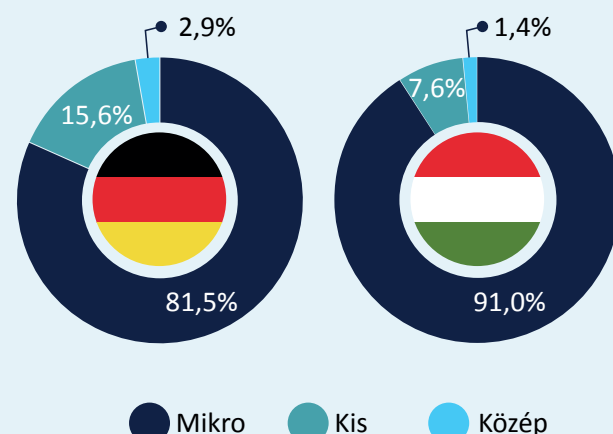
6.2. Termelékenységi tartalékok

A kkv-szektor számára termelékenységi tartalékoknak nevezzük azokat az elemeket, amelyek a vállalkozások számára relatív könnyen elérhetőek, illetve a vállalatszerkezet pozitív irányú megváltozásával felszabadíthatók. A legnagyobb és leggyorsabb megtérüléssel ezeken a területeken lehet beavatkozni.

6.2.1. A MÉRETHATÉKONYSÁG JOBB KIHASZNÁLÁSA

A hazai kkv-szektor szerkezete rendkívül elaprózódott, a mikrovállalatok aránya lényegesen meghaladja a fejlett gazdaságokban megfigyelhető súlyt (6-3. ábra).

6-3. ábra: A magyar és német kkv-szektorban működő vállalatok arányai méretkategóriák szerint 2015-ben (százalék)

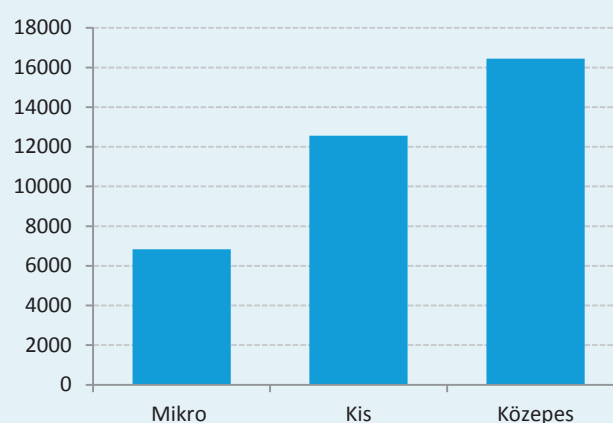

Forrás: OECD, MNB-számítás.

Ráadásul egy átlagos mikrovállalatot alapul véve egy átlagos kisvállalatban 1,84 szeres, míg egy átlagos közép vállalatban 2,27 szeres az egy dolgozóra eső hozzáadott érték a 2015-ös NAV adatok alapján.

Fontos persze azt is megvizsgálni, hogy mi az oka annak, hogy magasabb a nagyobb vállalatok egy főre eső hozzáadott-értéke, más szóval munkatermelékenysége. A háttérben két tényezőt szokás azonosítani. Egyrészt a nagyobb tőkeintenzitás (vagyis az egy foglalkoztatottra eső tőke nagysága) eltérő lehet a különböző méretű vállalatok esetén. **A nagyobb vállalatok jellemzően tőkeintenzívebbek, ahogy ezt a 6-4. ábra is mutatja.**

6-4. ábra: Egy foglalkoztatottra jutó tőkeállomány (2015, ezer forint)

Forrás: NAV adatok alapján MNB-számítás.

¹⁰⁰ Lásd 3.1.2-es részt a fejlett technológiák adaptálásáról.

Az érdekesebb azonban számunkra az a termelékenységbeli különbség, amit nem magyaráz a tőkeintenzitásban jelentkező differencia. Ez az úgynevezett teljes tényezőtermelékenység (TFP), azaz a gazdasági kibocsátás változékony-ságának az a része, amit nem tudunk a termelési tényezőkkel (azaz a munkafelhasználás és a tőkefelhasználás változá-sával) megmagyarázni. A TFP felfogható egy általános terme-

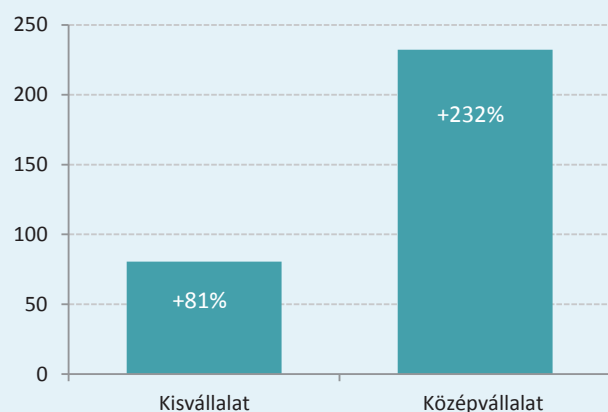
lékenységi indikátorként, ami azt mutatja meg, hogy az adott gazdaság, ágazat vagy vállalat, de akár szervezeti egység milyen hatékonyan képes az inputokat (azaz a tőkét és a munkát) outputtá, azaz GDP-vé alakítani. A TFP értékét több dolog határozhatja meg: milyen ágazatban tevékenykedik az adott vállalat, melyik évben végezzük a megfigyelést, ezen kívül szignifikáns hatást gyakorol rá a vállalat mérete.

6-1. keretes írás: Hogyan mérhető a mérethatékonyság vállalati szinten?

A teljes tényezőtermelékenység többféleképpen becsülhető. **A becslések alapja a vállalati termelési függvény, amelyben az inputokat a termelésben felhasznált tőke és munka jelenti.** Tőke alatt jellemzően a termelésben résztvevő javakat értjük (eszközök, immateriális javak), míg a felhasznált munkamennyiséget a termelésben résztvevő létszámmal lehet közelíteni. A termelési egyenlet nem megfigyelt tagja maga a teljes tényezőtermelékenység, amely regressziós módszerrel becsülhető. Az előbbi módszer egyszerűségéből kifolyólag kézenfekvőnek tűnhet, ugyanakkor néhány statisztikai és közgazdasági problémát érdemes kezelni a megbízható eredmények érdekében. Egyrészt endogenitási probléma áll fenn a termelési tényezők felhasznált mennyisége és a termelékenységi sokkok között, másrészt a mintából csőd miatt kikerülő megfigyelések (vállalatok) szelekciós torzítást okoznak. A problémák kezelésére Olley és Pakes (1996) egy új módszerrel állt elő, a vállalati beruházásokkal identifikálták a termelékenységi sokkokat. Habár ezzel a módszerrel kezelhető a becslés legtöbb hiányossága, ugyanakkor sajnos sok cég esetében az adott időszaki beruházások értéke zérus. Ennek következtében megfigyelések vesznek el. Ezt Levinsohn és Petrin (2003) küszöbölte ki azzal, hogy a beruházás helyett energiát vagy anyagköltséget használtak, így továbbfejlesztve Olley és Pakes metódusát. Elemzésünkben Levinsohn – Petrin módszerrel becsüljük a vállalati szintű termelékenységet a hazai kettős könyvvitelt vezető vállalkozások adatain. Ezt követően panel-regressziós modell segítségével becsüljük a TFP-t vállalati szinten 2004 és 2015 között. Figyelembe vesszünk számos vállalati karakterisztikát (vállalati korra, a szektorra a cég, illetve év fix hatások), emellett pedig egy méret dummy változót. A méret dummy alapvetően a méretugrások termelékenységi többletének tekinthetők, mivel a TFP esetén a tőkemélyülés hatását már kiszűrtük a vizsgálatból, emellett pedig a vállalati karakterisztikákra is kontroláltunk.

A számításaink alapján pusztán a mérethatékonyság miatt egy átlagos kisvállalat 80 százalékkal, egy átlagos közép-vállalat pedig már 230 százalékkal termelékenyebb, mint egy átlagos mikrovállalat. Az tehát, hogy hogyan oszlik meg a kkv-szektor tőkéje a mikro-, kis- és közepes vállalatok között jelentősen befolyásolja a mérethatékonyságon keresztül a teljes kkv-szektor és így a makrogazdaság teljesítményét. **A jelenlegi elaprózódott struktúrában a hazai kkv-szektor nem használja ki a mérethatékonyságból eredő versenyképességi, termelékenységi előnyöket.**

6-5. ábra: A méret hatása a teljes tényezőtermelékenységben a mikrovállalatokhoz képest

Forrás: NAV adatbázis, MNB-számítás.

A kkv-szektor konszolidációjában épp ezért rendkívül nagy gazdasági potenciál azonosítható Magyarországon. Ennek a potenciálnak az azonosításhoz egy modellt alkottunk, amelyben a hazai mikrovállalkozások konszolidációja során keletkező termelékenységnövekedést számszerűsítettük. A

modellben egy olyan hipotetikus átalakulás termelékenységi hatását számszerűsítettük, amennyiben a kkv-szektor szerkezete hasonlítana a német kkv szerkezethez, amely a világ legtermelékenyebb kkv-szektorai közé sorolható. A számítás peremfeltételei az alábbiak:

1. rögzítettük az átlagos mikro, kis és középvállalatok tőke-munka arányát, az 6-4. ábrának megfelelően;
2. rögzítettük a mérethatékonyági előnyöket a mikro, kis és közepes vállalatok esetén a 6-5. ábrának megfelelően
3. A vállalati konszolidáció **csak a jelenlegi munkaerőt oszthatja újra, nincs lehetőség pótlólagos munkaerő bevonására**. A szükséges tőke mennyiséget a szektor hitelfelvételből vagy tőkeemelésből tudja előteremteni. Ugyanakkor becslésünkben a konszolidáció termelékenységi hozadékának csak a mérethatékonyaságból fakadó többletével számolunk. A tőkeintenzitásból fakadó termelékenységi hozadékot itt figyelmen kívül hagyjuk.
4. Referenciaértéknek a német kkv-szektor szerkezetét tekintettük az 6-3. ábrának megfelelően.

Számításaink alapján amennyiben a német kkv szerkezetet eredményezné a kkv-szektor konszolidációja abban az esetben a kkv-szektor termelékenysége 20 százalékkal lenne magasabb. Ez érezhetően csökkentené a kkv-szektor lemaradását a nagyvállalatokhoz képest, de koránt sem lenne elegendő ahhoz, hogy a kkv-k és a nagyvállalatok közötti termelékenységi szakadékot önmagában áthidalja.

Fontos megjegyezni, hogy ebben **a számításban csak statikus hatásokat vettünk figyelembe**, azaz nem vizsgáltuk azokat a hatásokat, amelyek azért jelentkezhetnek, mert a kis és közepes vállalatok gyorsabban is növekednek, mint a mikro-vállalatok. Dinamikus szemléletben a növekedés még magasabb lehet, így a hazai kkv-szektor konszolidációja érdemi középtávú növekedési tartalékokat biztosíthat.

6.2.2. FEJLETT TECHNOLÓGIÁK ADAPTÁLÁSA

Andrews és szerzőtársai egy az OECD számára készített tanulmányukban arra világítottak rá, hogy **az új technológiák ugyan gyorsan terjednek az országok között, de a korábbiakhoz képest sokkal lassabban az országon belül a vállalatok között** (Andrews és szerzőtársai, 2018). Ez annak

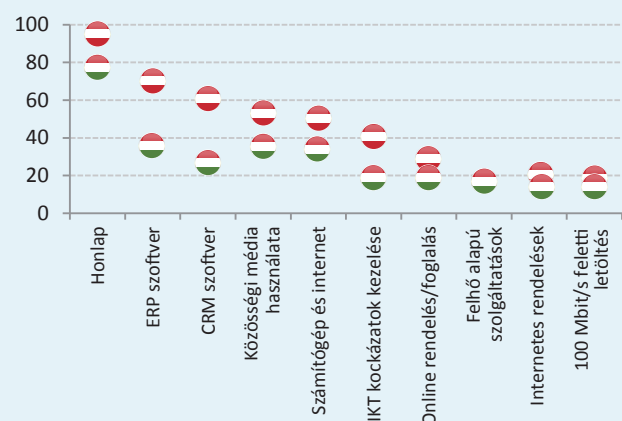
ellenére történik, hogy a vezetékes internet és az okostelefonok csaknem az összes vállalkozás számára olcsón elérhetők. Hiába elérhető az internet (általános célú technológia),¹⁰¹ ha a fogékonyabb közeget igénylő digitális alkalmazások (big data, CRM, ERP rendszerek) alig terjednek. **A szakpolitikának érdemes tehát támogatnia a technológiák diffúzióját és adaptációját** például azzal, hogy a technológiai vezető vállalkozások tudástranszferét támogatja.

A nemzetközi összehasonlítások során a hazai kkv-szektor különösen rosszul szerepel a fejlett infokommunikációs technológiák alkalmazásában (6-6. ábra). A kkv-k közül 5-ből 1-nek nincs honlapja valamint mindösszesen minden harmadik használja a közösségi média platformokat. Ez annak ellenére van így, hogy napjainkra a technológiai megoldások elértek arra a szintre, hogy egy honlap vagy közösségi oldal elkészítéséhez már semmilyen informatikai szaktudás nem szükséges. A számítógépet használó alkalmazottak aránya szintén nagyon alacsony, míg az infokommunikációs rendszereket használó vállalatok kb. fele nincsen arra felkészülve, hogy az informatikai kockázatokat megfelelően tudja kezelni. Mindezzel azt kívánjuk érzéltetni, hogy szemléletváltással, jelenleg is létező megoldások alkalmazásával önmagában **úgy lehetne növelni a termelékenységet, hogy közben a vállalatok semmilyen addicionális innovációt nem hajtanak végre.** Természetesen ez csak egy bizonyos ideig emelhetné a termelékenységet, a következő intenzív növekedési szakaszhoz való eléréshez már további készségek szükségesek. Ezen felül további látókör, illetve pénzügyi tudatosság javító intézkedések kellenek a kormányzat részéről, hogy ez a csoport fogékonyabbá váljon az innovációra.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a különböző termelés-szervezési és **digitális eszközök bevezetésének támogatása még önmagában nem jelenti a termelékenységi tartalékok felszabadítását.** Az olyan „soft” tényezők, mint a megfelelő fogadókészség a vállalatok részéről egyes szegmensekben adottnak tekinthető, míg másokban nem. A vállalkozók nyitottságát alapvetően befolyásolja **a vállalati ökoszisztéma** minősége is, emiatt nem csak az innovatív vállalkozások szempontjából fontos, hogy ezt a témakört érintsük.

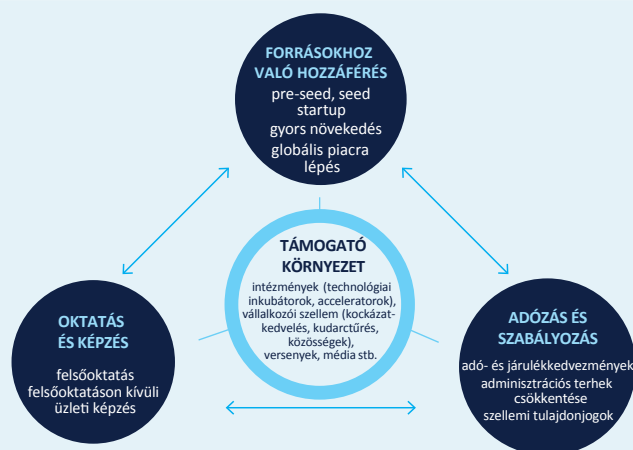
¹⁰¹ Az általános célú technológiákról lásd bővebben a 2017. évi Növekedési jelentés 5. fejezetét

6-6. ábra: Fejlett technológiát használó közép- és nagyvállalatok aránya (2015)

Megjegyzés: 10 főnél nagyobb vállalatok.
Forrás: Eurostat.

6-7. ábra: Vállalati ökoszisztéma elemei

Forrás: Runway Budapest 2.0.2.0.

6.3. Vállalati ökoszisztéma

A modern vállalkozásfejlesztési megközelítések túllépnek a vállalat belső folyamatainak elemzésén, valamint a makro szemléletmóddal szemben nem csak mennyiségi (például tőkeállomány), hanem minőségi tényezőkre (együttműködési csatornák, intézményrendszer minősége) is nagy hangsúlyt fektetnek. Az elgondolás alapja az, hogy a modern gazdaságokban már nem csak a mérethatások érvényesülnek, hanem **ma már az alkalmazkodás sebessége számít igazán**. A gyors alkalmazkodásra képes vállalatok teszik termelékennyé a gazdaságot. **A gyors alkalmazkodás azonban nem csak egyedi vállalati jellemző, hanem ahogyan biológiai életközösséget is sok faj együttese alkot, ahol mindegyik kölcsönösen egymásra utalt, úgy a vállalatokra és a környezetükre is igaz ez.** Erre utal a vállalati ökoszisztéma elnevezés is. **Az ökoszisztéma elemei a vállalatokon kívül az oktatás és képzés, a forrásokhoz való hozzáférés, az adózás és szabályozás, valamint a támogató környezet.** Ezen tényezők együtt fogják meghatározni azt, hogy mennyire tud rugalmas lenni a vállalat a változó világ kihívásaira (6-7. ábra).

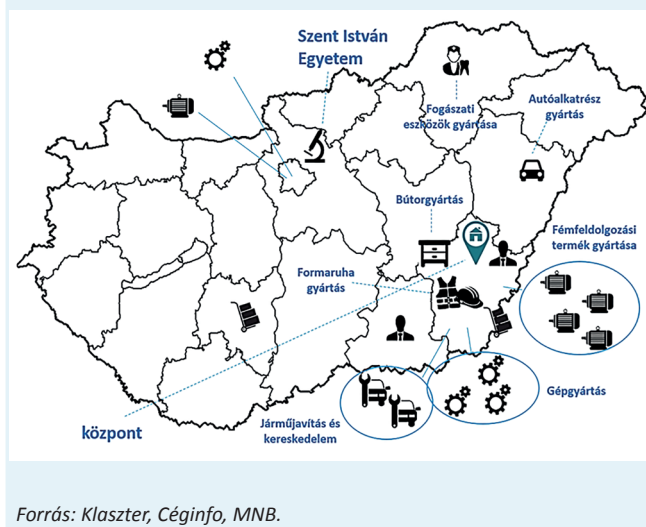
Az ökoszisztéma működését az informális és formális csatornák minősége és mennyisége befolyásolja. **Az üzleti kifizetőségi és a termelékenység között érdemi kapcsolat azonosítható.** A legsikeresebb ökoszisztémák, mint Tel-Aviv, Peking, Stockholm, vagy a Szilícium völgy kifejlődésében a vállalati együttműködési csatornák kulcsfontosságú szerepet játszottak. Az ilyen ökoszisztémákat az alábbi gazdasági elemek jellemzik (Moon, 2017):

1. az **egyetemek** tehetségeket nevelnek ki,
2. rendelkezésre állnak **mentorhálózatok**,
3. megfelelő **infrastruktúra** alakul ki,
4. **finanszírozó** ökoszisztéma áll rendelkezésre,
5. **startup kultúra**,
6. intézményi és szakpolitikai **támogató keretek**,
7. **szilárd gazdasági alapok**.

Ilyen vállalati ökoszisztémának tekinthetők a **klaszterek**, amelyek lényegüket tekintve **több tevékenységet felölelő együttműködési formák**. **Klaszterek esetében valójában ágazatilag és földrajzilag is kiterjedt ökoszisztémákról beszélhetünk** (6-8. ábra).¹⁰² Véleményünk szerint a klaszterek jelentősen nagyobb szerepet kellene, hogy kapjanak a gazdaságfejlesztési rendszerben ahogyan az számos fejlett országban is bevett gyakorlat (lásd például Canada Innovation Superclusters Initiative). A klaszterek támogatása segítheti a specializált mérethatékonysági előnyök megteremtését is.

¹⁰² Itt fontos megjegyeznünk, hogy természetesen a klasztereknek is van ágazati fókusz, azonban tevékenységeiket tekintve egyszerre több szakágazatot is lefednek, több egymástól függetlenül működő céggel. A legjobb minőségű klaszterek között az informatikai, egészségügyi és járműipari klasztereket találunk a legnagyobb számban.

6-8. ábra: Egy fémipari klaszter tagjainak tevékenységei Magyarországon (2018)

A hazai, elsősorban **budapesti innovatív vállalati ökoszisztéma regionális vezető szerepre törekedhet**. Ugyan az elmúlt években a különböző vállalati együttműködési formák, mint az **inkubátorok és klaszterek** száma növekszik, még nem alakult ki a nemzetgazdasági szinten érzékelhető „kritikus tömeg”. Ehhez a szakpolitikának együttműködésre alapuló ökoszisztéma építésre kell törekednie, konzultálva az érintettekkel. Magyarországon történt már erre irányuló munka a szakmai szervezetek, minisztériumok finanszírozó intézmények részvételével, így a korábbi jó példák segíthetnek tovább az építkezést.¹⁰³ Előremutató elemként 2017-ben a kormány **üzleti angyaloknak szóló társasági adókedvezményt** vezetett be, amely komoly lépést jelentett a legnehezebb finanszírozási fázis, a magvető szakasz megszilárdulásában (a vállaltok életciklus szerinti finanszírozási nehézségeiről lásd 4. fejezetünket a pénzügyi rendszerről). Az adótörvénybe foglalás azért is mérföldkő Magyarországon, mert általa jogilag is definiálva lettek a heterogénen értelmezett startup cégek, illetve a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának közreműködésével elméletileg lehetővé vált, hogy a valóban innovatív vállalkozásokhoz juthassanak el az adótámogatott befektetések.¹⁰⁴ Az inkubátorok működésének támogatása szintén hozzájárul az ökoszisztéma kifejlődéséhez.¹⁰⁵

A vállalati ökoszisztémának számos olyan eleme van, amit a **Növekedési jelentés** más fejezeteiben tárgyalunk (humántőke, finanszírozás), ebben az alfejezetben a kutatás-fejlesztéssel, az innovációval és a külkereskedelmi aktivitás bővítésével foglalkozunk részletesen.

6.3.1. KUTATÁS-FEJLESZTÉS ÉS INNOVÁCIÓ

A modern gazdaságpolitikai gyakorlatban sokszor jelent tervezhetőségi gondot az, hogy **a kutatás-fejlesztés, illetve az innováció határterületei összemosódnak**. Emiatt sokszor hibás következtetések kerülnek levonásra, amelyek akadályozzák a terület megfelelő állami támogatását.

A kutatás fejlesztést és az innovációt is egyaránt végezheti állami vagy magánvállalat, legyen az profit orientált, vagy sem, a fontos különbségek magában a tevékenységben rejlenek. A **kutatás-fejlesztés** korábbi klasszikus kínálati megközelítésében a kutatás megelőzi az innovációt. Ezt a fázist, mely alapvetően három szakaszra osztható (alapku-tatás, alkalmazott kutatás, kísérleti fejlesztés),¹⁰⁶ a **kutatói kíváncsiság hajtja**. Az innováció ezzel szemben alapvetően egy piaci folyamatra utal. Ezt azért fontos tisztázni, mert a kutatás-fejlesztéssel ellentétben az innováció nem önmagáért folyik, hanem a szervezet piaci/emberi igényekre adott céljainak eléréséért. **Az innovációhoz vezető egyik legfontosabb eszköz épp a kutatás-fejlesztés**, melyekre alapvetően tudományos módszerek használata jellemző. **Az innováció lehet ugyanakkor akár egy új csomagolás, munkaszervezési technika vagy egy új piacra lépés miatt megített termékátalakítás is.**

Korábban jellemzően lineáris folyamatnak tekintették a K+F-et és az innovációt, a modern megközelítésben azonban inkább iteratív, kölcsönös visszacsatolásokon alapuló kapcsolatot lehet felfedezni. Az elmúlt években számos példa létezett arra – elsősorban az élettudományok területén –, hogy a piaci (emberi) igények inspirálták a kutatás fejlesztést. Emiatt fontos azt is látni, hogy **a kutatás-fejlesztés, valamint az innováció között nem lehet prioritási sorrendet felállítani, hiszen egymás nélkülözhetetlen kiegészítői.**¹⁰⁷

¹⁰³ Budapest HUB projekt. Bővebb információért lásd a Runway 2.0.2.0 Startup Credo kiadványt, ami elérhető innen: <http://nih.gov.hu/download.php?docID=26009> Klaszterek tekintetében a klaszter akkreditációs rendszer emelhető ki. Bővebben lásd http://klaszterfejlesztas.hu/content.php?cid=cont_4ffdb63e693227.48747265

¹⁰⁴ Bővebben lásd 331/2017. (XI. 9.) Korm. rendelet

¹⁰⁵ Az uniós társfinanszírozásnak köszönhetően 11 inkubátor kapott minimum fél milliárdos támogatást induló vállalkozások fejlesztésének ösztönzésére, amiből 8 Budapesten kívüli helyszínnel üzemel. Bővebben: <https://nkfih.gov.hu/hivatalrol/hivatal-hirei/harom-kozep>

¹⁰⁶ 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésre

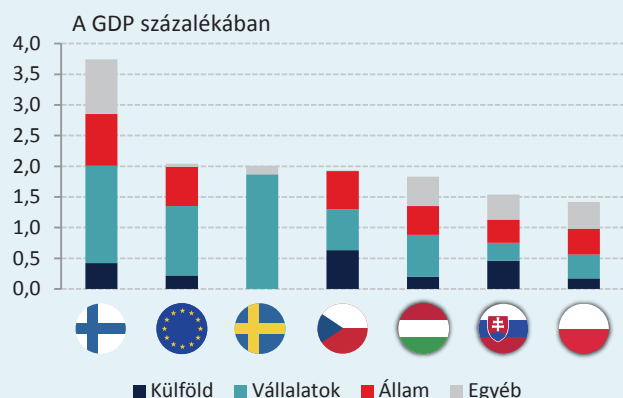
¹⁰⁷ A kutatás-fejlesztés érdemi szereplője az állam, illetve az innovációhoz képest sokkal keményebb adatok állnak rendelkezésre, emiatt rendszerszinten elemezhetők a szereplők igényei. Az innováció esetében az adatok jóval nehezebbé teszik a rendszerszintű elemzést.

Tekintettel arra, hogy az innováció sokszor kutatás-fejlesztési eredményeket felhasználva történik meg előbb a kutatás-fejlesztési rendszert elemezzük röviden, majd utána térünk rá az innovációra.

6.3.1.1. Kutatás-fejlesztés

Az elmúlt évtizedekben számos tanulmány értekezett a **kutatás-fejlesztésre költött források aránya, valamint a fejlettség szoros kapcsolatáról** (lásd például Meo és szerzőtársai, 2013; Griffith összefoglalója [Griffith, 2010], vagy Bassani – Scarpetta, 2001). Magyarország 2020-ra 1,8 százalékos GDP arányos kutatás-fejlesztés ráfordítási célt határozott meg, amitől elmarad a hazai mutató (jelenleg 1,5 százalék alatt alakul). A nemzetközi összevetések rámutatnak arra, hogy a felzárkózáshoz érdemben **szűkíteni kell a rést az unió átlagához képest**. Az állami kutatás-fejlesztési ráfordítások is némileg alacsonynak tekinthetők európai viszonylatban, ugyanakkor a nagyobb elmaradás a **vállalatok K+F finanszírozási ráfordításánál mutatkozik meg** (6-9. ábra).

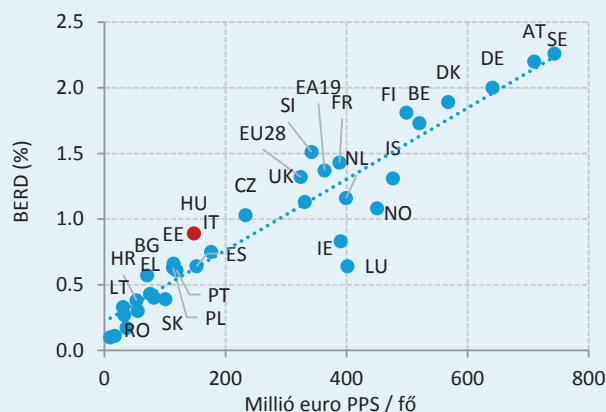
6-9. ábra: K+F ráfordítások a finanszírozás forrása szerint (2015)

Megjegyzés: Egyéb - külföld, nonprofit szervezetek.
Forrás: Eurostat.

Fejezetünk szempontjából fontosabb vállalati kutatás-fejlesztési ráfordítások tekintetében sem jobb a helyzet. **Magyarország 16. helyen áll a GDP arányos üzleti K+F kiadások tekintetében (0,9 százalék)** (6-10. ábra). **Az uniós átlaghoz való felzárkózáshoz kb. 1,3 százalékos arányra volna szükség, ami támogatná a makrogazdasági pályánknál bemutatott TFP növekedést** (3. fejezet).

6-10. ábra: Üzleti célú K+F ráfordítások a GDP arányában (BERD mutató), illetve abszolút értékben (2017)

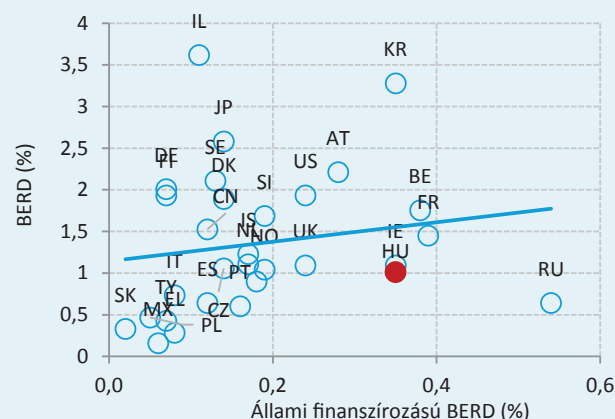
Forrás: OECD.

A vállalati K+F arány emelése tehát kulcskérdés a felzárkózásban. Emellett az is nagyon fontos, hogy a vállalatok minél szélesebb körben végezzenek K+F tevékenységet. **Nyugat-Európában akár minden harmadik kis- és középvállalat költ kutatás és fejlesztésre, miközben Magyarországon csak minden 4.-5. vállalat tesz így** (Eurostat, CIS felmérés, 2014).

A helyzet javítására a kormány a közelmúltban több adó, illetve direkt támogatási jellegű intézkedést is tett, ezzel **az egyik leginkább bőkezű kutatás-fejlesztési támogatási környezetet létrehozva a régióban**. Ennek ellenére a vállalati szektor kutatás-fejlesztési vállalati ráfordításai csak a GDP 0,9 százalékát tették ki 2016-ban, ami alig magasabb a tíz évvel ezelőtti 0,5 százalékos értéknél. Ebből kifolyólag az is látható, hogy **alacsony az üzleti kutatás-fejlesztésre fordított állami támogatások hatékonysága is** (6-11. ábra).

Fontos lenne, hogy alapvetően olyan projektek kerüljenek támogatásra, amelyek **tovagyűrűző hatásokkal bírhatnak**, ezzel növelve a vállalati célú állami K+F kiadások hatékonyságát. Ha a kutatás-fejlesztési támogatások csak a cégek falain belül hasznosulnak, tovább nőhet a már most is mélyülő szakadék az **állami kutatóintézmények és a vállalatok között**. Ha a vállalatok nem fordítanak forrást az állami finanszírozású intézményekkel közös tevékenységekre akkor az állami fenntartású intézmények piaci tudása elvész, és kevesebb tud ennek következtében visszaforgni például az oktatásba.

6-11. ábra: Üzleti célú K+F ráfordítások aránya az állami támogatáshoz viszonyítva (2013)

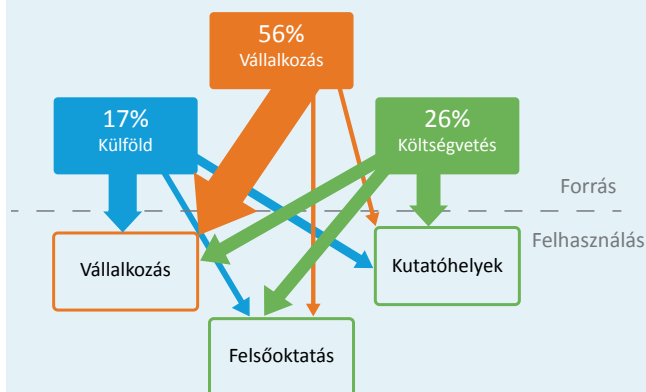
Forrás: Eurostat.

Ha ez megtörténik, az állami fenntartású intézményekre költött állami források hatékonysága csökken. **Ha a vállalatok nem működnek együtt a kutatóintézményekkel relatív olcsó kutatás-fejlesztési lehetőségektől esnek el, ami így csökkenti a vállalati termelékenységet.** A jelenlegi támogatási rendszerben mindkét irányú felvetés orvoslására adódik példa, azonban **további intézkedések lehetnek szükségesek ahhoz, hogy a vállalatok és az állami intézmények közötti interakciók gyarapodjanak és így a K+F finanszírozás egyensúlya javulhasson.**

Várakozásaink szerint a finanszírozási szerkezet kiegyensúlyozottabbá válása érdemben segítheti a termelékenység növekedését. **A kiegyensúlyozottabb finanszírozást a vállalkozások felsőoktatási és tudományos kutatóhelyek felé áramló költségeinek emelése jelenthetné** (6-12. ábra).

A vállalatok és a felsőoktatási intézmények közötti szorosabb együttműködésnek számos további pozitív hatása lehet, például azzal, hogy **bővül a képzések kínálata, ami segíthet a magas termelékenységű munkaerő elvándorlásának megfékezését.**

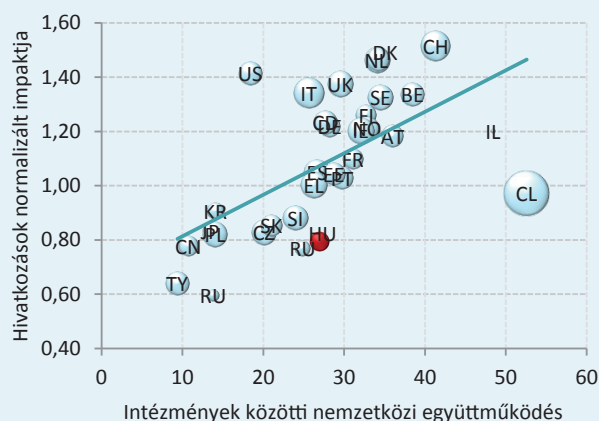
6-12. ábra: K+F ráfordítások a finanszírozás forrása és felhasználója szerint, stilizált ábra (2016)

Megjegyzés: A vonalak vastagsága a források stilizált arányát mutatja meg.
Forrás: KSH alapján MNB.

A jövőben a szakpolitikának törekednie kell a **hálózatosodásból fakadó előnyök megteremtésére**, támogatva a kutatói hálózatok megszilárdulását és kiszélesedését. A kiterjedt kutatói hálózatok segíthetnek az európai szinten is abban, hogy a magyar kutatások megállják a helyüket. Tekintettel arra, hogy a kutatás-fejlesztés definíció-szerűen a világ élvonalát kell, hogy megcélazza, a **nemzetközi kutatásokban** való részvétel kiemelt szempontként kell, hogy megjelenjen a K+F szakpolitikában (6-13. ábra).

6-13. ábra: A tudományos hivatkozások impakt faktora és az intézmények közötti nemzetközi együttműködés kapcsolata (2013)

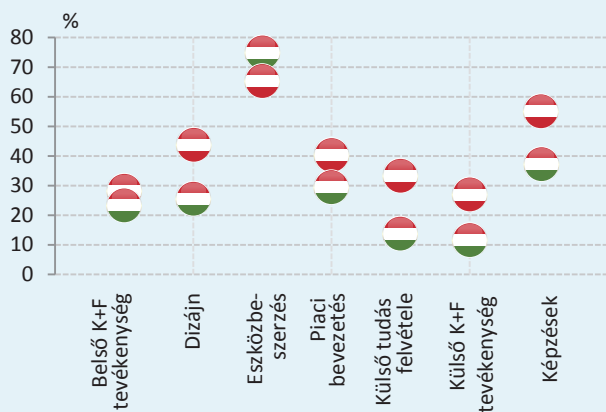
Megjegyzés: a buborékok mérete az impakt faktor kutatói létszámmal korrigált száma.
Forrás:OECD.

6.3.1.2. Innováció

A kutatás fejlesztési folyamatok eredményeit is felhasználva jön létre az innováció. A vállalaton belüli folyamatok tekintetében a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően 4 féle innovációt különböztetünk meg (OECD, 2005): **szervezeti innovációt, marketing innovációt, termék innovációt és folyamat innovációt.** A négy innovációs kategóriát „innovációs mag”, illetve magon kívüli kategóriákra érdemes megbontani. A maginnovációs kategóriák, avagy kemény innovációs folyamatoknak tekintjük a termék és/vagy folyamat innovációs tevékenységeket, míg a magon kívüli tételekbe értjük a jellegüket tekintve inkább „soft”, ugyanakkor nem kevésbé fontos innovációs kategóriákat, mint a szervezeti és marketing fejlesztéseket.

A magyar kkv-k európai összehasonlításban alacsonyan innoválóknak számítanak. Jellemző, hogy itthon mindösszesen minden ötödik kkv innovál, míg nyugatabbra már minden második kkv-ra jellemző, hogy innovációt hajt végre.¹⁰⁸ Világos tehát, hogy a magyar kkv-szektor innovációs képessége/hajlandósága alacsony. A továbbiakban az innovációs képességet jobban megragadó **maginnovációs** tevékenységeket (folyamat és termékinnováció) elemezzük. A 6-14. ábra rámutat arra, hogy számos területen látható elmaradás a magyar kkv-szektornál Ausztriától, ugyanakkor ez a lemaradás a V4 régió egészére is jellemző.

6-14. ábra: A maginnovációs tevékenységet folytató kkv-k aránya (2014)

Megjegyzés: Százalékos értékek. A felmérésben a 10 főnél nagyobb vállalatok vettek részt.

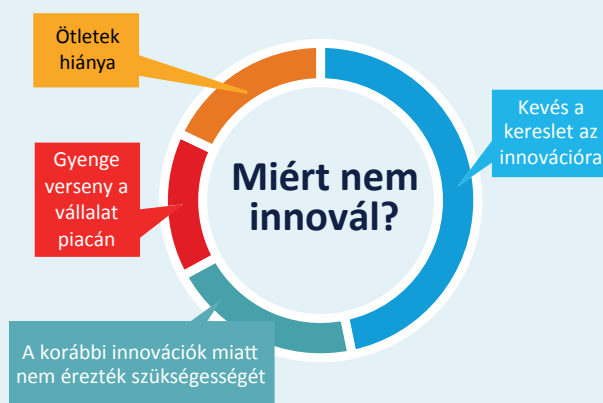
Forrás: Eurostat CIS felmérés 2014.

A magyar kkv-knál látott lemaradás mögött számos magyarázat húzódik meg, a legfontosabb javítandó terület azonban kétséget kizáróan **a vállalkozói kultúra.** Jó példa erre, hogy

az Eurostat felmérése alapján **a nem innováló vállalatok csak 10 százaléka érzi úgy, hogy innoválnia kellene.** Nemzetközi összehasonlításban a magyar arány nem számít kiugróan alacsonynak, mint ahogy az sem, hogy itthon is az innovatív termékekre való alacsony keresletet jelölik meg a vállalatok fő okként az innovációtól való elmaradás mögött (6-15. ábra).

A megfelelő fogadóközeget hiányoló válaszok ráerősítenek arra, hogy a vállalatok innovációs kapacitását jelentősen lehet növelni egy stabil innovációs keresleti rendszer létrehozásával. Az államnak érdemes tehát törekednie a Nyugat-Európában számos helyen aktívan használt innovatív állami keresleti eszközök bevezetésére, amelyek igényt teremtenek az innovatív megoldásokra.¹⁰⁹ Ugyanakkor ezt a választ értelmezhetjük úgy is, hogy míg az ötlet jellemzően megvan, illetve a verseny is van annyira erős, hogy innovációra készítse a vállalatokat, a folyamat végén nem tudják kellőképpen pozícionálni az ötletüket.

6-15. ábra: A kérdezési időszakban innovációt nem végrehajtó kkv-k mögöttes okokat megjelölő válaszai Magyarországon (2014)

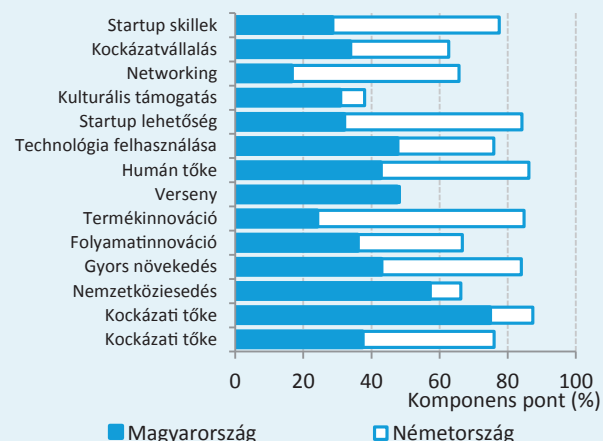
Forrás: Community Innovation Survey (CIS) 2014.

Egy másik felmérés a Global Entrepreneurship Index (GEI) is megerősíti a vállalkozói szemléletbeli hiányosságokat. **A lehetőségek felismerése, a kockázatvállalás, a kulturális támogatás, a technológia használata, illetve a piaci versengést mérő alindexekben teljesítenek kiemelten rosszul a magyar vállalatok** (6-16. ábra).

¹⁰⁸ A 2016-os előzetes adatok alapján mindkét kategóriában sikerült 20-20 százalékos javítani aggregált szinten

¹⁰⁹ Ilyen eszköz a kereskedelmi hasznosítás előtti beszerzés, amelynek lényege, hogy megosztja a fejlesztői kockázatokat a fejlesztők és az állam között, miközben a versenypályázatos keretnek köszönhetően a megoldások folyamatos javulása biztosított.

6-16. ábra: Magyarország vállalkozói attitűdjének dimenziói (2018)

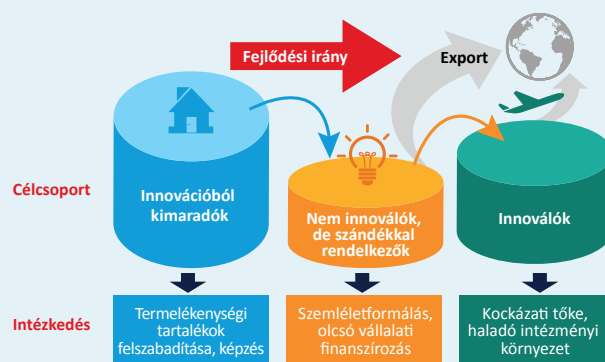

Forrás: Global Entrepreneurship Index 2018.

A kkv-k méretükből adódóan akkor lehetnek képesek megugrani a vállalkozói innovációs lépcsőfokokat, ha a szakpolitika aktívan ösztönzi őket a fejlesztésre. A strukturális alapokból származó források, a központi uniós források (például Horizont 2020) illetve a magyar költségvetés forrásai aktívan töltik be jelenleg ezt a szerepet. **A vállalkozói tudás, azaz know-how fejlesztésére azonban más megközelítés is szükséges.** A vállalkozói szemléletformálás, tájékoztatás kulcsfontosságú lesz, mivel a vállalkozások gyakran „bezárva” élnek saját világukban, nem keresik aktívan a legújabb technológiai lehetőségeket. A demonstrációs mintaprogramok, mint például a kormány által is támogatott Ipar 4.0 program segíthetnek növelni az innovációs hajlandóságot.

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy innovációs tevékenység szempontjából a magyar kis- és középvállalatok három csoportra oszthatóak: **egy csoportra, mely magainnovációs tevékenységeket folytat (21 százalék) egy csoportra, mely innoválna, de valamiért nem tud (8 százalék), és egy többségi csoportra, amiben a vállalatok többsége nem is lát okot az innovációra (71 százalék).** A kkv-k innovációhoz való heterogén viszonyulása miatt **differenciált megközelítés javasolt** (6-17. ábra).

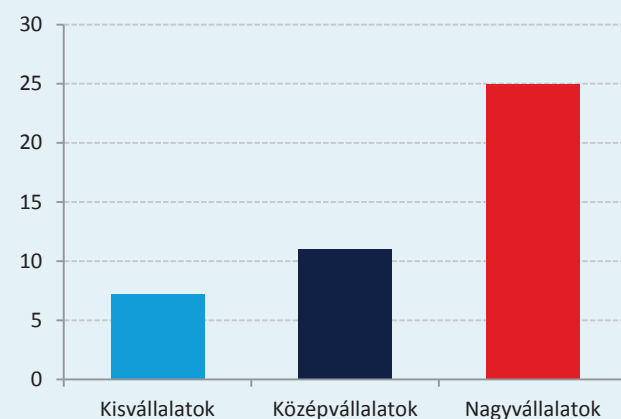
6-17. ábra: A differenciált vállalkozásfejlesztés elméleti kerete

Forrás: MNB.

A legnagyobb csoport az **innovációból kimaradó vállalkozások (71 százalék)** tipikusan nem innovatív szegmensekben, környezetben és munkaerővel működnek. **A nem innovatív vállalatok aktivitásának növeléséhez elsősorban a már korábban említett termelékenységi tartalékok felszabadítása segíthet.** A fejezetben leírtakon túl a szemléletbeli változást a vállalati képzések számának növelése is segítheti, amit a technológia és digitalizáció okozta kihívások is sürgetnek. A magyar kisvállalatok alkalmazottainak mindösszesen 11 százaléka, a középvállalatok alkalmazottainak 14 százaléka jár továbbképzésre, míg a nagyvállalatoknál ez az arány jóval nagyobb, 28 százalék (6-18. ábra). A vállalati képzések erősítésére már jelenleg is léteznek uniós forrású támogatási eszközök mintegy 93 milliárd forint értékben, ezek minőségi kihasználása kulcskérdés a termelékenység szempontjából.

6-18. ábra: A szakmai képzésben résztvevők aránya (2015)

Forrás: Eurostat.

A nem innováló, de legalább a szándékkal rendelkező vállalatok (8 százalék) körében az innovációt akadályozó okokat kell elemezni. A válaszadók szerint főként az állami (vagy uniós) támogatások hiánya, illetve a belső finanszírozási források hiánya említhető az innovációt akadályozó elemként.¹¹⁰ Itt egy fontos ellentmondás is kirajzolódik, ami újfent megvilágítja a pszichológiai gátakat. **A vállalatok belső finanszírozási gondokkal indokolják azt, hogy nem költenek innovációra, miközben pont az innováció tenné lehetővé, hogy több belső forrásuk legyen.**

A maginnovációs tevékenységet folytató vállalatok (21 százalék) esetében az átgondolt ökoszisztéma építés lehet célravezető. Azok a gazdaságok bizonyultak sikeresnek ilyen téren, amelyek támogatták az induló és innovatív vállalkozások adóterheinek csökkentését, támogatták a rugalmas munkaerőpiaci politikákat, elérhetővé tették a keltető és korai finanszírozási forrásokat, valamint újrakezdést támogató csődpolitikát vezettek be (Andrews és szerzőtársai, 2018). Ezen felül **a külkereskedelmi aktivitás növelésére érdemben mutatkozik tér ennél a csoportnál,** ugyanis elsősorban az innovatív termékkel vagy szolgáltatással rendelkező vállalatok tekinthetők potenciális exportőröknek.

6.3.2. KÜLKERESKEDELEM, MINT INNOVÁCIÓS ÖSZTÖNZŐ

A külkereskedelemnek szentelt külön alfejezet létét több elem is indokolja. Egyrészt a kkv-k számára fontos kitörési pontot jelent a külpiacra lépés és a nemzetközi termelési láncokba való bekapcsolódás. A magyar kkv-k esetében érdemi lemaradás azonosítható az exporttevékenységek terén. Másrészről **számos tanulmány rámutatott arra, hogy a külkereskedelemben való részvétel magasabb vállalati foglalkoztatással, munkatermelékenységgel és teljes tényező termelékenységgel jár, az exportáló és az importáló vállalatok versenyképesebbek a külföldi és a hazai piacon egyaránt** (Bernard és Jensen, 1999; de Loecker, 2007; van Biesebroeck, 2003).

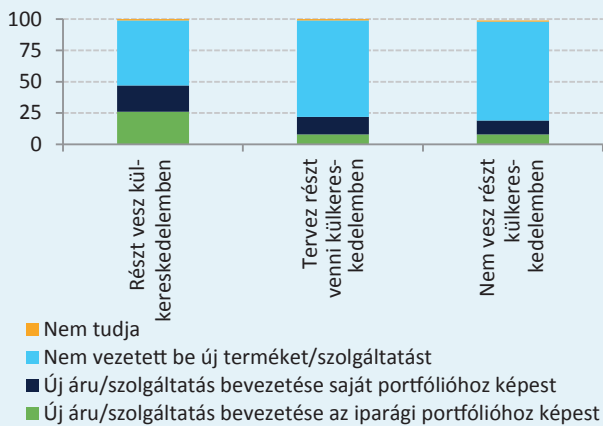
2017-es növekedési jelentésünkben megvizsgáltuk a magyar kkv-k exportban való részvételét és az ebből származó előnyöket. Főbb megállapításaink szerint kevés kkv exportál, jellemzően alacsony hozzáadott értékű terméket és kevésbé tudásintenzív szolgáltatást, viszont a külpiacra lépő vállalatok az exportálást megelőzően és követően is jelentősen növekednek a nem exportáló kkv-khoz képest (Növekedési jelentés 2017, 2. fejezet).

Az információs technológia fejlődésével leküzdhetővé vált a nagy távolság a kereskedelmi partnerek között, ami megfizethetőbbé teszi a külpiacra lépést a nagyvállalatok mellett a kkv-k számára is. A termelés határokön átívelő láncokba szervezése is a kkv-k erőteljesebb exportpiaci megjelenése mellett szól: a világexport nagy részét köztes termékek adják, teret biztosítva a kkv-knak, akik így a nagyvállalatok beszállító partnereivé válhatnak, még akkor is, ha a termékük nagyon specializált (WTO, 2016). A globális termelési láncok elterjedésével az ipari termelést támogató szolgáltatások is egyre elterjedtebbek, ilyenek például a logisztika, szállítás, javítás és egyéb üzleti szolgáltatások. Mivel a szolgáltatások kevésbé tőkeigényesek, ezek exportálása is a kkv-knak kedvez. A szolgáltatások súlya dinamikusan növekszik a külkereskedelemben az információs és kommunikációs technológia elterjedésének köszönhetően, a kkv-knak pedig fontos szerepe lehet a szolgáltatás exportban is a közeljövőben, amely általában magasabb hozzáadott értéket képvisel az áruexportnál.

Általánosságban elmondható, hogy a külpiacra lépéshez szükség van a vállalati termékportfólió továbbfejlesztésére. Egy EU-s szintű kkv-szektorra kiterjedő kérdőíves felmérés szerint **a jövőben külkereskedelemben részt venni tervező és már külkereskedő vállalatok egyaránt innovatívabbak a külkereskedelemben részt nem vevő vállalatoknál (6-19. ábra).** A nem külkereskedő vállalatokhoz képest azon kkv-k, amelyek a jövőben terveznek a külpiacra lépni nagyobb arányban vezettek be új terméket vagy szolgáltatást saját portfóliójukhoz képest. **A már külkereskedő vállalatok közel fele állított elő új terméket/vagy szolgáltatást.** Ezen vállalatok portfóliója nagyjából fele-fele arányban tartalmaz új árut/szolgáltatást saját termékeikhez viszonyítva és saját iparágához képest. Ez utóbbi komolyabb innovációs tevékenységet feltételez és az összehasonlítás szerint leginkább ennek a megléte választja el az exportáló és a nem exportáló kkv-kat.

¹¹⁰ Itt fontos megjegyezni, hogy a felmérés éve 2014, ám azóta számos ponton jelentősen enyhültek a vállalatok külső finanszírozási korlátai.

6-19. ábra: Exportálás és új termékek bevezetése

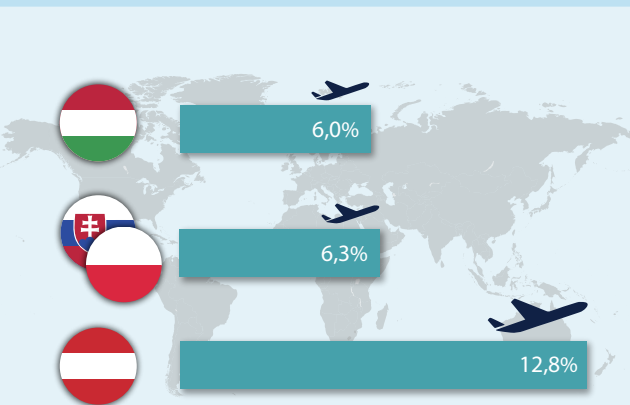

Forrás: Internationalisation of European SMEs Survey, 2009, European Commission, p. 48 alapján.

Ezek alapján úgy gondoljuk, hogy **szükség van minél több kkv exportba való bevonására**, amely közép- és hosszú távon hozzájárul a vállalati és az aggregált termelékenység növekedéséhez.

Összehasonlításképpen, bár Ausztriában kismértékben csökkent az exportáló kkv-k aránya, a rendelkezésünkre álló legfrissebb adatok szerint **a magyar exportáló kkv-k aránya fele az osztrák exportálók arányának** (6-20. ábra).

6-20. ábra: Exportáló vállalatok aránya

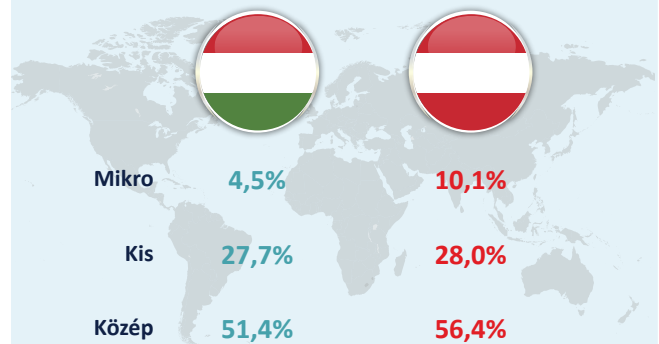

Megjegyzés: A régióban Lengyelországra és Szlovákiára áll rendelkezésre exportálásra vonatkozó adat.

Forrás: Eurostat, 2015.

A hazai kkv-k exportálási hajlandóságának elmaradása **elsősorban a mikrovállalatoknál** figyelhető meg, azonban mindegyik méretkategóriában azonosítható Ausztriához viszonyítva. A hazai kkv-k közül a középvállalatok exportálnak a legnagyobb arányban.

6-21. ábra: Exportáló kkv-k megoszlása méretkategória szerint

Forrás: Eurostat, 2015.

6.3.2.1. KKV export és aggregált termelékenység

Nagyjából **10 000-el több kkv-nak kellene exportálnia Magyarországon**, hogy közelítsük az osztrák exportáló kkv-k számát a 2015-ös adatokat figyelembe véve (6-21. ábra). Jelenleg az exportáló kkv-k főleg árut exportálnak (80 százalék), kevesebben szolgáltatást (13 százalék) és még kevesebben árut és szolgáltatást (7 százalék). Ezeket az arányokat figyelembe véve **6800 áru, 2600 szolgáltatás és 600 új áru és szolgáltatás exportáló kkv-ra lenne szükség Magyarországon**.

Egy áruexportáló kkv Magyarországon közel kétszer magasabb munkatermelékenységgel rendelkezik, mint egy nem exportáló, egy szolgáltatás exportáló több, mint háromszor termelékenyebb, egy áru és szolgáltatás exportáló pedig közel háromszor termelékenyebb egy nem exportáló kkv-nál. A jelenlegi termelékenységbeli különbségeket figyelembe véve az újonnan belépő exportálók közel **40 százalékos termelékenység bővülést eredményeznének a kkv-szektorban egyéb tényezők változatlansága mellett**.

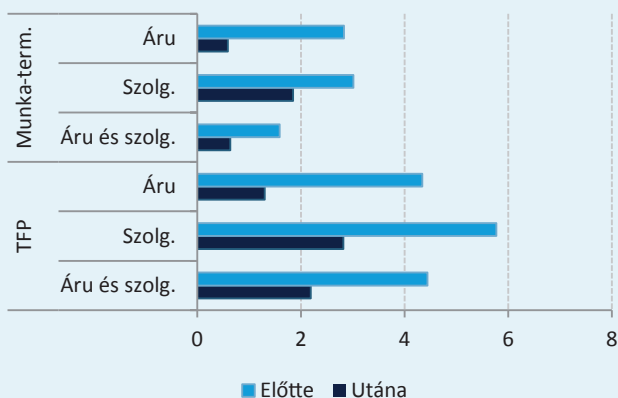
6.3.2.2. Exportálás és egyéb vállalati karakterisztikák

Az áruexportáló vállalatok jobban teljesítenek a nem exportáló vállalatoknál több teljesítménymutató mentén: **nagyobbak, magasabb a beruházásuk, több tőkével rendelkeznek és termelékenyebbek**. A szolgáltatásexportőrök pedig az áruexportőröknél is jobbak, több ország vállalatát vizsgáló tanulmányok szerint. **A felsorolt vállalati tulajdonságok viszont eleve befolyásolhatják a vállalatok külső piacra**

lépését, valószínű, hogy a már korábban is sikeres vállalatok döntenek a külpiacra lépés mellett. Ugyanakkor a külpiacra lépéssel a vállalatok tovább fejlődhetnek és az exportálásnak köszönhetően tovább növelhetik beruházásukat, tőkéjüket és termelékenységüket.

Vállalati szintű adatokon végzett becslésünk szerint, exportpiacra lépés előtt egy áru- vagy szolgáltatás exportáló nagyjából 3 százalékkal, míg egy árut és szolgáltatást is exportáló kkv közel 2 százalékkal magasabb munkatermelékenységgel rendelkezik egy nem exportáló kkv-hoz képest (6-22. ábra). Exportálást követően a kkv-k tovább növelik munkatermelékenységüket, legerőteljesebben a szolgáltatás exportálók. Még jelentősebb a növekedés exportálást megelőzően és követően is a kkv-k teljes tényező termelékenységében.

6-22. ábra: Vállalati karakterisztikák változása az exportálást megelőző és követő időszakban (százalékos eltérés nem exportáló kkv-hoz képest)

Megjegyzés: Az oszlopok az exportáló vállalatok teljesítménybeli különbségét mutatják a nem exportálókhoz képest az exportálást megelőző és követő öt évben, egy évre vetítve. A különbségek becslésénél figyelembe vettük a vállalat iparági besorolását, évet és a vállalat múltbeli karakterisztikáit. Minden különbség szignifikáns 1 százalékos szignifikancia szinten.

Forrás: MNB számítás NAV és KSH adatok alapján.

A tízezer új kkv külpiacra lépésével jelentős aggregált létszám és beruházás bővülésre számíthatunk.

Az új exportáló kkv-knak köszönhetően, piacra lépésük előtt a foglalkoztatottak száma aggregáltan több, mint 6 százalékkal növekszik, a beruházás pedig több, mint 10 százalékkal (6-23. ábra). Az exportálást követően a foglalkoztatás 3,75 százalékkal bővül, a beruházás pedig több, mint 4 százalékkal. Minden egyéb tényező változatlanóságát feltételezve az aggregált létszám- és beruházás bővülést a (előző) ábrán látható becslött értékeket és új kkv számosságot felhasználva számoltuk, figyelembe véve a kkv-szektor gazdasági súlyát.

6-23. ábra: Tízezer új exportáló kkv-nak köszönhető aggregált létszám és beruházás bővülés

Forrás: MNB számítás NAV és KSH adatok alapján.

Összességében elmondhatjuk, hogy **a kkv-k számára kitörési pontot jelent az exportpiacra lépés.** A közeljövőben fontos lenne, hogy egyre több kkv exportáljon, magasabb technológiai intenzitású terméket, vagy tudásintenzív szolgáltatást. A kkv-k esetében a kivitel növelésére első sorban a Magyarországhoz közeli területeken van lehetőség. A regionális, első sorban délkelet-európai irányú kereskedelmet a megfelelő távolságon kívül támogatja a nagy növekedési potenciál, továbbá a szomszédos országok magyar lakta területei miatt az alacsony nyelvi korlátok. Ezen felül a nagyvállalatok számára olyan régiókban van lehetőség jöhetnek szóba, ahol a népesség dinamikusán növekszik (Ázsia, Afrika), illetve ahol a fizetőképes kereslet a szélesedő középosztály következtében érdemben emelkedik (részletebben lásd 1. fejezet). **Ráadásul egyes feltörekvő országokban az urbanizációs folyamatok is felgyorsulnak,** ami a szolgáltatások egyre inkább globális térben való megjelenése következtében addicionális lehetőséget biztosíthatnak a hazai kis- és középvállalatok kivitelének növelésére. Az exportpiacra lépést megelőzően és azt követően is **a vállalatok jelentős fejlesztéseket hajtanak végre, erőteljes termelékenység bővülésük pedig hozzájárul az aggregált termelékenység növekedéséhez.**

6.4. A gazdaság szerkezete és értékteremtés

Ebben az alfejezetben a gazdaság termelési oldalának struktúráját és az abból fakadó következtetéseket vizsgáljuk első sorban a külföldi működőtőke szemszögéből. Itt természetesen elszakadunk a kkv-któl és megállapításainkat alapvetően makro szerkezeti adatokon tesszük meg.

Az FDI hasznosulásának kettő peremfeltételét állapítottuk meg. Az első az **abszorpció képesség megléte**. Balatoni és Pitz cikkükben rámutattak arra, hogy az **emberi tőke, a fizikai és pénzügyi infrastruktúra, a kiszámítható és stabil makrokörnyezet, valamint a megfelelő intézmények jelentősen hozzájárulhatnak a külföldi működőtőke potenciális előnyeinek kiaknázásához** (Balatoni–Pitz, 2012). Ezek a feltételek erősen átfednek a vállalati ökoszisztémánál bemutatott kritériumokkal, ami tehát megerősíti a gazdasági keretrendszer primátusát a gazdaságfejlesztésben. Ezekről az elemekről részletesen írnak a Jelentés többi fejezetében.

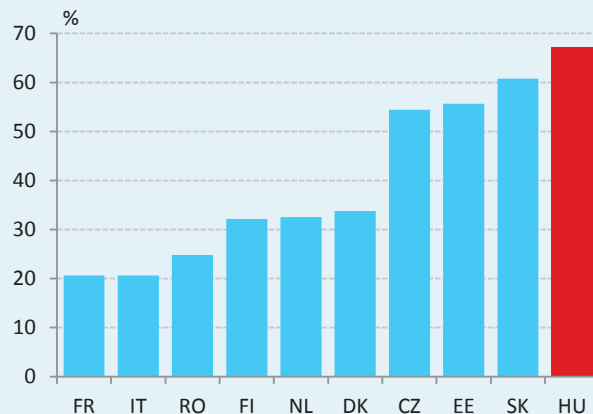
A második peremfeltételnek a **makroszerkezeti adottságokat azonosítottuk**. Az FDI kapcsán szorosan felmerülő kérdés a feldolgozóipar stabilan növekvő súlya a gazdaságban. Tavalyi Növekedési jelentésünkben már rámutattunk arra, hogy a gazdaság modernizálódásával általában törvényszerűen következik be az, hogy az ipar a kezdetben növekvő súlyt képvisel a GDP-ben, majd egy bizonyos fejlettségi szint felett fokozatosan csökken a szerepe (Növekedési jelentés 2017, 5. fejezet). Az ipar súlyának fordított U alakra hasonlító pályája a kezdetekben a termelékenységbővülés hatására bevétel növekedést eredményez. Később a kereslet már nem reagált kellőképpen rugalmasan az árcsökkenésre, így a feldolgozóipar súlya csökkenni kezdett. **Magyarországon jelenleg még nem látszik a folyamatnak a csökkenő szakasza, ugyanis a (feldolgozó)ipar részaránya nem csökkent a GDP-n belül.** Ennek véleményünk szerint direkt következményei vannak a termelékenységre nézve, emiatt a szerkezeti adottságok elemzésének külön részt szánunk.

6.4.1. SZERKEZETI ADOTTSÁGOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az FDI hazai működése akkor tekinthető sikeresnek, ha számos szegmens tud profitálni a külföldi cégek jelenlétéből. A szerkezeti adatok azt mutatják, hogy e tekintetben nem sikeres Magyarország, **mivel a hazai hozzáadott érték arányosan a leginkább rászoruló a külföldi köztes termékek behozatalára** (6-24. ábra). A GDP termelési oldalán átlagosan 1 millió forint termeléséhez 0,7 millió forintnyi köztes termék kell. Továbbá a magyar gazdaságban 100 forint hozzáadott érték előállításához majdnem 220 forintnyi importból származó termék és szolgáltatást kell felhasználni, míg a belföldi vállalatok felé csak 90 forint megrendelés jut. A szintén magasan iparosodott Csehországban 100 egységnyi hozzáadott értékhez 140 egységnyi importmegrendelés jut,

és legalább ugyan ennyi a belföldi vállalatoknak is. **A cseh hazai/import arány tehát durván fele-fele, míg nálunk ez az arány 30-70 százalék a külföldi megrendelések javára. A termelési célú importfelhasználásunk döntő része (75 százaléka) a feldolgozóiparon keresztül jön be a gazdaságba.**

6-24. ábra: Direkt termelő célú importfelhasználás a hozzáadott érték arányában (2013)

Megjegyzés: Direkt alatt azt értjük, hogy a termelésbe csak azt az importot számoljuk bele, amit a termelőegységek hoznak be, így a belföldi inputokban található importtartalommal itt nem számolunk.

Forrás: Eurostat, MNB-számítások.

Ha nagy importfelhasználással termelnek a gazdaságban a meghatározó ágazatok **alacsony belső hozzáadott értékremlő képességgel rendelkező gazdaság jön létre.**¹¹¹ A magas importfelhasználás, több ártalmas következménnyel is járhat:

1. a nemzetközi beszállítói csatornák akadályoztatása esetén vagy a termelési áttállások miatt magas a pillanatnyi vagy akár végleges **termelés-leállások** előfordulásának valószínűsége;
2. ha sikeres a munkaerőpiaci politika és ezáltal többen tudnak termelni a vállalatok, **az intézkedések másodkörosz hasznélvezője a belföld helyett a külföldi beszállítói kör;**¹¹²
3. a termelés helyspecifikus erőforrást nem, vagy csak alig használ fel, emiatt az ilyen tevékenységek **relokalizálhatósága**¹¹³ magas.

Egy következő kérdés, hogy **mennyire általános jelenség a magas importfelhasználás a termelésben?** Csak egy-egy ágazatra, mint a feldolgozóipar, esetleg nagyobb ágazatcsoportokra igaz a magas importfelhasználás, vagy általános

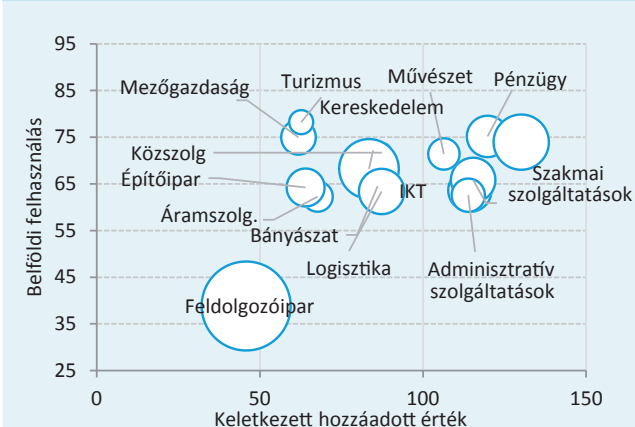
¹¹¹ Itt meg kell jegyezni, hogy a magas importintenzitás természetes velejárója a kis gazdasági méretnek, ugyanakkor annak mértéke már nem az.

¹¹² A foglalkoztatás és a foglalkoztathatóság növelését célzó szakpolitikák révén.

¹¹³ Országghatáron kívülre továbbköltözés, vagy küldő országba visszaköltözés

jelenségről van szó? A kérdést nem lehet leíró statisztikák segítségével akkurátusan megválaszolni. Ennek az az oka, hogy az importfelhasználás közvetetten is megjelenhet a termelésben. Ezeket a kapcsolódásokat ágazatonként tudjuk megfigyelni a KSH által elkészített Ágazati Kapcsolati Mérlegén (ÁKM) keresztül. A közvetett hatások számszerűsítése mellett hatékonysággal is számolnunk kell. Ezt az arányt a hozzáadott érték kibocsátáson belüli részaránya mutatja meg nekünk. Az alacsony (vagy éppen magas) hozzáadott értékteremtő képesség sokszor az iparági sajátosságokból fakad. Egy feldolgozóipari ágazat, mint a járműgyártás természetszerűleg több alapanyagot és szolgáltatást használ fel, mint az informatikai ágazat. Ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy **amikor a magas importfelhasználású ágazat termelése dinamikus** más ágazatokhoz viszonyítva (például a külső kereslet fokozódása, vagy állami támogatás hatására) **kevesebb megrendelés jut el a belföldi szereplőkhöz, mint ha ugyan ez a dinamikus kereslet egy multiplikatív ágazatnál** (például az informatikai ágazatoknál) **jelentkezik**. Ezzel a két mérőszámmal, illetve azzal, hogy az ÁKM belföldi cserearányait ismerjük, kiszámítható, hogy az egyes nemzetgazdasági ágak milyen multiplikatív tulajdonsággal rendelkeznek (6-25. ábra).

6-25. ábra: A belső hozzáadott értékteremtő képesség áganként (2013)

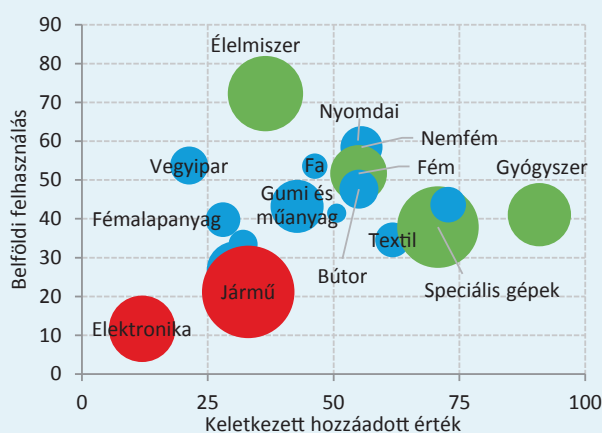
Megjegyzés: 2010. évi szimmetrikus mátrixból számítva. A két tengely értékei 100 egységnyi sokkra adott válaszok. A körök mérete az ágak hozzáadott értéken belüli részarányát mutatják.

Forrás: KSH, MNB-számítások.

Szimulációnk alapján az elmúlt évtizedek állami támogatási szempontból legnagyobb kedvezményezett, FDI-intenzív feldolgozóipar elszigeteltsége nagy, ami a magas importarányának és alacsony hatékonyságának köszönhető.¹¹⁴ **Ezzel szemben a tudásintenzív szolgáltatásbeli ágazatok támogatása egyszerre növelheti a belföldi megrendelések arányát a termelésben, valamint a termelékenységet is.**

A feldolgozóiparon belül is érdemes differenciálni. A 6-25. ábra kiszámításánál alkalmazott módszertannal kiszámolható, hogy **az egyébként technológiaintenzívnek számító elektronika és járműipar kibocsátásának egységnyi növekedése alig jár tovagyűrűző hatásokkal a gazdaságra** nézve (6-26. ábra, függőleges tengely) és emiatt, valamint a magas importfelhasználása miatt **elenyésző hozzáadott érték keletkezik itt** (vízszintes tengely). Ezzel szemben léteznek olyan feldolgozóipari ágazatok is, amelyek belföldi multiplikatív hatása jelentős (például élelmiszeripar), vagy hozzáadott érték multiplikátora magas (gyógyszergyártás, speciális gépgyártás, textilipar).

6-26. ábra: A belső hozzáadott értékteremtő képesség a feldolgozóiparban (2013)

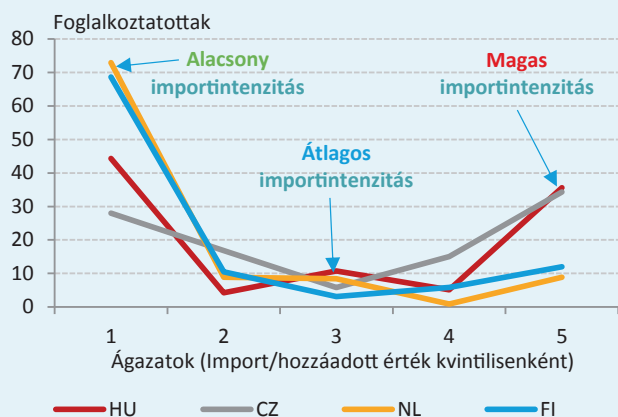
Megjegyzés: 2010. évi szimmetrikus mátrixból számítva. A két tengely értékei 100 egységnyi sokkra adott válaszok. A körök mérete az ágak hozzáadott értéken belüli részarányát mutatják.

Forrás: KSH, MNB-számítások.

A gazdaságszerkezeti súlyponti kérdések azért is váltak különösen aktuálissá, mert az elmúlt években szűkössé váló munkaerőpiaci kapacitások rávilágítottak arra, hogy a munkaerő véges, annak multiplikatív ágazatokba való allokálása kulcskérdés. Magyarországon arányaiban jóval több embert foglalkoztatnak magas importigényű ágazatokban, mint a termelékeny tudásgazdaságnak tekinthető Finnországban vagy Hollandiában (6-27. ábra). **Ez a szerkezeti adottság rontja a magyar termelékenységi potenciált.**

¹¹⁴ A kormány által biztosított egyedi kedvezmények többsége feldolgozóipari vállalatokhoz köthető. 2017-ben a fejlesztési adókedvezmények 92 százalékát feldolgozóipari vállalatok hívták le, ami szinte kivétel nélkül nagyvállalatoknak köszönhető

6-27. ábra: A foglalkoztatás eloszlása ágazatonként importintenzitás alapján (2014)

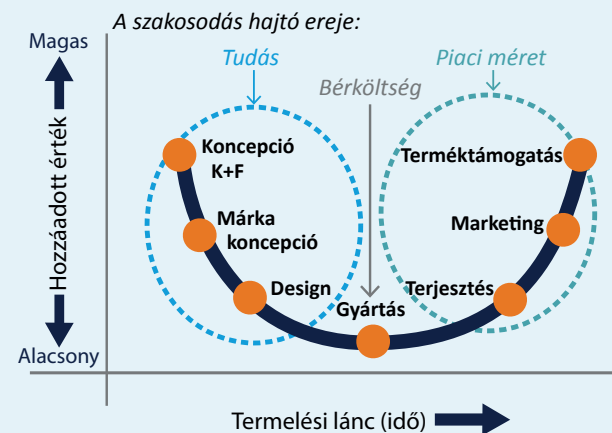

Megjegyzés: A középérték az európai átlagtól való +/- 10 százalékos eltérés.

Forrás: Eurostat alapján MNB.

A felismerés a menedzsment szakirodalomban sem új, hiszen már régóta ismert a „mosolygörbe” néven elhíresült összefüggésben is azonosításra kerültek a magasabb termelékenységű munkafázisok (Shih, 1996) (6-28. ábra). Ebben az eredendően IT gyártásra adaptált modellben a **gyártás képviseli a legalacsonyabb hozzáadott értéket**. A termelési lánc elején a piacosítást megelőző fázisok a tudásgazdaságokban jellemzők, ugyanakkor a nálunk lévő FDI többnyire nem ebbe a kategóriába sorolható. **Jellemzően az ide települt külföldi működőtőke a gyártást szervezte ki Magyarországra, és a magasabb hozzáadott értékű tevékenységeket megtartotta az anyaországban.**¹¹⁵ Ez azonban nem végleges állapot: a technológiai kihívások adta lehetőségek egyre inkább a kisebb, hatékonyabban reagáló vállalatok felé terelik a piaci igényeket és ilyen téren lehet keresnivalója a hazai innovatív kkv-knak és a kutatóközpontoknak is (lásd később).

6-28. ábra: Az ipari termelés hozzáadott értéke és a termelés kezdetétől eltelt munkafázisok összefüggése (Mosolygörbe)

Forrás: Shih (1996), illetve a szakosodásra vonatkozóan MNB.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy a termelési lánc eleje vagy vége lehet jobban adaptálható Magyarországon. A termelési lánc végén lévő tevékenységekbe nehezebb a becsatlakozás, mert ezeknél a tevékenységeknél már erőteljesen érvényesül a lokalizált tudás fontossága, ami egyértelműen a nagyobb piacok előnye.¹¹⁶ Ezzel szemben **a termelési lánc elejére való szakosodásnak előnye az, hogy innen elméletben számos tovagyűrűző hatás képződik**, új cégek fejlődhetnek a multinacionális cégektől szerzett tudásból. A spill-overek szerepe kiemelkedően fontos a felzárkózásban. A nemzetközi szakirodalom egybehangzó véleménye alapján **a tudás spill-over létrejötte elengedhetetlen feltétele a közepes fejlettség csapdájából való kikerülésnek**. Emiatt az olyan országoknál, melyek a legtöbb területen technológiai függésben vannak meg kell könnyíteni a **technológiatranszfert, illetve a vállalkozások abszorpciók képességét kell fejleszteni**. A problémát az jelenti, hogy a horizontális jellegű FDI miatt számos Magyarországon lévő külföldi tulajdonú cégnél arányaiban eleve az egyszerűbb betanított munkát végzők dominálnak, sőt az elmúlt években ez az arány tovább nőtt.¹¹⁷ Tekintettel arra, hogy a tudás tovagyűrűzést jellemzően a szellemi munkakörben foglalkoztatottak keletkeztetik, **a tovagyűrűző hatások nem tudnak megfelelően érvényesülni Magyarországon.**¹¹⁸

¹¹⁵ A KSH Munkaerőfelmérés 2018 első negyedéves adatai alapján a vezető kategóriába tartozó alkalmazottak (FEOR 1 főcsoport) aránya a feldolgozóiparon belül 2,5 százalék volt a külföldi tulajdonú vállalatoknál, míg 4,3 a magyar tulajdonúaknál.

¹¹⁶ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a terméktámogatás terén az adminisztrációs folyamatokba jelentős becsatlakozási lehetőségek vannak az SSC és BSC típusú szolgáltatóközpontok révén. Ugyanakkor a spill-over lehetőségek száma erről a területről nagyon szűk.

¹¹⁷ A KSH Munkaerőfelmérés adatai alapján.

¹¹⁸ A szellemi foglalkoztatottak magas aránya még önmagában nem garantálja azt, hogy meg is valósul a spill-over. A gyakorlatban kevés spill-over tud keletkezni a multinacionális vállalatok egy-egy részfeladatra optimalizált rendszeréből kikerülő dolgozókból. A rendszerváltás után a magyar, illetve jellemzően a többi közép-európai kormányok – elérhető külföldi alternatíva híján – részfeladatok betelepülését támogatták (Landesmann, Stölinger, 2018). Ennek az a következménye, hogy iparpolitikai szempontból a V4 kormányoknak relatív kicsi mozgástere van.

Az FDI bármikor könnyen dönthet a tovább-, vagy visszaköltözésről. Az ide települt működőtőket tehát érdekeltté kell tenni abban, hogy hosszú távra tervezzen, továbbá, hogy ezt a helyi specifikus humán és üzleti kapacitásokra alapozva és ne csak a kedvező adózási feltételek miatt tegye. Az FDI hosszútávú lekötése érdekében tett megfelelő és határozott szakpolitikai beavatkozás a **folyó fizetési egyensúly** szempontjából is kulcsfontosságú.

6.4.2. A MAGYAR IPARPOLITIKA ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK

Az eddigiekben bemutatottuk, hogy a belső hozzáadott értékteremtő képesség és az importfelhasználás közötti negatív irányú kapcsolat káros gazdasági hatásokkal jár hosszú távon. A továbbiakban az erre a problémára adható lehetséges kormányzati válaszokat, illetve az iparpolitikai tervezés előtt álló kihívásokra térünk rá.

A fejlesztéspolitika elsődleges célja a fejlettségi szakadék megugrása, illetve a fenttartható fejlődés megalapozása. **A gazdaságpolitikai támogatások szerepe már most is kiemelkedő a magyar gazdaságban: a magyar GDP 1,5-2 százaléka kerül elköltésre évente állami támogatás formájában itthon, ami európai szinten több éve átlag felettinek számít.** A magas állami szerepvállalás önmagában indokolja a megfelelő fejlesztéspolitika gondos tervezésének szükségességét, emiatt vissza kell térnünk az iparpolitikai elmélethez.

Az iparpolitikát két fő típusra oszthatjuk. A **vertikális iparpolitika tipikusan kiemelt ágazati politikát jelent.** Ennek a megközelítésnek egyértelműen megvan a veszélye, hogy jelenleg létező káros struktúrák konzerválódnak (Felipe, 2017). **Az iparpolitikák másik fő típusa a horizontális megközelítés olyan inputokkal támogatja a fejlődést, amelyeket számos ágazat tud használni.** Tipikusan ilyenek az infrastruktúra, az egészségügy, az oktatás, a biztonság. **A modern iparpolitikák gyakorlatában mindkét megközelítés együttes használata jellemző.** Ennek az az oka, hogy bár a horizontális megközelítés dominánssá vált a nyugati típusú gazdasá-

gokban, az államok jellemzően történelmi örökségükből vagy egy-egy terület speciális jelentőségéből fakadóan egyes ágazatokat kiemelten kezelnek. **Magyarországon is jellemző ez a kevert megközelítés a stratégiai dokumentumok, egyedi kormánydöntések révén, illetve intézményesített formában is.**¹¹⁹

Egyes szakterületek, mint például a mezőgazdaság vagy a turizmus speciális igényeiből fakadóan valamilyen formában továbbra is kiemeltként lesznek kezelve, ugyanakkor **a belső értékteremtő képesség helyreállítása érdekében változtatni szükséges a döntően ágazati fókuszon.** Ez elsősorban úgy tud megvalósulni, hogy **a fejlett technológiák elsajátításának elősegítésére helyezzük a szakpolitikai súlypontokat.** A kiemelt ágazati kiválasztási rendszer leváltását az is indokolja, hogy a hálózatosodás és a specializáció miatt az egyes vállalatok már nem csak egy-egy jól azonosítható ágazatban működnek, hanem több vertikális és horizontális rendszerben is érintettek (például klaszterek).

A kis, nyitott országok méretükből és adottságaikból fakadóan specializált piacokon szerezhetnek előnyöket az iparpolitika révén. Ezek számos esetben niche piacok, amelyek közül számos feltörekvő ágazat a modern szolgáltatások területén helyezkedik el. **A szakpolitikának arra kell törekednie, hogy felismerje azokat a jelenleg is létező helyi kapacitásokat, amelyek már most is léteznek és illeszkednek a globális trendekbe.** Elemzéseink alapján elsősorban a klaszterek által lefedett területeken léteznek magyar piacok, például, az egészségiparban¹²⁰ és az élelmiszer-iparban, de további területeken is számos pozitív magyar példa található. Ilyen területnek számít az **adattechnológia**,¹²¹ az **intelligens közlekedési rendszerek**¹²², a **dolgok internetéhez kapcsolódó fejlesztések**¹²³, az ipari **biomassza** felhasználási technológiák, illetve nem utolsósorban a **mesterséges intelligencia kutatása**.¹²⁴ Ezek a területek exportpotenciállal is rendelkeznek így a külgazdasági intézményrendszer számára is láthatóvá kell tenni ezeket a cégeket.

¹²⁰ A gyógyszergyártásban, illetve az ahhoz kapcsolódó iparágakban (például genomika), valamint az élelmiszergyártásban is léteznek kiemelkedő kutatási projektek, vagy kutatóintézmények. Gyógyszergyártásban régiós szintű multinacionális vállalatok székhelye Magyarország.

¹²¹ A Starschema budapesti magyar cég ügyfelei között olyan neveket találunk, mint a Facebook, az Apple, a Tesla, a Netflix, a Disney vagy az Európai Biztonság.

¹²² Több specializált kutatóközpont is létesült autonóm közlekedés területén (például RECAR, MTA-SZTAKI), ezen felül kognitív rendszerek területén több képzés is létezik. A várhatóan 2020-ban befejeződő zalaegerszegi önműködő autó tesztpálya egyedi beruházás Európában, ami szintén segítheti a tudás felhalmozást a területen.

¹²³ Az SZTE kutatói 810 millió támogatást nyertek el a Internet of Living Things kutatásukra, melyben reményeik szerint olyan alkalmazott kutatási eredményeket fognak kapni, amelyek hasznosíthatók lesznek szántóföldi növénymonitorozó szenzorhálózatok kifejlesztésére is.

¹²⁴ Ígéretes mesterséges intelligencia kutatások folynak önállóan, vagy más iparágak termékfejlesztéséhez kapcsolódóan jelenleg több hazai intézményben is, mint a SZTAKI-ApertusVR, Almotive, Continental, Realeyes, Synteq, Ultinuous, ABSonic, Wallet Investor stb.

6.5. A magyar tulajdonú nagyvállalatok lehetőségei

A magyar gazdaságtörténet elmúlt közel 30 évének egyik legfontosabb témája a működőtőke bevonása, illetve a működőtőke elnyeréséért folytatott regionális versengés volt. A magyar vállalatok kifizetései nem kaphattak eddig hangsúlyos szerepet a külgazdaságpolitikában, aminek az egyszerű oka az, hogy kevés olyan belföldi irányítású stratégiai vállalat létezik, amely képes arra, hogy külföldön is sikeresen tudjon működni. **Ugyanakkor a makropályában megjelölt GDP-GNI rés szűkítéséhez távlatilag az szükséges, hogy a magyar nagyvállalatok aktívan fektessenek be külföldön.** Ez nem csak nemzetgazdasági érdek, hanem a vállalatok jól belátható önérdeke is.

6-29. ábra: Közvetlentőke-befektetések külföldön, 2001 óta kumulált tranzakciók (2018)

Megjegyzés: átfolyó tőkétől és eszközportfólió átrendezéstől megtisztítva.
Forrás: MNB.

A jelenleg külföldön befektetéssel aktív magyar nagyvállalatok a régiós országokat preferálják (6-29. ábra). **A V4 országokban és Magyarország szomszédaiba 2001 óta kiáramló közvetlentőke befektetések az összes kifizetés 40 százalékát teszi ki.**¹²⁵ A földrajzi koncentrálnak számos oka lehet:

- 1. földrajzi közelség:** a vállalatvezetők jobban preferálják azokat a piacokat, amelyek személyesen is gyorsan elérhetőek és ez a szempont fordítottan arányosan érvényesülhet a vállalat méretével;

- 2. nagy növekedési potenciál:** az alacsonyabb kezdeti fejlettség következtében ezeknek a piacoknak bővülése feltehetően hosszú távon meghaladja a nyugat-európai növekedési ütemeket;
- 3. alacsonyabb nyelvi korlátok:** a magyar kisebbségek jelenléte esetében elérhető a magyarul beszélő munkaerő, és sok esetben a főbb európai nyelvek közül valamelyiket beszélnek a cél országban;
- 4. relatív alacsony árak:** a fejlettebb régiókhoz viszonyítva a régiós országok (ideértve a Balkán országait) cégei kedvező áron vásárolhatók meg ha a piaci penetrációjukat is figyelembe vesszük;¹²⁶
- 5. politikai helyzet:** tekintettel arra, hogy a térség országai közül számos ország kandidáns az uniós tagságra, kedvező a magyar befektetések állami fogadtatása;¹²⁷

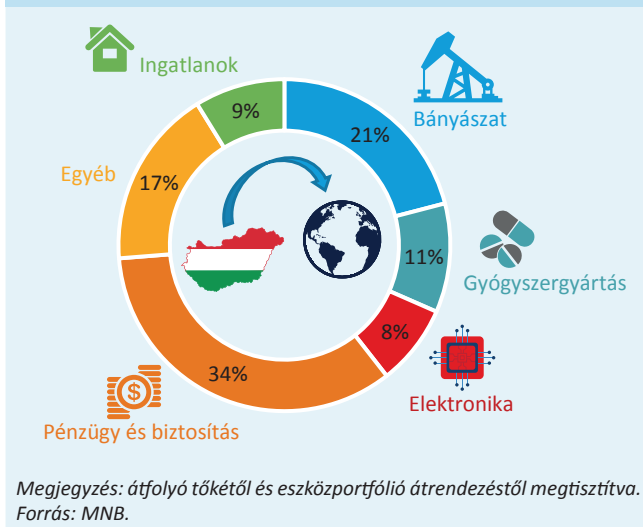
Mindezek tudatában egyértelmű, hogy a magyar FDI kifizetések színtere továbbra is a kelet-közép európai régió marad. Ezzel együtt továbbra is valószínűsíthető, hogy az Európai Unión belülről menő kifizetések súlya is jelentős marad, amit számos intézményi tényező segít elő (például jogbiztonság, jogharmonizációs intézkedések, szabad tőke és munkaerő áramlás, alacsonyabb tranzakciós költségek). Jelenleg azonban ez a tevékenység érdemben csak néhány regionális szinten is fontos szereplőnek számító vállalatnak adódik meg, amelyek kivétel nélkül legalább 10 ezer embert foglalkoztatnak és néhány ágazatra koncentrálnak csupán (6-30. ábra).

¹²⁵ Itt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy nem szűrtük tulajdonos szerint a vállalatokat

¹²⁶ „Azt a térséget nézzük elsősorban, ahol látunk növekedési lehetőséget, de nem fogunk belépni egy új piacra kis piaci részesedéssel....A bankra és rám is nagyon jellemző, hogy konzervatív módon közeledünk minden pénzügyi döntéshez, legyen az kockázatkezelés, tartalékolás, befektetés.” Csányi Sándor a Portfolio.hu-nak (2017.11.07)

¹²⁷ „[Dusko Markovic, montenegrói miniszterelnök] köszönetet mondott Magyarországnak, amiért támogatta Podgoricát a NATO-integráció felé vezető úton, és hogy segíti az európai uniós csatlakozásban. "Az EU számunkra elsődleges prioritás" Azt is mondta, szívesen látják a magyar beruházókat Montenegróban. (Magyarország Podgoricai Nagykövetsége, 2018)

6-30. ábra: Közvetlentőke-befektetések külföldön a befektetés cél ágazata szerint, 2008 óta kumulált tranzakciók

A külpiazi befektetések lehetőségek ugyanakkor elméletileg elérhetőek lennének akár ettől kisebb méretű vállalatoknak is. Tőlünk nyugatabbra már komoly hagyománya van a **horizontális jellegű feladatok kiszervezésének**. A cégek ilyenkor rész-feladatokat szerveznek ki (például könyvelés, bérszámfejtés, technikai támogatás, ügyfélszolgálat), amelyek **jóval gazdaságosabban működtethetőek egy alacsonyabb bérköltségű országban**, mint a vállalat központjához közel. A magyar lakta területeken a 30 százalékos bérkülönbségtől kezdve (Románia) akár a 4 és félszeres bérkülönbség is elérhető (Ukrajna). A kiszervezéseknek további előnye az egyszeri export kontraktusokkal szemben, hogy **a szolgáltatás-kiszervezéseket nem sújtják vámokkal a fogadó országok**. A kiszervezéssel megtakarított bérköltségek ezután belföldön a tőkeintenzitás növelésére fordíthatók, ami a magasabb hozzáadott értékű tevékenységekben csapódik le. A határon túli magyar lakta területekre való kiszervezés a helyi emberek érdekét is szolgálja. **A legfrissebb adatok szerint Kárpátalján a munkanélküliségi ráta 10 százalék** (Ukrstat, 2016), **Közép- és Kelet-Szlovákiában átlagban 11 százalék** (Eurostat, 2017), **Vajdaságban 10 százalék** (Opec Srbije, 2018), így új munkahelyek is jöhetnének létre ezeken a nehéz sorsú, sokszor magyarok lakta területeken.

Világos ugyanakkor az is, hogy minél kisebb a vállalat, annál kevésbé lesz képes arra, hogy egyedül szervezzon ki tevékenységeket. Ebben segíthet az **aktív állami szerepvállalás**.

Felhasznált irodalom

1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600081.TV>

Andrews, Dan – Nicoletti, Giuseppe – Timiliotis, Christina (2018): *Going digital: What determines technology diffusion among firms?* Background paper for the 3rd Annual Conference of the Global Forum on Productivity of the OECD. Letölthető: <https://www.oecd.org/global-forum-productivity/events/Background-paper-Going-digital-What-determines-technology-diffusion-among-firms-Ottawa-2018.pdf>

Balatoni András – Pitz Mónika (2012): *A működőtőke hatása a bruttó nemzeti jövedelemre Magyarországon*. Közgazdasági szemle LIX. január. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00017/00188/pdf/01_balatoni-pitz.pdf

Bassanini, A. – Scarpetta, S. (2001): *The driving forces of economic growth: panel data evidence for the OECD countries*. OECD Economic Studies No. 33, 2001/II. <http://www.oecd.org/economy/productivityandlongtermgrowth/18450995.pdf>

Bernard, A. - B. Jensen. (1999): *Exceptional exporter performance: cause, effect, or both?* Journal of International Economics 47 (1999) 1–25.

De Loecker, J. (2007): *Do Exports Generate Higher Productivity?* Evidence from Slovenia, Journal of International Economics, 73, September, 69–98.

Európai Bizottság (2015): *Internationalisation of European SMEs. Final Report*. <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/10008/attachments/1/translations/en/renditions/pdf>

Európai Bizottság (2018): *European Structural and Investment Funds Data*. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/>, letöltve: 2018.08.28

European Commission (2017): *Investing in a smart, innovative and sustainable Industry. A renewed EU Industrial Policy Strategy*; Brussels, 13.9.2017 COM(2017) 479 final.

Eurostat (2014): *Community Innovation Survey 2012–2014*

Eurostat (2017): *European ICT usage survey*.

Felipe, Jesus ed. (2017): *Development and Modern Industrial Policy in Practice*. Elgar eISBN: 978 1 78471 554 0.

G. Steven Olley – Ariel Pakes (1996): *The Dynamics of Productivity in the Telecommunications Equipment Industry*. Econometrica, Vol. 64, No. 6. (Nov., 1996), 1263–1297. p. <http://links.jstor.org/sici?sici=0012-9682%28199611%2964%3A6%3C1263%3ATDOPIT%3E2.0.CO%3B2-5>

Griffith, R. (2000): *How important is business R&D for economic growth and should the government subsidise it?* The Institute for Fiscal Studies. <http://www.ifs.org.uk/bns/bn12.pdf>

Idea Consult (2013): *Support for continued data collection and analysis concerning mobility patterns and career paths of researchers.* https://cdn2.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/report_on_case_study_of_researchers_remuneration.pdf

Levinsohn, James – Petrin, Amil (2003): *Estimating Production Functions Using Inputs to Control for Unobservables.* The Review of Economic Studies.

Központi Statisztikai Hivatal (2016): *Kutatás-fejlesztés, 2016* kiadvány. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tudkut/tudkut16.xls>, letölve: 2018.08.26

Központi Statisztikai Hivatal (2018): *ÁKM, forrás- és felhasználástáblák.* <http://statinfo.ksh.hu/Stainfo/themeSelector.jsp?page=2&szst=QPA>

Központi Statisztikai Hivatal (2018): *Munkaerőfelmérés, mikroadatbázis.*

Magyar Kormány (2018): *Éves fejlesztési keretek 2018 március.* Elérhető: <https://www.palyazat.gov.hu/ves-fejlesztisi-keretek>, letölve: 2018.08.28.

Magyar Nemzeti Bank (2018): *folyó fizetési mérleg statisztikák.* <http://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/viii-fizetesi-merleg-kozvetlen-tokebefektetesek-kulfolddel-szembeni-allomanyok/kozvetlentoke-befektetesek/bpm6-modszertan-szerinti-adatok>, letölve: 2018.09.28

Magyarország Podgoricai Nagykövetsége (2018): *Orbán Viktor Miniszterelnök Hivatalos Montenegrói látogatása.* <https://podgorica.mfa.gov.hu/news/orban-viktor-miniszterelnok-hivatalos-montenegroi-latogatasa>, letölve: 2018.10.01

Meo SA – Al Masri AA – Usmani AM – Memon AN, Zaidi SZ (2013): *Impact of GDP, Spending on R&D, Number of Universities and Scientific Journals on Research Publications among Asian Countries.* <https://doi.org/10.1371/annotation/3a739c2a-d5f2-4d6f-9e0d-890d5a54c33d>

MKIK-GVI (2018): *A magyarországi KKV-k tevékenységének és gazdasági környezetének egyes jellemzői.* MKIK GVI.

MNB (2017): *Növekedési jelentés.*

Moon, Bernard (2017): *Global Technology Trends & Top Ten Startup Hubs 2017.* Prezentáció. <https://www.slideshare.net/bernardmoon/global-technology-trends-top-ten-startup-hubs-2017>, letölve: 2018.08.27

Nemzetgazdasági Minisztérium (2013): *Kis- és középvállalkozások stratégiája 2014–2020, társadalmi egyeztetésre készített tervezet.* <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/256>

Nemzetgazdasági Minisztérium (2016): *Irinyi Terv, az innovatív iparfejlesztés irányainak meghatározásáról.* <http://www.kormany.hu/download/d/c1/b0000/Irinyi-terv.pdf>

Nemzeti Adó- és Vámhivatal (2016): *Társasági adó adatbázis.*

Nemzeti Kutatás-Fejlesztési és Innovációs Hivatal (2018): *Hol tartanak a FIEK központok?* <https://nkfi.gov.hu/hivatalrol/hivatal-hirei/hol-tartanak-fiek>.

OECD (2005): *Oslo Manual 2005.* <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5889925/OSLO-EN.PDF/60a5a2f5-577a-4091-9e09-9fa9e741dcf1?version=1.0>

OP3C-Srbije (2018): *Labour Force Survey.* <http://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi/>

Pakucs János – Papanek Gábor szerk. (2006): *Innovációmenedzsment kézikönyv.* Magyar Innovációs Szövetség.

Pénzügyminisztérium (2018): *Klaszterfejlesztés kereső.* <http://www.klaszterfejlesztas.hu/cluster.php>, letölve: 2018.07.06.

Portfolio.hu (2017): *„Csányi: A bankvilág nem a kalandorok helye.* Interjú az OTP Elnök-Vezérigazgatóval”. Portfolio.hu. <https://www.portfolio.hu/impakt/csanyi-a-bankvilag-nem-a-kalandorok-helye.4.267115.html>, letölve: 2018.10.01

Shih, Stan (1996): *Me-Too is Not My Style: Challenge Difficulties, Break through Bottlenecks, Create Values.* Taipei: The Acer Foundation.

State Statistics Service of Ukraine (2017): *Regions of Ukraine 2017.*

Van Biesebeek, J. (2005): *Exporting Raises Productivity in sub-Saharan African Manufacturing Firms.* Journal of International Economics, December, 67(2): 373-391.

World Trade Organization (2016): *World Trade Report. Levelling the trading field for SMEs.* Elérhető: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_trade_report16_e.pdf

Yew, Lee Kuyan (2011): *From Third World to First: Singapore and the Asian Economic Boom.* HarperBusiness; International ed. edition. ISBN-10: 0060957514

7. Hatékony állam

A vállalatok növekedési képességét érdemben befolyásolja az, hogy milyen intézményi környezetben tevékenykednek. Ennek az intézményi környezetnek az egyik legfontosabb eleme az állam, ami számos csatornán keresztül hatással van a versenyképességre, ezáltal pedig a makrogazdasági növekedésre és a felzárkózásra. Az állam mérete miatt jelentős erőforrásokat használ fel. Az empirikus elemzések alátámasztották, hogy a hatékony államapparátus és a gazdasági növekedés között erős pozitív kapcsolat van. A magyar állam uniós összehasonlításban viszonylag sokat költ a közigazgatás fenntartására, aminek elsődleges oka az állami foglalkoztatottság magas szintje, miközben az egy főre jutó bér nem tudja biztosítani a pozíciók versenyképességét a magánszektorral szemben. A jelenleg kedvező munkaerőpiaci körülmények között könnyebb felszabadítani az állami létszámkapacitásokat a versenyszféra részére, az így keletkezett költségvetési megtakarítást az állam többek között szektoron belüli bérfejlesztésre költheti. A gazdaságosabb állami működést, az állami létszám csökkentését az e-közigazgatás fejlesztése jelentős mértékben képes segíteni. Mivel a magánszektorban a termelékenység magasabb, mint az államiban, ezért a foglalkoztatás ilyen irányú átrendeződése önmagában támogatja a makrogazdasági termelékenység emelkedését. A csökkenő bürokratikus terhek a magánszektor erőforrásait kevésbé kötik le, így javítják a vállalkozások hatékonyságát.

Szabályozói oldalról az állam segítheti a rejtett gazdaság visszaszorítását, amelynek túlzott mértéke versenyhátrányt okoz a legálisan működő vállalkozások számára, és csökkenti a költségvetés bevételeit is. Az állami hatékonyság így nem csak a termelékenység növeléséhez járul hozzá, hanem biztosítja azt az anticiklikus mozgásteret, amire a válságtapasztalatok alapján szükség van egy kiegyensúlyozott növekedési pálya eléréséhez. Az adóelkerülés és a rejtett gazdaság visszaszorítása több csatornán keresztül támogatja a versenyképességet. Magyarországon 2010-től kezdődően számos gazdaságpolitikai intézkedés (online pénztárgépek bekötése, Elektronikus Közúti Áruforgalom Ellenőrző Rendszer bevezetése, online számlázás elindítása) támogatta a gazdaság fehéredését, melynek eredményeképpen 22,2 százalékra mérséklődött az adóelkerülés becsült mértéke, ami azonban még mindig több mint négy százalékkal magasabb az uniós átlagnál (17,9 százalék), az osztrák szintnél (7,8 százalék) pedig majdnem háromszor nagyobb. A rejtett gazdaság további csökkentése érdekében a már megkezdett gazdaságfehérítő intézkedések folytatása és bővítése támogatná a sikeres felzárkózást.

Az állam egyik kiemelt szerepe, hogy biztosítja a magánszektor számára az alapvető, vagy más szóval kritikus infrastruktúrákat. Ezeket az infrastruktúrákat részben már érintettük a Humán tőke fejezetben (például bölcsődei helyek). A hagyományos infrastruktúrák (közút, vasút, vízi szállítás stb.) továbbra is fontos szerepet játszanak egy ország versenyképességében, mindemellett a 4. ipari forradalomban a telekommunikációs hálózat, illetve azon belül is a vezetékek nélküli adattovábbítás lehetősége felértékelődik. Az infrastruktúra fejlesztése csökkenti a szállítási költségeket, beruházásteremtő képességgel bír és a munkaerő-mobilitás javulásán keresztül is hozzájárul a felzárkózáshoz. Magyarországon a közúti és a vasúti hálózat sűrűsége európai összehasonlításban kedvező, de a hálózatok minőségi szempontból elavultak. A gyors és olcsó közlekedés megvalósítása és hazánk nemzetközi infrastruktúrális összekapcsoltságának erősítése jelentősen növelheti a magyar gazdaság versenyképességét. A 21. század fő erőforrása az adat lehet, amelynek gyors továbbítása így a versenyképesség egyik fokmérője. A szélessávú internet és a mobil 5G hálózat kiterjedt alkalmazása egyrészt elősegíti a gazdaság digitalizációját, ami a szolgáltatási szektorban a hatékonyság és termelékenység növekedéséhez vezet. Másrészt a háztartásokban lehetővé teszi a 4. ipari forradalomban megjelenő új eszközök (például egymással kommunikáló háztartási gépek) használatát, ami a jólét bővüléséhez vezethet. A modern telekommunikációs megoldások terjedése elősegíti a szolgáltatások hangsúlyosabbá válását a magyar gazdaságban és hozzájárul a gazdasági növekedéshez. A modern telekommunikációs infrastruktúra működéséhez biztonságos környezetre van szükség. Magyarország kibervédelmi fejlettsége elmarad az osztrák szinttől és az uniós átlagtól.

Az állam a megfelelő energiamix kialakításával, illetve az energiafelhasználás hatékonyságának ösztönzésével csökkentheti az ország energiafüggőségét, és hozzájárulhat a külkereskedelmi többlet fenntartásához. Magyarországon az egységnyi gazdasági kibocsátáshoz több mint kétszer annyi energia kerül felhasználásra, mint Ausztriában, amit a hazai lakásállomány és középületek megújulásának felgyorsítása, az ipari termelésben a környezetkímélőbb technológiák gyorsabb terjedése és a járműpark fiatalítása segíthet elő.

KULCSINDIKÁTOR	LEGUTÓBBI ÉRTÉK	CÉLÉRTÉK 2030-RA	FORRÁS
Adóbevallással töltött órák száma	277 óra (2017)	171 óra	Doing Business
Rejtett gazdaság mértéke	22% (2016)	18%	Schneider
EU Digitális Gazdaság és Társadalom Index	35% (2018)	55%	Európai Bizottság
Energiaintenzitás	230 kg/1000 euro (2016)	120 kg/1000 euro	Eurostat
Nettó energiaimport	58% (2015)	50% alatt	Világbank

7.1. Állami szabályozás és bürokrácia

7.1.1. A BÜROKRÁCIA ÉS A NÖVEKEDÉS KAPCSOLATA

Az állami közigazgatás színvonala a gazdaságot szabályozó és befolyásoló hatásain keresztül alapvető versenyképességi tényező. Egy ország társadalmának és gazdaságának hatékony működéséhez, igényeinek kielégítéséhez elengedhetetlen a megfelelő állami apparátus és bürokrácia fenntartása. Részen ebből adódik, hogy a jóléti gazdaságokban a legnagyobb foglalkoztató az állam. A második világháborút követően a fejlett országokban dinamikusan nőtt a közigazgatásban foglalkoztatottak száma, Franciaországban például 1955–1990 között kétszeresére nőtt a bürokrácia aránya az összes foglalkoztatotton belül. Az emelkedő tendencia az 1980-as évek közepén tört meg Európában, az ezt követő konszolidáció ellenére továbbra is az állam az egyik legfőbb munkaadó a gazdaságban (Rothenbacher, 1997).

Alapvetően három szempontot lehet vizsgálni a közigazgatás gazdaságra gyakorolt hatásának vizsgálatára. Egyrészt a közigazgatás létszámát, ami munkaerőt köt le a gazdaságban és ezzel hatással van a magánszektor foglalkoztatására is. Másrészt a közigazgatás fenntartásának költségét, amelyet értelemszerűen a magánszektorra kivetett adóterhek fedeznek. Végül a közigazgatás színvonalát, a szabályozás hatékonyságát és növekedésbarát jellegét, ami a másik két szempontnál sokkal kevésbé számszerűsíthető. A tevékenységek racionalizálásával, a párhuzamosságok kiszűrésével és a digitalizáció erősítésével lehet növelni az államapparátus hatékonyságát. Ez erőforrásokat szabadít fel a versenyszektor számára és növelheti a költségvetés mozgásterét is. Az így keletkezett költségvetési megtakarítást az állam költheti: 1) adócsökkentésre 2) produktív állami kiadások finanszírozására 3) szektoron belül bérfejlesztésre 4) hiány és adósságcsökkentésre.

A hatékony államapparátus és a gazdasági növekedés közötti kapcsolatot empirikus elemzések is alátámasztották. Evans és Rauch (1999) az államapparátus és a gazdasági növekedés között egyértelmű pozitív kapcsolatot talált, amelynek egyik legfontosabb példaként az ázsiai kis tigriseket nevezte meg. A sikeres gazdaságpolitikai reformok a távol-keleti országokban a centralizációra épültek, a tervezést és a koordinációt a minisztériumoknál is erősebb hatáskörökkel rendelkező tanácsok és bizottságok látták el. A későbbi

elemzések a fejlettségi szintek szerint eltérő hatásokat találtak (Lovett, 2011). A bürokrácia színvonala erősebb szórást mutat a kevésbé fejlett országok között, mint a gazdaságilag fejlettebbekben, így az előző csoportban erősebb növekedési hatást lehet kimutatni.

A bürokrácia létszáma, mint mennyiségi tényező mellett kulcsfontosságú, hogy a rendszer a minőségi ismérvek alapján is megfeleljen a közigazgatással szemben támasztott követelményeknek. A megfelelő méretű államapparátus önmagában nem elégséges feltétel, egy olyan szakembergárdának kell összeállnia, amely képes a rá bízott feladatokat hatékonyan kezelni.

A hatékonyság javítását nehezíti, hogy a közigazgatásban a hozzáadott érték nem mérhető a vállalatokkal azonos módon. A közigazgatás hozzáadott értékét a statisztika elsősorban input oldalról méri, tekintettel arra, hogy az output nem mérhető és nincs piaci ára sem. Az állami hatékonyság mérése azonban egyes országokban már megkezdődött és még sok lehetőséget tartogat. A területen az Egyesült Királyság rendelkezik a legnagyobb tapasztalattal, az ország központi statisztikai hivatala (ONS, 2018) az állami szektor hatékonyságáról éves szinten számol be jelentésében. A hatékonyság aggregált szinten történő mérésének korlátai növelik az egyéni és vezetői felelősség szerepét.

A magas színvonalú közigazgatás feltétele a magánszektorral összevethető bérszínvonal, amelynek a költségvetési korlát és a teljesítmény mérhetősége is korlátot jelent. A bérek emelésének feltétele a magánszektorhoz hasonló termelékenység lehetne, azonban ez a fenti akadályok miatt nem mérhető. A bürokráciában gyakran alkalmazott megközelítés a létszámgazdálkodás, ami nem hatékony eredményre vezet. A vezetők a hozzájuk tartozó létszám növelésében érdekeltek, és a hatékonysági szempontok másodlagos szerepet játszanak. Modernebb és célirányosabb megközelítés a bértömeg-gazdálkodás: amennyiben kevesebb, de jobb képességű tisztviselő képes ellátni a feladatot, akkor a létszámon történő megtakarítást a béremelésre lehet fordítani. Ez segíthet a magas teljesítmény elismerésében, illetve ösztönöz annak elérésére.

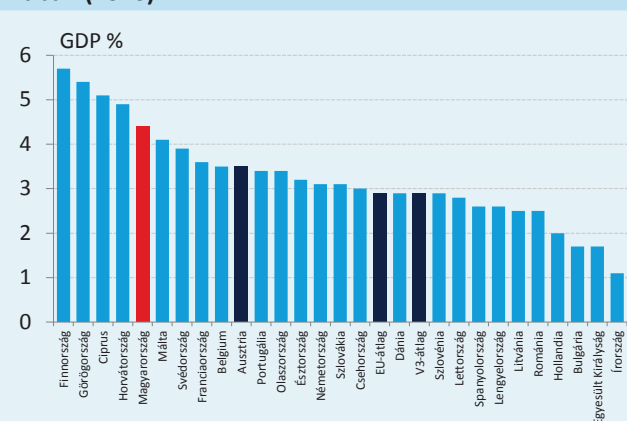
A bürokráciát a versenyképességi rangsorok közvetetten jelenítik meg, esetenként egymásnak ellentmondó végkövetkeztetéssel, a teljesítmény mérhetőségében rejlő kihívások miatt. A főbb versenyképességi felmérések (Világbank, Világgazdasági Fórum) összeállítói a közigazgatás hatékonyságának mérésére közvetlenül nem vállalkoztak. A leginkább objektív mutatókon alapuló Világbank – Doing Business felmérés az állami szabályozási környezetre (például

vállalkozás bejegyzés, elektromos áram bekötés, ingatlanbejegyzés) helyezi a hangsúlyt, miközben a Világ gazdasági Fórum kiadványa az intézményrendszerre. A módszertani eltérések és a mérhetőségi akadályok miatt a végkövetkeztetések is egyes esetekben ellentmondanak egymásnak. A legutóbbi Doing Business vizsgálata alapján például a szabályozási környezet megfelelő Magyarországon, miközben a Világ gazdasági Fórum szerint az intézményrendszer fejlesztése szükséges.

7.1.2. A KÖZIGAZGATÁS MÉRETE MAGYARORSZÁGON

Unió összehasonlításban a magyar állam viszonylag sokat költ a közigazgatás fenntartására, noha 2014 óta csökkenés figyelhető meg. A kormányzat végső fogyasztási kiadásai között az egyik meghatározó tétel a közigazgatás fenntartásához kapcsolódik. Az elmúlt bő egy évtizedben GDP arányosan 4,5–5,5 százalék között ingadozott a többiek között az adósságszolgálatokkal kapcsolatos tranzakciókkal szűrt közigazgatási kiadások mértéke Magyarországon, amelyen belül a bér döntő hányadot képvisel. A 2014-et követő két év alatt 1 százalékponttal mérséklődött a kiadások GDP-arányos mértéke. A javuló tendencia ellenére nemzetközi összehasonlításban továbbra is többet költ a magyar állam közigazgatásra, mint Ausztria és az uniós vagy régiós átlag. Ausztriában 3,5 százalék a GDP-arányos kiadás, az EU és a Visegrádi régió átlaga egyaránt 2,9 százalék volt, ami alapján a GDP közel 1,5 százalékaival megegyező mértékű költségvetési megtakarítás is elérhető lenne.

7-1. ábra: Állami közigazgatási kiadások a GDP százalékában (2016)

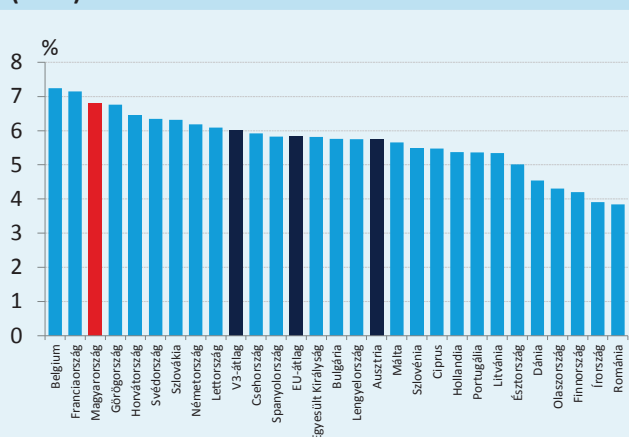

Forrás: Eurostat.

A nemzetközi összehasonlításban kiterjedtnek számító magyar bürokrácia mértékét a létszámadatok is alátámasztják. A munkaerő-felmérés (LFS) adatai szerint nagyságrendileg 300 ezer embert foglalkoztatnak Magyarországon a

közigazgatásban. Az összes foglalkoztatott arányában 6,8 százalék dolgozik Magyarországon a közigazgatásban, miközben az EU átlaga 5,8 százalék, Ausztriáé 5,7 százalék. A magyar bürokrácia méretét a nemzetközi összehasonlítás alapján lehetne csökkenteni. Az EU-átlagnak megfelelő foglalkoztatás 35–40 ezer fővel kisebb bürokráciát jelentene. A munkaerőpiaci fejezetben bővebben kifejtett célnak, a magánszektorban a magasabb foglalkoztatási rátának egyebek mellett ez is a katalizátora lehet.

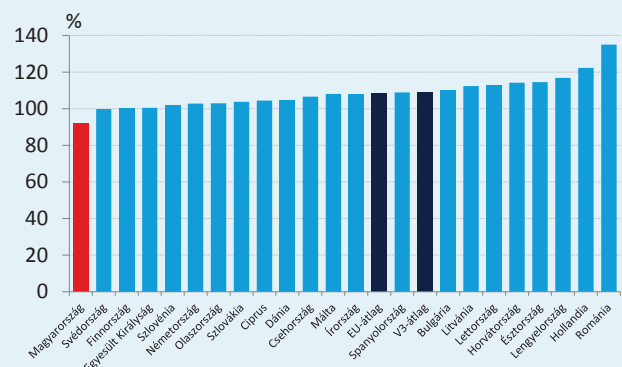
7-2. ábra: Közigazgatásban foglalkoztatottak aránya (2017)

Forrás: Eurostat.

Az államigazgatásban foglalkoztatottak keresetének elmaradása nemzetgazdasági átlagtól nálunk a legnagyobb Európában. A dinamikus gazdasági növekedéssel és a munkaerőpiac feszesedésével párhuzamosan Magyarországon a magas bérnövekedés volt jellemző az utóbbi években, amiből a közigazgatás kevésbé részesült. A bürokrácia méretének esetleges csökkentéséből adódó nagyobb költségvetési mozgástér lehetőséget teremthet a bérek fejlesztésre. A szektor béremelése a közigazgatási átalakítások pozitív hatásait növelheti, ha az emelkedő bérekkel párhuzamosan a magasabb minőségű állami munkaerő termelékenysége nő. Magyarországon egy átlagos foglalkoztatott keresetének 92 százalékát kapta meg 2017-ben egy közigazgatásban dolgozó, az Európai Unió országainak átlaga 108 százalék volt. Az elmúlt években a magas nemzetgazdasági keresetnövekedés mellett megindult a közigazgatáson belül is a bérfelzárkóztatás, azonban a versenyszféra magas bérpremiuma megmaradt. A kormányhivatalokban és a NAV-nál 2016-tól kezdődően több ütemben valósult meg a béremelés, másutt azonban huzamosabb ideje nem történt változás a keresetekben.

7-3. ábra: A közigazgatásban dolgozók és a foglalkoztatottak éves keresetének hányadosa (2017)

Forrás: Eurostat.

A jelenleg kedvező munkaerőpiaci körülmények között könnyebb felszabadítani az állami létszámkapacitásokat a versenyszféra részére. A fejlődés olyan szakaszába érkezett Magyarország, amikor a magánszektor munkaerő-kereslete meghaladja a megfelelő képzettséggel rendelkező munkaerő-kínálatot (a jelenlegi bérszínvonal mellett). Tartósan feszes munkaerőpiac és teljes foglalkoztatottság mellett az állami szektorból a magánszektorba való átlépés könnyebben biztosítható. Körültekintő megvalósítással és a szükséges átképzések végrehajtásával elkerülhető a munkanélküliségi ráta növekedése. A magánszektor növekvő foglalkoztatása és az erőforrások optimálisabb elosztása támogatja a gazdasági növekedést és a költségvetési egyensúlyt is.

Az állam a szabályozási keretrendszer felülvizsgálatával érdemben csökkentheti a gazdaságra nehezedő terheket, ami egyben támogatja a bürokrácia méretének csökkentését. A gazdasági szereplők az állam által meghatározott jogszabályokhoz alkalmazkodnak, a jogkövető magatartás viszont erőforrásokat köt le a magánszektorban, ami a gazdasági aktivitásukat is visszafogja. A Doing Business felmérése szerint például az adózással kapcsolatos utólagos tevékenységekre (adóviisszaigénylés folyamata, könyvvizsgálattal töltött idő) számottevően többet fordít egy magyar vállalat, mint az EU-átlag. A jogszabályok felülvizsgálata és egyszerűsítése egyrészt a magánszektor számára erőforrás-felszabadítással jár, sőt bizonyos esetekben akár azonnali kiadáscsökkentéssel. Másrészt, a bürokratizálódás visszafordítása az államapparátusban is kevesebb ügyintézési feladattal jár együtt, ami a létszámkapacitások felszabadítását könnyítheti meg.

A gazdaság digitalizálódásával összhangban az e-közigazgatás széles körű elterjesztése elkerülhetetlen a hatékonyságnövelés érdekében. Az állami szabályozás csökkentése mellett a másik nagy fejlesztési irány az e-közigazgatás minél

több területre kiterjedő bevezetése. Az ügyintézés nemcsak gyorsabbá, hanem olcsóbbá is válhat, ha a magánszektor az ügyeit online felületen indítja el, vagy akár teljes egészében azon keresztül viszi végig. Összességében az elektronikus ügyintézésben az Európai Unió országai között Magyarország a sereghajtók között található, azonban vannak előremutató kezdeményezések. Az e-szja is ezek közé tartozik, például 2018-ban több mint 3 millió magánszemélynek lett érdemi lépés nélkül érvényes adóbevallása.

A nemzetközi szakirodalom és a releváns indikátorok alapján kijelenthető, hogy a magyar államapparátus reformja érdemi növekedési és költségvetési tartalékokat hordoz. Törekedni kell egy olyan közigazgatási intézményrendszer létrehozására, amely az elvégzendő feladatokat megfelelő minőségben képes ellátni, miközben a magángazdaságtól csak a minimálisan szükséges humán erőforrást vonja el. Az e-közigazgatás térnyerése, az államapparátus feladatkörének szabályozói szintű csökkentése, valamint a tevékenység racionalizálása együttesen vezet a létszámában kisebb, de működésében hatékonyabb rendszerhez. Meggondolt tervezéssel az állami bürokrácia méretének csökkentése együtt járhat a magánszektor foglalkoztatásának növekedésével, ami a gazdasági fejlődés katalizátora lehet.

7.2. Digitális állam

Az infokommunikációs eszközök és szolgáltatások fejlődése, az internet elterjedése nemcsak a vállalkozások és közösségek mindennapjait alakítja át, hanem az állam működésére is jelentős hatást gyakorol. Ma már számos szakirodalom bizonyítottan tekinti, hogy a digitális szolgáltatások és az e-közigazgatás elterjedtsége, illetve a gazdasági növekedés között pozitív összefüggés van (Corsi, 2006). Gustova (2017) 34 európai országot vizsgált 2003 és 2014 között, kapcsolatot keresve az e-kormányzás és a gazdasági növekedés között. Tanulmánya alapján az e-kormányzás fejlettségi index javulása hozzájárult a gazdasági növekedéshez a vizsgált országokban. A közigazgatás hatékony, olcsó és ügyfélbarát kialakítása, az adminisztratív folyamatok egyszerűsítése, illetve a vállalkozások és a lakosság bürokratikus terheinek csökkentése iránti igény nagy kihívások elé állítja a kormányzatokat világszerte. Az elektronikus szolgáltatások fejlesztése nélkül ezeknek az igényeknek megfelelni képes közigazgatás nehezen elképzelhető, így a korábban működő közigazgatási struktúrák ma már átalakításra szorulnak. A vállalkozások hatékonysága, a lakosság elége-

dettsége és a nemzetgazdaság versenyképessége szempontjából egyaránt fontos, hogy az állami ügyintézés gyors és egyszerű legyen. Észtország már az 1990-es években felismerte az e-kormányzás kiépítésének fontosságát (lásd 7-1. keretes írás)

Egy jól működő közigazgatás akkor éri el célját, ha az a vállalkozások számára átlátható és költséghatékony, a lakosság szempontjából egyszerű és ügyfélközpontú, az államnak pedig nem jár nagy működtetési költséggel. A vállalkozások szempontjából az e-közigazgatás igénybevétele csökken a hatósági ügyintézéssel eltöltött idő, így a megtakarított időtöbbletnek köszönhetően a vállalkozások olyan tevékenységre tudnak fókuszálni, amelyek jobban szolgálják profittermelő tevékenységüket. A digitális szolgáltatások igénybevétele csökken a papír alapú ügyintézés, az elektronikusan tárolt dokumentumok könnyebben visszakereshetők. Az ügyintézés időhöz és helyhez kötöttsége megszűnik, így az elintézni kívánt ügyek bárhol és bármikor elindíthatók, amely gyorsabbá és egyszerűbbé teszi a folyamatokat. A digitális közszolgáltatások a bürokratikus terhek csökkentésével nemcsak a költségeket mérséklék és a termelékenységet erősítik, hanem hozzájárulnak a vállalkozások informatikai felkészültségének erősítéséhez, így a belső és külső folyamatainak elektronikus fejlesztéséhez.

A lakosság szempontjából a hatékony közigazgatás erősíti az állampolgárok és az állam közötti kapcsolatot. Ha a lakosság elégedett a közigazgatás működésével, és azt érzi, hogy az állami intézményrendszer ügyfélközpontú, akkor kialakulhat egy jó bizalmi viszony a két fél között. Ezt a kapcsolatot az elektronikus véleménynyilvánítás biztosítása is támogathatja, megteremtve ezzel a folyamatos visszacsatolás lehetőségét. Az e-közigazgatás szolgáltatásainak igénybevétele az életminőség javul, ugyanis a sorban állásra és ügyintézésre fordított idő csökkenése a szabadidős tevékenységre álló idő bővülését, vagy kevesebb kieső munkaórát eredményez. Az utazási költség megtakarításával pedig a hivatali ügyintézés járulékos költsége csökken (Palotai és Parragh, 2018).

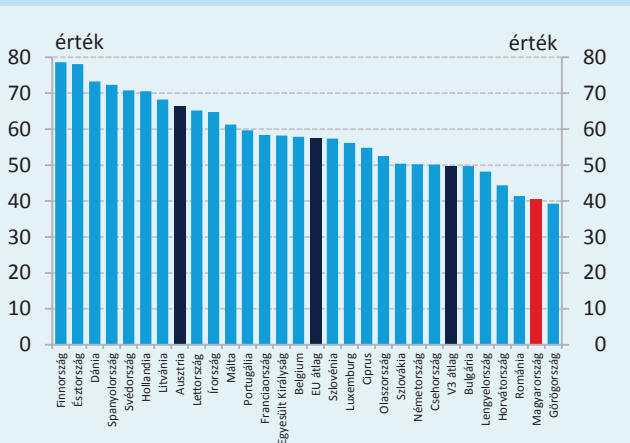
Az állam szempontjából az e-közigazgatás működése lehetővé teszi a közzféra adatainak hatékonyabb feldolgozását, az interneten keresztül elérhető rendszerek olcsóbbá teszik az adattgyűjtést, és az információk biztosítását a vállalkozások és a lakosság számára. Ezen felül elősegíti a gazdasági célok elérését, a transzparencia növelésével csökkenti a korrupciót. A közadatok könnyebb elérésével a gazdasági szereplők információhoz jutási lehetőségei javulnak. Az e-közigazgatás elterjedése támogatja a bürok-

rácia csökkenését, a munkafolyamatok automatizálását, és hozzájárulhat az állami foglalkoztatottak arányának csökkenéséhez is. A közigazgatásban jelentős munkaerő-tartalék figyelhető meg, amelynek átcsatornázása a versenyszektorba egyrészt enyhíthet a feszes munkaerőpiaci folyamatokon, másrészt olcsóbbá teheti az állam működését. A 21. században a tudás- és innováció alapú gazdasági környezetben versenyelőnybe kerülnek azok az országok, amelyek a jövőjüket az elektronikus közigazgatási szolgáltatások kiterjesztésével is támogatják.

7.2.1. A DIGITÁLIS KÖZIGAZGATÁS HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Magyarország a közszolgáltatások digitalizáltságában az Európai Unió országai között a sereghajtók közé tartozik az Európai Bizottság által készített Digitális Gazdaság és Társadalom Index (EU-DESI) alapján. Az EU-DESI— Digitális Köszolgáltatások pillére a közigazgatás digitalizáltságát értékeli hat feltétel alapján: e-kormányzati portálokat használók aránya; előre kitöltött adatok mennyisége; online intézhető adminisztrációs folyamatok mértéke; vállalatalapításhoz és üzletmenethez szükséges ügyintézés digitalizáltsága; nyílt adatok hozzáférhetősége; e-egészségügyi rendszerek fejlettsége.

7-4. ábra: EU Digitális Gazdaság és Társadalom Index – Digitális Köszolgáltatások

Forrás: Európai Bizottság.

Az e-közigazgatás fejlesztése már évek óta folyamatban van, azonban digitálisan még csak korlátozott számú hivatalos ügy intézhető el teljes mértékben. Az előre kitöltött adatok elérhetőségében hazánk kedvezőbb eredménnyel bír és 22. helyen szerepel az uniós országok között, amit az elmúlt évek kormányzati intézkedései is támogattak. Az adóhivatal által kiállított, előre kitöltött adóbevallás a 2016-os adóévtől már minden magánszemélynek elérhető. Az e-szja rendszer

elindításával az új elektronikus rendszeren keresztül 3,8 millió magánszemélynek nyílt lehetősége a bevallás tervezetét megtekinteni, módosítani és jóváhagyni. A vállalati oldalon azonban az adminisztratív terhek még mindig magasak. 2017-ben a magyar vállalatok adófizetéssel töltött ideje 277 óra volt átlagosan, míg az Unióban átlagosan 171 óra. Az adóadminisztrációval töltött idő visszafogja a gazdasági szereplők termelékenységét. A jövőben az adóhivatal által elkészített adóbevallások több adótypusra történő kiterjesztése (például általános forgalmi adó, társasági nyereségadó) mérsékelheti a vállalatok bürokratikus terheit. A különböző adatbázisokban tárolt adatok összekapcsolása és harmonizációja már folyamatban van, amelynek célja az ügyintézési idő gyorsítása, és a formanyomtatványok kitöltésével járó idő mérséklése. Az osztrák bejelentésmentes családtámogatás rendszere jó példa az állami intézmények adatbázisának összekapcsolására, ahol az osztrák népesség-nyilvántartó rendszerből automatikus adatszolgáltatás útján továbbítják az adatokat az adóhatóság rendszerébe. Az osztrák adóhatóság ennek köszönhetően az újszülött gyermekek után a családi pótlékot automatikusan kifizeti a családok számára minden adóhivatalban történő ügyintézés nélkül.

A vállalatalapításhoz és vállalati üzletmenethez szükséges ügyintézés digitalizáltsága az elmúlt években fokozatosan javult, azonban Magyarország még elmarad az EU-átlagtól és a 23. helyen szerepel az EU-DESI részmutatójában. 2018 január elsejétől elindult a Cégekkapu szolgáltatás, amin keresztül a gazdálkodó szervezetek online tarthatják a kapcsolatot a hivatallal, személyes ügyintézés nélkül küldhetnek és fogadhatnak dokumentumokat, gyorsabbá és kényelmesebbé téve az ügyintézését. A Cégekkapu szolgáltatását indulása után fél évvel már 458 ezer vállalkozás használta, és több mint 600 ezer dokumentumot küldtek és fogadtak a rendszeren keresztül. A vállalatok működését azonban több szabályozás is túlzott mértékben nehezíti a Világbank Doing Business felmérése szerint. A hatékony üzletmenetet visszafogja az építési engedélyekhez és az infrastruktúrához (elektromos áram) való hozzájutás bonyolultsága és időigénye. Az építési engedélyek kiadásához szükséges idő Magyarországon 206 napot vesz igénybe, ami több mint egy hónappal haladja meg az uniós átlagot (174 nap). A lakóingatlanok esetében az engedélyezési folyamat már egyszerűsödött, de ugyancsak fontos lenne az egyszerűsítés a kereskedelmi ingatlanok engedélyezésénél is. A vállalatok hatékony működésének alapját képezi az elektromos áramhoz történő gyors hozzáférés, és annak megbízható minősége. Az elektromos áram bekötési ideje Magyarországon a jogszabályok szerint akár 257 napra is nyúlhat, ami két és félszer több idő, mint az Európai Unió átlaga (96 nap), és 11-szer hosszabb, mint Ausztriában (23 nap).

Az EU-DESI nyílt adatok hozzáférhetősége részmutatójában Magyarország elmaradása jelentős, a 28 uniós ország közül a 26. helyen szerepel. A nyílt adatok forrása származhat a magánszektorból és az állami szektortól egyaránt. A nyílt adatokhoz való egyszerű hozzáférhetőség segíti a közjó fejlődését. A kormányzati intézmények az egyik legnagyobb és legfontosabb szolgáltatói a közadatoknak, az általuk biztosított információkhoz való hozzáférés pedig egyaránt fontos a lakosságnak, a magánszektor szervezeteinek és a közfeladatot ellátó intézményeknek. A különböző adatbázisokban tárolt adatok összekapcsolása javítja a hozzáférhetőséget, így segítheti az uniós átlaghoz történő felzárkózást.

2017-ben az EU-DESI felmérése alapján az e-egészségügyi rendszerek fejlettsége területén Magyarország a 27. helyen szerepelt. 2017 novemberétől azonban elindult az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér (EESZT), amihez minden központi költségvetésből finanszírozott egészségügyi szolgáltatónak (kórháznak, háziorvosnak, patikának) csatlakoznia kellett. Az EESZT rendszere felhő alapú szolgáltatást biztosítva javulást hozhat ezen a területen. Az új rendszer betegközpontú, elősegíti a gyorsabb gyógyulást, a hatékonyabb kezelést és segíti elkerülni a felesleges vizsgálatokat. A betegekkel kapcsolatos információk, vizsgálati adatok, beutalók, receptek bekerülnek egy központi rendszerbe, így megfelelő jogosultságok birtokában az egészségügyi intézmények könnyen nyomon tudják követni, hogy a beteg milyen gyógyszereket szed, milyen betegségei, műtétei voltak korábban. Az EESZT rendszere gyorsítja az ellátást, a betegnek nem szükséges korábbi leleteit magával vinnie a rendelésre. Az e-recept elindulásával az ügyintézés papírmintessé vált, a gyógyszerek kiváltása pedig jobban nyomon követhető lett, amely így időt takarít meg a betegnek és az orvosnak egyaránt.

Összességében elmondható, a közigazgatás működése hatékonyabbá válhat az adminisztrációs folyamatok digitalizálásával és a szabályozás egyszerűsítésével. A közigazgatás korszerűsítése és a bürokratikus folyamatok csökkentése már zajlik. A papírmintes közigazgatás 2021-re valósulhat meg teljes mértékben, amivel közel 700 milliárd forintot spórolhatnak majd meg a vállalkozások a pénzügyminiszter elmondása alapján.

7-1. keretes írás: Észtország, mint a hatékony államszervezés példája

A sikeres gazdasági felzárkózás a gazdaságpolitikai reformok modern és koherens koordinációján, valamint a hatékony államszervezésen is alapul. A gazdasági reformok koordinációjának nincs egységes receptje. Az egyes országok (térségek) és időszakok eltérő reformokat igényeltek, és ehhez különböző államirányítási formák mellett eltérő intézményi környezet bizonyult megfelelőnek. Míg a második világháborút követően a távol-keleti országokban a gazdasági reformok tervezését és koordinációját centralizáltan látták el, addig Európában a gazdasági reformok kidolgozására és összehangolására inkább a decentralizált szervezés volt jellemző. Az internet megjelenésével és tömegessé válásával – az 1990-es évek második felétől – megjelentek az e-kormányzati megoldások, amelyek az eredményesebb reformszervezés mellett az adminisztrációs háttér csökkentésén és az igénybevételi lehetőségek egyszerűsítésén keresztül járulnak hozzá egy hatékonyabb államigazgatáshoz.

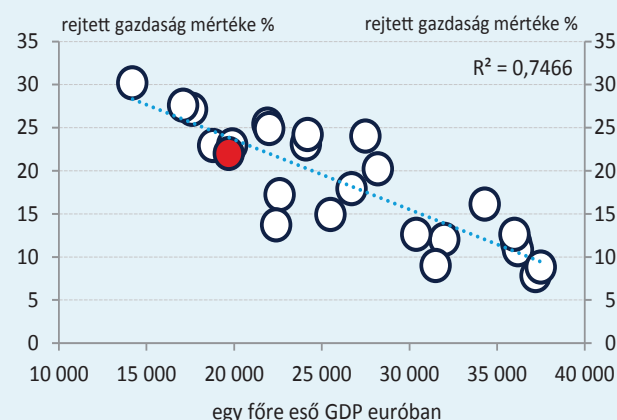
Észtországban a kormányzat már a kilencvenes évek második felében felismerte, hogy a közigazgatás digitalizálása a gazdasági fejlődés infrastrukturális alapját fogja jelenteni a jövőben. Az e-kormányzás kiépítése 1997-ben kezdődött meg az országban, amely a lakosság számára ma már több ezer szolgáltatást képes online biztosítani. Az adóbevallások 3 perc alatt elkészíthetők, 2007-óta a lakosoknak a parlamenti választások során lehetősége van interneten keresztül szavazni, az egészségügyi- és az oktatási rendszer is teljes mértékben digitalizált. Az elektronikus személyi igazolvány – amely magában foglalja a tb-kártyát, lakcímkártyát és adókártyát – használható digitális aláírásra, és tömegközlekedési szolgáltatásokat is igénybe lehet vele venni. 2007-ben az igazolvány SIM-kártyára integrált továbbfejlesztett változata is elkészült, így az összes rendelkezésre álló szolgáltatás már mobiltelefonon keresztül is elérhető. A legújabb észt fejlesztés a digitális állampolgárság (e-residency) biztosítása, amely észt állampolgársággal nem rendelkező személyek számára is lehetővé teszi az ország digitális szolgáltatásainak használatát a világ bármely pontjáról (Särvä és szerzőtársai, 2016). A digitális állampolgárság lehetőséget biztosít arra, hogy bárki elindítson egy vállalkozást online, ami már bárhol a világon működhet. A céget akár egyetlen nap alatt be lehet jegyezni úgy, hogy nem szükséges a fizikai megjelenés az induló vállalkozások ügyvezetőinek, bankszámlanyitásra is van lehetőség elektronikus azonosítással, és az adóügyek is digitálisan intézhetők, így akár a teljes vállalkozás távolról is irányítható. A digitális állampolgárság azonban nem biztosít észt állampolgárságot, és nem jön létre adóügyi illetékesség sem, a vállalkozásoknak továbbra is ott kell fizetniük adót, ahol tényleges tevékenységüket végzik.

Az észt digitális forradalom nem elsősorban a technológiáról, hanem az ügyfélbarát, szolgáltató állam létrehozásáról szól, ami támogatja a növekedést. A digitális fejlesztéseknek köszönhetően ma már az észt törvényeket is digitális aláírással jegyzik, és a kormány akár képes lenne arra is, hogy a világ másik feléről irányítsa az országot (Heller, 2017). Az elektronikus közigazgatási fejlesztések azzal támogatják a gazdasági növekedést, hogy nagymértékben csökkentik a lakosság és a vállalkozások adminisztrációs terheit. Az elektronikus aláírás használata becslések szerint évente az észt GDP 2 százalékának megfelelő összeget takarít meg az országnak, az egyszerű és gyors ügyintézés pedig számos külföldi vállalat számára vált vonzóvá (Economist, 2017). Észtország azt is hamar felismerte, hogy a digitális társadalom nem létezhet a digitalizáció megértésére és lehetőségeinek kihasználására képes emberek nélkül, így az oktatásnak kiemelt szerepe van e terület fejlődésében. Ennek köszönhetően már iskolás kortól szinte az összes észt tanintézményben tanulhatnak programozni a diákok, és minden innovációval kapcsolatos fejlesztés támogatást élvez.

7.3. Gazdaságfehéredés

Az adóelkerülés és a rejtett gazdaság visszaszorítása számos csatornán keresztül támogatja a versenyképességet (Csomós és Kreiszné, 2015). A rejtett gazdaság túlzott mértéke versenyhátrányt okoz a legálisan működő vállalkozások számára, csökkenti a költségvetés bevételeit, amelynek következtében az adóterhek nagyobb mértékben koncentrálnak a bevallott tevékenységet folytatókra, továbbá torzítja a gazdasági statisztikákat és ebből eredően a döntéshozatalt is megnehezíti. A nem bejelentett munkaviszony pedig veszélyezteti a munkavállalók szociális, jogi és anyagi biztonságát. A gazdaságok fejlettsége és a rejtett gazdaság mértéke között erős kapcsolat figyelhető meg. A rejtett gazdaság csökkentése érdekében tett intézkedések ebből adódóan támogathatják a gazdasági növekedést.

7-5. ábra: Rejtett gazdaság mértéke és a gazdasági fejlettség közötti kapcsolat az EU országaiban

Forrás: Schneider, Eurostat (2016).

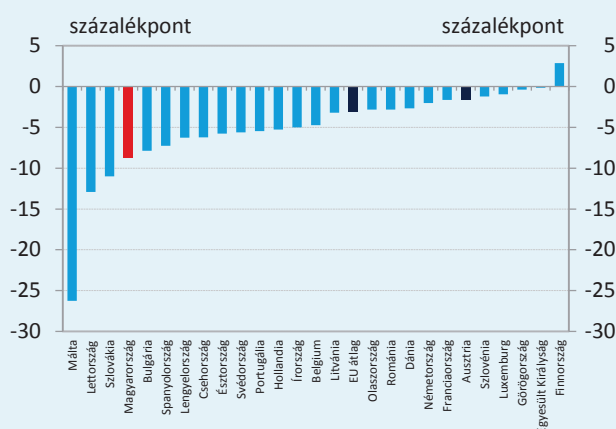
Az adóelkerülést számos tényező befolyásolja, mint például a gazdaságot terhelő adóterhek nagysága, az adóelkerülés felderítésének lebukási valószínűsége és a bírságok mértéke, azaz az adóhatósági ellenőrzések hatásossága, az állami intézmények által nyújtott szolgáltatások színvonalának megítélése, a mikrokörnyezet társadalmi normái, de hatással van rá a rejtett gazdaság érzékelt elterjedtsége is. Fontos további tényező az állam hatékony működésének megítélése az adófizetők részéről. Az alacsony színvonalú állami szolgáltatások ugyanis rontják a befizetett adókért várható hasznosságot az adófizetők szemszögéből, így növelhetik az adóelkerülés hajlandóságát. Az állami szabályozás növelése (például munkaerőpiaci feltételek szigorodása) a rejtett gazdaság irányába terelheti az adófizetőket azáltal, hogy megnöveli a formális szektorban való működés költségét a rejtett gazdasághoz képest (Balog, 2014).

7.3.1. A GAZDASÁG FEHÉREDÉSE ÉRDEKÉBEN TETT INTÉZKEDÉSEK ÉS AZOK HATÁSAI MAGYARORSZÁGON

Magyarországon 2010-től kezdődően számos gazdaságpolitikai intézkedés támogatta a gazdaság fehéredését és célozta az adórendszer „igazságosságának” javítását. A pénztárgépek adóhatósággal történő online összekötése (OPG) és az Elektronikus Közúti Áruforgalom Ellenőrző Rendszer (EKÁER) bevezetése javította az adóbeszedés hatékonyságát, hozzájárult az adóelkerülés mértékének csökkentéséhez, és mérsékelte a be nem szedett áfabevételek becsült arányát (Palotai és Parragh, 2018).

**2013. szeptemberében kezdődött meg az online pénztár-
gépek (OPG) bekötése, ami ma már a teljes kiskereske-
delmi szektorra kiterjed.** Az OPG-k működésükkel jelentős-
mértékben támogatják az adóhatóság ellenőrzési tevékeny-
ségét és erősítik az önkéntes jogkövetést. Az OPG-k beveze-
tésének pozitív hatása az áfabevételek kedvező alakulásában
is egyértelműen tetten érhető. Ezt jól mutatja az áfarés
alakulása, ami az elméletileg potenciálisan beszedhető és a
ténylegesen beszedett áfa-adóbevétel különbsége.
Magyarországon 2012 és 2016 között az áfarés mértéke több
mint 8 százalékponttal 13 százalékra csökkent, ami így már
jóval alacsonyabb a visegrádi régió 20 százalékos átlagos
szintjénél. Az áfarés nagymértékű csökkenésének köszön-
hetően az áfabevételek éves szinten mintegy 280 milliárd
forinttal lettek magasabbak 2015-re úgy, hogy közben nem
került sor az áfakulcsok emelésére.

7-6. ábra: Áfarés kumulált változása (2012–2016)

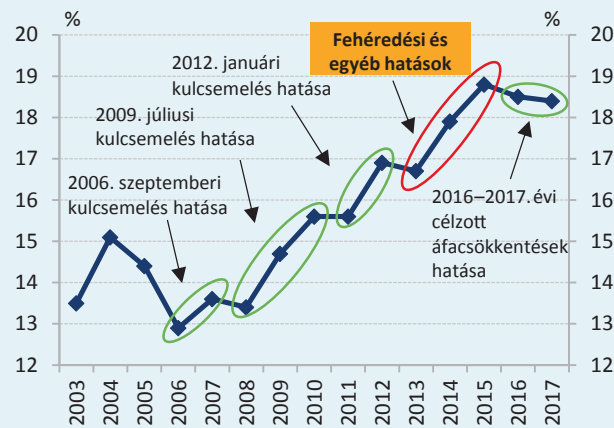

Forrás: Európai Bizottság.

Az adóelkerülés mértékének csökkentését mutatja az általános forgalmi adó effektív kulcsának (a tényleges áfabevétel az elméleti adóalap hányadosa) kulcsemelés nélküli növekedése is. E mutató 2013 és 2015 között

nagymértékben nőtt annak ellenére, hogy az adókulcs ekkor változatlan maradt. E folyamat az adóalap szélesedésére utal, ami elsősorban a rejtett gazdaság visszaszorulására vezethető vissza.

7-7. ábra: Az effektív áfakulcs alakulása és az azt befolyásoló tényezők

Forrás: MNB-számítás.

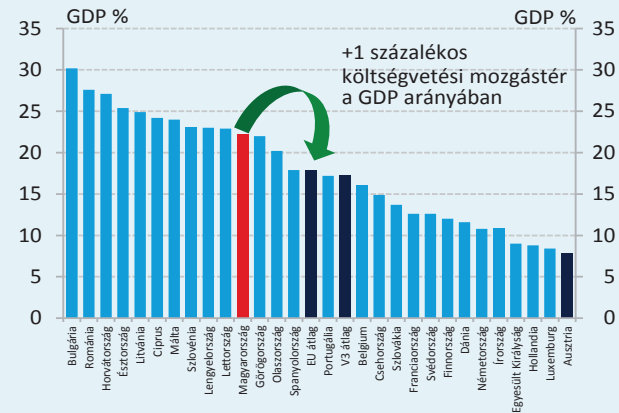
Az Elektronikus Közúti-áruforgalom Ellenőrző Rendszer bevezetése 2015-ben kezdődött, amelynek célja az áruforgalom monitorozása mellett a gyakran emberi egészséget veszélyeztető élelmiszerekkel kapcsolatos visszaélések kizárása, az adóelkerülők kiszűrése és a jogkövető gazdasági szereplők pozíciójának erősítése volt. Az EKÁER-en keresztül az adóhatóság nyomon követheti a szállítmány tényleges útját, hiszen a szállítással kapcsolatos információk még a fuvarozás előtt rögzítésre kerülnek egy központi rendszerben.

2018. júliustól az elektronikus számlaadatok online adatszolgáltatása (online számlázás) is elindult annak érdekében, hogy az adóhatóság távolból is monitorozni tudja az adózók közötti ügyleteket és hatékonyabban tudjon fellépni az áfacsálásokkal szemben. Az online számlázás az adóhatóság számára a hatékonyabb, automatizált, kevesebb erőforrást igénylő ellenőrzések lehetőségét teremtette meg. A vállalkozások pedig a kezdeti informatikai beruházások megtérüléseként számíthatnak arra, hogy az adóhatóság kevesebb alkalommal és inkább célzottan, rövidebb ideig fogja terhelni őket az adózó aktív közreműködését igénylő ellenőrzésekkel. Az online számlázás csökkenti a vállalkozások adminisztrációs terheit és megteremti annak a lehetőségét, hogy a jövőben egy olyan áfabevallás-tervezet elkészítését is átvállalja az adóhatóság, amelyet már a személyi jövedelemadó területén alkalmaz.

Az online pénztárgépek és az EKÁER bevezetése segítette a gazdaság fehéredését és érdemben javította a költségvetés pozícióját. Az intézkedések eredményeképpen 2010 és 2016

között 23,3-ról 22,2 százalékra mérséklődött az adóelkerülés becsült mértéke (Schneider, 2016).

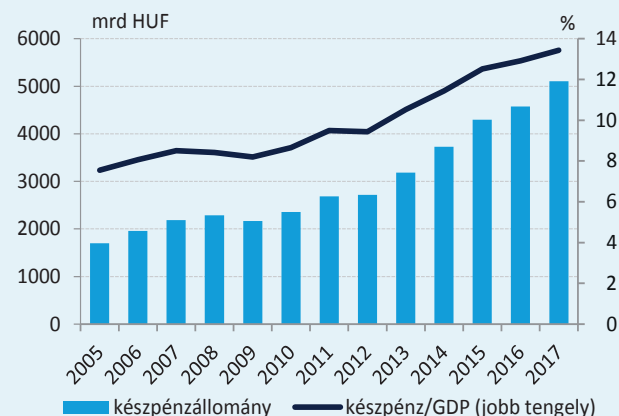
7-8. ábra: A rejtett gazdaság becsült mértéke az EU-ban a GDP arányában (2016)

Forrás: Schneider.

A GDP 1 százalékának megfelelő költségvetési mozgástér keletkezne abban az esetben, ha az adóelkerülés mértéke Magyarországon az uniós átlag szintjére süllyedne, az így keletkező többletbevételt pedig egyéb produktív kiadásokra, vagy a költségvetési hiány és adósság csökkentésére lehetne fordítani. Magyarországon a rejtett gazdaság mértéke több mint négy százalékkal magasabb az uniós átlagnál (17,9 százalék), az osztrák 7,8 százalékos szintnél pedig majdnem háromszor nagyobb. A rejtett gazdaság visszaszorítását nehezíti, hogy Magyarországon a készpénzállomány GDP arányos szintje nemzetközi összehasonlításban magasnak tekinthető (Belházy és Leszko, 2016).

7-9. ábra: Készpénzállomány alakulása a GDP arányában

Forrás: MNB.

Általánosan megfigyelhető, hogy azokban az országokban, ahol magas a készpénzállomány, ott a rejtett gazdaság mértéke is magasabb. A magas készpénzállomány megköny-

nyíti a rejtett gazdasághoz kötődő tranzakciók elvégzését (például feketefoglalkoztatás, számlaadás elmulasztása). A készpénzes tranzakciók visszaszorulását segítheti az elektronikus fizetési rendszerek széles körű kiépítése.

A rejtett gazdaság további csökkentése érdekében a már megkezdett gazdaságfehérítő intézkedéseket folytatni és bővíteni érdemes. 2017-ben az online pénztárgépek alkalmazására kötelezett ágazatok köre újabb tevékenységekkel bővült, mint például gépjárműjavítás és karbantartás, autóalkatrész kiskereskedelem, pénzváltás, plasztikai sebészet, taxizás, ruhatisztítás és fitness-wellness szolgáltatások. 2018 júliustól az online számlázás indulásával pedig minden 100 ezer forint áfatartalmat meghaladó céges számla kötelező online adatszolgáltatási kötelezettséget von maga után a vállalkozások számára. A jövőben az online pénztárgépek használatára kötelezett ágazatok köre, illetve az EKÁER rendszer még tovább bővíthető.

7.4. Infrastruktúra és modern energiagazdálkodás

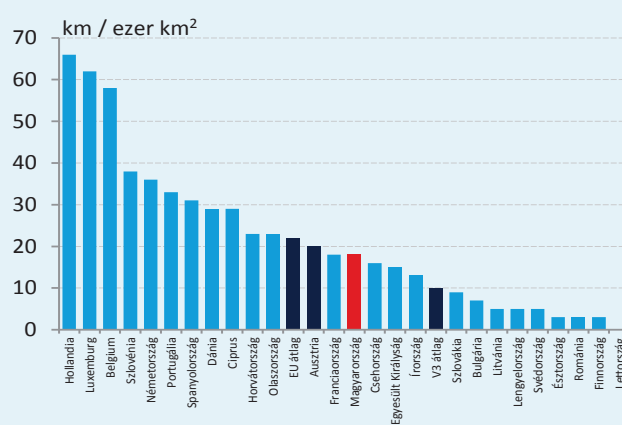
A fejlett infrastruktúra, valamint az energiaforrások megfelelő elérése és hatékony felhasználása alapvető feltétele egy gazdaság eredményes működésének. A modern és termelékenyebb gazdaság megvalósításának alapkövetelménye a modern infrastruktúra megléte, amelyhez az 1-3. ipari forradalmak során kialakult közlekedési hálózatok (vasút, közút, légi és vízi közlekedés) karbantartása és fejlesztése elengedhetetlen. Egyúttal a 4. és a várható 5. ipari forradalom lehetőségeinek kiaknázásához nemzetközileg is versenyképes digitális és telekommunikációs hálózatra van szükség. A modern energiagazdálkodás magasabb energiahatékonyságot és nagyobb energiafüggetlenséget igényel.

7.4.1. HAGYOMÁNYOS INFRASTRUKTÚRA

Az infrastruktúra fejlesztése többek között a csökkenő szállítási költségeken, a beruházásteremtő képességen és a munkaerő-mobilitás javulásán keresztül járulhat hozzá a felzárkózáshoz. A sűrűbb és jobb minőségű közlekedési hálózat következtében a szállítási költségek csökkennek és a logisztikai lehetőségek fejlődnek. A jobb elérhetőség következtében az áruk célba juttatása könnyebbé válik, aminek következtében javul a piachoz való hozzáférés és erősödik az

árverseny. Az új és fejlettebb közlekedési útvonalak zöldmezős beruházások megvalósítását segíthetik elő és a menetidő csökkenésén keresztül hozzájárulhatnak a munkaerő-mobilitás növekedéséhez. A logisztikai lehetőségek fejlődése, az erősödő árverseny és a munkaerő-mobilitás növekedése javítja a gazdaság termelékenységét. A telekommunikációs hálózatok fejlesztése pedig lehetővé teszi, hogy a 4. ipari forradalomban megjelenő új megoldások használata tömegessé váljon, amely a jólét növekedéséhez vezet.

7-10. ábra: A gyorsforgalmi úthálózat sűrűsége (2016)

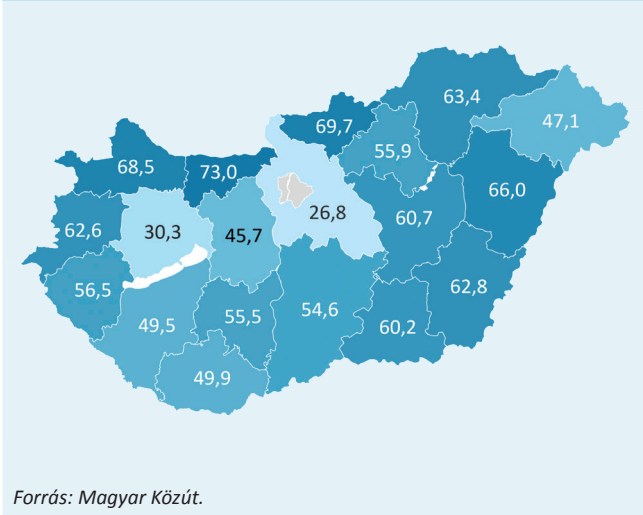
Forrás: Eurostat.

A közúti hálózat sűrűsége európai összehasonlításban kedvező, de minőségi szempontból elavult. Az ezer négyzetkilométerre jutó gyorsforgalmi út hossza 18 km Magyarországon, ami kissé alacsonyabb az EU átlagnál és az osztrák értéknél, de jelentősen meghaladja a V3 átlagot (7-10. ábra). A viszonylag nagy kiterjedtség ellenére az M3, M6 autópályák még nem érik el az országhatárt és a megyeszékhelyek gyorsforgalmi úthálózatba csatlakozása is hiányos. A nemzetközi forgalmat korlátozza, hogy az országhatáron túl nem készült még el mindegyik magyar gyorsforgalmi út folytatása. A közutak állapotát vizsgálva a megyék kétharmadában az utak több mint fele rossz állapotban van (7-11. ábra).

A közutakhoz hasonlóan a vasúti hálózat is sűrű, de nem modern. Ezer négyzetkilométerre 84 km hosszú vasúti pályaszakasz jut, ami közel 30 km-rel több, mint az EU-átlag és 20 km-rel meghaladja az osztrák értéket is. A villamosított vasútvonalak arányában azonban 10 százalékponttal maradunk el az uniós és a régiós átlagtól és megközelítőleg 30 százalékponttal az osztrák szinttől. Hiányoznak a nagysebességű vasúti pályák Magyarországon, 160 km/h-val jelenleg csak három vasúti vonal egy-egy részén lehet utazni hazánkban. Hiányzik a kelet-nyugati irányúhoz hasonló észak-déli – az országot átszelő – közlekedési folyosó is.

A vízi közlekedés a vasúthoz és közúthoz képest kisebb jelentőségű, de ennek a közlekedési módnak a fejlesztése is támogathatja a növekedést. Jelenleg az országon áthaladó vízi teherforgalom kétharmada-háromnegyede lép közvetlenül kapcsolatba a magyar gazdaság szereplőivel, amely 5-10 százalékponttal marad el az osztrák aránytól.

7-11. ábra: A rossz útburkolati minőségű utak a teljes úthálózat arányában (2017)

A gazdasági felzárkózásnak feltétele a gyors és olcsó közlekedés és hazánk környező országokkal való összekapcsoltságának fejlődése. Az infrastrukturális fejlesztések megvalósítása hozzájárulhat ahhoz, hogy a tömegközlekedés a személygépjármű versenytársává váljon, a vasúti és távolsági busz menetidők csökkenjenek. Magyarországnak célszerű lenne jobban kihasználnia a központi földrajzi elhelyezkedését és az abból fakadó tranzit szerepét, amit a nemzetközi közlekedési és szállítási útvonalakba való bekapcsolódás erősítése tudna támogatni. Egyrészt a Három Tenger Kezdeményezés keretei között az észak-déli irányú Via Carpathia útvonal kiépítésének megvalósítása, másrészt a Budapest–Varsó gyorsvasúti vonal megépítése segíthet a kelet-közép-európai összekapcsoltság erősítésében. Emellett fontos célkitűzés az új Selyemút hálózatában való minél erőteljesebb magyar részvétel. A magyar úthálózat felkészítése a 4. ipari forradalomból fakadó kihívásokra (például alkalmasság az önvezető autózásra) szintén hozzájárulhat a fejlettebb gazdaság eléréséhez. Az infrastruktúra fejlesztésével a logisztika gazdasági kibocsátásból történő részesedésének növekedésére lehet számítani, ami szintén támogatja egy versenyképesebb gazdaság elérését. Ezt segítheti elő a folyami közlekedésben a kikötői infrastruktúra és a légi áru fuvarozáshoz kapcsolódó létesítmények fejlesztése.

Az infrastruktúrába történő beruházások tartósan növelik a bruttó kibocsátást, valamint termelékenyebbé teszik a nemzetgazdaság működését (Európai Bizottság, 2014). Az

OECD-országok körében végzett empirikus elemzés szerint az infrastruktúrára költött állami források növelése hozzájárul a reál kibocsátás emelkedéséhez (Kamps, 2004). Az IMF elemzői szintén arra jutottak, hogy a megnövelt állami infrastruktúra-kiadások erősítik a GDP-növekedést (IMF, 2014). Rövid és hosszú távon is pozitív hatást mutattak ki abban az esetben, ha az infrastruktúra-beruházásokat hatékonyan valósítják meg. A szakirodalom egy jelentős része szintén pozitív kapcsolatot mutatott ki az infrastruktúra beruházások és a teljes tényezőtermelékenység között is. Aschauer (1989a, 1989b) elemzése alapján az infrastruktúrára fordított állami források növelik a teljes tényezőtermelékenységet. Hasonló hatást mutattak ki Otto és Voss (1994) számításai és a Shanks és Barnes (2008) szerzőpáros is.

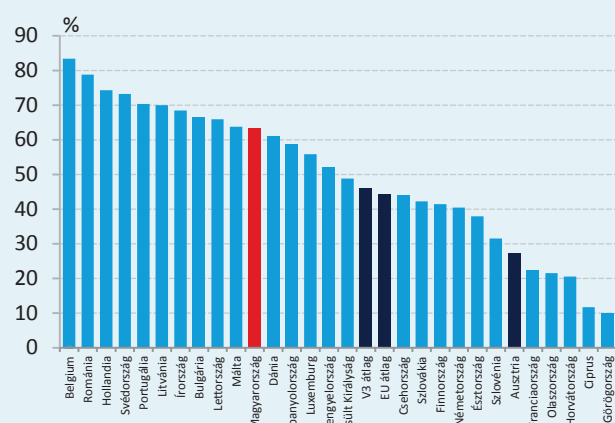
Amennyiben egy térség megközelíthetősége javul, az javíthatja a foglalkoztatást és a munkatermelékenységet (Gibbons és szerzőtársai, 2017). Egy brit úthálózatra vonatkozó empirikus közgazdasági vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a közutakba történő beruházások ott is kimutatható gazdasági előnyökhöz vezetnek, ahol már fejlett úthálózat van. Az úthálózat fejlődését 1998 és 2008 között vizsgálva arra a megállapításra jutottak, hogy az elérhetőség 10 százalékos javulása 3-4 százalékkal megnöveli a térségben található vállalkozások számát és foglalkoztatását, elsősorban az iparban. Eredményeik szerint a már működő vállalkozások esetében növekszik a bér- és munkatermelékenység is a kapcsolódó közlekedési infrastruktúra fejlődése következtében.

7.4.2. MODERN TELEKOMMUNIKÁCIÓS INFRASTRUKTÚRA

Az ipari forradalmak együtt jártak a maguk korszakának infrastrukturális forradalmával, mint a 19. században a vasút, a 20. században pedig az autók számára készített úthálózat. A 4. ipari forradalom infrastruktúrája a telekommunikációs hálózat, illetve azon belül is mindinkább a vezeték nélküli adattovábbítás. A 21. század fő erőforrása az adat lehet, amelynek gyors továbbítása így a versenyképesség egyik fokmérője. A szélessávú internet és a mobil 5G hálózat kiterjedt alkalmazása egyrészt elősegíti a gazdaság digitalizációját, ami a szolgáltatási szektorban a hatékonyság és termelékenység növekedéséhez vezet. Másrészt a háztartásokban lehetővé teszi a 4. ipari forradalomban megjelenő új eszközök (például egymással kommunikáló háztartási gépek) használatát, ami a jólét bővüléséhez vezethet. Az üzleti szférára és a háztartásokra gyakorolt pozitív hatások mellett a modern telekommunikációs eszközök megjelenése az államigazgatás digitalizációját is megkönnyíti, ami munkaerőt szabadít fel.

A szélessávú internethozzáférés Magyarországon viszonylag olcsó az EU más tagállamaihoz képest és ezért széleskörben elterjedt. A gyors (30 Mbit/sec letöltési sebességet elérő) internet előfizetések az összes szélessávú internet előfizetések 63 százalékát teszik ki, ami az EU-átlagot közel 20 százalékponttal haladja meg, de az élmezőnybe tartozó országoktól 15–20 százalékponttal elmarad (7-12. ábra). Magyarországnak komoly versenyképességi előnyt jelent az, hogy a szélessávú internet ára Litvánia után a második legalacsonyabb az EU-ban.

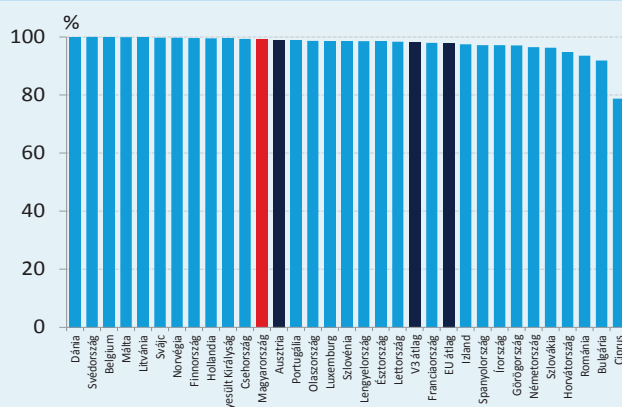
7-12. ábra: Szupergyors internethez való hozzáférés a szélessávú internet előfizetések arányában (2017)

Megjegyzés: A szupergyors internet alatt a legalább 30 Mbit/sec sebességű internetet értjük.
Forrás: Európai Bizottság.

A negyedik generációs mobilinternet lefedettségben Magyarország élvonalos uniós összehasonlításban, de a mobilinternet-előfizetések száma alacsony. Hazánkban szinte teljes (99 százalékos) a 4G lefedettség és a rurális területeken is hasonló ez az arány, amely eredmények alapján hazánk az uniós átlagot meghaladja (7-13. ábra). A 100 felhasználóra jutó mobilinternet-előfizetések (49 db) számában ugyanakkor Magyarország az utolsó az EU-tag-államok között.

7-13. ábra: 4G lefedettség (2017)

Forrás: Európai Bizottság.

Az elmúlt években már számos lépés történt annak érdekében, hogy a digitális infrastruktúra terén Magyarország erősítse, illetve fenntartsa versenyképességét. Többek között a kormányzat elindította a Szupergyors Internet Programot, amelynek célja, hogy 2018 végére minden magyar háztartásban elérhetővé váljon a legalább 30 Mbit/sec sebességű szélessávú internet. A Digitális Jólét Program (DJP) keretei között két lépésben 27-ről 5 százalékosra csökkent az internet áfája 2018-ra, amely mérsékelte az internetszolgáltatás költségeit. Az internet-hozzáférés árának mérséklése érdekében vezették be a Digitális Jólét Alapcsomagot is, ami a szolgáltatók kínálatában meglévő legkedvezőbb árú internet-előfizetési csomagok árához képest is egy legalább 15 százalékkal olcsóbb megoldás azok számára, akik eddig még nem rendelkeznek internet előfizetéssel. Emellett 2018 végére minden magyarországi településen, legalább egy közintézményben és legalább egy közterületen ingyenes, szélessávú wifi-szolgáltatás válik igénybe vehetővé (Magyarország Kormánya, 2015).

Jelenleg is folyamatban van több előremutató kormányzati kezdeményezés, amelyek célja az, hogy Magyarország a digitalizációban az EU vezető országává váljon. A kormány által 2017-ben elfogadott DJP 2.0 kibővítette a DJP-t és a gazdasági, állami, valamint társadalmi digitalizáció legkülönbözőbb területein fogalmazott meg javaslatokat. A legmodernebb mobilinternetes megoldások fejlesztése és kiépítése érdekében jött létre Magyarországon 2017-ben az 5G Koalíció, amelynek egyik fő feladata a dolgok internete kiépítésének és a területen hazánk nemzetközi összehasonlításban vezető országgá válásának elősegítése. Biztató, hogy az 5G hálózat területén még egyik ország sem szerzett érdemi előnyt, mivel a technológia tömeges kiépítése és alkalmazása gyerekcipőben jár. A közelmúltban létrejött Mesterséges Intelligencia Koalíció a működésével szintén a 4. ipari forradalom vívmányainak kiterjedtebb alkalmazását hivatott elősegíteni.

A modern telekommunikációs infrastruktúra működéséhez biztonságos környezetre van szükség. A Nemzetközi Távközlési Egyesület Globális Kiberbiztonsági Indexe alapján Magyarország kibervédelmi fejlettsége elmarad az osztrák szinttől és az uniós átlagtól. Az országos szintű kiber védelem hiányosságai mellett a magyar vállalatok 80 százaléka nem rendelkezik fejlett kibervédelmi megoldással, és a rosszindulatú kódokkal fertőzött robottámadásokban első helyen áll hazánk uniós összehasonlításban (Magyarország Kormánya, 2017).

A modern telekommunikációs megoldások terjedése elősegíti a szolgáltatások hangsúlyosabbá válását a magyar

gazdaságban és hozzájárul a gazdasági növekedéshez. Az új telekommunikációs megoldások kiépítése elősegíti a gazdaság szolgáltatásosodását, a hatékonyságnövelő szerepén keresztül javítja a termelékenységet. A legújabb telekommunikációs megoldások alkalmazásának lehetősége emellett ösztönzi a vállalati innovációt is. Röller és Waverman (1996) szerint is pozitív kapcsolat mutatható ki a telekommunikációs infrastruktúra fejlődése és a gazdasági növekedés között.

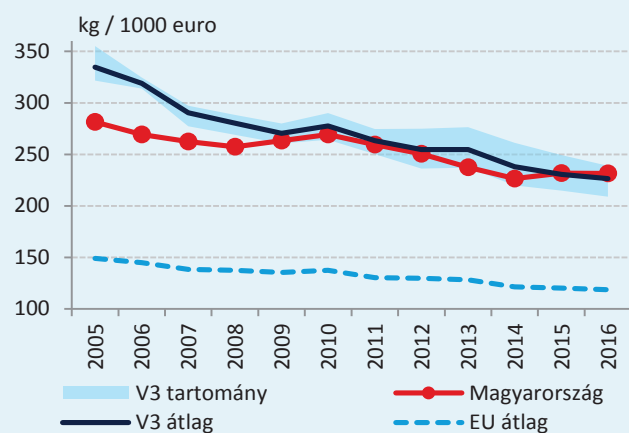
Az 5G technológia kiépülése rövid távon növeli a GDP-t és hosszú távon hozzájárul a termelékenység növeléséhez. Az 5G technológia kiépülése rövid távon a beruházásösztönző szerepén keresztül járul hozzá a GDP növekedéséhez, keresleti oldalon. Hosszú távon az új internetes technológia a termelékenységre is pozitív hatással lehet. Egyrészt tovább egyszerűsíti a nagy mennyiségű és összetett információcserét, ami csökkenti a költségeket, ezáltal a megtakarított összeget más termelékenységjavító kiadásokra lehet fordítani. Másrészt az 5G-t használni képes eszközök magasabb hatékonyságából fakadóan is javulhat a termelékenység, amennyiben ezeknek az eszközöknek széles körben megkezdődik az alkalmazása. (Australian Government, 2018).

7.4.3. MODERN ENERGIAGAZDÁLKODÁS ÉS ENERGIA INFRASTRUKTÚRA

A túlzott energiafelhasználás drága és környezetszennyező, ezért az energiafelhasználás mérsékelése támogatja a fenntartható növekedést. Az energiahatékonyságot az 1000 eurónyi kibocsátás előállításához felhasznált energia mennyiségével mérjük. Minél kevesebb energia felhasználása szükséges a termeléshez, annál energiahatékonyabb egy gazdaság működése. Ez egyrészt megtakarítást jelent, másrészt csökkenti az importot és a külső tényezőktől való függőséget. Az energiafelhasználás csökkenése következtében mérséklődik a környezet terhelése is.

Magyarországon a nemzetgazdaság energaintenzitása jelenleg az EU-átlag megközelítőleg kétszerese (230 kg / 1000 euro). Ez elsősorban a hazai vállalkozások és a háztartások elavult energiazdalkodásának tulajdonítható (7-14. ábra). Habár Magyarországon 2005 és 2015 között 18 százalékkal csökkent az energaintenzitás, jelentős tér maradt a különbség további csökkentésére.

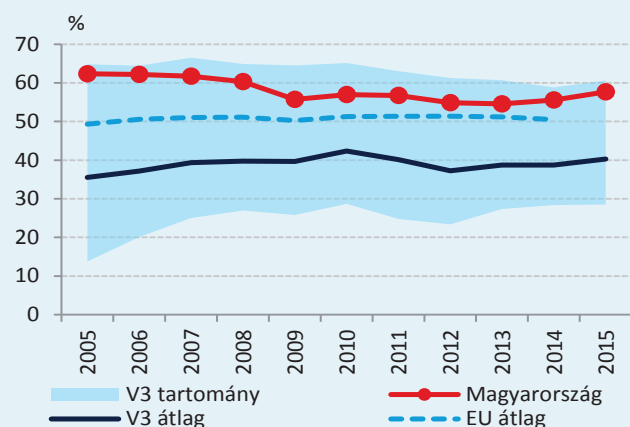
7-14. ábra: A nemzetgazdaság energaintenzitása

Forrás: Eurostat.

A felhasználási szektorokat vizsgálva jelentős különbségek figyelhetők meg az energiafelhasználás mértékében. Jelenleg a legnagyobb energiafelhasználó a háztartási szektor (34 százalék), ezt követi a közlekedési szektor (25 százalék) és az ipar (24 százalék). A magyar háztartások esetében az energaintenzitás stagnált, míg az Európai Unióban átlagosan csökkent, tehát a magyar és az EU-s energaintenzitás közötti különbség (38 százalék) nőtt. **Az iparban abszolút értelemben is nőtt az energaintenzitás Magyarországon,** miközben az Unióban csökkent, így az EU-átlaghoz képest itt a legnagyobb a lemaradásunk (66 százalékos). **A magyar szolgáltatások energiaigényessége 2005-höz képest kevesebb, mint a felére csökkent** (Európai Bizottság, 2017).

A magas energiafelhasználás és az alacsony hazai termelés következtében a nettó energiaimport megközelítőleg 20 százalékponttal haladja meg a V3-ak átlagát (7-15. ábra). Szinte teljes Magyarország kőszénfüggősége, a kőolaj-fogyasztás 90 és a földgázfogyasztás 70 százaléka származik importból (Európai Bizottság, 2017). Hazánk nagy arányú energiaimportja (58 százalék) egyrészt rontja a külkereskedelmi mérleg egyenlegét, másrészt erősíti hazánk függőségét az energiaimportőr országoktól. **Az energiafüggőséget csökkentheti a hatékonyság növelése mellett a hazai termelési kapacitás bővítése.** Amennyiben nő a belföldön előállított energia mennyisége, az támogatja az energiaimport kiváltását és hozzájárul a biztonságosabb energiaellátáshoz is. **Magyarországon a belföldi kapacitások bővülése egyrészt következik a Paks 2 projekt megvalósításából, amelynek a keretei között 2030-ra a mostani 2000 MW-ról 4400 MW-ra nő az atomerőmű összkapacitása, másrészt a megújuló energiaforrások előállításának bővülése is támogatja ezt a folyamatot.**

7-15. ábra: Nettó energiaimport a teljes energiafelhasználás arányában

Forrás: Világbank.

A megújuló energiaforrások aránya az energiafogyasztásban 2016-ban 14 százalék volt, ami 20 százalékponttal marad el az osztrák aránytól. A magyar megújuló energiaforrások szerkezete igen kedvezőtlen. Hazánkban 92 százaléka biomasszából (tehát főképp tűzifából) és megújítható hulladék újrahasznosításából származik, azonban ezek fűtőértéke alacsony és felhasználásuk környezetterhelése magas.

A magyar energiahálózat minősége meghaladja az uniós átlagot. Az energiahálózat minősége az előre nem tervezett kiesésekkel mérhető. A magyar elektromos hálózatban az egy fogyasztóra jutó előre nem tervezett kieső idő hossza évi 59 perc, ami 37 perccel alacsonyabb az EU-átlagnál és 65 perccel kevesebb a V3-ak átlagánál, de 18 perccel meghaladja az osztrák értéket (CEEI, 2018). Az elektromos hálózatok kapacitásának fejlesztése és az előre nem várt hálózati kimaradások további csökkentése hozzájárulhat ahhoz, hogy a 4. ipari forradalom során megjelenő új megoldások (például elektromos autózás) nagyobb teret nyerjenek.

A magyar és az osztrák energiatenzitás közötti különbség felére csökkentése évente a GDP 2,5-3 százalékát kitevő megtakarítást jelentene a gazdaságnak. Amennyiben a magyar energiafelhasználás a jelenlegi szint háromnegyedére csökken, az alacsonyabb energiafogyasztás következtében jelentős összeg takarítható meg, amely beruházásokra, béremelésekre, vállalati osztalék kifizetésére fordítható. Az energiahatékonysági beruházások összhangban állnak az európai uniós szabályozási elvárásokkal, javítják a külső és belső egyensúlyt, emelik a potenciális GDP-t, emellett keresletet generálnak az építőiparban. (Balatoni–György–Nagy, 2012). Kiemelten támogatná az energiafogyasztás csökkenését a hazai lakásállomány és a középületek megújulásának felgyorsítására, hiszen a hazai

épületállomány kétharmada elavult energetikai szempontból. Emellett az ipari termelésben a környezetkímélőbb technológiák gyorsabb terjedése és a járműpark fiatalítása is pozitív hatással lehet az energiafogyasztás csökkenésére.

Az energiahatékonyság növelése hozzájárulhat ahhoz, hogy a magyar nettó energiaimport aránya csökkenjen. A csökkenő hazai energiafogyasztás és a belföldön előállított energia arányának növekedése következtében a jelenlegi 55-60 százalékos energiaimport-arány 40 százalék alá csökkenhet. Ennek következtében a megtakarítás meghaladhatja az évi 600 milliárd forintot, ami javítaná a külkereskedelmi és a folyó fizetési mérleg egyenlegeket. Továbbá az importfüggőség csökkenése növelné a gazdaság belső értéktérítő képességét is (lásd 6. fejezet). A megújuló energiaforrások arányának 30 százalék fölé (az osztrák szint közelébe) emelkedése szintén hozzájárulna az importigény csökkenéséhez. Az energia alacsony árának megőrzése előfeltétele a költséghatékony termelésnek, ezért Magyarországon a háztartások esetében a hatósági árak további csökkentési lehetőségének folyamatos monitorozása, illetve az ipari fogyasztók számára az energiatőzsde fejlesztése lényeges eszköze lehet a nemzetközileg versenyképes gazdaság fenntartásának.

Felhasznált irodalom:

Aschauer, D. A. (1989a): *Is public expenditure productive?* Journal of Monetary Economics Vol. 23, Nr.2, 177–200. p. <https://pdfs.semanticscholar.org/7a3b/b091d95f0944b1e03d44b581f0d5d64ecd1d.pdf>

Aschauer, D. A. (1989b): *Does public capital crowd out private capital?* Journal of Monetary Economics Vol. 24, 171–88. p.

Australian Government (2018): *Impacts of 5G on productivity and economic growth*, április. <https://www.communications.gov.au/departamental-news/impacts-5g-productivity-and-economic-growth>

Balatoni, A. – György, L. – Nagy, Á. (2012): *Az energiahatékonyság fejlesztésének állami eszközei*. Nemzeti Érdek, Új Évfolyam 2. szám (2012/2.), 6–15. p.

Balog, Á. (2014): *Adóelkerülés és rejtett gazdaság Magyarországon*. Köz-Gazdaság – Különszám az adópolitikáról, 2014/4. <https://www.mnb.hu/letoltes/balog-15-30.pdf>

Belházy, Á. – Leszko, E. (2016): *Csökkenő ütemben, de továbbra is nő a készpénzállomány*. Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/letoltes/keszpenzes-cikk-2017-03-09-veglegesmnb-honlapra.pdf>

Council of European Energy Regulators (2018): *CEER Benchmarking Report 6.1 on the Continuity of Electricity and Gas Supply*, július. <https://www.ceer.eu/document-s/104400/-/-/963153e6-2f42-78eb-22a4-06f1552dd34c>

Corsi, M. – Gumina, A. – D'Ippoliti, C. (2006): *eGovernment Economics Project (eGEP): Economic model-final version*. Nr., eGovernment Unit, DG Information Society and Media, European Commission, Brüssel.

Csomós B. – Kreiszné Hudák E. (2015): *A rejtett gazdaság mértékének csökkentése Magyarországon*. Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/letoltes/csomos-balazs-kreisze-hudak-emese-a-rejtett-gazdasag-mertekenek-csokkentese-magyarorszag.pdf>

Economist (2017): *Estonia is trying to convert the EU to its digital creed*. Economist, July 7 2017. <https://www.economist.com/europe/2017/07/06/estonia-is-trying-to-convert-the-eu-to-its-digital-creed>

Evans, P. – Rauch, J. E. (1999): *Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of "Weberian" State Structures on Economic Growth*

Európai Bizottság Gazdasági és Pénzügyi Főigazgatóság (2014): *Infrastructure in the EU: Developments and impact on growth*. OP 203, december. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2014/pdf/ocp203_en.pdf

Európai Bizottság (2017): *Energy Union Factsheet Hungary*. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheet-hungary_en.pdf

Gibbons, S. – Overman, H. – Lyytikäinen, T. – Sanchis-Guarner, R. (2017): *New road infrastructures. The effects on firms*. VoxEU. <https://voxeu.org/article/new-road-infrastructure-effects-firms>

Gustova, D. (2017): *The impact of e-government strategy on economic growth and social development*. ISCTE Business School, Department of Economics. https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/15809/1/daria_gustova_diss_mestrado.pdf

Heller, N. (2017): *Estonia, the digital republic*. The New Yorker, December 18 & 25 2017. <https://www.newyorker.com/magazine/2017/12/18/estonia-the-digital-republic>

IMF (2014): *Legacies, clouds, uncertainties*. World Economic Outlook. Ch.3., október, 75-114. p. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/>

Kamps, C. (2004): *The dynamic effects of public capital*. VAR evidence for 22 OECD countries. http://euroframe.org/files/user_upload/euroframe/docs/2004/session8/eurof04_kamps.pdf

Lovett, K. (2011): *Institutional Design and Economic Growth: The Relationship between Bureaucracy and Economic Performance in a Global Economy*

Magyarország Kormánya (2015): *Digitális Jólét Program*.

Magyarország Kormánya (2017): *Digitális Jólét Program 2.0*. <http://www.kormany.hu/download/6/6d/21000/DJP20%20Strat%C3%A9giai%20Tanulm%C3%A1ny.pdf>

ONS (2018): *Public service productivity estimates: total public service*, UK: 2015. Office for national Statistics

Otto, M., Voss, G. M. (1994): *Public capital and private sector productivity*, Economic Record, vol. 70, no. 209, 121–32. p. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1475-4932.1994.tb01832.x>

Palotai, D. – Parragh, B. (2018): *Az ösztönző adórendszer felé. Az adórendszer és az adóigazgatás reformja Magyarországon*. Pénzügyi Szemle, 2018/2. https://www.penzugyiszemle.hu/documents/palotai-parragh-2018-1-mpdf_20180709124321_89.pdf

Röller, L-H. – Waverman, L. (1996): *Telecommunications Infrastructure and Economic Development: A simultaneous approach*, július. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. <https://pdfs.semanticscholar.org/3831/6044a36c35c0bbb223a14a1c97ba90419f7a.pdf>

Rothenbacher, F. (1997): *Public Sector Employment in Europe: Where Will the Decline End?*

Särv, S. – Kerikmäe, T. – Kasper, Á. (2016): *Az e-polgárság mint a virtuális migráció eszköze Észtországban*, Információs Társadalom, XVI. évf. 2. szám, 8–31. p. <http://dx.doi.org/10.22503/infars.XVI.2016.2.1>

Schneider, F. (2016): *Estimating the Size of the Shadow Economies of Highlydeveloped Countries: Selected New Results*. CESifo DICE Report, 4/2016.

Seunghye, H. (2014): *Operation of the Economic Planning Board in the Era of High Economic Growth in Korea*. KDI School of Public Policy and Management. <https://www.kdevelopedia.org/resource/view/04201405130131811.do>

Völgyi, K. (2015): *Japán gazdaságtörténete*. MTA KRTK Világgazdasági Intézet. 60–82. p. http://real.mtak.hu/34170/1/Japn_gazdasgtrtnete_u.pdf

Ábrák jegyzéke

1-1. ábra: Az államháztartási hiány és a finanszírozási pozíció alakulása Magyarországon	12
1-2. ábra: Az infláció alakulása	12
1-3. ábra: A marginális adóék alakulása a visegrádi országokban	13
1-4. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása Magyarországon, a V3 régióban és az EU28-ban	13
1-5. ábra: A magyar adószervezet változása (adótípusok az összes adó százalékában)	13
1-6. ábra: A magyar jegybanki alapkamat	14
1-7. ábra: A magyar államadósság-pálya	14
1-8. ábra: A külföldi tulajdon és a központi adósság devizaaránya a magyar államadósságon belül	15
1-9. ábra: A gazdaságpolitikai fordulat növekedési pályára állította a gazdaságot	15
1-10. ábra: A népesség és a korfa várható alakulása Magyarországon	17
1-11. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkező beáramló népesség a teljes populáció arányában	17
1-12. ábra: Foglalkoztatás várható változása munkakörök szerint (2016–2030)	18
1-13. ábra: Nettó átlagkeresetek Magyarországhoz viszonyítva (2017)	18
1-14. ábra: Belföldi hozzáadott érték aránya az exportban (2014)	19
1-15. ábra: Külföldi szolgáltatástartalom és az exportarány kapcsolata (2014)	19
1-16. ábra: Munkatermelékenység a nagyvállalatok arányában (2014)	20
1-17. ábra: Egy főre eső munkaerőköltség a nagyvállalatok arányában (2014)	20
1-18. ábra: A GDP és GNI közötti eltérés összetevőinek alakulása (a GDP százalékában)	21
1-19. ábra: A gazdasági fejlettség és a GDP-arányos GNI közötti kapcsolat 2017-ben	21
1-20. ábra: Vállalati életciklus és finanszírozás	22
1-21. ábra: Vállalkozói kockázatvállalás és gazdasági fejlettség kapcsolata	23
1-22. ábra: Népesség változása (2015–2050)	24
1-23. ábra: Elöregedés a világ országaiban	24
1-24. ábra: A „demográfiai lehetőség ablaka”	25
1-25. ábra: Városi népesség a teljes populáció arányában	25
1-26. ábra: Gazdasági infrastruktúrára vonatkozó beruházási igény alakulása	26
1-27. ábra: A globális középosztály megoszlása	27
1-28. ábra: Vezető technológiák szabadalmaiból való részvétel (2012–2015)	29
1-29. ábra: Leginkább robotintenzív gazdaságok és a BRICS	29
1-30. ábra: Internethasználók aránya a világ népességében	31
1-31. ábra: Globális e-kereskedelem alakulása	32
1-32. ábra: Globális energiafogyasztás alakulása	32
1-33. ábra: Globális energiatermelés felbontása	33
2-1. ábra: Stilizált ábra a felzárkózások lehetséges időbeli alakulására	40
2-2. ábra: Beruházási ráta és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolat	41
2-3. ábra: Endogén növekedési modellekben alkalmazott vállalati termelési függvények	42
2-4. ábra: Beruházási ráta és a TFP-növekedések közötti kapcsolat	43
2-5. ábra: Stilizált ábra az egyes állapotokról, átmenetokről	44
2-6. ábra: Közepesen fejlett csapdahelyzetből való kilépés	46
2-7. ábra: Sikeres fejlődést teljesítő gazdaságok fejlettségének alakulása	47
2-8. ábra: A gazdasági fejlettség változása 1970 és 2014 között	48
2-9. ábra: Egy főre jutó jövedelem eloszlása a világban	48
2-10. ábra: Stilizált ábra a hiszterézisről (reál GDP alakulása)	49
2-11. ábra: A kibocsátási rés és a potenciális GDP-növekedése közötti korreláció (2002–2016)	50
2-12. ábra: Válságtapasztalat - kulcsszavak	51
2-13. ábra: Bérhányad alakulása a fejlett országokban	52
3-1. ábra: Magyarország fejlettsége Ausztriához viszonyítva	56
3-2. ábra: A legfőbb folyamatok 2010-től	57
3-3. ábra: Organikus gazdasági növekedés fenntartása	57
3-4. ábra: Alapfeltevéseink a makrogazdasági kivetítés számításához	58
3-5. ábra: Relatív fejlettség Ausztriához viszonyítva	59

3-6. ábra: A munkatermelékenység alakulása Ausztriához viszonyítva	59
3-7. ábra: Bérszínvonal Ausztriához viszonyítva	59
3-8. ábra: Tőke-munka arány alakulása Ausztriához viszonyítva	60
3-9. ábra: Teljes tényezőtermelékenység feltevésünk	60
3-10. ábra: Teljes tényezőtermelékenység-növekedés feltevésünk	60
3-11. ábra: Nettó reálbérek éves változása (időszak átlagában)	61
3-12. ábra: Foglalkoztatási ráta (időszak átlagában)	61
3-13. ábra: Munkanélküliségi ráta (időszak átlagában)	61
3-14. ábra: GDP-növekedés alakulása (időszak átlagában)	62
3-15. ábra: A potenciális GDP-növekedés felbontása a két pályán a horizont átlagában	62
3-16. ábra: A GDP-növekedés felbontása felhasználási oldalról a horizont átlagában	62
3-17. ábra: Fogyasztás növekedése (időszak átlagában)	63
3-18. ábra: Termelékenységtől termelékenyséig a fogyasztás növekedésén keresztül	63
3-19. ábra: Beruházási ráta alakulása (időszak átlagában)	63
3-20. ábra: A GDP-arányos folyó fizetési mérleg alakulása (időszakok átlagában)	64
3-21. ábra: A külső finanszírozás képesség szektorok megtakarítása szerinti felbontása	65
3-22. ábra: Nettó külső adósság alakulása (időszak átlagában)	66
3-23. ábra: GNI és GDP közötti különbség	66
3-24. ábra: A magánszektor egyensúlyi eladósodottsága a GDP százalékában (hitel/GDP trend, az adott időszak átlagában)	67
3-25. ábra: A költségvetési egyenleg a GDP arányában	67
3-26. ábra: A költségvetési egyenleg kumulált változásának dekomponálása a közepes fejlettség csapdájához tartozó pálya esetén	67
3-27. ábra: A költségvetési egyenleg kumulált változásának dekomponálása a reformpálya esetén	68
3-28. ábra: Az államadósság alakulása	68
3-29. ábra: A hazai átlagos adóék alakulása reformok nélkül, illetve azok megvalósítása esetén	69
3-30. ábra: Kifulladás reformok pálya főbb makrogazdasági folyamatai időszakonként	70
4-1. ábra: A vállalati és a háztartási hitelállomány alakulása európai összehasonlításban	75
4-2. ábra: A magánszektor GDP-arányos hitelállománya európai összehasonlításban	75
4-3. ábra: A Pénzügyi Kondíciós Index (PKI) és a reál GDP éves növekedése	76
4-4. ábra: A háztartási, a teljes vállalati és a kkv-szektor hitelállományának éves növekedési üteme	76
4-5. ábra: Adóssággal rendelkező háztartások aránya az összes háztartáson belül nemzetközi összehasonlításban	76
4-6. ábra: Lakhatási státusz szerinti megoszlás nemzetközi összehasonlításban	76
4-7. ábra: A bankrendszeri penetráció egyes mutatói reálkonvergencia esetén	77
4-8. ábra: A felár nemzetközi összehasonlítása a hazai devizában nyújtott lakáscélú hiteleknek	78
4-9. ábra: A háztartások törlesztési terhe	78
4-10. ábra: Garanciavállalás folyamata	79
4-11. ábra: Bankrendszeri eszközök és működési költségek az EU tagállamokban	80
4-12. ábra: Az eszközarányos működési költségek és a digitalizáció közötti összefüggés	80
4-13. ábra: Az internetes bankolás penetrációja Magyarországon és az Európai Unióban	81
4-14. ábra: POS terminálok száma egy millió lakosra nemzetközi összevetésben	81
4-15. ábra: Banki core rendszerek cseréjére és egységesítésére vonatkozó tervek	82
4-16. ábra: Lakáscélú hitelek kamatfelárainak átlaga (2008–2017) a hitelinformációs rendszerhez való hozzáférhetőség szerint	82
4-17. ábra: Egy általános és egy Minősített Fogyasztóbarát Lakáshitel (MFL) kiváltásának folyamata	83
4-18. ábra: Hazai tőzsdén jegyzett vállalatok piaci kapitalizációja nemzetközi összehasonlításban, a GDP arányában 2017 év végén	84
4-19. ábra: Hazai nem pénzügyi vállalatok kötvényállománya nemzetközi összehasonlításban, a GDP arányában 2017 év végén	84
4-20. ábra: Hazai nem pénzügyi vállalatok által kibocsátott részvények tulajdonosi megoszlása 2017 év végén	85
4-21. ábra: Az üzleti angyalok jelentősége	86
4-22. ábra: A látható angyal befektetések 2017-ben	86
5-1. ábra: A magyar népesség létszámváltozásának dekompozíciója, 1990–2017	91
5-2. ábra: A szülőképes korú nők létszáma és az elveszületések száma Magyarországon, 2011–2017	91
5-3. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása a visegrádi országokban és az Európai Unióban, 2000–2016	92

5-4. ábra: A szülőképes korú (15–49 éves) nők létszáma korévenkénti bontásban	92
5-5. ábra: A magyar népesség létszámának becsült alakulása 2030-ig	93
5-6. ábra: A magyar népesség becsült létszámváltozása 2018 és 2030 között	93
5-7. ábra: Függőségi ráták alakulása 1990 és 2030 között	94
5-8. ábra: Az időskori függőségi ráta alakulása 2017-ben és 2030-ban az Európai Unió országában (65 évnél idősebb népesség 15–64 évesekhez viszonyított aránya)	94
5-9. ábra: A magyar népesség korcsoportjainak változása 2018 és 2030 között	95
5-10. ábra: A foglalkoztatási ráta és az egy főre jutó GDP változása az Európai Unió országában 2010 és 2017 között	97
5-11. ábra: A hazai egy főre eső GDP éves változásának munkaerőpiaci dekompozíciója	97
5-12. ábra: A 15–74 évesek foglalkoztatási rátája európai uniós összehasonlításban	98
5-13. ábra: A 15–74 évesek munkanélküliségi rátája európai uniós összehasonlításban	98
5-14. ábra: A részmunkaidős foglalkoztatottak aránya és a foglalkoztatási ráta 2017-ben az Európai Unióban	98
5-15. ábra: A 15–74 éves népesség aktivitási rátája 2017-ben az Európai Unió országában és Magyarországon 2030-ban a reformpályán	99
5-16. ábra: A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitás szerinti alakulása 2030-ig a reformpályán	99
5-17. ábra: Az aktivitási ráta alakulása különböző társadalmi csoportokban	100
5-18. ábra: A külföldön élő, itthon született magyarok számának alakulása	100
5-19. ábra: A hazai egy főre eső GDP éves változásának munkaerőpiaci dekompozíciója a közepes fejlettség csapdája és a reformpálya esetén	101
5-20. ábra: A foglalkozások arányának változása a teljes foglalkoztatásban a kezdeti bérezés függvényében, 2012–2016	102
5-21. ábra: Potenciálisan elvesztett életévek az Európai Unió országában, 2015	104
5-22. ábra: Születéskor egészségesen várható életévek, 2016	105
5-23. ábra: Egészségügyi kiadások a GDP arányában, finanszírozó szerint, 2015	106
5-24. ábra: Foglalkoztatottsági ráta a legmagasabb iskolai végzettség szerint (2017)	108
5-25. ábra: Továbbtanulás bérprémiuma (2016)	108
5-26. ábra: PISA felmérések eredményei (2015)	109
5-27. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–34 korosztályban (2017)	109
5-28. ábra: Élethosszig tartó tanulásban részt vevők aránya (2017)	110
6-1. ábra: A kkv és a nagyvállalatok termelékenységi különbsége egy főre vetítve	115
6-2. ábra: Munkatermelékenység változása (2005–2015, százalék)	115
6-3. ábra: A magyar és német kkv-szektorban működő vállalatok arányai méretkategóriák szerint 2015-ben (százalék)	116
6-4. ábra: Egy foglalkoztatottra jutó tőkeállomány (2015, ezer forint)	116
6-5. ábra: A méret hatása a teljes tényezőtermelékenységben a mikrovállalatokhoz képest	117
6-6. ábra: Fejlett technológiát használó középvállalatok aránya (2015)	119
6-7. ábra: Vállalati ökoszisztéma elemei	119
6-8. ábra: Egy fémipari klaszter tagjainak tevékenységei Magyarországon (2018)	120
6-9. ábra: K+F ráfordítások a finanszírozás forrása szerint (2015)	121
6-10. ábra: Üzleti célú K+F ráfordítások a GDP arányában (BERD mutató), illetve abszolút értékben (2017)	121
6-11. ábra: Üzleti célú K+F ráfordítások aránya az állami támogatáshoz viszonyítva (2013)	122
6-12. ábra: K+F ráfordítások a finanszírozás forrása és felhasználója szerint, stilizált ábra (2016)	122
6-13. ábra: A tudományos hivatkozások impakt faktora és az intézmények közötti nemzetközi együttműködés kapcsolata (2013)	122
6-14. ábra: A maginnovációs tevékenységet folytató kkv-k aránya (2014)	123
6-15. ábra: A kérdézési időszakban innovációt nem végrehajtó kkv-k mögöttes okokat megjelölő válaszai Magyarországon (2014)	123
6-16. ábra: Magyarország vállalkozói attitűdjének dimenziói (2018)	124
6-17. ábra: A differenciált vállalkozásfejlesztés elméleti kerete	124
6-18. ábra: A szakmai képzésben résztvevők aránya (2015)	124
6-19. ábra: Exportálás és új termékek bevezetése	126
6-20. ábra: Exportáló vállalatok aránya	126
6-21. ábra: Exportáló kkv-k megoszlása méretkategória szerint	126
6-22. ábra: Vállalati karakterisztikák változása az exportálást megelőző és követő időszakban (százalékos eltérés nem exportáló kkv-hoz képest)	127

6-23. ábra: Tízezer új exportáló kkv-nak köszönhető aggregált létszám és beruházás bővülés	127
6-24. ábra: Direkt termelő célú importfelhasználás a hozzáadott érték arányában (2013)	128
6-25. ábra: A belső hozzáadott értékteremtő képesség áganként (2013)	129
6-26. ábra: A belső hozzáadott értékteremtő képesség a feldolgozóiparban (2013)	129
6-27. ábra: A foglalkoztatás eloszlása ágazatonként importintenzitás alapján (2014)	130
6-28. ábra: Az ipari termelés hozzáadott értéke és a termelés kezdetétől eltelt munkafázisok összefüggése (Mosolygörbe)	130
6-29. ábra: Közvetlentőke-befektetések külföldön, 2001 óta kumulált tranzakciók (2018)	132
6-30. ábra: Közvetlentőke-befektetések külföldön a befektetés cél ágazata szerint, 2008 óta kumulált tranzakciók	133
7-1. ábra: Állami közigazgatási kiadások a GDP százalékában (2016)	138
7-2. ábra: Közigazgatásban foglalkoztatottak aránya (2017)	138
7-3. ábra: A közigazgatásban dolgozók és a foglalkoztatottak éves keresetének hányadosa (2017)	139
7-4. ábra: EU Digitális Gazdaság és Társadalom Index – Digitális Köszolgáltatások	140
7-5. ábra: Rejtett gazdaság mértéke és a gazdasági fejlettség közötti kapcsolat az EU országokban	143
7-6. ábra: Áfarés kumulált változása (2012–2016)	143
7-7. ábra: Az effektív áfakulcs alakulása és az azt befolyásoló tényezők	144
7-8. ábra: A rejtett gazdaság becsült mértéke az EU-ban a GDP arányában (2016)	144
7-9. ábra: Készpénzállomány alakulása a GDP arányában	144
7-10. ábra: A gyorsforgalmi úthálózat sűrűsége (2016)	145
7-11. ábra: A rossz útburkolati minőségű utak a teljes úthálózat arányában (2017)	146
7-12. ábra: Szupergyors internethez való hozzáférés a szélessávú internet előfizetések arányában (2017)	147
7-13. ábra: 4G lefedettség (2017)	147
7-14. ábra: A nemzetgazdaság energaintenzitása	148
7-15. ábra: Nettó energiainport a teljes energiafelhasználás arányában	149

Táblázatok jegyzéke

3-1. táblázat: 2030-ra elérhető makrogazdasági eredmények	57
5-1. táblázat: Összefoglaló táblázat a munkaerő-tartalékkal rendelkező csoportokból a magánszektorban foglalkoztatottá válók számáról	101
5-2. táblázat: Kieső munkaerő-csökkentésére vonatkozó becslés	107
5-3. táblázat: A felsőfokú végzettségbe történő befektetés hozama (2015)	111

Gróf Széchenyi István

(1791. szeptember 21. – 1860. április 8.)

Politikus, közíró, közgazdász, a Batthyány-kormány közlekedési minisztere, akit Kossuth Lajos a „legnagyobb magyarnak” nevezett. Apja Széchényi Ferenc gróf, a Magyar Nemzeti Múzeum és Könyvtár alapítója, anyja Festetich Julianna, a Georgikont alapító, Festetich György gróf leánya.

Széchenyi István máig érvényes üzeneteket hordozó eszméivel, közírói és politikai tevékenységével megvetette a modern Magyarország alapjait. A gróf a magyar politika egyik legkiemelkedőbb és legjelentősebb alakja, akinek nevéhez a magyar gazdaság, a közlekedés és a sport megreformálása fűződik. Számos közhasznú intézmény alapítója és névadója, beutazta Európát, megismerte az akkoriban a gazdasági és politikai fejlődés élén járó Angliát. Széchenyi István felismerte, hogy a fel-emelkedés érdekében Magyarországnak reformokra van szüksége és életcéljának tekintette az iparosodó, polgárosodó Magyarország alapjainak megvetését.

1830-ban megjelent „Hitel” című munkája Magyarország polgári átalakulásának, gazdasági-társadalmi programjának összefoglalása. Az írással Széchenyi gróf célja az volt, hogy rádöbbsen a nemességet az ország társadalmi-gazdasági átalakításának fontosságára. Hasonlóan nagy jelentőségű műve a „Stádium” (1833), amelyben 12 pontba szedett javaslatba foglalta reform-programjának sarokpontjait, köztük az önkéntes és kötelező örökváltságot; az ősiség eltörlését; a parasztság szabad birtoklási jogát; az ipar és kereskedelem szabadságát. Széchenyinek ebben a művében már megjelent a jogegyenlőség és a közteherviselés gondolata is.

Az 1848-as forradalom után Széchenyi István részt vállalt a Batthyány-kormány munkájában, miniszterként nagy energiával látott hozzá közlekedési programjának megvalósításához.

NÖVEKEDÉSI JELENTÉS

2018

Nyomda: Pauker–Prospektus–SPL konzorcium
8200 Veszprém, Tartu u. 6.

mnb.hu

© MAGYAR NEMZETI BANK

1054 BUDAPEST, SZABADSÁG TÉR 9.